

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Cansu DURSUN ÇİRCİ

YENİ ANNELİK EĞİLİMLERİ BAĞLAMINDA ÇALIŞMA YAŞAMINDA YER ALAN
VE YER ALMAYAN KADINLARIN GEÇ ANNELİK PRATİKLERİ

Sosyoloji Anabilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2024

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Cansu DURSUN ÇİRCİ

YENİ ANNELİK EĞİLİMLERİ BAĞLAMINDA ÇALIŞMA YAŞAMINDA YER ALAN
VE YER ALMAYAN KADINLARIN GEÇ ANNELİK PRATİKLERİ

Danışman

Prof. Dr. Sevinç GÜÇLÜ

Sosyoloji Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2024

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Cansu DURSUN ÇİRCİ.'nin bu çalışması, jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Cevdet YILMAZ

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Sevinç GÜÇLÜ

Üye : Doç. Dr. Özge ZEYBEKOĞLU AKBAŞ

Üye : Doç. Dr. Meyrem TUNA UYSAL

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ece VARLIK ÖZSOY

Tez Başlığı: Yeni Annelik Eğilimleri Bağlamında Çalışma Yaşamında Yer Alan ve Yer Almayan Kadınların Geç Annelik Pratikleri

Tez Savunma Tarihi : 22/12/2023

Mezuniyet Tarihi : 18/01/2024

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “Yeni Annelik Eğilimleri Bağlamında Çalışma Yaşamında Yer Alan ve Yer Almayan Kadınların Geç Annelik Pratikleri “adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Adı SOYADI

Cansu DURSUN ÇİRCİ

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Cansu DURSUN ÇİRCİ
Öğrenci Numarası	20175224002
Anabilim Dalı	Sosyoloji
Programı	Doktora
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Sevinç GÜÇLÜ
Doktora Tez Başlığı	Yeni Annelik Eğilimleri Bağlamında Çalışma Yaşamında Yer Alan ve Yer Almayan Kadınların Geç Annelik Pratikleri
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2272441735
Rapor Tarihi	17.01.2024
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %1 Alıntılar dahil: %25
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 205 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim. Gerekçe: Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı İmza	

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	iii
TABLolar LİSTESİ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
TEŞEKKÜR	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AİLE, TOPLUMSAL CİNSİYET VE ANNELİK

1.1 Aile, Ailenin Tarihi ve Kuramsal Yaklaşımlar.....	1
1.2. Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerini	8
1.3 Toplumsal Değişme ve Aile	13
1.4 Türkiye’de Ailenin Dönüşümü.....	15
1.5 Tarihsel Süreçte Kadın ve Değişen Konumu	20
1.5.1 Çalışma Yaşamına Kadının (Aktif) Katılımı	21
1.5.2 Çalışma Yaşamında Yer Almayan Kadın: “Ev İçi Emek”	27

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ BAĞLAMINDA ANNELİK, ÇOCUKLUK VE YENİ EĞİLİMLERİ

2.1Tarihsel Süreçte Annelik	31
2.1.1. İlkçağ’da Annelik	31
2.1.2 Orta Çağ’da Annelik.....	33
2.1.3 Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Döneminde Annelik.....	35
2.1.4 Geç Modernitede Annelik.....	36
2.1.5 Tarihsel Süreçte Annelik Ritüelleri	38
2.2 Çocuğun Değişen Anlam, Önem ve Değeri.....	40
2.2.1Ebeveyn-çocuk İlişkisi.....	43

2.3. Annelik İdeolojileri	45
2.4. Anneliğe ilişkin Güncel Eğilimler	47
2.5 Yeni Annelik Eğilimleri Bağlamında: “Geç Annelik”	51
2.6 Türk Toplumunda Annelik Eğilimleri ve Demografik Yansımalar	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1 Araştırmanın Konusu, Kapsamı, Önemi ve Amacı	64
3.2 Araştırmanın Problemi ve Alt Problemi	65
3.3 Araştırmanın Özellikleri ve Süreci (yer-zaman-evren örneklem-soru formu)	66
3.4 Araştırmanın Fenomenolojik Yönü	68

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1 Katılımcılara İlişkin Demografik Veriler	73
4.2 Araştırma Bulguları doğrultusunda Belirlenen Temaların Analizi	81
4.2.1 Geç Annelik Tercihi	82
4.2.2 Geç Annelik Mecburiyeti	85
4.2.3 İş arayışı ve Eğitim Sürecinin Uzaması	93
4.2.4 Toplumsal Cinsiyet Rollerini	98
4.2.5 Ritüellerin Sosyolojik Görünümü	104
4.2.6 Değişen Annelik Pratikleri	120
4.2.7 Kuşaklararası İlişkiler	123
4.3 Temaların Genel Değerlendirilmesi	140
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	143
KAYNAKÇA	156
EK-1 ETİK KURUL KARAR	169
EK-2 Demografik Görüşme Formu	170
EK-3 Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Formu	171
EK-4 ARAŞTIRMA TEMALARI KAPSAMINDA KATILIMCILARDAN GELEN GÖRSELLER	173
ÖZGEÇMİŞ	180

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 4.1. Araştırma Bulgusu Sonucunda Ortaya Çıkan Temalar.....	72
--	----

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1 Anne Olma Yaşı.....	58
Tablo 2.2 Annenin Ortalama Yaşı	59
Tablo 2.3 Annenin Yaş Grubuna Göre Doğumlar.....	60
Tablo 2.4 İlk Doğumdaki Ortalama Anne Yaşının En Yüksek ve En Düşük Olduğu 10 İl, 2022.....	61
Tablo 4.5 Katılımcıların Demografik Özellikleri.....	73
Tablo 4.6 Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri.....	75
Tablo 4.7 Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri-2.....	78

KISALTMALAR LİSTESİ

Akt.	Aktaran
Ç. S	Çocuk Sayısı
K	Katılımcı
TNSA	Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
Vb.	Ve benzeri
Vd.	Ve diğerleri
YÖK	Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi

ÖZET

“Yeni Annelik Eğilimleri Bağlamında Çalışma Yaşamında Yer Alan ve Yer Almayan Kadınların Geç Annelik Pratikleri” başlıklı tez çalışması aile, toplumsal cinsiyet, kadın ve toplumsal değişme kavramları çerçevesinde kurgulanmaktadır. Kadın ve erkek olmanın biyolojik anlamının dışında sosyo-kültürel bir anlamının da olduğunu vurgulayan toplumsal cinsiyete ilişkin algılar toplumsal değişmeyle birlikte değişen kültürel bir olgudur. Bununla birlikte toplumsal cinsiyete ilişkin rol ve sorumluluklar toplumsallaşma sürecinde edinilmektedir. Bu bağlamda çalışmada değişen rol ve sorumluluklarla birlikte toplumsal değişme ve aile vurgusu yapılmakta, Türkiye’de ailenin dönüşümü, tarihsel süreçte kadının değişen konumu beraberinde çalışma yaşamında yer alan ve yer almayan kadının rolü vurgulanmaktadır. Bütün toplumlarda kadın ve erkeği birbirinden ayıran toplumsal rollerini oluşturan sosyo-kültürel değerler dizisi olarak tanımlanan toplumsal cinsiyet rolleri, özellikle kadın bağlamında düşünüldüğünde annelik olgusunu karşımıza çıkarmaktadır. Kadının eğitim sürecinin uzamasıyla birlikte ilk annelik yaşının yükselişi, “geç annelik” olgusu üzerine yoğunlaşılmasına neden olmaktadır. Toplumda anneliğin değişen yönünün tartışılması amaçlanırken nitel araştırma yöntemlerden biri olarak fenomenolojik yöntemden yararlanılmaktadır. Kadının eğitim sürecinin uzaması ve eğitim düzeyinin yükselmesi, çalışma yaşamına aktif katılımı, evliliğe bakış açısının değişimi, evliliğin ertelenmesi, ilk anne olma yaşının ötelenmesi, ebeveyn-çocuk ilişkisinin dönüşümü gibi pek çok konu katılımcıların deneyimlerinden yola çıkılarak bu deneyimlerin nasıl anlamlandırıldığı ve bu deneyimlerin onları nasıl etkilediği elde edilen bulgular doğrultusunda temellendirilmeye çalışılmaktadır. Günümüzün annelik eğilimlerinden biri olan “geç annelik” fenomeni tez kapsamında ele alınmış, “nasıl” sorusunun ışığında ilk doğumunu 35 ve üzeri yaşında yapan kadınlar ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilerek geç annelik olgusu bir fenomen olarak tanımlanmıştır. Çalışma yaşamında yer alan ve yer almayan annelerle görüşmeler sonucunda elde edilen bulguların, temalar kapsamında analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında ortaya çıkan temalar geç annelik tercihi, geç annelik mecburiyeti, iş arayışı ve eğitim sürecinin uzaması, toplumsal cinsiyet rolleri, ritüellerin sosyolojik görünümü, değişen annelik pratikleri ve kuşaklararası ilişkiler olarak belirlenmiştir.

Belirlenen temalar çalışan ve çalışma yaşamında yer almayan kadınların annelik pratiklerinin kıyaslanması bu açıdan değişen annelik pratiklerinin değerlendirilmesi ile Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması TNSA verileri ışığında alan araştırmasının kıyaslanması yapılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aile, Toplumsal Cinsiyet, Kadın, Toplumsal Değişme, Annelik, Geç Annelik, Fenomenolojik Yöntem.

ABSTRACT**LATE MOTHERHOOD PRACTICES OF WORKING AND NON-WORKING
WOMEN IN THE CONTEXT OF NEW MOTHERHOOD TRENDS**

The thesis "*Late Motherhood Practices of Working and Non-Working Women in the Context of New Motherhood Trends*" is constructed around family, gender, women, and social change. Gender, which emphasizes that being a woman and a man has a socio-cultural meaning in addition to its biological meaning, is a cultural phenomenon that changes with social change. Moreover, gender roles and responsibilities are acquired during the socialization process. In this context, the study emphasizes social change and the family with changing roles and responsibilities, the transformation of the family in Turkey, the changing position of women in the historical process, and the role of women in and out of working life. Gender roles, defined as a set of socio-cultural values that form the social roles that distinguish men and women in all societies, reveal the phenomenon of motherhood, especially when considered in the context of women. The increase in the age of first motherhood with the prolongation of women's education process leads to a focus on the phenomenon of "late motherhood." While aiming to discuss the changing aspect of motherhood in society, the phenomenological method is utilized as one of the qualitative research methods. This study is based on the experiences of the participants on many issues, such as the prolongation of women's education process and increase in the level of education, active participation in working life, change in their perspective on marriage, postponement of marriage, postponement of the age of first motherhood, transformation of the parent-child relationship, and tries to justify how these experiences are made sense of and how these experiences affect them in line with the findings obtained. The phenomenon of "late motherhood," one of today's motherhood trends, was addressed within the scope of the thesis, and in the light of the "how" question, in-depth interviews were conducted with women who gave their first birth at the age of 35 and above. Late motherhood was defined as a phenomenon. The findings obtained from the interviews with working and non-working mothers will be analyzed within the scope of themes. The themes include the preference for late motherhood, the necessity of late motherhood, the search for work and the prolongation of the education process, gender roles, the sociological view of rituals, changing motherhood practices, and intergenerational relations. The objective is to

compare the motherhood practices of working and non-working women, focusing on specific themes. This aims to assess the evolving trends in motherhood practices in this context and to juxtapose the findings of the field research with data from the Turkish Statistical Institute (TSI) and the Turkish Demographic and Health Survey (TDHS).

Keywords: Family, Gender, Women, Social Change, Motherhood, Late Motherhood, Phenomenological Method

TEŞEKKÜR

Üniversiteye başladığım ilk günden itibaren akademik yaşantımda beni destekleyen, hayatıma çeşitli şekillerde katkı sağlayan, beni yönlendiren pek çok isim var. Öncelikle hepsine çok teşekkür ediyor ve bu sürece pes etmeden gelmemde vesile oldukları için minnet duyuyorum.

Yüksek lisans ve doktora tez çalışmasını birlikte yürüttüğüm, saygıdeğer hocam Prof. Dr. Sevinç GÜÇLÜ'ye saygılarımı ve teşekkürlerimi sunuyorum. Özel sektörde yoğun çalışmalarım arasında her türlü rahatlığı, anlayışı gösterdiği ve yorulduğum zamanlarda elimden tutup kaldırdığı, her türlü kaynağı bulmamda aracı olduğu, annelik çalışmaları hakkındaki zengin arşiv paylaşımları ve bütün tecrübelerini benimle paylaştığı için çok şanslıyım. Çok teşekkür ediyorum sayın hocam.

Özellikle yüksek lisans sürecimin başlamasıyla birlikte bilgi, tecrübe ve deneyimleri ile yolumu aydınlatan, akademik çalışmalarda beni destekleyen, çalışmalardaki keskin eleştirileri ile cümlelerimi törpüleyen ve bakış açımı zenginleştiren kıymetli hocam Doç. Dr. Özge ZEYBEKOĞLU AKBAŞ'A çok teşekkür ederim. Pandemi döneminde yaptığımız yayınlar, katıldığımız kongreler, tez izleme komiteleri arasına sıkıştırdığımız kitap bölümlerimiz olmasaydı ben tezimi yazarken nerde ne hata yapacağımı uygulamalı olarak göremezdim. Ayrıca vaktinden çaldığımız Nezir Can AKBAŞ'a annesinden çaldığım zamanlarda, sabırla bitmesini beklediği için teşekkür ediyor, sene sonunda bu satırları okuyacağını umut ediyorum.

Tez İzleme Komitemde yer almayı kabul eden, yapıcı eleştirileri ile yolumu aydınlatan güler yüzü ve varlığıyla beni rahatlatan sevgili hocam Dr. Öğr. Üyesi Ece VARLIK ÖZSOY'a çok teşekkür ediyorum.

Ayrıca Akdeniz Üniversitesi Sosyoloji bölümünde eğitim aldığım hocalarıma ve sevgili asistan arkadaşlara da ayrıca teşekkür ederim.

Tüm eğitim öğretim dönemlerimde arkamda duran ailem, canım annem ve can babam... Canım annem Asuman DURSUN'a her türlü hayatımı kolaylaştırdığı için, konfor alanımı oluşturduğu için ne kadar teşekkür etsem azdır. Tez döneminde kaybettiğim Babacığım Ercan DURSUN'a... Teşekkür satırlarını okuyamayacak olsa bile hissettiğine o kadar eminim ki. Verdiğim sözleri tuttuğum için vicdanen çok rahatım, çok teşekkür ederim.

Tüm izin günlerimizde tezimi de aramıza almaya müsaade ettiği, her türlü desteği gösterdiği ve anlayışla yanımda durduğu için sevgili eşim Ahmet Turan ÇİRCİ'ye, uykusuz gecelerimde sürekli yanı başımda duran, kitaplarımı, kağıtlarımı galalayan neşe kaynağım,

biricik kızım kuşum Kaju'ma, babamdan sonra beni daha sıkıca sarıp sarmalayan ve sürekli teşvikleri için amcalarıma, kuzenlerime ve yengeme çok teşekkür ederim.

Varlıkları ve destekleri ile terapi kaynağı olan sevgili kardeşlerim Sümeyye BEKTAŞ YALDIZ ve Çiğdem GÜÇLÜTÜRK SÜMER'e, telefon konuşmaları ve mesajları ile beni sürekli destekleyen sayın Ayşe KULİN ve Gülcihan BAKİOĞLU'na, Konyaaltı Bahçeşehir Koleji'nde devam eden mesai sürecimde her türlü konforu sağlayan, üniversiteye gitmemde gerekli olanakları tanıyan, savunma sürecimi rahatlıkla atlatmamda yardımcı olan Sayın Okul Müdürüm Ramazan ŞAHAN'a ve okul idaresine çok teşekkür ederim.

Son teşekkürüm ise görüşme yaptığım 40'tan fazla anneye...

Yaşamlarınızdan izlekleri bana en içtenlikle sunup, tezime katkı sağladınız. Sizler ve tecrübeleriniz olmasaydı geç anne fenomenimin doğruluyu güvenilir olmazdı. İyi ki varsınız.

Cansu DURSUN ÇİRCİ

ANTALYA, 2023

GİRİŞ

Aile geleneksel dönemden modern döneme kadar belirli değişimlerin odağında yer almıştır. Değişimlerin etkisi ve toplumun dinamik bir yapıya da sahip olmasıyla birlikte kadın ve erkek evliliğe ve çocuk sahibi olmaya karşı farklı tutum ve tavırlar sergilemektedirler. Bu açıdan toplumsal değişimin etkisiyle toplumda kadına yüklenen anlam ve rollerinde kadının toplumsal olarak konumu da değişmektedir. Toplumsal cinsiyet kalıpları genel cinsiyet rollerinin dağılmasında belirleyicidir. Kadının toplumdaki değişen konumu, beraberinde çalışma yaşamındaki aktif katılımı ve toplumsal ilişkiler değişime uğramaktadır. Çalışma yaşamında yer alan ve yer almayan kadının görev, rol ve sorumlulukları farklılık göstermektedir. Toplumsal yapıda kadının ve anneliğin değişen yönüne vurgu yapılmaktadır. Yeni annelik eğilimleri bağlamında düşünüldüğünde çalışma yaşamında yer alan ve yer almayan kadınların geç annelik pratikleri araştırılarak, anne-çocuk ilişkisindeki değişimin ortaya çıkarılması da amaçlanmıştır. Ayrıca anneliğin bireysel ve toplumsal görünüşleri de değerlendirilmiştir.

Annelik hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında, Rich'in (1995) ve Thurer'ın (1994) çalışmaları 1970'lerden sonra öncülük etmektedir. Trevino "*Annelik Ansiklopedisi*" (2010) içerisinde annelerin seçilmiş olarak gördükleri çocuklarını büyütmek ve ailelerine, ülkelerine başarılı birer vatandaş yetiştirmek adına uğraştıklarını dile getirmektedir. Smart ise "*Yeterince iyi annelik mi?*" (1996) adlı çalışmasında annelik tarihini incelerken bir kurum olarak anneliğin nasıl şekillendiği ile pek fazla ilgilenmemiştir. Bir başka çalışmada ise Miller "*Annelik Duygusu Mitler ve Deneyimler*" (2010) adlı eserinde mümkün olduğunca iyi annelik yapma konusunda daha tecrübeli hale gelmek ve çocukların ihtiyaçlarını tanımak, kadınların becerilerini önemsemek gerektiğini vurgular. Donath "*Annelikten Pişman Olmak*" (2022) adlı eserinde kadınların çocuk doğurup, bakımını üstlenmelerini doğal ve sıradan onlara bakması öyle doğal ve sıradan görülmüş ki, bugün anne olmamayı tercih eden kadınlara bir tür tehdit unsuru gibi algılanmaktadır. Chodorow "*Anneliğin Yeniden Üretimi Psikanaliz ve Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*" (2021) kitabında anne-kız-çocuk ilişkisine ve bu ilişkinin yeniden üretimin sürecine odaklanmaktadır.

Arendell'in "*Hamilelikten Anneliğe: 10 Yıllık Akademik Çalışmaları*" (2000) çalışmasında annelik ve annelik yapma, toplumsal cinsiyet tarafından organize edilen ve hâkim toplumsal cinsiyet inanç sistemiyle uyumlu bir toplumsal bağlamda yer alan dinamik sosyal etkileşimler ve ilişkiler olarak görüldüğü anlatılmaktadır. Beets ve arkadaşları ise annelik hakkında "*Batı Toplumlarında Anneliğin Geleceği Geç Doğurganlık ve Sonuçları*" (2011) adlı çalışmada

çocuk sahibi olmaya verilen değerin hala hüküm sürmesine değinmektedir. Gelecekteki batılı bebeklerin önemli bir kısmının ise geç annelerden doğacakları anlatılmaktadır. Bu çalışmalardaki ortak tema anneliğin artık ileri yaşlarda rastlanan bir durum olduğudur. Maher ve Saugeres'in "*Anne Olmak Ya Da Olmamak? Anneliğin Kültürel Temsillerini Müzakere Eden Kadınlar*" (2007) adlı çalışmada 100 kadınla yapılan yarı-yapılandırılmış görüşmelerden yararlanarak, anneliğe ilişkin baskın söylemlerin kadınların çocuklarla ilgili yaşam kararlarını nasıl etkilediğinin anlatılmasıdır. Gustafsson "*Annelikte En Uygun Yaş, Avrupa'da Anneliğin Ertelenmesine İlişkin Teorik ve Ampirik Düşünceler*" (2001) başlıklı araştırmasında, ilk doğumların zamanlamasına ilişkin ekonomik modeller, kadının eğitim düzeyi ne kadar yüksekse anneliğe geçişinin o kadar geç olacağını öngörür. Castro'nun "*Doğurganlığın Yeniden Kazanımı Geç Anneliğe Giriş*" (2005) adlı çalışmasında Batı Avrupa'da üç doğum grubu(topluluğu) (1936–1940, 1946–1950 ve 1956–1960) olduğunu anlatır. Benzie ve arkadaşlarının "*Annelik Zamanlamasına İlişkin Kadınların Kararlarını Etkileyen Faktörler*" (2006) isimli çalışmasında, özellikle genç kadınlar arasında anneliğin zamanlamasıyla ilgili kadınların kararlarını etkileyen faktörler hakkında sınırlı bilgi olduğuna vurgu yapmışlardır. Psikolog Maier "*No Kid*" (2007) adlı çalışmasında çocuk yetiştirmeyi savaş olarak betimlemiştir. Çocuk sahibi olmak koşulsuz ve geri dönüşü olmayan durumdur.

Yabancı literatürde annelik hakkında yapılan çalışmalar irdelendiğinde ilk doğum yaşının ertelenmesi, geç annelik, doktorali anneler, 21. Yüzyılda annelik, gönüllü çocuksuzluk, yalnız anneler, çalışan anneler, engelli anneler vb. gibi konular üstüne araştırmalar yapılmaktadır.

Türkiye'de annelik hakkında yapılan çalışmalar incelendiğinde Yüksek Öğretim Kurulu tez merkezi kapsamında ilk çalışma Bora'nın "*Türk modernleşme sürecinde annelik kimliğinin oluşması*" (1988) iken, Uluğtekin "*Annelik İdeolojisinin Sosyolojik Analizi*" (2002) yüksek lisans tezi ile inşa edilmiş annelik ile deneyimlenmiş annelik arasındaki ayrımı vurgulamaktadır. "*Türkiye'de Annelik İdeolojisinin Sosyolojik Analizi*" (2002) başlıklı yüksek lisans tezinde değişik sınıflardan annelerin deneyimlerini anneliğin egemen ideolojisi ile kadınların ezilmesi ve kapitalist ataerkil ideolojinin yeniden üretilmesi üzerine ilişkilendirilmiştir. "*Öznellik Kapasitesi Bağlamında Biyolojik Annelik: Üremeye Yardımcı Teknolojileri Kullanan Kadınların Deneyimleri*" (2004) başlıklı yüksek lisans tezinde anne olamayan kadınların yardımcı üreme teknolojilerine başvurmaları ve bunun sonucunda yıpratıcı maddi manevi zor süreçlerinin analizi yapılmaktadır. Kaya "*Türkiye'de yaşayan profesyonel kadınların annelik deneyimleri: Çocuk doğurma, çocuk büyüme ve çocuk yetiştirme*" (2008) yüksek lisans tezi ile profesyonel kadınların sınıf temelli anneliklerini anlatmaktadır. Bal "*Tüp bebek konusuna sosyolojik bir bakış: Temellendirilmiş kuram çalışması*" (2014) infertilite ve

çocuk sahibi olmaya karşı bakış açısı sunan bir diğer yüksek lisans çalışmasıdır. Burç “*Sosyo-kültür bir olgu olarak Annelik: Dokuz Eylül Üniversitesindeki Kadın Akademisyenler Üzerine Nitel Bir Araştırma*” (2016) başlıklı yüksek lisans tezinde anneliği feminist teori ışığında ele almaktadır. Dalay Tez’in “*Ataerkil Toplumda 'Gönüllü Çocuksuzluk: Türkiye’de 'Gönüllü Çocuksuzluk Seçen Kadınlara Dair Algı ve Yaklaşımlar*” (2016) başlıklı tez çalışmasında ise; çocuk doğurmasında bir engeli olmadığı halde doğurmamayı tercih eden gönüllü çocuksuz kavramıyla tanımlanan anneler hakkında yapılan bir çalışmadır. Annelik, tüketim toplumu ve sosyal medya hakkında yapılan çalışmalar 2018 yılında ivme göstermektedir. Bunlardan bazıları Hachisuka’nın *Sosyal Medyada Anneliğin Yansıyan Halleri* (2018) ve Zeybek Kaplan’ın *Annelik Sosyalleşimi ve Sosyal Medya: Instagram Örneği* (2018) yüksek lisans tezi iken, Altaş’ın *Tüketim Toplumunda Anneliğin Yeni Görünümleri* (2018) doktora tez çalışmasıdır. Bal doktora çalışmasında ise “*Instagram’da anneliğin sunumu üzerine sosyolojik bir analiz*” (2019) başlıklı çalışmayı yapmıştır. Bunun yanı sıra Özne Hayatı Konuşunca adlı kitapta “*Kadınların İstemsiz Çocuksuzluk Sorunuyla Baş etme Stratejileri*” (2015) başlıklı çalışmaya yer vermiştir. Eke “*Çocuksuzluk Tercihinin Söylemsel İnşası*” (2020) başlıklı tezde ise 21 kadınla görüşme yapılmış, bireysel söylemler ve feminist bakış ile analiz yapılmıştır.

Gönüllü çocuksuzluk hakkında bazı çalışmalar ortak noktalarda kesişmektedir. Gönüllü çocuksuzluk hakkında Blackstone’in “*Gönüllü Çocuksuzluk Aileyi Baştan Tanımlayan ve Yeni Bir Bağımsızlık Çağı Yaratan Hareket*” (2023) adlı kitabında, çocuk sahibi olmama kararının da tıpkı olma kararı kadar doğal olduğunu savunmaktadır. Bu alanda yapılan bir başka çalışmada ise “*Gönüllü Çocuksuzluk: Çocuk Sahibi Olmama Kararının Altında Yatan Faktörler ve Karşılaşılan Tepkiler Hakkında Bir Derleme*” (2021) son yıllarda hem dünyada hem de Türkiye’de doğum oranları giderek azalmaktadır. Çocuğu olmayan bazı kişiler, kısırlılık gibi kontrolleri dışındaki durumsal nedenlerden değil, kendi iradeleri ile çocuksuz kalmaya karar vermelerini irdelemektedir (Sakman, 2021).

Anneliğe ilişkin Türkiye’de yapılan çalışmalar irdelendiğinde “Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi: 1968-2011” makalesi son 40- 45 yıldaki aile yapısının değişimini incelemektedir (Koç, 2014). Sarıtaş ve Bozkurt’un “*A Qualitative Research On Motherhood Experiences*” (2020) adlı nitel araştırmada özellikle bir uzman desteği olarak annelik sürecini geçiren annelerin üst sınıfı oluşturması tamamen bu bilinç ve imkân varlığı ile açıklanabilir. Bir diğer çalışma Sadıkoğlu’nun “*Yoğun Annelik Hakkında Annelik Perspektifinden Çağdaş Ebeveynlik Kültürü*” (2020) adlı doktora tezinde yoğun annelik anlayışının bir gerekliliği olarak çocuğa optimum gelişim ve eğitim fırsatları oluşturma, çocuğun gelişim ve eğitimi yakından

takip etme ve yönlendirme gibi anneye atfedilen sorumluluklar aracılığıyla anneliğin hayat tarzı farklılıklarının üretilmesinde yüklendiği işlev ele alınmıştır. Aktaş'ın “*Günümüz Toplumlarında Anneliğin Değişen Biçimlerini Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerinden Değerlendirmek*” (2019) başlıklı çalışmasında yaptığı alan araştırması bu noktada önemlidir. Geleneksel ve modern toplumlarda kadın ve erkeklerin çocuk sahibi olma arzuları, bireysel sorumlulukların artması ve işsizlik ve yoksul kişilerin sayısındaki artış ile orantılanmıştır.

Yukardaki tezlerin ana kaynağı olarak Yüksek Öğretim Kurulu tez merkezi tarandığında “annelik” anahtar kelimesi ile yapılan tezler bulunmuş ancak “geç annelik” hakkında bir teze rastlanmamıştır. Genel itibarıyla Türkiye’de yapılan çalışmaların kategorileri tüp bebek, gönüllü çocuksuzluk, sosyal medya ve Instagram özelinde annelik çalışmalarıdır. Bu tez kapsamında ise aile, toplumsal cinsiyet ve annelik çerçevesinde tarihsel süreçte kadının aktif konumu ve ev içi emeğindeki ayrım ilk olarak araştırılmaktadır. Yüksek öğretim kurulu tez merkezindeki araştırılan tezlerin karşısında ise farkındalık ve alana katkı sunmak açısından hazırlanan bu tez çalışmasında, tarihsel süreçte annelikler anlatılmaktadır. Ardından bu annelik pratiklerinin farklılaşması bağlamında çocuğun değişen anlam önem ve değerinin vurgulanması, geç annelik eğilimi ve demografik yansımalarına yer verilmektedir. Tez çalışması dört bölümden oluşmaktadır.

Öncelikle “Aile, Toplumsal Cinsiyet ve Annelik” başlığında aile kavramının sosyolojik olarak değer ve önemine değinilecek, kuramsal yaklaşımlar ışığında ifade edilmeye çalışılacaktır. Sanayileşme, modernleşme, kentleşme, küreselleşme, dijitalleşme, göç vb. süreçler aile yapısında değişime neden olmaktadır. Meydana gelen hızlı toplumsal değişmelerle birlikte ailenin tanımında, yapısında, türlerinde ve işlevlerinde farklılıklar meydana gelmektedir. Ayrıca geleneksel geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına geçişle birlikte; evliliğe, aileye alternatif yeni yaşam biçimleri ve yeni aile türleri ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda aileye ilişkin olarak kadınlığın tarihi, anneliğe bakış, kadının toplum içinde değişen konumu, ev içi ücretsiz emeğine ilişkin tartışmaları beraberinde getirmektedir.

İkinci bölümde ise “Tarihsel Süreç Bağlamında Annelik, Çocukluk ve Yeni Eğilimler” başlığında tarihsel süreçte anneliğin değişimine dönemler çerçevesinde değinilmektedir. İlk Çağ’dan günümüze anneliğin değişim süreci ele alındıktan sonra; çocuğun değişen anlam, önem ve değerine, ebeveyn-çocuk ilişkilerindeki farklılaşmalarına, annelik ideolojilerine, anneliğe ilişkin güncel eğilimlere, anneliğe ilişkin yeni eğilimlerden biri olan “geç annelik” pratiklerinin demografik veriler ışığında değerlendirilmesine yer verilmektedir. Çocuğa atfedilen anlam, önem ve değerinin değişimi, çocuk yetiştirme pratiklerine ilişkin farklılaşmaları da beraberinde getirmektedir.

Tarihsel süreçte değişen annelik ritüelleri, ideolojiler ve eğilimler tez kapsamında alt başlıklara ayrılarak irdelenmekte ve tez çalışmasının temel tartışma konusu olan yeni bir annelik eğilimi olarak geç annelik pratikleri tartışılmaktadır. Ayrıca Türkiye’de mevcut annelik eğilimleri ve demografik yansımalar Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK,2001-2022) ve Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA, 2018) verileri ışığında tartışılan konular arasında yer almaktadır.

Üçüncü bölümü olan “Araştırmanın Yöntemi” başlığı altında araştırmanın konusu, kapsamı, önemi ve amacı ifade edildikten sonra araştırma süreci ve araştırmanın fenomenolojik yönü üç ayrı başlık altında ele alınmaktadır. Araştırmanın konusu günümüzde eğitim yaşantısının uzun sürmesiyle gizli işsizlikte yaşanan artış ve ekonomik belirsizlik, evlilik kurumunun sorgulanmasına yol açabilmektedir. Bu bağlamda daha geç yaşta evliliklerin gerçekleşmesi ve anne ya da baba olmak için elverişli koşulların oluşması ilk çocuk sahibi olma yaşının artmasına neden olmaktadır.

Araştırma kapsamında günümüzde kadınların eğitim sürecinin uzamasıyla birlikte, evliliğin ötelenmesi, ilk çocuk sahibi olma yaşının yükselmesi, sosyo-ekonomik durumun yetersizliği vb. nedenler ilk anne olma yaşında artışı beraberinde getirmektedir.

Tez kapsamında 35 yaş ve sonrasında ilk defa anne olan kadınlar ile Antalya ili özelinde araştırma gerçekleştirilmiş, demografik bilgi formu ve yarı-yapılandırılmış bilgi formu aracılığıyla çalışma yaşamında yer alan ve yer almayan kadınlar ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Söz konusu görüşmeler Temmuz 2021-Aralık 2021 tarihleri arasında yapılmıştır. Çalışma kapsamında konunun ve görüşme yapılan geç annelerin hassasiyetleri gözetilerek neden-niçin soru kalıplarından çok nasıl sorusuna odaklanılmıştır.

Araştırmanın fenomenolojik yönüne değinilirken; nitel yaklaşım türlerinden fenomenolojik yöntemin belirlenme sebebi, katılımcıların deneyimlerinden hareketle, bu deneyimlerin nasıl anlamlandırıp tanımladıklarına ve bu deneyimin onları nasıl etkilediğine değinilmiştir. Fenomenolojik yöntem çalışmayı soyut olmaktan çıkarıp somut hale getirir ve deneyimleri anlamlandırmaya çalışır. Fenomenolojide deneyimlere yüklenen anlamlar, deneyimlerin açıklamalarıyla anlaşılmaya çalışılmaktadır. Fenomenolojik araştırmada genelleme yapmak değil, olguları tanımlamak ve iyi analiz edebilmek önemlidir. Araştırma kapsamında katılımcıların öznel deneyimleri ile ilgilenilir. Bireysel tecrübeler ve katılımcıların olaylara yükledikleri anlamlar önemlidir. Çalışmada annelerin annelik deneyimleri, gönüllü çocuksuzluk ve modern annelik, yeni annelik eğilimleri bağlamında geç annelik kavramı ekseninde içsel deneyimlerine ulaşmak adına nitel bir araştırma yöntemi tercih edilmiştir.

Araştırmanın dördüncü ve son bölümü olan “Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi” başlığında öncelikle katılımcılara ilişkin demografik veriler tablolaştırılmış ve araştırma sonucunda belirlenen temalar tablolar eşliğinde verilerek yorumlanmış ve okuyucunun kolay okumasına zemin hazırlamıştır.

Araştırma sonucunda belirlenen temalar; geç annelik tercihi, geç annelik mecburiyeti, iş arayışı ve eğitim sürecinin uzaması, toplumsal cinsiyet rolleri, ritüellerin sosyolojik görünümü, değişen annelik pratikleri ve kuşaklararası ilişkilerdir. Bu temaların genel değerlendirmesi yapılarak bölüm tamamlanmıştır. Sonuç ve değerlendirme kısmında ise; aile yapısının değişim ve dönüşüme uğramasıyla birlikte, toplumsal değişme sürecinde kadının değişen konumuna da değinilmektedir. Türk toplumunda kadının konumu ve aile içinde rollerinin değişimi kapsamında değerlendirildiğinde, aile içinde değişen rol ve sorumluluklar farklı zamanlarda farklı rolleri yerine getirmeyi gerekli kılınmaktadır. Araştırma yapıldıktan ve katılımcıların ifadeleri fenomenolojik olarak irdelendikten sonra, temalar alt temalar kapsamında da tartışılmaktadır. Giddens’in yapı-fail karşıt kavramlar değil birbirini tamamlayan kavramlar olduğu savından hareketle nasıl sorusu ışığında katılımcıların söylemleri analiz edilmiştir. Alan araştırması sonucu ortaya çıkan geç annelik fenomeni çalışma kapsamında Giddens’in yapı fail ilişkisinden de hareketle eğitim sürecinin uzaması, evliliğin ertelenmesi, sosyo-ekonomik durum, yeniden evlenmeler, kişisel tercihler çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Toplumdaki değişime bağlı olarak geç anne olma tercihi esasında yapı faili doğrular niteliktedir. Giddens’in amacı doğrultusunda toplum yeni bir yapılaşmaya doğru ilerler. Savunduğu kavramlar birbiriyle örtüşen kavramlardır. Annelik hakkında yapılan çalışmalar çerçevesinde de düşünüldüğünde annelik Coulter’ın (2010) deyiimiyle basit biyolojik bir olgu olmaktan çok uzaktır. 2000’li yıllardan itibaren anne olmak ya da olmamak, anneliğin hayatımızdaki konumlanması, geç annelik hakkındaki çalışmalar genellikle infertelite ile ilişkilendirilen bir alan olduğuna vurgu yapmaktayken, tez çalışması kapsamında “geç annelik” kavramı esasında yeni bir annelik eğilimidir. Toplumda anneliğin değişen yeni yüzü ve eğilimine odaklanırken, ebeveyn-çocuk ilişkisinin dönüşümü, çocuk sahibi olma yaşının artışı, sanayileşme, üretim, eğitime dayalı istihdamda yaşanan yoğunluk gibi pek çok faktör ile anneliğin ertelenmesi olarak tez çalışması şekillenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AİLE, TOPLUMSAL CİNSİYET VE ANNELİK

1.1. Aile, Ailenin Tarihi ve Kuramsal Yaklaşımlar

Aile tarihsel süreçte varoluşundan itibaren bireyin hayatındaki en önemli kurumlardan biri olmuştur. Aile kurumu toplumun devamlılığı ve sürekliliği için gerekli bir unsurdur. Her birey farklı bir aile ortamında dünyaya gelmekte, büyümekte, gelişmekte kısacası gelişimsel sürecini tamamlamaktadır. Tüm bu farklılıklara rağmen aileler arasında benzerlikler de vardır. Aile kurumu; siyaset, din, ekonomi, sağlık, hukuk gibi pek çok kurumla ilişki içindedir. Bu kurumlarda yaşanan değişimler aile kurumunu da etkilemektedir. Tarihsel süreç içinde değişime uğrayan aile kurumu etkisini ve önemini korumaktadır.

Aileyi, “biyolojik birliktelik sonucu meydana gelen, kuşaktan kuşağa devamlılık arz eden ve toplumsallaşma sürecinin ortaya çıktığı ilk yer olarak karşılıklı düalist ilişkilerin belirlenmiş kurallarla birbirine bağlı olduğu toplumsal bir birim” (Sayın, 1990: 2) şeklinde ifade eder. Aile; birlikte yaşama, ekonomik paylaşım ve üreme sonucu ortaya çıkan ve sosyal onaya ihtiyaç duyan bir kurumdur. Karşı cinsten iki yetişkinin ilişkisinin meşrulaşması, cinsel ilişki sonucunda kendilerinden ya da evlat edinme sonucu çocuk sahibi olmasıyla bütünleşen bir grup şeklinde de ifade edilir. Aile insan neslinin devamını sağlayan bir kurumdur. Birincil ilişkilerin evlilik yoluyla meşrulaştığı noktada aile, toplumun en küçük birimi olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Dünyada çoğu insan için aile, toplumsal yaşamın önemli görünümlerinden birini oluşturmaktadır. Çoğu kişi için ailesi, yaşamında en fazla değer verdiği şeylerin başında gelir (Adak, 2015: 27). Yaşam boyunca sürececek duygusal ilişkilerin merkezi ailedir (Zencirkıran, 2015: 100). İnsanlar beraber yaşamasalar da kendilerini bir aile olarak görebilir ve kendilerini bir aile saymadan beraber yaşayabilirler (Gittins, 2011: 82).

Çekirdek aile denildiğinde ilk işlevi fertlerin sosyalizasyonu ve kültürel sistemin değerlerinin aktarımıdır. Coğrafi olarak kendi hanesine kapanmış olan ve yerleşim bakımından yalıtılmış haldeki çekirdek ailenin bir başınalığını gösterir (Turner, 2015: 376). Çekirdek ailede, büyük aileye kıyasla aile fertlerine özellikle kadına daha fazla anlam ve rol yüklenebilmektedir. Çünkü kadın denildiğinde akla ilk olarak eş ve anne olması dolayısıyla bakım rolü vermesi gerekmektedir. Geleneksel ailede çocuklar evlendikten sonra bile eve yakın konumlara

yerleşmeleri sağlanmakta, zamanlarının büyük çoğunluğu bir arada geçmekte, biz duygusu ön plana çıkmaktadır.

Üretim sürecinin ön planda olduğu sanayi toplumuyla birlikte çekirdek aile tarihsel şerit içerisinde incelendiği zaman en bilinen aile biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çekirdek ailenin oluşum zeminini sanayi tipi toplum modeli oluşturduğu düşünülmektedir. Tarihçi Sosyolog Lawrence Stone, aile yaşamının modern öncesi biçimlerinden modern biçimlerine doğru götüren değişimleri çizelgelemiştir (Giddens, 2015: 566). Çekirdek aile modeli aslında hareketliliğe uyumlu bir aile modelidir. Üretim sürecinin de ön planla olduğu sanayi toplumlarında ekonomik farklılaşmalar geniş aile ile uyuşmazken, çekirdek aileye uyum sağlayabilmektedir. Çekirdek ailede birincil ilişkiler yoğun, sıcak ve samimi yaşanırken, sanayi toplumunun getirdiği gerginlik, umutsuzluk ortamı minimal ortamlarda tüm aile bireylerinin de katkısıyla tolere edilip, giderilebilmektedir. Bu kapsamdan hareketle geleneksel geniş aileye göre daha eşitlikçi bir yapı sunmaktadır.

Poster eleştirel aile kuramı kitabında Avrupa tarihi içinde demografik verileri inceleyerek aile sayıları içinde değişme olup olmadığını bulan ve böylece geniş aileden çekirdek aileye doğrusal bir geçiş olduğu varsayımını sorgulayan Cambridge demograflarından Laslett'e eleştiri getirmiştir. Statik bir incelemeye bağımlı kalıp ailenin yaşam döngüsünü göz önüne almadığı, köylü ve aristokrat gibi ailelerin çeşitliliklerinin ayrımını yapmayıp sayıları genelleştirdiği gibi noktaların yanı sıra Poster'a göre en önemli eleştiri ailenin kan bağı ve aile sayıları ile ilgili olmuştur (Poster, 1980: 10).

Çağdaş toplumlarda kadın ve erkek evliliğin hemen ardından bir ya da iki çocuk sahibi olma eğilimi göstermektedirler. Esasında günümüz toplumlarında çocuk doğurma ve çocuk yetiştirmeye zaman ayırma arasında ters orantı vardır (Gittins, 2011: 26). Çocuk doğurmaya ayrılan vakit daha az iken, çocuk yetiştirmek bir ömür sürmektedir. Çocuğa atfedilen anlam, önem ve değer günden güne artmakta ve bu kapsamda çocuğa harcanan zaman ve emek niteliksel olarak değişmektedir. Haliyle bu durum hem evliliğe bakışı hem annelik sorgulamasını hem de çocuk merkezli toplumların yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Aile kurumu evlilik ve çocuk yetiştirme noktasında işlevsel bir konumdadır.

Aile toplum temelinde düşünüldüğünde evlilik ile ayrı bir önem kazanmakta, günümüzde bireyler eskiden olduğundan daha fazla anlam yüklemekle birlikte, evliliğe beklentilerin de artmasına neden olmaktadır (Zeybekoğlu, 2012: 62). Evliliğin en temel beklentisi günümüz toplumlarında kadın için anne olmak kısacası bir çocuğa sahip olup, onu yetiştirmektir. Evlilik kadın ve erkek için farklı anlamları çağrıştırabilir. Bu durum bir kadın için çocuk sahibi olduktan sonra anne rolünü üstlenmenin yanı sıra erkek içinde baba olmaktır.

Evlilik farklı cinslerde ve bireylerde farklı anlamlar ve beklentileri karşılar niteliktedir. Özellikle değişen aile yapıları evliliğe ve aileye yeni bakışları doğurmakta; çocuk sahibi olmak noktasında bakış açıları değişmekte, atfedilen anlamlar sorgulanmaktadır. Kadının anne olmaya karşı tutumu, evliliğe bakışı ile paralellik göstermektedir. Evlilik beraberinde çocuk sahibi olma algısı iki yetişkinin ebeveyn olması noktasında cinselliğin meşrulaştırılması bir araç vazifesi görmektedir.

Cinsellik ve ebeveynlik kavramlarının algılanış biçimi evliliğin sosyal tanımlanışına ve geleneklerine bağlı olduğunu gösterir. Evlilikle ilgili birçok değişik gelenek ve yasanın bulunduğu bilinmesine rağmen evlilik yine de bir kadın ve erkeği bağlayan resmi ve evrensel ilişki olarak görülür (Gittins, 2011: 84). Bir kadın ve erkek arasındaki duygusal ilişkinin, çocuk sahibi olmayı istemesiyle ilişki sosyal onaya ihtiyaç duymaktadır. Evlilik artık özel bir ilişki halini almıştır. Evlilik sadece çocuk sahibi olabilmek için resmi bir araç değil; aynı zamanda aile ideolojisi kapsamında duygusal tatmin, çocuk sahibi olma arzusu, ekonomik paylaşımları da ortaya çıkarmaktadır.

Ebeveynliğin tanımını yapılırken, çocuğun toplumsal hayata hazırlanmasında da rol oynayan çok yönlü bir kavram olarak belirtilmektedir (Selçuk, 2015: 108). Günümüzde ebeveynlik, çocuk sahibi olmaktan ziyade çocuğa ebeveynlik yapma durumu arzu edilir hale gelmiştir. Ebeveynlik kavramının başına eklenen *iyi-kötü-fedakâr* gibi kavramlar aslında ebeveynliğe atfedilen anlam ve rollerin çeşitliliğinden ziyade anne baba olmanın ve bu rolü yerine getirme üzerine kurgulanır. Vurgulanan ise ebeveynlik- “*parenting*” yapabilme haline odaklanmaktır. Bu konuda yapılan çalışmalardan bazıları; Feminist Encounters: A Journal of Critical Studies in Culture and Politics dergisinin 21.yüzyılda Feminizm ve Annelik sayısında yapılan çalışmalarda da karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de ebeveynlik kavramına bakıldığında genel olarak geleneksel toplumsal cinsiyet şemaları ile uyumludur. Geleneksel Türk ailesinde baba figürü genel olarak otorite olarak tanımlanırken, anne ise bakım verme ile özdeşleştirilmektedir.

Toplumsal değişme ekseninden bakıldığında yaşanan değişim ve dönüşümler ilk olarak temel bir kurum olan aileyi etkilemektedir. Yaşanan değişimler aileye yansımakta ve aile yapısında da belli dönüşümlere sebebiyet vermektedir.

Ailede meydana gelen bir başka değişim alanı ise aile yapısı içerisinde çocuğun değişen konumu ile ilişkilidir. Özellikle gelişmiş ülkelerde ailelerin sahip olduğu çocuk sayıları azalırken, tek çocuk sahibi olmayı tercih eden ailelerin sayısında artış olmakta ve günümüzde çocuk merkezli aileler ortaya çıkmaktadır (Zeybekoğlu, 2012: 62). Bu noktada ortaya çıkan çocuk merkezli çekirdek aile yapılarında çocuğa beklenenden daha fazla değer verildiği

gözlemlenmekte, anneliğin tercih sonucu ertelenmesiyle birlikte geç sahip olunan çocuğa olması gerekenden daha fazla anlam atfedilmektedir. Bir daha çocuk sahibi olmayacak olma düşüncesi tek çocuk sahibi tercihi olan aileler için tüm yapılması gereken ebeveynlik pratiklerini tek bir çocuğa atfetme eğilimine zemin hazırlamaktadır.

Değişen toplumsal koşullar ile toplum içinde meydana gelen değişimler, geleneksel geniş aileden çekirdek aileye doğru bir evrimi meydana getirmektedir. Tarihsel süreç perspektifinden bakıldığında geleneksel aileden çekirdek aileye doğru dönüşümle birlikte; aile yapılarında, evlilik biçimlerinde, çocuk sahibi olma eğilimlerinde, evlenmeden beraber yaşamların artışında, çocuk sahibi olma yaşının artmasıyla ortaya çıkan geç ebeveynlikler gün geçtikçe artmaktadır. Toplumun temel birimi olan ailenin temelinde de evlilik kurumu yatmaktadır. Günümüz toplumlarında bireyler evliliğe eskisi kadar anlam yüklemekte, ailede meydana gelen değişimlerin ışığında çocuğa da farklı anlamları yükleme noktasında zemin hazırlamıştır.

Aileyi açıklayan sosyal kuramlar değişen toplum yapısında olguları açıklama ve bilgi edinme sürecini kolaylaştırmaktadır. Şeylerin bir arada görünmesinin, analiz edilmesinin kolaylaşmasını ve anlamlandırılması sağlayan kuramlar kavramsal bir çerçeve sunmaktadır.

Aile kurumuyla ilgili kuramsal yaklaşımlarda pek çok sınıflandırma yapılmaktadır. Aile alanında çalışanların- daha çok "kavramsal çerçeveler" terimi ile ifade ettikleri kuramsal yaklaşımlara ilk kez Reuben Hill ve Donald Hansen'in 1960'larda kaleme aldıkları makalede yer verilmiştir. Bu yayınlanan çalışmada aileye ilişkin kuramsal yaklaşımlar "etkileşimci, yapısal-işlevselci, durumsal, kurumsal ve gelişimsel" çerçeveler olarak sınıflandırılmıştır (Özen, 1992: 177).

Aile kurumu biyolojik, sosyolojik, psikolojik, ekonomik gibi pek çok tartışmanın yapıldığı, toplumun düzen ve devamını sağlayan, en temel yapı taşlarından biridir. 21. Yüzyılda da önemini koruyan ve çalışmaların odağında yer alan bir kurum olarak tarihsel şerit içerisinde bakıldığında; 1800'lerden günümüze kadar etkisini sürdürse de aile sosyolojisine yönelik çalışmaların Adams'ın (1968) çalışmalarından hareketle başlamıştır. Adams aile sosyolojisinin gelişim evrelerini 4 döneme ayırmıştır.

- Sosyal Darwinizm (1860-1890)
- Sosyal Reform (1890-1920)
- Bilimsel Çalışma (1920- 1950)
- Aile Kuramına Yönelim (1950 sonrası)

Morgan "System of Consanguinity and Affinity The Human Family" adlı çalışmasında akrabalık ilişkilerinin sınıflayıcı ve tanımlayıcı öğeleri arasındaki ayrıma değinir. Morgan'ın

tanımıyla; "Aile hareketli bir ögedir, duraklama halinde değildir; toplum aşağı bir dereceden daha yüksek bir dereceye geliştiği ölçüde, aile de aşağı bir biçimden daha yukarı bir biçime geçer. Aile her ne kadar hareketli ise akrabalık sistemleri de o kadar hareketsizdir. Ailenin zaman boyunca sağladığı gelişmeleri, akrabalık sistemleri ancak uzun aralıklarla sağlarlar ve ancak aile köklü bir dönüşüm gösterdiği zaman akrabalık sistemleri de köklü bir dönüşüme uğrarlar". Marx "Aile yaşamını sürdürdükçe akrabalık daha sıkı bağlar ile bağlanır; akrabalık sistemi ise alışkanlık gücüyle değişmelere karşı direndikçe, aile onu aşar "şeklinde ifade eder (Engels, 1990: 36). Kısacası ailenin yaşam boyunca yaşadıkları akrabalık bağı ile ilişkisini daha katı hale getirir. Aile kurumu hareketli ve değişime açık bir kurumdur. Üreme işlevi yoluyla da toplum-doğa dengesinin kurulmasında, kurumları oluşturan bireylerarası ilişkilerde, evlenme ve evlilik sonucu ortaya çıkan konularda aile kuramın rolü yadsınamaz.

Bilimin doğuş dönemi olarak adlandırılan 1920-1950 arasındaki dönemde ise, aile içi ilişkiler, evlilikte uyum, eş seçimi ve etkileşim konuları üzerinde durulmuştur. Chicago Okulu sosyologlarından Cooley, Park, Mead ve Thomas'ın da katkılarıyla ailede etkileşim çalışmaları artmıştır (Güçlü, 2012: 68).

Aile kurumunun tanımlanmasında, ailenin evrenselliği ve fonksiyonları konusunda farklı görüşler olduğu gibi, değişik yaklaşımlarla aileyi farklı perspektifler içinde değerlendirmek mümkündür. Reuben Hill ve Donald Hansen aile konusundaki yaklaşımları; Sembolik Etkileşimci, Yapısal-Fonksiyonel, Durumsal, Kurumsal ve Gelişimci çerçeve şeklinde saptamıştır (Hill ve Hansen, 1977'den akt. Güçlü, 2012, 69).

Aile kuramı konusunda yapılan araştırmalarda yaygın olarak kullanılan yaklaşımlardan yapısal işlevselcilik T. Parsons'ın kadın-erkek rolleri konusunda statik yapıyı vurgulaması nedeniyle eleştirilmektedir. Etkileşimci yaklaşımda birey aile içinde bağımsız karar alabilen bir öge iken, gelişimsel yaklaşım aileyi dönemsel açıdan ele almakta ve her dönemin farklı özellikleri üzerinde durmaktadır. Çatışma kuramcıları aileye eleştirel bakarken, işlevselcilerin öne sürdüğü gibi ailenin bir sığınak olmadığını ifade ederler. İşlevselciler modern aileyi toplumun diğer kurumlarıyla dengede görmektedirler (Güçlü, 2012: 89).

Modern çağda Parsons'ın aile görüşü artık elverişsiz ve eskimiş kabul edilir. Aileye ilişkin yaklaşımlardan ilk akla gelen işlevsellikte erkekler ve kadınlar arasındaki iş bölümü doğal sorunsuz bir paylaşım olarak haklı gösterdiği için modern çağ bu kuramı benimsemez. Parsons fonksiyonalizmin temsilcilerinden kabul edilir. Kadın ve erkeğe keskin rol kalıpları çizmek günümüz toplumunda ütopiktir. Eğer fonksiyonalist olarak aileye bakarsak, o vakit kadın sadece ev içi alana hapsolmaya mahkumdur. Çatışmacılar ile aileye daha eleştirel bir bakışla bakmakla birlikte, vurgu genellikle kapitalizmedir. Ailede eğer otorite ve hiyerarşi var

ise çatışma kaçınılmaz olacaktır. Güç, prestij, rekabet aile içi ilişkilere yansımakta bu noktada da rekabet sosyal ilişkiye etki etmektedir. Sembolik etkileşimcilere göre duygusal tatmin, kişiye özel eş seçme, evliliğe yüklenen fazla anlamlar sonucu boşanmalardaki artışlar söz konusudur. Etkileşimcilere göre sosyalizasyon süreci hem sosyal hem bireysel yönü güçlendirir. Feminizm de ise aile içinde yoğun bir eşitsizlik olduğu savunulur. Feminist kurumlar aileyi ataerkil bir kurum olarak görseler dahi bu konuda yanılırlar. Aile eğer ataerkilliğin tamamen hüküm sürdüğü sosyal bir alan olarak görülseydi kadın çalışma yaşamında aktif çalışma rolünü içinde barındıramazdı. Her ne kadar ataerkillik hüküm sürmekte, aile içi rollerde erkek baskın görünmektedir algısı oluşsa dahi, kadının kamusal alanda yer edinmesi, özel alandaki rollerini hafifletmemekte; aile içinde oluşan eşitlikçi ve liberal uyum söz konusu olamamaktadır.

Feminizm ailenin uyumlu ve eşitlikçi bir alan olarak görülmesine karşı çıkmaktadır. Amerikalı feminist yazar Betty Freidan ilk aykırı seslerden biri olarak “tutsak eş” kavramını ileri sürmüştür. 1965 yılında adı olmayan bir sorun olarak ifade edilmiş, çocuk bakımı ve ev içi iş döngüsünün içine atıldığını hisseden çok sayıda Amerikalı ev kadını pençesine alan bir anlatımı ifade etmiştir (Giddens, 2005: 175). Kadının evde iş bölümünün tam anlamıyla eşit dağılamamış olması, çocuk bakımı ve evle ilgili işlerin yine kadının görev ve sorumluluğunda olması eşitsiz gerçekleşen güç ilişkileri ve bakım rolünün yine kadının elinde olması kadını ev içi alana daha fazla çekmekte; kamusal alanda yaşamını sürdürürken özel alanın getirdiği prangaları da eşit seviyede yerine getirmesi beklenmektedir. Bu noktada kadına toplumsal cinsiyet ile baskı uygulanmaktadır. Aile yapısı içinde dengeli bir ilişkinin sürdürülmesinde zemin hazırlanamamaktadır. Kadın hane içinde bir çocuğun annesi, ona bakım vermek zorunda olan kişidir.

Feminist yazarlara göre, anneliğin aslında sosyal olarak inşa edildiğini göstermek ve bu inşa neticesinde ortaya çıkan modelin evrensel kökenlerini ortaya çıkarmak amacıyla teoriler geliştirmişlerdir (Glenn, 1994: 4). Bu noktada Chodorow’da cinsiyete dayalı iş bölümünün temelinde anneliğin yattığını vurgulamaktadır (Erdoğan, 2008: 76). Chodorow’un da annelik hakkındaki düşüncelerinden bahsedildiğinde fark edilir ki kadına annelikle ilgili yüklenen rol ve sorumlulukların çoğu toplumsal cinsiyetle ilgilidir. Kadın, kadın olduğu için bakım rolünü yerine getirmek zorunda olan kişidir.

Aile sosyolojisi perspektifinden bakıldığında yeni bakış açıları geliştirmek gerekmektedir. Feminist bakışla yürütülen aileye ilişkin yapılan çalışmalarda vurgu “feminist bakış açısına” olmuştur. Feminist bakış açısından yararlanma çok katı bir şekilde olmasa da önemli ölçüde kaynaklık etmiştir.

Aile biçimlerinde gerçekleşen daha geniş dönüşümler, aileler ve evlerin oluşum ve dağılması, bireylerin kişisel ilişkilerinde evrim geçiren beklentiler birincil meseleler haline gelmiştir. Boşanmalarda ve tek başına çocuk yetiştirmelerde meydana gelen artış, “yeniden kurulmuş aileler” ve “eşcinsel ailelerin” ortaya çıkışı, birlikte oturma yaygınlığı ilgilenilen konulardandır (Giddens, 2005: 178).

Aile hayatımızla ilgili en erken duygusal tecrübelerimizin toplumsal cinsiyet kimliğinin oluşumuna bağlı olduğu fikri ataerkilliğin feminist yorumlarının çoğunda görüşür. Dorothy Dinnersteinn, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini analiz ederken, ataerkil düzende anneliğin etkisine özellikle önem veren bir teorisyendir (Elliott, 2017: 251).

Aşkın normal kaosu (*The Normal Chaos of Love*) isimli çalışmada Ulrick Beck ve Elisabeth Beck-Gernsheim , hızla değişen dünyanın oluşturduğu , kişisel ilişkiler ve evliliklerin , aile kalıplarının karmaşık yapısını incelemiştir (Beck; Beck-Gernsheim, 2012). Evlilikler artık ekonomik amaçlardan ya da aile zorlamasından ileri gelmemekte daha çok gönüllü gerçekleşmektedir. Gerçekte evliliğin önemli ölçüde emek ve çaba gerektiğini öne sürerler. Beck ve Beck-Gernsheim evlilik ve aile yaşamı dayanıksızmış gibi görünse de bugün de insanlar için çok önemlidir. Boşanmalar giderek artsa da evlenme oranları yüksektir. Doğum oranları düşüyor olsa bile doğurganlığı artırmaya yönelik talepler mevcuttur (Giddens, 2005: 178).

Kadınlar ekonomik bakımdan daha özgür olması beraberinde evliliği ekonomik bir kurtuluş olarak görmekten çıkarmıştır. Bu noktada kadın bireyselleşme serüvenini tamamlamanın ardından evlilik ile kişisel doyuma ulaşabilecek, Beck ve Beck-Gernsheim’in de çalışmalarında vurguladığı üzere “sevgi” temelli evlilikler yapacaktır. Kadının kendi kişisel ve mesleki yaşam öyküsünün bir ertelenmesi, sürecin tamamlanmasının gerekliliğinin bir sonucu olarak kadın anne olmaya karar vermekte, anneliği geciktirebilmektedir.

Modernite gündelik toplumsal hayatın doğasını kökten değiştirir. Yaşantılarımızın en kişisel yanlarını etkiler (Giddens, 2010: 11). Yeni bilinç ile genç kadınlar eğitimde ve iş hayatında eşitlik, partnerlik üzerine beklenti oluşturdular (Beck; Beck-Gernsheim, 2012: 33). Koşulların eşitlenmesi, kadın ve erkeğin bakış açısının bir tarafa bırakılması amaçlanmaktadır. Modern sonrası toplumlarda değişim, kadın erkek eşitliği, evliliğe ve kadına bakışı geleneksel örüntüler çerçevesinde etkisini hafifletebilmiştir.

Modern öncesi ve modern sonrası toplumlar karşılaştırıldığında insanların hayatları aslında eskisinden çok daha fazla sayıda geleneksel bağlar tarafından belirlendiğini söylenebilmektedir. Giddens bu noktada modern topluma geçişle beraber bir bireysellik kavramına da vurgu yapmaktadır. Bireyselleşmeye götüren gelişmelerin yaşanmasında

insanların geleneksel bağlarından, inanç sistemlerinden ve sosyal ilişkilerden kurtaran deneyimlere değinmiştir. Karmaşık ekonomik sistem, laiklik, şehirleşme, mobilitede yaşanan artış, sürekli artan yeni gruplara ve hayat alanlarına sirayet etmiştir (Beck; Beck-germsheim, 2012: 93). Bireyselleşme sürecinin ilk basamağında geleneksel kalıplardan uzaklaşmayla birlikte geleneksel paradigmalarda yaşanan değişim ve dönüşüm, yaşam tarzlarının değişimi, bireyin karşı karşıya kaldığı yeni sorunsalların artışı kadına, kadının çalışma yaşamındaki konumuna, evliliğe bakışına, anne olma düşüncesine kadar pek çok paradigmada yaşanan değişimlerde ortaya çıkmaktadır.

Kişiyeye dayalı istikrarın ortaya çıkmasıyla birlikte 18. Yüzyıla kadar hâkim olan yaşam tarzında aile bugünkü anlamda değil bilakis “evde oturan” herkesi kapsayan bir ev idaresi, ekonomik bir topluluktur. En büyük varoluş savaşı gündelik yaşamı sürdürmek ve kuşakların devamını sağlamaktır. Partner seçimi ve evlilik önemli ölçüde ekonomik nedenlere göre yapılıyordu (Beck; Beck-germsheim, 2012: 96, 97). Moderniteyle birlikte değişen sosyal paradigmlar aile ve evliliğe bakışı değiştirmektedir. Aile hayatımızla ilgili oluşumlar toplumsal cinsiyet kimliğimizin oluşum ve şekillenmesiyle değişime uğramaktadır. Giderek çekirdek aile kalıplarına evrilen, aile büyüklüklerinin küçülüp, çocuk merkezli çekirdek aile kalıplarına dönüşen; kadın, erkek ve çocuktan oluşan yeni tip aile modellerinin oluşmasıyla günümüz toplumları devamlılık ve süreklilik isteyen aile kurumuna yücelmektedir. Aile, toplumun sürekliliğini sağlayan temel kurumdur. Her ne kadar dönemler değişse de evliliğe bakış açısı farklılaşsa da aileye atfedilen anlam ve önem etkisini korumaktadır.

1.2. Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Roller

Çalışmaya başlamadan önce cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları arasındaki farkı belirlemek önemli olacaktır. Toplumsal cinsiyet denildiğinde, akla ilk gelen toplum tarafından yüklenen anlam ve ifadeler iken; cinsiyet kadın ya da erkek olarak sahip olunan biyolojik, fizyolojik ve genetik farklılıkları da ifade eder. Toplumsal cinsiyet kavramının literatüre katılması Ann Oakley tarafından gerçekleştirilmiştir. *Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum* (1974) isimli kitabında kadınların dışlanmışlığı ve ezilmişliği noktasında toplumsal cinsiyetin belirleyici olmadığını vurgulamıştır.

Erkek ve kadın genetik açıdan birbirinden farklıdır. Kadında iki X, erkekte ise bir X bir Y kromozomu bulunmaktadır. Bebeğin cinsiyetini baba tayin eder, çünkü bebeğe aktarılacak olan Y kromozomu sadece babada vardır. Anne ise yalnızca X kromozomunu sağlar (Kottak, 2008: 442). Kadın ve erkek arasında fiziksel bir farklılık söz konusudur. Bunun yanı sıra

toplumsal cinsiyet rollerini, kadının ve erkeğin davranışlarını içinde yaşadığımız dünya belirler. Toplumsallaşma süreci de bu davranışları şekillendirip farklılaştıran toplumsal cinsiyet rollerin edinilip öğrenilmesinde belirleyici bir etmendir.

Toplumsal cinsiyet kavramı olarak 1990'ların başında Türkiye'de daha çok kullanılmaya başlamıştır. İngilizcesi "gender" olan kavrama Türkçe'de tek bir sözcük ile karşılık bulunamamış, bu alanda çalışanları "toplumsal cinsiyet" ile yetinmek zorunda bırakmıştır (Ecevit, 2021: 10).

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin toplumsal rol ve sorumluluklarına vurgu yaparak, toplumun bizi nasıl algıladığı, bizden nasıl davranmamızı istediği ve neler beklediğine ilişkin ipuçları içeren bir kavramdır (Zeybekoğlu, 2013b: 2).

Her ne kadar toplum kadın ve erkeğe roller yüklese de kadın veya erkeğin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin farklı kişisel algıları da bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin bu farklı algılar bireyin sosyalleşme sürecini de oluşturmaktadır. Kadın ve erkek belli bir olgunluğa eriştikten sonra cinsiyet rollerine ilişkin kişisel algılar da geliştirebilirler. Kadına toplum tarafından addedilen çoğu rolü aslında erkek de yapabilmekte, ancak cinsiyet rol kalıpları içerisinde ikilemde kalabilmektedir. Aynı durum karşı cins içinde geçerlidir.

Sosyolojik olarak rol kavramı belli bir sosyal statüye sahip olan bireyden umulan davranış biçimi olarak ifade edilir (Macionis, 2012: 140). Hemen hemen tüm toplumlarda kadının ilk sorumluluğu çocuk bakımı ve ev işleriyken, erkekler geleneksel olarak aileyi geçindirmekle sorumludur. Cinsiyet bakımından egemenlik süren bu iş bölümü, erkekler ile kadınlar arasında saygın olma, güçlü olma gibi eşitlikçi olmayan statüler edinmelerine neden olmaktadır (Giddens, 2005: 112). Erkekler ile kadınların rolleri kültürden kültüre değişkenlik göstermektedir. Kadına yüklenen rol ve sorumluluklar erkeğe yüklenenlere göre daha anlamsaldır. Toplumsal cinsiyet rol ve sorumlulukları çerçevesinde düşünüldüğünde çocuk bakımı genellikle kadının rol ve sorumluluğu ile özdeşleştirilmektedir.

Connel (2003: 139, 140) bireysel ve toplumsal olarak gündelik yaşamdaki sosyal yapının özellikle de doğum ve annelik bağlamında, kurumsallaşan toplumsal cinsiyet normlarını ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet normları rol ve sorumluluklarda farklılığa neden olmaktadır.

Toplumsal rol kişiden beklenen davranış tarzı olarak tanımlanırken, rol beklentileri de farklı statülere göre değişkenlik göstermektedir (Zencirkıran, 2015: 86). Gelişmekte olan toplumla birlikte kadın ve erkek rol dağılımları değişmekte, kadın anne eş gibi pek çok toplumsal rolü de yerine getirmektedir.

Aile içinde kadın, erkek, anne, baba, kız çocuk, erkek çocuk rollerinden her biri toplumsal gerçeklikleri sunma açısından farklı farklı incelenmesi gereken konulardır (Eken, 2010: 35).

Toplumsal cinsiyet rol ve sorumluluklarına dair beklentilerde aileye daha çok kadınlar önem verir. “Yuvayı dışı kuş yapar” atasözü, aile içerisinde kadının rolünü ve önemini ifade etmektedir. Erkek ise sorumluluk, otorite ve korumacılık gibi toplumsal rol ve görevlerine uygun düşmektedir (Ersoy,2009:214). Kadına yüklenen rol ve sorumluluklar yapılması zorunla atfedilen görevler şeklini almıştır. Geleneksel örüntüler atfedilen toplumsal cinsiyet rollerini destekler niteliktedir.

Çekirdek aileye dönüşen yapıyla birlikte, bir ev içerisinde daha az çocuk yer almakta ancak bu çocukların ihtiyaçlarının yükü daha çok annenin üzerine geçmiş durumdadır (Bilton, v.d, 2008: 147). Dökmen’in (2006: 16) de ifade ettiği gibi, toplumsal cinsiyet rolleri terimi cinsiyet kalıp yargılarını ya da toplumun belirlediği cinsiyet farklılıklarını yansıtmak üzere kullanılmaktadır. Esasında toplumsal cinsiyet kalıpları ve rolleri genel cinsiyet algısı pratiklerinin karşılığıdır. Her zıt karşıtı doğurur misali kadın erkek olmayan şeklinde cinsiyetçi tanımlamalara da maruz kalmıştır.

Toplumsal cinsiyet ekseninde düşünüldüğünde ayrım gözetme çoğu toplumda yer alırken bu ayrımcılığın derecesi toplumdan topluma değişkenlik göstermektedir. Haliyle toplumu oluşturan mikro yapılar içinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği farklı derecelerde görülmektedir (Altınoluk, 2017: 53). Geçmişten günümüze toplumsal cinsiyete bakış açıları dönemin kültürel değerlerine göre farklılık meydana getirmiştir.

Toplumsal cinsiyet ikiciliği, kadını belli rol kalıplarına sığdırmakla görevlendirilmiş gibidir. Toplumsal rol kalıbı kadın için değişmez, esnetilemez olarak görülse dahi, çalışma yaşamına giren kadının rol çatışması hem hane içinde hem de çalışma yaşamında belirgin olmuştur. Evde sadece ev içi işleri yapan bir birey değil; çalışan kadın-anne-eş gibi pek çok rolü yerine getiren kişidir. Kısacası kadın artık geleneksellikten kurtulmuştur.

Aile içinde ilişkiler, cinsiyete dayanan iş bölümü adaletsizlikleri üstüne inşa edilen kadın ve erkeğin rol ve sorumlulukları aracılığıyla şekillenmektedir. Bu açıdan farz edilen erkek egemen/ataerkil aile biçiminde, erkeğin aile reisliği ve baba otoritesi, aile ücretine bağlı kadının eve bağlı olması ve aile içi şiddet, aile ideolojisi tarafından meşru kılınmakta ve aynı zamanda aile içi otorite ilişkilerini meydana getirmektedir (Koçak Turhanoğlu, 2011: 188). Toplumsal cinsiyete göre erkek için en temel rol, ailenin geçiminden sorumlu tutulmasıyken; kadının görevi ise çocuk bakımı, büyümesi ve aile içinde bu görevlerin devamlılığını sağlamaktır (Moya, Expósito and Ruiz; 2000: 825). Cinsiyete dayalı iş bölümü ve eşitsizliği

aile içerisinde başlamakta, erkeğin kadınla emeği eşit ölçüde olmamaktadır. Erkekler kamusal alanda daha fazla sorumluluk üstlenmekte kadınlar ise özel alanda rol ve sorumluluk yüklenmektedir.

Sanayi toplumu ve çekirdek aile arasındaki ilişki içinde tanınan kuram Parsons’a aittir. Şöyle ki Parsons kuramında çekirdek aile modelinin sanayi toplumunda oluşan ihtiyaçlar nezdinde bir bütünlük oluşturduğunu ifade eder. Parsons, sanayi toplumlarının önemli özelliği olan ekonomik farklılığın geniş aile ile uyumsuzken çekirdek aile ile ideal bir şekilde bütünleştiğini belirtmektedir (Bilton vd., 2008: 230). T. Parsons’ın yapısal işlevselci kuramında, ailenin ilkin sosyalizasyon ve yetişkin kişiliklerin sabitlenmesi gerektiği şeklinde iki temel işlevi olduğunu (Karkıner, 2011: 131, 132) ifade eder. Yani ailenin çocuğun sosyalleşmesini sağlama ve kişiliğini dengeleme gibi iki asli görevi bulunmaktadır. Bu noktadan bakıldığında, aile toplumun devamlılığını sağlamaktadır.

Rol kavramlarının toplumsal cinsiyet uyarlamalarının ana fikri, erkek veya kadın olmanın anlamı, kişinin cinsiyetiyle belirlenen genel bir rolün canlandırılması yani ‘cinsiyet rolü’dür. Her zaman iki cinsiyet rolü mevcuttur: “Erkek rolü” ve “kadın rolü”. Daha az yaygın olmakla birlikte eril ve dişil rol kavramları da kullanılabilir (Connell, 1998: 78). Bu roller toplumsal olarak kadına ve erkeğe farklı rol, sorumluluk ve statüler yükler.

Ailenin içerisine girdiği toplumsal çevrenin ve alınan eğitimin etkisiyle, kız ve erkek çocuklar cinsiyetlerine uygun roller kazanmakta ve toplumsal cinsiyet kimliğini edinmektedirler. Böylece kadınlar için ev ile ilgili işleri yürütme ve çocuk bakımı gibi işler öne çıkarken, erkekler için çalışma yaşamındaki rol kalıpları, aile rollerinden daha önemli hale gelmektedir (Powell; Greenhouse, 2010: 1012). Kadın ve erkeği sosyal olarak yapılandıran toplumsal cinsiyet yargıları aile rollerinin farklılaşmasına ve iş bölümünün daha belirgin olmasına zemin hazırlamaktadır.

Toplumsal cinsiyet açısından Millet’in (1973: 47) cinsel politika kavramında belirttiği üzere, kadın bedeninin egemen güç denetiminde olması sosyal yaşamdaki iktidar ilişkilerinde de kadın bedeninin cinsellik bağlamında politik bir nesneye dönüştürür.

Kadın ve erkeğe sosyal açıdan verilmiş olan roller ve sorumluluklar olarak tanımlanan toplumsal cinsiyet birçok faktör tarafından belirlenmekte ve toplumsal cinsiyet bireyleri hayatının her aşamasında farklı biçimlerde etkilemektedir (Pekel, 2019: 30). Aile yaşamının devamında kadının en önemli görevi niteliksel olarak duygularla ilişkiliyken, erkeğin rol ve görevi niceliksel ve iktisadi sınırlamalar doğrultusunda şekillenmektedir. Bu klasik görüş yerini kadının çalışma yaşamına aktif bir şekilde katılmasıyla birlikte keskin sınırların çizilmesini muğlak hale getirmiştir. “Kadının yeri evidir” algısından uzaklaştırmış; iş yaşamında hem

kadının hem erkeğin aktif rol alması rollerin yoğunluk derecesini ve paylaşımının sınırlarını çizmiştir.

Kadınlar, var oluşlarından itibaren doğurganlıkları ile insan neslinin devamını sağlamanın yanı sıra üretkenlikleri ile de çalışma yaşamında aktif rol alıp, ekonomiye katkı sağlamıştır (Günay ve Bener, 2011: 167). Kadın özel alandaki konumu ile kamusal alandaki konumu farklılık gösterse dahi yine de her durumda “kadının yeri evidir” ataerkil yapısı kadını birçok rolün altında ezmektedir. Kadının toplum içerisinde nasıl tanımlanıp, ne şekilde davranıp hangi rollere bürüneceği önceden belirlenen kalıplara göre şekillenmiştir. Günümüzde ise kadının hem kamusal hem özel alanda görünürlüğü artmıştır.

Kadının toplumsal yaşama katılımında belirleyici bir rol oynayan Kamusal alanın “erkek” özel alanında “kadın” ayrışmasıdır (Güninde Ersöz, 2015: 89). Erkekler siyasal ve ekonomik sahalarda yaşamlarını sürdürürken, yeniden üretim süreci olan hane içi etkinliklerden kadınlar sorumlu tutulmuştur. Ekonomik yaşamda yer alan kadın hem ev içi alanda hem de iş yaşamında rollerin sorumluluğu altında ezilmekte, özel alan içinde desteğe yoğun ihtiyaç duymaktadır. Yardımcı faktörler kadını özel alan içinde rahatlatmaktadır. Kamusal alanda çalışan kadın ev içi alanda çocuk bakımını ya profesyonel destekle sağlamakta ya da yardımcı kurumlardan yardım almaktadır.

Aslında özel alan ile kamusal alan arasında gerçekleşen annelik kolektif bir deneyimdir. Bu bağlamda her kültür anne imajını şekillendirmekte ve anneliğe dair mitler oluşturmaktadır. Kadınlar için istihdam oranları artmış olsa bile, hala erkeklerin gerisinde kalmaktadırlar (Urfa ve Can, 2020: 168). Kadınlar dünya genelinde bakıldığında yarı zamanlı olarak daha fazla çalışmakta, ekstra ev içi rolleri de aynı titizle yerine getirme yükümlülüğü ve ağırlığını hissetmektedirler.

Toplumsal cinsiyet rol kalıpları daha çocuk dünyaya gelmeden şekillendirilmeye çalışılmaktadır. Ebeveyn ve çevre etkisinin toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki gücü, genellikle çocuk henüz anne karnındayken sinyallerini vermeye başlamaktadır. Bebeğin cinsiyetinin öğrenilmesi itibarıyla hazırlanan “pembe veya mavi odalar/kıyafetler” ile başlayan süreç, çocuğun cinsiyetine göre seçilen oyuncaklarla devam etmektedir (Bahtiyar Saygan; Pekel Uludağlı, 2021: 360). Ebeveynler farkında olarak ya da olmayarak “*cinsiyetlendirilmiş teşvikte*” (*gendered encouragement*) bulunurlar. Kız çocuğunu yalnızca “kız gibi” erkek çocuğunu da yalnızca “erkek gibi” davranmaya teşvik eden cinsiyet eşitsizliğidir (Türkmen, 2021: 60).

Toplumsal cinsiyet roller çerçevesinde kadın ve erkek arasında belirgin farklılıklar vardır. Bu kapsamda cinsiyet kategorisinin bireylere yüklediği statü sorumluluklar gereği toplumsal açıdan inşa edilmiş “*beklentileri*” içermektedir (Uluocak; Aslan, 2011: 25).

Sonuç olarak kadın çocuk doğurma, büyütme, yetiştirme imkânı sağlarken; erkek bu rollerin tam karşısında araçsal olanları yerine getirmektedir. Lakin bu görüş artık modern öncesi dönemde etkisini daha fazla hissettirmekte, kadının yoğun iş temposuna katılmasıyla birlikte rol dağılımları kamusal alanda eşit görülse dahi, yine de belirgin bir sınırlama çizilmiştir. Evlilik kurumu Durkheim’den beri erkekleri kayıran kadınları ise ekstra yükler yükleyen bir konumdadır. Kadının anne olması ile annelik kadına atfedilen en kıymetli misyonu olduğunu benimser ve yaşamını annelik kurgusu üzerine şekillendirmeye başlar. Toplumsal bir kurum olarak aile özellikle toplumsal cinsiyet açısından değerlendirildiğinde, kadının toplum içerisindeki değişen konumunun toplumsal yaşamın pek çok alanına nüfuz eden etkileri dikkat çekmektedir. Aile içinde pek çok toplumsal form bulunmakta ve farklı anlamlar çağrıştırılmaktadır. Aile değişim ve dönüşümden etkilenen temel kurum olarak toplumsal yaşama da hazırlanılan ilk yerdir. Bu kapsamda tartışılacak bir diğer başlık toplumsal değişim ve ailedir.

1.3. Toplumsal Değişim ve Aile

Ailenin toplumsal alanda pek çok formu bulunmakla birlikte, günümüz toplumunda aile dendiğinde hemen hemen herkesin aklına benzer tanımlamalar gelmektedir. Toplumsal yaşantımızın en temel kurumlarından biri olan aile kurumu, salt bir toplumsal kurum değildir. Aile aynı zamanda değişime de son derece açık bireyin sosyalizasyon sürecinin başladığı yerdir. Aile duygusal, sosyal ve psikolojik olarak bireyin şekillenmeye başladığı ve toplumsal hayata hazırlandığı ilk yerdir.

Tarihsel süreç boyunca, aileler üzerine yapılan açıklamalar, ailenin yapısı, biçimleri ve toplumsal yaşamda sahip olduğu anlamlar büyük ölçüde dönemin hâkim üretim ilişkilerindeki değişimlere paralel olarak dönüşüme uğramıştır (Köse, 2012: 15, 16). Aile içinde yaşanan değişimi ya da toplumsal değişimin ailedeki yansımalarını farklı şekillerde ele almak mümkündür (Sarı, 2016: 92).

Toplumsal değişimin yoğunluk kazanmasıyla birlikte, günümüz toplumlarında geleneksel geniş aile yapılarının çekirdek aile yapılarına dönüşmesi, kadınların çalışma yaşamına katılımının artması, ortalama yaşam süresinin uzaması gibi gelişmeler geleneksel kadınlık ve erkeklik örüntülerinin belirli ölçüde geçerliliğini kaybetmesine zemin hazırlamıştır

(Zeybekoğlu, 2013b: 20, 21). Toplumsal yaşamdaki ekonomik, siyasi ve sosyal değişimler kaçınılmaz olarak toplumun bu en küçük birimini de haliyle dönüştürmektedir.

Ailenin bu dönüşüm süreçleri ilkel avcı ve toplayıcı toplumlarda başlamış, toplumsal yaşamı etkileyen ve dönüştüren her olay ve olgu ile birlikte de günümüze kadar son derece karmaşık ve dinamik bir yapıda süregelmiştir.

Toplumsal cinsiyet özelliklerinin atfedilişi, kolayca imtina edilebilecek geleneksel bir kalıntı değil, sanayi toplumunun temelidir. Erkek ve kadın rollerinin ayrışması olmadan geleneksel çekirdek aile olmaz. Çekirdek aile olmazsa tipik iş ve aile örüntüsüne sahip sanayi toplumu olmaz. Burjuva sanayi toplumunun imajı, insan emek gücünün eksik daha doğrusu bölünmüş ticarileşmesine dayanır. Tam sanayileşme, tam ticarileştirme ve geleneksel aile biçimleri ve rolleri karşılıklı olarak birbirini dışlar. Bir yandan ücretli emek ev işine, piyasa dolayımı üretim ise çekirdek ailenin formları ve atfedilmiş rollerine dayanır. Sanayi toplumu bu bakımdan kadın ve erkeğin eşitsiz konumlarına muhtaçtır. Bu eşitsizlikler, diğer taraftan modernliğin ilkeleriyle çelişir ve dönüşlü modernleşme süreçlerini sürekliliği içinde sorun ve çatışma kaynağı haline gelir. Ama erkekler ile kadınların fiili olarak eşitlenmesi sırasında ailenin temelleri (aile, ebeveynlik, cinsellik vs.) sorgulanmaya başlanır (Beck, 2014: 157, 158).

20. yüzyılda mahremiyetin evrimi ve cinsel tatmine yapılan vurgu, etkin doğum kontrolünün evrimi, yasal kürtajın varlığı, çocuk bakımı kurumlarına hükümet desteği ve kadınların istihdamını yakından takip etmiştir. Aile içerisinde iktisadi faaliyetlerin ve üremenin birbirinden ayrılması, arkadaşlığa dayalı ilişkinin yapısal temeli olan aile yaşamındaki en önemli toplumsal değişimdir (Turner, 2015: 379).

Toplumsal yapıda meydana gelen, farklılaşma ve dönüşümün günümüz toplumları içinde ekonomik, siyasi, sosyokültürel, teknolojik vs. olarak değişmesi toplumsal değişimin pek çok alanda etkisini hissettirdiğinin izleridir.

Aileye ilişkin değişimler ve bireylerin özellikle de kadınların gündelik yaşam rutinlerinin farklılaşması, annelik rollerine ilişkin değişimleri beraberinde getirmektedir. Annelik, anne olmanın pratik gerçeklerini ve sosyal anlamını içeren bir terimdir. Sosyolojinin bir süreç olarak anneliğe ilgisi zamanla değişiklik göstermektedir. 1970'lerden önceki odak noktası ya demografik açıdan çocuk sahibi olmak ya da çocuk yetiştirmektir. Her iki durumda da odak noktaları, nüfusun matematiksel artışı olarak çocuklar veya toplumun potansiyel yetişkin üyeleri idi. Bir yandan doğurganlık biçimleri (doğum yaşı, doğumlar arası mesafe, aile büyüklüğü, hamileliği erteleyici yöntemler, gayri meşruiyet vb.) diğer yandan annelerin (ve daha az ölçüde babaların) çocuklara yani geleceğin yetişkinleri üzerine etkileri tartışılmaktaydı (Güçlü, 2013: 298). Toplumsal yaşamda meydana gelen tüm değişimler toplumun en temel

kurumu olan aileye de yansımakta ve aile yapısının değişmesine neden olmaktadır (Zeybekoğlu Akbaş; Dursun, 2020: 2247).

Aile yapısının değişmesi, ebeveyn çocuk ilişkisinde aktörlerin işlevlerinde görülen değişim tek kişilik ve tek ebeveynli aile kavramının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Aile içi rollerde yaşanan farklılaşma, evliliğin ertelenmesi, boşanma oranlarının artması toplumsal değişimin, zaman ve mekândan uzaklaşma sonucunda günden güne artan bireyselleşmesi ile ilişkilidir (Avcı, 2021: 3801). Ebeveyn çocuk ilişkisinde yaşanan değişim, çocuğun değişen toplumsal konumlanışının da etkisiyle şekil almaktadır. Aile ve toplum içindeki yaşam koşullarının düzeni çocuğun toplumsal çevrede fiziksel ve ruhsal olarak nitelikli bir yaşam sürmesini olanaklı kılmaktadır.

Çocuğa verilen anlam, önem ve değer toplumsal değişimin etkisiyle birlikte farklı çocukluk anlayışlarının da ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Aile içinde çocuk yetiştirme pratikleri de değişmektedir. Toplumsal değişim aile kurumunda etkisini göstermesiyle, sanayiye ve mesleki iş bölümüne dayanan toplumsal yapı içinde kadının çalışma yaşamına katılması, aile kurumunun işlevlerinde değişikliklere neden olmuştur. Bu değişikliklerin en önemlileri ebeveynin çocuk yetiştirme tarzında gözlemlenmektedir. Anne ve babanın çocuk üzerindeki otoritesi, kontrol düzeyi azalmış, bu durum çocuk bakıcılığı ve kreş gibi yeni kurumsal ilişkilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Aynı şekilde çocuk yetiştirme tarzındaki değişiklikler, çocuğun kendine olan özgüvenini dışarıya yönelik toplumsal kişiliğini etkilemiştir (Topses; Topses, 2010: 179, 180). Ailenin temel işlevlerinden birisi olan çocuk yetiştirme pratiklerinde, toplumsal değişimin de etkisiyle farklı bir ebeveynlik ve çocuk yetiştirme tarzlarını ortaya çıkarmıştır. Kadın ev içi alanda bakım rolünü üstlenmek zorunda olarak alışlagelmiş olsa da kamusal alana dahil olmasıyla birlikte çocuk bakımı daha çok büyük ebeveynler ya da kamusal kurumlara aktarılmıştır. Çocuk bakımı denildiğinde, annelik duygusu yoğun olarak ön plandadır. Bu duygu ile yapılan çocuk bakımı, kadının çalışma yaşamında varlığını bastırmaya, çocuğunu bakıcı ya da kreşe vermeye zorlamaktadır. Kadın bu kapsamda vicdan azabı çekebilmekte, tamamen bakım görevini içten içe üstlenen misyonu kamusal alanda gerçekleştir meye çalıştığı rol örüntüsü ile karşı karşıya gelmektedir.

1.4. Türkiye’de Ailenin Dönüşümü

Türkiye’de ailenin dönüşümü incelendiğinde aile içinde rol ve sorumlulukların değişmesiyle İslamiyet döneminden günümüze kadar Türk toplum yapısındaki farklılaşmalara değinilmektedir.

Türk toplumunda yaşanan değişimler İslamiyet öncesinden günümüze kadar incelendiğinde kadının konumu aile içinde değişen rol ve sorumlulukları farklı zamanlarda farklı rolleri yerine getirmektedir. Geleneksel aile yapısından günümüzün çocuk merkezli çekirdek aile yapısına doğru evrim İslamiyet öncesi dönemden başlayarak ailenin değişim ve dönüşümüyle Türk toplum yapısındaki değişimleri araştırmayı gerekli kılmaktadır. Geleneksel aile yapısından küreselleşmeye, toplumsal değişmeden, 1980 sonrası küresel ailelere, tek ebeveynli ailelerden parçalanmış ailelere kadar pek çok araştırılması gereken konu başlığı ortaya çıkmaktadır. Tüm bunlar tek bir çatı altında düşünüldüğünde ise kadının değişen konumu satır aralarında vurgulanması gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Giddens (2005: 196) aile değerleri hakkında yaptığı tartışmada geçtiğimiz yıllarda “aile çöküyor!” diye bağırmaktadır. Cinsellik hakkında daha özgürlükçü yaklaşımlar hızla tırmanan boşanma oranlarına gebedir. Ahlaka uygun yeni bir aile yaşamı anlayışı gerçekleştirmemiz gerekmektedir. Görülen boşanmalarda kadının mutsuzluğu söz konusu olmayabilir. Aşkın yeni ve normal kaosunda insanlar bebek sahibi olmayı geciktirebilirler.

Türkiye’de aile yapısı Cumhuriyet’in ilanı ile hızlı bir değişim yaşamıştır. Yeni kurulan devletin alt yapısını oluşturan devrimler, aileyle birlikte toplumun bütün kurumlarında modernleşmenin hız kazanmasına neden olmuş, bunun yanı sıra 50’li yıllardan sonra sanayinin gelişmesi ile tarımsal etkinliklerinin yerini başka ekonomik faaliyetlere bırakması sonucu kentlere doğru yapılan göçler, aile yapısı üzerinde de etkisini hatırı sayılır miktarda etkilemiştir. Geleneksel toplumların modern toplumlara dönüşmesinde; sanayileşmenin, kentleşmenin, eğitim olanaklarının, teknolojik ilerlemelerin önemli bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Kırsal alanda geleneklere bağlı, yaşanan bölgenin coğrafi ve kültürel özelliklerine göre şekillenmiş olan aile yapısı, büyük kentlerde değişim baskısı altında kalarak yeniliğe ayak uydurmaya başlamıştır. Aile yapısında görülen değişimler büyük kentlerle sınırlı kalmayarak, toplumun her kesimini etkisi altına almıştır (Koç, 2018: 46).

Türkiye’de aile değişimi hakkında yapılan çalışmalar 1980’den sonra yoğunluk kazanmıştır. Türkiye’de Ailenin Değişimi (1984), bu alanda sosyal bilimsel çalışmalar arasında ilk akla gelen, örnek bir derleme makale antolojisi. Bu ve buna benzer bilimsel çalışmalar şu şekilde özetlenebilir:

Ailenin eleştirel teorisine dahil edebileceğimiz türden aile kavramı ve teorileri ile ilgili kuramsal yazılar (Kandiyoti, 1984; Özbay, 1984; Erder, 1979; Kıray, 1984), günümüz Türkiye’inde farklı aile tipleri ve sosyal değişim üzerinde yoğunlaşan çalışmalar (Abadan-Unat, 1979; Duben, 1982; Kandiyoti, 1979; Kıray, 1979; Şenyapılı, 1979 ve 1985; Timur, 1979) tarih içinde eski Türk aile hayatı üzerinde yapılan çeşitli araştırmalar (Ortaylı, 1984; Duben,

1984; Ozankaya, 1984); aile içi etkileşimleri ve ilişkileri konu alan çalışmalar (Kağıtçıbaşı, 1984; Levine, 1982; Olson, 1982) şeklindedir (Poster, 1989: 14,15). Aile sosyolojisi hakkında yazılan diğer temel kaynaklardan bazıları Aile Sosyolojisi (Canatan; Aydın, 2009), Sistemik Aile Sosyolojisi (Aydın, 2019), Türk Aile Sosyolojisi (Doğan, 2016), Değişen Toplumda Değişen Aile (Adak, 2018), Aile Kurumuna Farklı Bakışlar (Altunsu Sönmez; Aksa, 2019), Aile Sosyolojisine Bir Katkı (Şentürk, 2019) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Engin (2022: 127-129) *“Türkiye’de Aile Yapısının Dönüşümü: Sorunlar ve Beklentiler”* başlıklı çalışmada, Türkiye’de aile yapısında son yıllarda görülen değişimleri şu alt başlıklarla belirtmektedir: Aile içinde çocuk sayısı azalmakta, ortalama evlenme yaşı yükselmekte, kadına ve çocuğa yönelen şiddet olayları artmakta, boşanmalar artmakta, çekirdek aile yapısı içinde dağılmış aile oranları artmakta, görücü usulü evlenme ile birlikte tanışarak evlenme öne çıkmakta, ebeveynlerin çocuklarının evlilik yaşamlarına olumlu ya da olumsuz müdahaleleri bulunmakta, aile içi ilişkiler farklılaşmakta, yaşlı nüfusun artışı aile yapısında yeni bir durum ortaya çıkarmakta, teknoloji ve tüketim kültürü yaygınlaşmaktadır. Alan yazında karşımıza çıkan bir başka çalışmada ise Kara (2018: 376) *“Türkiye’de Aile Yapısının Değişimine Etki Eden Dinamikleri”* irdeleyerek, dönüşümde etkili olan faktörleri şu şekilde ifade etmektedir: “Sanayinin gelişmesiyle birlikte kırdan kente yapılan göç hareketleri, artan işgücü ihtiyacı sonucu kadının çalışma yaşamına girmesi, evlenme ve boşanma, evlilik yaşının ertelenmesi sonucuna bağlı olarak eğitim seviyesindeki artış, boşanma oranlarında eskiye göre daha fazla artışın yaşanması; boşanma sonucuna bağlı olarak bireylerin olumsuzluklarla karşılaşması, parçalanmış aileler ve arada kalan çocuklar, teknolojinin getirdiği yenilikler, televizyon, internet vb.nin hayatımıza her geçen gün daha fazla nüfuz etmesi, medyanın aile ile ilgili beklentileri değiştirmesi; aile üyelerinin birbirlerine karşı daha fazla beklenti içine girmiş olması, bireysel davranışların artmış olması, aile içinde yaşayan bireylerin birlikte geçirdikleri vaktin azalmasına bağlı olarak daha az paylaşımda bulunulması, nüfus artış oranının yavaşlaması, yaşlı bireylerin bakıma muhtaç hale gelmesi sonucu bireylerde tahammülsüzlük oranının arttırmaktadır. Toplumsal değişimin de etkisiyle yaşlı bireylerin sosyalleşmesinde dijital teknolojinin yeri önemli bir roldedir. Gündelik yaşamları içerisinde yaşlı bireylerin bakımında her ne kadar tahammülsüzlük yaşansa da *“Yaşlı Bireylerin Sosyalleşmesinde Dijital Teknolojinin Rolü: Dijital Yaşlılar Üzerine Bir Çalışma”* başlıklı çalışmada ifade edildiği üzere yaşlı bireyler, gündelik hayat içerisinde yaşam kalitelerini artırma kapasitesine sahip olurken, teknolojideki gelişmelere de gün geçtikçe uyum sağlamaktadırlar (Uysal, 2020: 43).

Aktaş (2015: 436) *“Türkiye’de Aile Sosyolojisi Çalışmalarına Genel Bir Bakış”* başlıklı çalışmada Türkiye’de aile yapısına ilişkin değişim ve dönüşümleri şu ifadelerle

açıklamaktadır: “Türkiye’nin sosyal, ekonomik ve siyasi yapısında meydana gelen değişimler her alanda olduğu gibi ailenin yapısına ve ilişkisellik boyutunun değişimine önemli ölçüde zemin hazırlamıştır. Aile ile ilgili son dönem çalışmaların odağında olan ve değişimin farklı boyutlarından etkilenen kadın, aile çalışmalarında önemli bir değerlendirme alanını oluşturmaktadır. Özellikle son dönemlerde kadınların; evlilik ve eş seçiminde kısmen daha özgür hareket ettikleri, mesleki ve iş yaşamına katılımının arttığı, eğitim imkânlarından yararlanılabildiği, aile içi kararlara katılım konusunda daha geniş bir özerklik alanına sahip olduğu gerçeği ailenin kendi içinde ve toplumla olan bütünleşmesini olumlu anlamda etkilemiştir. Fakat bununla birlikte değerlerin ve ilişkilerin çok çabuk tüketildiği günümüz dünyasında, bireylerin aile içindeki rol ve anlam dünyalarının daha karmaşık hale geldiği patolojik bir süreçle de karşı karşıya kalan yeni bir aile tanımlaması yapılmaktadır”.

Boşanmaların artması, aile içi ilişkilerin çözülmesi, evliliğin zorlaşması ve evliliğe karşı isteksizlik konuları da aile için giderek büyüyecek olan tehditler olarak görülmelidir (Engin, 2022: 134). Öncelikli olarak Türkiye’de aile yapısının değişimi ve dönüşümünü ele aldığımız bu başlığa, söz konusu değişim ve dönüşüm sürecini özellikle evlilik ve birlikte yaşama bağlamında değerlendirmeye çalışarak devam edeceğiz.

Türkiye’de aile yapısının değişimi ve dönüşümünü evlilik ve evliliğe alternatif bir yaşam biçimi olarak birlikte yaşama bağlamında değerlendirmeye çalışırken, alan yazında yerini almış araştırma bulguları ile konuya ilişkin veriler dikkat çekmektedir. Konuya ilişkin güncel alan yazın Türkiye özelinde incelendiğinde Keldal’ın “Evliliğe Bakış Açısı ve Evlilikten Beklentiler”(2021a) ve “Üniversite Öğrencilerinin Gözünden Evlilik” (2021b) başlıklı çalışmaları karşımıza çıkmaktadır. Keldal (2021b) “Üniversite Öğrencilerinin Gözünden Evlilik” başlıklı 1280 bekar üniversite öğrencisi ile gerçekleştirdiği araştırmasında, üniversitede öğrenim gören öğrencilerin evlilik hakkındaki düşünceleri hakkında bilgi edinmeyi amaçlamıştır. Keldal söz konusu araştırmasının bulgularını yorumlarken konuya ilişkin geçmiş yıllarda gerçekleştirilmiş çalışmalarla karşılaştırmalı değerlendirmeler yapmıştır. Buradan hareketle araştırmada üniversite öğrencisi gençlerin evliliğe bakışına ilişkin elde edilen önemli bulguları şu şekilde belirtebiliriz:

- “Gençlerin büyük bir çoğunluğunun yaşam seyirlerinde evlenmeyi planladıkları sonucuna ulaşılmış,
- İdeal evlilik yaşı 26 civarında bulunmuş,
- Üniversite öğrencilerinin yarıdan fazlasının kendini evliliğe hazır hissetmediği ortaya koyulmuş,

- Üniversite öğrencisi gençlerin büyük bir çoğunluğu eşiyile flört ederek evlenmek istediklerini belirtmiş,
- Gençlerin büyük bir çoğunluğunun yaşamlarında önceliklerinin kariyer olduğu sonucu ortaya çıkmış,
- Gençlerin üçte ikisi evliliklerinin ebeveynlerinin evliliğine benzememesini istedikleri belirtmiş,
- Gençlerin yaklaşık üçte birinin evlilik planı yapılmadan partnerle evlenmeden birlikte yaşamının kabul edilebilir olduğunu düşündükleri görülmüş,
- Gençlerin yaklaşık dörtte birinin evlenmeden cinsel ilişki yaşanmasının uygun olduğunu düşündükleri tespit edilmiş,
- Gençlerin yarısından fazlasının evlilikten kaygılandıkları tespit edilmiştir” (Keldal, 2021b: 385-388).

Gençlerin birçoğu yaşam seyirlerinde evliliği hayatlarında planlasalar dahi gönüllü çocuksuzluk kavramı da literatürde karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de ailenin değişim ve dönüşümü bu bağlamda görülen “geç annelik” olgusu üzerinden yapılan çalışmada değişen aile yapıları evlilik ile ortaya çıkan çocuk sahibi olma zorundallığını öteleyen/erteleyen konu olmaktadır. Bireyler evlilik yapsalar da her evlenen birey hemen ya da sonrasında çocuk sahibi olmak istemeyebilirler. Bu nokrada gençlerin yarısından fazlasının evlilikten kaygılanması beraberinde çocuk sahibi olmaya dayalı hem fiziksel hem de ekonomik kaygıları meydana getirmektedir. Bu bakımdan geç annelik olgusu kavram olarak yeni ancak son dönemlerde tercih edilen bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Zeybekoğlu Akbaş’ın “*Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Aile Yapısı*” (2022: 244) adlı çalışmasında birey ve toplum açısından vazgeçilmez bir önemi olan aile evrensel bir olgu olmakla birlikte tarihsel süreçte sanayileşme, kentleşme, modernleşme, göç ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle değişmekte, yapısında geleneksel modern özellikleri bir arada barındırmaktadır. Aile yapısına ilişkin değişim ve dönüşümlerin başında aile içi rollerin, ilişkilerin, işlevlerin, evlilik biçimlerinin ve evlilikten beklentilerin değişimi; boşanma oranlarının, tek ebeveynli ailelerin, evlenmeksizin birlikte yaşama ya da bekar kalmayı tercih etme gibi aileye alternatif yaşam biçimlerinin artması kadının kamusal alanda ve çalışma yaşamında görünürlüğünün artması; çocuk sayısının azalması, çocuğun anlam, önem ve değerinin değişmesi; evlilik yaşının yükselmesi vb. gelmektedir. Yapısında görülen tüm bu değişimlere rağmen en önemli toplumsal kurum olma özelliğini devam ettiren ailenin ileriki süreçlerde de varlığını, önemini koruyacağı öngörülmektedir.

1.5. Tarihsel Süreçte Kadın ve Değişen Konumu

Toplumsal cinsiyet hakkında yapılan çalışmaların pek çoğu kadın olmak ve dişil yapıllığa ilişkin kavramlarla ilgilidir.

Kadının tahakküm altına girmesinin nedeni ilk olarak biyolojik bir sorunmuş gibi algılanıp araştırılmalarına konu olsa da biyolojik belirlenimcilikten çok daha ötesine gidilmesi gerekmektedir. 1968’lerden sonra canlanan feminizm, kadının ev içi alanda özgürleşmeğe başlaması, “kadın üzerindeki tahakkümün özel mülkiyetle ilişkilendirilmeye başlanması” (Pelizzon, 2009: 21) savından hareketle kadının mülkiyet kavramıyla ilişkili kılınması toplumsal bir ilişki olarak görülmesine zemin hazırlasa dahi, kadının iş gücüne katılımı önemli bir husustur.

Günümüz modern toplumlarının yaşadığı toplumsal değişme sürecinde dikkati çeken bir nokta, tek başına değerlendirildiğinde olumlu sayılabilecek gelişmelerin aile yapısının çözülmesi bağlamında kolaylaştırıcı bir etkiyle karşımıza çıkmasıdır. Kadın haklarının gelişmesi, eğitim düzeyinin yükselmesi ve kadının üretici rolde toplumsal yaşama katılımı ile evlenme oranının azalması, boşanma oranlarının artması ve alternatif yaşam biçimlerinin ortaya çıkması arasında doğrusal bir bağlantı söz konusudur. Geleneksel yaşama özgü olan erkek egemen kültür, kadınlar ile sorumlulukların paylaşılması noktasında esnek davranırken, hakların paylaşılması noktasında çatışmaktadır. Bu durum aile yaşantılarını ve kurallarını etkilemekte ve çatışmalar çözülmemediğinde yeni durumları ortaya çıkarmaktadır (Aydın ve Baran, 2010: 117-118). Bu doğrultuda yeni durumlardan birisi olarak değerlendirebileceğimiz “birlikte yaşama” evliliğe alternatif bir yaşam biçimi olarak değerlendirilebilmektedir.

Amman (2021: 95-98) çalışmasında aile yapısındaki dönüşümleri de maddeler halinde belirtmektedir:

- İlk evlilik yaşının yükselmesi,
- Anlaşarak evliliklerin artması,
- Birlikte yaşama yönelimi,
- Ailenin küçülmesi,
- Aile içi ilişkilerin yoğunlaşması,
- Otoriter aileden demokratik/eşitlikçi aileye geçiş,
- Akriba evliliklerinin azalması,
- Akrabalık ilişkilerinin daralması,
- Ailenin kırılmaşmasıdır (Amman, 2021: 95-98).

Aile kurumunun farklı görünümler taşıması kültürel farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Toplumsal yapıdaki yaygın ilkelerin değişiminin etkisiyle ekonomik,

siyasi, dini ve ahlaki alanlarda görülen değişimler aile kurumunun da yeniden şekillenmesine yol açmaktadır (Kurt, 2006: 517). Değişen toplumsal koşullarla birlikte aile tanımı, yapısı, türleri ve işlevleri açısından değişim sürecinden geçmektedir. Tarihsel süreçte aile, geleneksel geniş aile yapısından çekirdek aileye dönüşmekte; akrabalık bağları zayıflamakta, ailenin işlevleri farklılaşmakta; boşanma, evlilik dışı doğum ve tek ebeveynli aile oranları artmakta; yeniden evlenmeler sonucu üvey aile oluşumları, evlenmeksizin birlikte yaşamayı ya da bekâr kalmayı tercih edenlerin sayıları artmaktadır. Aile ve evliliğe ilişkin diğer önemli değişim, evliliğe yüklenen anlam ve evlilikle ilgili beklentilerin artışına ilişkindir. Diğer bir değişim alanı da aile içerisinde çocuğun konumunun değişimidir. Özellikle gelişmiş ülkelerde ailelerin sahip olduğu çocuk sayıları azalırken, tek çocuk sahibi olmayı tercih eden aile sayıları artmakta ve “çocuk-merkezli aile”ler kendisini göstermektedir. Buradan hareketle, günümüz aile yapılarının çoğulcu bir görünüm sergilediği görülmektedir. Günümüz toplumlarında evliliğe, aileye alternatif yaşam biçimleri ve yeni aile türleri çeşitlenerek artmaktadır (Zeybekoğlu, 2018: 62).

Modern toplum yapısında toplumsal gelişmelere maruz kalarak yeni biçimleri ortaya çıkan aile, varlığını devam ettirmektedir. Özellikle boşanma oranlarının artışının en önemli nedenlerinden biri, kadının statüsünün geçmişe nazaran daha eşitlikçi bir yapıya bürünmesidir. Bununla birlikte Türkiye’de ve dünyada feminist kuramın etkileri iş piyasası, eğitim ve hukuk alanlarında kadının statüsünün güçlenmesini sağlamaktadır. Bu gelişmeler doğrultusunda kadının ekonomik bağımsızlığını kazanması, eğitim seviyesinin yükselmesi ve boşanma sonrası maddi ve manevi haklarının verilmesi durumları kadınların nikah akdini sonlandırma kararı almalarında etkili, itici bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır (Çobanoğlu, 2020: 78). Bununla birlikte yapılan araştırmalar son yıllarda ilk evlenme yaşındaki artışa da dikkat çekmektedir. Özellikle kadınların eğitim düzeylerinin yükselmesinin evliliklerin ötelenmesinde ve evlenme yaşının ertelenmesinde önemli bir faktör olarak görülmektedir (Kara, 2018: 378). Toplumsal değişimin de yarattığı etkiyle çalışma yaşamında yer alan ve yer almayan kadının kamusal ve özel alanda rolleri değişmektedir. Bu kapsamda ilkin çalışma yaşamında kadının aktif katılımına değinilecek ardından çalışma yaşamında yer almayan kadının ev içi emeğine vurgu yapılacaktır.

1.5.1. Çalışma Yaşamına Kadının (Aktif) Katılımı

Kadının çalışma yaşamına aktif olarak katılması Sanayi Devrimiyle birlikte görülmektedir. Yaşanan toplumsal değişimler, kargaşalar ve savaşların etkisiyle aktif olarak iş yaşamına dahil olan kadının; ekonomik seviyesinde artış yaşanmıştır. Kadının yaşam

şartlarında karşılaştığı zorluklar ile kadının ev ekonomisine katkısının güdülmesi, ucuz iş gücü oluşturmaları gibi pek çok faktör söz konusudur. Kadın sadece ev içi alanda değil ev dışında da pek çok rolü içinde barındırır. Kadının rolleri toplumsal değişme ışığında değişkenlik arz etmektedir.

Kadının ev dışı alanda da çalışma yaşamında yer almasıyla tartışılan görece yeni bir konu olan “çalışan kadın” ya da “çalışma yaşamında yer alan kadın” şeklinde pek çok araştırma konusu söz konusudur. Bu kapsamda bakıldığında tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle kadının toplumdaki konumu değişim ve dönüşümü biçimlendirerek kapitalizmin de dayattığı etkiyle ev dışında daha çok yer alarak varlığını sürdüren bir konumda kendisini bulmuştur (Beyenal, 2019: 229). Çalışan kadının medeni durumu çalışma yaşamına ek olarak aile içi rol ve sorumluluk dayatılmasına neden olmaktadır.

Çalışan kadın hem kariyer olarak ilerlemeye hem de evliyse ev içerisindeki sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmaktadır. Evli çalışan kadınlar bir de çocuk sahibi iseler hayat tiyatrosunda üstlendikleri roller ve bu rollerin taşıdığı statüler; işler ve sorumluluklar arasında çarpınıp durmaları sonucunu doğurmaktadır (Şen; Boyraz, 2017: 348).

Kadınlar için, yaşam akışının standart halden çıkması, büyük ölçüde toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden yapılandırılmasında ve toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünde yerleşiktir. Kadınların eğitim sistemine ve işgücü piyasasına artan katılımının, aile oluşumunun çoğullaşmasıyla birlikte doğrudan bir etkisi olduğunu iddia etmektedir. Kadınların tam zamanlı ev kadını konumundan kazanan ve bakıcı olarak ikili bir role geçişi ve evlilik sayısının azalması, boşanmaların artması ve ailelerin küçülmesi üzerine kurulmuştur (Diaz, 2018: 749).

Kadınlar, önemli ölçüde orantısız sayıda, kadın cinsiyetli mesleklerde çalışmaya devam edip buna bağlı olarak erkek meslektaşlarından daha düşük ücret almaktadırlar (Caragata, 2022: 2)

Cinsiyete dayalı iş bölümü ve eşitsizliği aile içerisinde başlamakta, erkeğin kadınla emeği eşit ölçüde olmamakta yani cinsiyete dayalı aile içi iş bölümü eşit dağılmamaktadır. Erkeklerin kamusal alanda daha fazla görünür olması, özel alandaki üstlendikleri sorumluluklar ikincil rollere kaymakta; kadının esas göreviymiş gibi özel alandaki rol ve sorumluluklar kadına doğal bir şekilde dayatılmaktadır.

Kamusal ve özel alan ikili karşıtlığı (dikotomisi), tarihsel süreç içinde farklı anlam ve biçimler alsa da esas olarak toplumsal cinsiyet temelli bir ayrıma karşılık gelmektedir. Bu ayrım, kadınları özel alanda konumlandırmış, hanede bakım, yetiştirme, beslenme gibi yeniden üretim etkinlikleriyle sorumlu tutmuştur. Erkekler ise kamusal alanda politika, ekonomi gibi alanların sorumluları olmuşlardır. Kadınları ve erkekleri farklı yaşam deneyimlerine göre

konumlandırıan bu bakış açısı, siyaset pratiğini de eril deneyimlere göre biçimlendirmiştir (Pınarcıoğlu, 2017: 12, 13).

Günümüz toplumunda kamusal/özel, sosyal/ekonomik, kadın/erkek gibi düalistik bakış açılarının olduğunu söylemek mümkündür. Kamusal alanda çalışıyor olmak kadının özgürlüğünün teminatıdır. Bu noktada kadın hane içinde daha fazla söz hakkı sahibidir. Yine de çalışan kadının hane içinde aynı oranda rol ve sorumlulukları da daha fazladır. Çünkü çalışma yaşamında olmasına rağmen ev içi alanda yerine getirdiği cinsiyete dayalı rol ve sorumluluklarda devam etmektedir.

Aile kurumundaki birçok sorumluluğun kadına ait olması ve aile içi rollerde kadınların fazla sorumluluk alması kadını kamusal ve sosyal alandan soyutlamaktadır. Kadınların büyük bir çoğunluğu da bu nedenle üretimden ve iş hayatından uzak kalmakta ve kendi özel alanında yaşamaya zorlanmaktadır Dolayısıyla, sistemin kendisi cinsiyetçidir ve toplumsal iktidar ataerkil politikalar üzerine inşa edilmiştir (Aktaş, 2013b: 63).

20.yüzyıla kadar erkekler tarafından işgal edilen kamusal alana kadınlar, özel alanları içinde dışarıdan bakmaktadır. Bu durumun değişmesi ve kadının da kamusal alana dahil olmasıyla birlikte kadın hem kamusal hem özel alanda iki vardiyalı bir çarkın içine dahil olmaktadır. Özel alanı dışında kamusal alanda iş kadını-işçi-emekçi rollerini üstlenen kadın; özel alanda da pek çok rolü içinde barındırır. Kısacası çalışma yaşamına adım atan kadın bakım rolünü yine eskiye oranla yerine getirmeye çalışmakta; yetersiz hissettiği durumlarda profesyonel destek almaktadır.

Ücretli çalışan kadınlar iki rol birden yüklenmektedir. Çalışan evli kadınlar için bu durum genel bir kural kadar geçerlidir (Sandıkçıoğlu, 1998: 13).

Araçsal faaliyetlerin yani ekonomik ihtiyaçların erkeğin tekelinde olması; toplumdaki norm ve değerlerden ötürü babaya devredilmesi artık geride kalmıştır. Ataerkil toplum yapısının izlerinin azalması, beraberinde kadın ve erkeğin iş yaşamında eşitlikçi, ancak özelde cinsiyet eşitsizliğinin devam ettiği göz önüne alınırsa; rollerin ayrışması gibi bir durum söz konusu değildir. Kadın aile içinde duygusal ilişkilerin düzenlenmesinden sorumlu kişi olsa dahi, araçsal rolleri de ev içinde yerine getirmekle yükümlü kişidir. Kadının sadece ev içinde belli rol ve sorumlulukları yoktur. Ev işlerinin yanı sıra çocuk bakımı ve kamusal alanın özel alana sızması da söz konusudur. Kısacası araçsal rollere sahip baba evin geçimini, araçsal rollerin tamamlayıcısı olan anne ise daha etkili kültürel ve anlamsal rolleri karşılamakla yükümlü olması savı, modern toplumda artık geçerli değildir. Çalışan kadının rol ve sorumlulukları esnek hale gelmiştir.

Kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte kamusal alan ile özel alanın birbirinden ayrılması ve kadının ev ekonomisine olan katkısının ev içinden ve kadınlık rolleriyle birlikte devam ettirilmesi konusu önemli bir sosyal problem olarak karşımıza çıkmaktadır (Aktaş, 2013a: 259, 260). Ev işlerinin yükümlülüğü her daim kadın üzerinde devam ettirilmesi gereken bir baskı unsurudur. Kadın aile içinde geleneksel rollerini yerine getirmeye devam eder. Çalışma yaşamında aktif rol oynasa dahi “emeğin görünmeyen yüzü” kadının eşitsiz ilişkilerde varlığını sürdürmesinin kanıtı niteliğindedir.

Kadının ve erkeğin toplumdaki rolleri, ataerkil yapının gereğidir. Eril tahakküm kadın üzerinde egemenlik kurduğu toplumsal yapılanma içinde, kadının annelik rolü ev içinde yani özel alanda sınırlıdır. Kadın kamusal alanda kendi değerleri çerçevesinde rol ve sorumluluklarını şekillendirmesi, beraberinde kadını iki farklı alanda rol kalıplarına iter. Ancak kamusal alanda yer alan kadın çocuk bakımı, hamilelik, doğum gibi süreçlerde kamusal alandaki işleri sekteye uğrar ve özel alana çekilir.

Kadının erkek egemen alana girmeye başlamasıyla birlikte erkek de ev içi alanda kadının sorumluluklarını paylaşmaya başlamış ve gittikçe kadınların ve erkeklerin toplumsal rolleri birbirine benzemeye başlamaktadır. Kadınların ve erkeklerin toplumsal rollerinin birbirine benzemesi durumu ise “androjeni” olarak adlandırılmaktadır (Zeybekoğlu, 2013a: 13). Aile içinde kadının icra ettiği roller sadece kadına özgü değildir. Ekonomik özgürlüğe sahip olan kadının ev içinde söz hakkı olması ya da kadının rolünün erkekle aynı olması mümkündür. Aynı mesleğe sahip olmak, ev içinde çocuğun bakımını üstlenebilmek gibi pek çok rolü hem kadın hem erkek cinsiyet farkı gözetmeksizin üstlenebilir.

Kadının çalışmasının toplumsal ve ekonomik koşulların yarattığı gereksinimlere bağlı olduğu gerçeğinden hareketle, özellikle evli kadınların çalışmasının toplumsal olarak yerleşmiş bir norm olmadığı açıktır. Dolayısıyla kadınların işgücü içinde daha fazla yer almaya başladıkları modern toplumda, durumun normatif olarak muğlak bir temelde yer alması, çalışan evli kadınların aile içi rollerinde kaçınılmaz olarak birtakım değişimleri beraberinde getirmektedir (Önder Erol, 2019: 95).

Kadın için iş yaşamına girmek, yeni bir eril bir alana dâhil olmak demektir; buna istinaden kadının akademiye girmiş olması ise eril bir kamusal alanda yine eril bir kurum olan bilimi eyliyor olmak anlamına gelir. Burada önemli nokta ise bu eril alanda eril eyleyiş içerisinde eril aktörler tarafından kadının nasıl ve ne şekilde konumlandırıldığıdır (Altınoluk, 2018: 59). Kadın her alanda farklı rol ve statüleri içinde barındıran, kamusal alanda eril tahakküm ile iktidar söylemlerine maruz kalmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin keskinleştiği yer kadın için kamusal alandır.

Cinsiyetler arasında toplumsal düzlemde yaratılan ilişkileri anlamlandırmak için kadın-erkek arasındaki iktidar söylemlerine bakmak yeterli olmadığından özel alan ile kamusal alan ya da ev içi alan ile evin dışındaki toplumsal alanın farklı ekonomik, siyasal, kültürel ve hukuki ilkelerle nasıl inşa edildiğini irdelemek önem arz etmektedir (Aktaş, 2013b: 54).

Kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların toplumsal yapı ve pratiklerin bir ürünü olduğunu belirten Chodorow, kuramında ebeveynliğin toplumsal organizasyonunun oluşumunu açıklamayı amaçlamıştır. Bunun için kamusal alan-özel alan ayrımından hareket eden Chodorow, geleneksel iş bölümü ile Batı'daki sanayileşme ve kapitalist ekonominin gelişim sürecini sorgulayarak, anneliğe ilişkin psikanalitik ve sosyolojik içerikli kapsamlı bir analiz geliştirmeye çaba sarf etmiştir. Özellikle kapitalist ekonominin gelişimi ve sanayileşme neticesinde, sınırları daha da keskinleşen kamusal alanda ve özel alanda yapılaşan cinsel iş bölümüne dikkati çeken Chodorow (1978), kamusal alandaki birincil konumlarından dolayı erkeklerin ikincil ebeveynlik rolünü üstlendiklerini belirtir: “Herhangi bir tarihsel dönemde kadınların anneliği ve cinsiyete dayalı iş bölümü, yapısal açıdan sosyal organizasyon kurumlarına ve diğer boyutlara bağlıdır. Sanayileşmiş kapitalist toplumlarda kadınların anneliği, cinsiyet organizasyonu ile ekonomik organizasyon arasındaki ilişkiler için merkezîdir. Cinsiyet eşitsizliği, bu kurumların organizasyonunda gizil olarak bulunur ve bunlar tarafından tekrar edilir, bireysel aktörlerin iradesine göre yeniden üretilmez (Erdoğan, 2008: 77).

Her ne kadar Marksist feministler “kadınlar üzerine kurulmuş baskıları ortadan kaldırmanın yegâne yolunun kadınların özel alanı terk ederek kamusal alan içerisinde üretim sürecine katılması olduğunu” (Çetinel; Yılmaz, 2016: 132) savunsalar dahi durum gerçeği yansıtmamaktadır. Marksistler, kadın üzerindeki tahakkümü özel mülkiyetle ilintili bir toplumsal ilişki olarak görmekte ve mülkiyeti de kapitalizmin temeli olarak kabul etmektedir (Pelizzon, 2009: 21).

Modern toplumu karakterize eden kamusal alan/özel alan ayrımının sanayileşme ile ortaya çıkması sonucunda aile üretim birimi olmaktan çıkmış ve kadının konumunda önemli değişimler oluşmuştur (Başak; Kınır; Yaşar, 2013: 19). Erkekler ev dışında istihdam edilmenin verdiği avantaja; kadınlar ise ev içi alanda düzenin sağlanmasında sorumlu olan kişiler iken “kadının evi yeridir” algısı baskısı altında ev ve iş mekanları ayrımı keskinleşmiştir.

Toplum, kamusalın oluşmasına olanak sağlayan bir tür mekândır ve bu nedenle kadın ve erkeğin birlikte yaşayabileceği ideal kamu alanı belirlenmek durumundadır. Kadının kamusal alanda yer alma çabası, ona yönelik mekânsal ayrışmayı da beraberinde getirmektedir; nitekim mesleki farklılıklar da bu durumla ilişkilendirilebilir (Altınoluk, 2018: 60).

Kadınların esas olarak evi çekip çevirmek, ev hizmetlerini yapmak ve çocuk bakmak, ailenin düzenini sağlamak gibi ev içi aile merkezli işler yapmaları gereğine ilişkin kuvvetli bir aile ideolojisi vardı (Karkıner, 2011: 25).

Simone De Beauvoir “Kadın olarak doğulmaz, kadın olunur” cümlesi ile, toplumsal cinsiyetin, cinsiyetten farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Beauvoir (1993) “İkinci Cins” adlı kitabında annelik “dayatılan bir olgu” olarak görür. Cinsiyet bedensel farklılıklara vurgu yaparken, toplumsal cinsiyet erkek ve kadınlar arasındaki toplumsal ve kültürel farklılıklara da vurgu yapar. Toplumsal cinsiyet bir yandan kadın kimliğini inşa ederken, aynı zamanda kadına farklı rol ve statüleri de atfeder. Kadının sosyalizasyon süreciyle birlikte, toplumsal cinsiyet rollerine ait kendisini anne, çalışan anne, eş gibi kavramlar ile tanımlar.

Kadının evrensel olarak çocuk bakımıyla daha ilgili olması ve daha yakın ilişkiler geliştirmesi; erkeğin mesleki sistemde kazancını elde etmek zorunda olması ise etkileyici ve araçsal olarak işlev farklılaşmasının temelini oluşturmaktadır (Parsons, 1954: 103).

Evliliğin kadına yüklediği anlam, erkeğe yüklediği anlama göre farklılık gösterir. Parsons erkeğin sadece araçsal rolü üzerine odaklanıp, erkeğin rollerini ona göre sınıflarken; genelde kadınlık özelde ise annelik hem anlamsal hem araçsal rolleri içinde barındırır.

Ekonomik zorunluluk nedeniyle çalışan kadınlar, koşulları güç de olsa iş hayatlarını devam ettirmek için zorlanmaktadırlar. Çalışmak zorunda olmayan kadınlar ise aile düzenini bozan bir güçlük, annelik görevlerini aksatan bir zorluk ile karşılaştıklarında iş hayatını, ya belirli süre için terk etmekte, ya da tamamen işten vazgeçmektedirler. Çalışan kadın, çocuk yapmaya karar vermeden önce kendisine çocuğun bakımında kimin yardımcı olacağını düşünmek zorundadır (Razon, 2001: 230). Bu durumu yaşayan sadece kadın olması bakım rolünün ilk olarak kadına dayatılmasından kaynaklanmaktadır. Doğuştan atfedilen bir rol olarak çocuk bakımı kadın için anne olmanın getirdiği ilk sorumluluktur.

“Is Female to Male as Nature Is to Culture?” (1974) adlı çalışmada doğa-kültür ekseninde kadının ikincil konumunu sorgulayarak, kadının değerinin nasıl sorgulandığı ve bu davanın biyolojik determinizmine dayandırabileceği ile açıklar. Kadınlarda “bir şey” eksiktir ve sonuç olarak kadınlar sadece doğal olarak tabi olmakla kalmayıp, genel olarak konumlarından da oldukça memnundurlar, çünkü onlara koruma ve anne zevklerini en üst düzeye çıkarma fırsatı sağlar ki bu onlar için en tatmin edici deneyimlerdir (Ortner 1974: 71). Ortner (1974: 67-78) aynı zamanda Chodorow’un tespitlerine öncülük ederek, anneliğin söz konusu ikincil konumla olan doğrudan ilişkisini vurgulamıştır. Doğum sonrası annenin üstlendiği çocuk bakıcılığı ve yetiştiriciliği rolü, zaman içerisinde kadının sosyal rollerinin ev

içi alanda konumlandırılmasıyla sonuçlanmıştır, kısaca artık “kadının yeri evidir (Erdoğan, 2008: 76).

Elisabeth Badinter’in “annelik içgüdüsünü ve dayattığı davranışları daima canlı tutmak anneliğin en büyük düşmanı mıdır?” sorusunu akıllara getirmektedir (Badinter, 2011: 13). Bu noktada Mary O’Brien “*Çocuk taşımak ya da çocuk emzirmek kadını geride bırakmıyor, kadını geride bırakan erkek egemen toplumun toplumsal hayatın böylesi gerekli etkinliklerine yüklediği anlamdır*” genelde kadına ve özelde anneliğe yüklenen anlamların çeşitliliğine de vurgu yapmaktadır.

Meslek kadınlarında bile, iş ve ev sorumluluklarını bir araya getirmekten doğan gerilimin, yeni rol taleplerinden korunmaya devam eden erkeklere yansımaya naziren izin veriliyordu. Bu koruma işlevi, değişimin etkilerini çiftten uzak tutarak birer “tampon” görevi gören kadınların yardımı ya da sömürüsü ile sağlanıyor; bu kadınlar hizmetçi ya da dadılardan yoksul akraba ve annelere kadar uzanıyor (Kandiyoti, 2007: 52). Çalışan anneler ve çocuk bakımı sağlayıcıları aktif olarak anneliği yeniden tanımlama sürecine dahil olmaktadır. Bu yeniden tanımlamanın bağlantı noktası, çocuk yetiştirme uygulamalarının, kimin ne yaptığı ve bu bölünmenin ne anlama geldiğinin anlaşılmasıdır (Macdonald, 1998: 25).

Aslında kadının biyolojik becerisi olan annelik, onu baskılayan ve üzerinde iktidar kurmanın bir aracı haline gelmektedir. Buna göre edilgen konumdaki kadın için annelik, onun iradesinin de üstünde bir güç olduğu için sürekli dışarıdan müdahale edilmesi ve düzenlenmesi gereken bir işleyişe sahipmiş gibi algılanmaktadır (Dudu Karaman; Doğan, 2018: 1475).

Kadın çalışma yaşamında ne kadar başarılı olsa da annelik içgüdüsünün de getirdiği psikolojik baskı ile iş yaşamına ara verebilmekte, kendisini sadece çocuk bakımından sorumlu bir rol üstlenebilmektedir. İdeolojik olarak da içgüdüsel olarak da erkek babalık yapamadığını hissettiği noktada iş yerinden ayrılmayı düşünmemekte; bu baskı unsuru sadece kadına has bir toplumsal cinsiyet rolü etkisiyle yer edinen bir duygu olarak yer almaktadır. Nitekim çalışmalar ışığında çalışan anne ve babalarda ebeveynlik rolü dendiğinde akla ilk kadın gelmektedir.

1.5.2. Çalışma Yaşamında Yer Almayan Kadın: “Ev İçi Emek”

Çalışma yaşamında yer almayan kadın ev içi alanda ücretsiz emek sarfetmektedir. Kadın ev içi alanda sadece çocuk, yaşlı ya da eş bakımını değil; evin temel işlerini de yerine getirmeye çalışır. Kadının çalışma yaşamında yer almadığı ancak ev içi alanda ücretsiz emeğinin kullanıldığı yadsınamaz bir gerçektir. Kadının geleneksel roller ile donatıldığı, ev içi alanda artan sorumlulukları sebebiyle çalışma yaşamından yani kamusal alandan kadını uzaklaştırmaktadır.

İlk olarak, Batılı modernleşmenin, kadınların ne eve gönderilmediği ne de evden serbest bırakılmadığı sürede, çelişkili bir ikilik başlattığı iddia edilir. Daha doğrusu, bugün kadınların yaşamlarındaki yaygın çelişkileri yaratan bu ikiliktir. Özellikle, erken modern dönemde kamusal ve özel alanların ayrılması, kadınları eş ve anne olarak eve hapsederken, eş zamanlı olarak, görünüşte ev içi kısıtlamalardan arınmış "bireyler" olarak girebilecekleri yeni sivil alanlar açmıştır. Bu durum, kendi yüzyılımıza özgü olan çelişki koşullarını üretmiştir. Feminist sosyal ve politik teoride, erkeklerin "bireyler" olarak özgürlüğünün, kadınların eş ve anne olarak boyun eğmesini zorunlu kıldığı yaygın olarak anlaşılsa da daha az anlaşılan şey, kadınların "bireyselleşmesinin" aynı zamanda cinsiyete özgü çelişkiler ürettiğidir (Bueskens, 2018: 3).

Kadınların geleneksel roller ile kuşatılmış, global ölçüde iş hayatının yoğunluğu altında ezilmiştir (Gezegen Ünlü, 2021: 195). Evlilikle birlikte kadın yeni bir role bürünmüş ardından ebeveynliğin getirdiği üst üste binen rollerin ağırlığı altında ezilerek, çalışma yaşamına dönememiş veya da çalışma yaşamının getirdiği olağanüstü eşitsiz rol dağılımlarının etkisi toplumsal bir baskı oluşturmuştur.

Kadının toplum içindeki konumunun yeniden üretilmesiyle birlikte; ev içi işlerde artan sorumluluk kadının toplum içindeki konumunu ikircikli kılmıştır. Kadının ev içindeki yoğun sorumluluğu çalışma yaşamında aktif bir katılımı azaltmaktadır. Kadın anne olmasıyla birlikte aile içi ilişkiler kapsamında da düşünüldüğü zaman “geleneksel” kadın ve annelik rollerindeki otoritenin zedelenmesiyle karşılaşmaktadır. Kadın hem kamusal alanda varlığını sürdürmeye çalışmakta hem de özel alandaki sorumlulukları aksatmamaya çaba sarf etmektedir (Kaplan, 2011: 167, 168). Kadının ev içi emeği geleneksel kadınlık rolü ile baskılanmaktadır. Zaten olması ve yapılması gereken işler kategorisinde görüldüğünden ötürü toplumsal baskıdan ziyade, kadının sorumluluğu olarak kabul edilmiştir. Ancak kadının ev içi alana kapatılması, “geleneksellik” etiketi altında kadının esas varlığını sürdürmesi gereken alan özel/ev içi alan olarak görülmesi ikinci dalga feminizmin etkisinin hissettirilmesiyle değişiklik göstermiştir.

Günümüzde kadınların konumundaki görece eşitsizliğini açıklamaya 1968 sonrası feminist kuram (buna feminizmin ikinci dalgası da denmekte) ve son dönem feminist düşünürlerin bir kısmı kadınların tabi iktisadi açıdan erkeklerle eşit şartlarda olmamasından, diğer bir ifadeyle kadınların çalışma imkanlarının yetersizliğinden ve dahası, gördükleri ev işlerinin de ücretlendirilmemesinden kaynaklandığını öne sürmektedir. Kadının eve kapatılması ve ev içi faaliyetlere mahkûm edilmesi, ezelden beri süren yalın bir gerçek olmaktadır. Bu rolü ekseriya “geleneksel” olarak nitelendirmektedir. Öngörülen çare ise genelde istihdamın bir şekilde “özgürleştirici” olduğunu varsayarak, kadını ücretli işgücüne katılmaya teşvik

etmektedir (Pelizzon, 2009: 9, 10). Ücretli işgücüne katılım beraberinde hem kamusal hem özel alan içinde kadının sorumluluklarını artırır. Bu kapsamdan hareketle ikinci dalga feminizmin de etkisiyle kadın yavaş yavaş kamusal alanda da görünür kılınmıştır.

Feminist sosyal ve politik teoride, erkeklerin "bireyler" olarak özgürlüğünün, kadınların eş ve anne olarak boyun eğmesini zorunlu kıldığı yaygın olarak anlaşılrsa da, daha az anlaşılan şey, kadınların "bireyselleşmesinin" aynı zamanda cinsiyete özgü çelişkiler ürettiğidir (Bueskens, 2018: 3).

Kapitalist sistemin yaygınlaşmasıyla birlikte, hızla sosyal değişime uğrayan gelişmekte olan ülkelerde yaşanan dönüşüm, kadın istihdamını etkileyen ve kapitalist sistemin özelliklerini dönüştüren yerel ya da kültürel faktörlerin etkilerini inceleme olanağı sunmaktadır (Dedeoğlu, 2000: 139).

Kapitalist üretimin yaygınlaşmasıyla kamusal-özel alan ayrılmış; kadın ev içi ekonomiye katkısının yanı sıra “kadınlık” görevlerini özel alanda sürdürmeye çalışma elverişsizliği yoğunluk kazanmıştır. Kadın her ne kadar kamusal alanda görünür olsun ev içi emek çerçevesinde "emeğin görünmeyen yüzü" kadın açısından aile ve toplumsal yaşam içinde cinsiyete dayalı eşitsiz ilişkileri gün yüzüne çıkarmaktadır (Aktaş, 2013a: 259, 260). Kadının ev içinde rol ve sorumluluklarının fazla olmasından kaynaklı iş yaşamına katılması, aynı zamanda geleneksel rollerin de etkisiyle istihdamda yer alması zorlaşmaktadır. Ücretli bir işte çalışmak kadın için çift vardiya oluşturur. Genel olarak erkeklerin rollerine kadınlardan daha fazla değer verildiği, neredeyse her kültürde kadınların birincil sorumluluğunun çocuk bakımı ve ev işleri olduğu görülürken, erkeklerin ailenin geçimini sağlamakla sorumlu olduğu görülmüştür. Geleneksel rol kalıpları kadının evden çalışmasına zemin hazırlamaktadır.

Evden çalışma ne şekilde olursa olsun kadını eve hapseder. Geleneksel rol kalıplarının yeniden inşası da ev içi alanda gerçekleşir (Aktaş, 2013a: 261). Kadının ev içindeki emeği görünmeyen emektir. Çalışmanın biçimi ne şekilde olursa olsun kadının kamusal alan dışında göstermiş olduğu emek genellikle yadsınır. Kadının ev içi alandaki sorumlulukları zaten yapması addedilen görevlerdir.

Kadının görünmez emeği, cinsiyete dayalı iş bölümü ve toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında tanımlanan bir emek biçimidir (Karakaya, 2018: 78). Kadının karşılıksız iş gücü kapitalist düzenin devamında belirleyici bir roldedir (Dikmen; Maden, 2012: 257).

Kadınların işgücüne katılım oranlarının yükselmesi arzu edilen bir durumdur ve bunun birkaç sebebi vardır. Kadın katılım oranlarının piyasa başarısızlıkları ve siyasi bozulmalar nedeniyle düşük kaldığı düşünülürse, bu olumsuzlukların ortadan kalkması refah düzeyinde artışa yol açabilir. Kadının işgücüne katılımı konusu, cinsiyete dayalı eşitlik, yoksulluk,

çocukların daha iyi bakım görmeleri gibi kaygıların da merkezinde yer almaktadır (Yıldırım; Doğrul, 2008: 240). Kadın eğer çalışma yaşamında aktif role bürünürse, cinsiyetler arası eşitlik artar. Esasında cinsiyete dayalı eşitlik ve yoksulluğun azalması için, kadının işgücüne katılımının arttırılmasını savunmak yeterli bir nedendir.

Kadın pek çok rolü içinde barındırır. Bu roller karmaşası içinde “anne, eş, arkadaş, meslektaş, araştırmacı” gibi belli rol kalıplarından vazgeçmek, onları geri plana atmak durumundadır (Dikmen; Maden ,2012: 258). Kadının aile kurumundaki birçok sorumluluğunun olması ve aile içi rollerde kadınların daha fazla sorumluluk alması kadını özel alana hapseder. Çocuk bakımının annenin sorumluluğunda olduğu iddiası, ev işleri ve çocuk bakımı gibi işlerin görünmez işler olarak kabul edilmesi endüstri devriminden bu yanda devam eden ve tartışılan konulardır. Geleneksel roller içinde kadının anne olması ve çocuk bakımının da olağan bir görev gibi kadının sorumluluğuna bırakılması ve ebeveynlik yapma noktasında erkeğe düşen rolün sınırlı olmasına neden olmaktadır. Ev içi ve çocuk bakımı görünmez bir iş olarak kadının sorumluluğuna bırakılmaktadır. Ev içinde harcanan emek geleneksel kalıplar içinde bakıldığında değersizleşir. Emegın karşılıksız hali kadının her gün düzenli olarak yerine getirdiği ev içi işleri görünmez emek olarak kabul edilir.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında tarihsel süreç içerisinde kadın ve değişen konumu, geleneksel ailelerden modern ailelere geçişle birlikte kadın ve erkeğe biçilen roller değişkenlik göstermektedir. Çalışma yaşamında aktif olarak yer alan kadın ve çalışma yaşamında yer almayan ancak ev içi alanda emek sarf eden kadına bakış açıları teorik bir çerçevede sunulmuştur. Bir sonraki başlık ise tarihsel süreçte annelik, çocukluk ve yeni eğilimlerin açıklanması olarak devam etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ BAĞLAMINDA ANNELİK, ÇOCUKLUK VE YENİ EĞİLİMLERİ

2.1. Tarihsel Süreçte Annelik

Annelik hakkında biyolojik, psikolojik, sosyolojik, kültürel açıdan farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Miller anneliği; bir rol oynamaktan daha fazlasıdır (2010: 33) şeklinde ifade etmektedir. Donath ise; annelik kadının kendisine ve dünyaya kelimenin tam anlamıyla kadın olduğunu ilan etmesi olarak açıklar. Annelik kadına sadece aidiyet duygusunu vermekle kalmaz; bir şeyin mülkiyetini de verir (2018: 28). Geleneksel toplumdan modern topluma geçişle birlikte, değişen günümüz toplumunda sanayileşme beraberinde eğitime dayalı istihdamda yaşanan yoğunluğun artması, çocuk sahibi olma yaşındaki artış, ebeveyn-çocuk ilişkisinin değişimi gibi pek çok faktörler farklı annelik sorgulamalarının yapılmasına da zemin hazırlamaktadır. Anneliğin tarihinin araştırıldığı çalışmalar da farklı zamanlarda ve kültürlerde aileye, kadına ve çocuğa olan bakış açısının değişmesiyle şekillenmektedir. Bu kapsamdan yola çıkılarak anneliğin ilk çağlardan günümüze kadar olan değişimi, tarihsel şerit kapsamında anlatılmaya çalışılmaktadır. Ardından tez çalışması kapsamında yeni bir eğilim olarak karşımıza çıkan “geç annelik” konusu ve tarihsel süreçte annelik ritüellerinin tartışılması planlanmaktadır. Bu kapsamda öncelikle tarihsel olarak İlkçağ, Ortaçağ, Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi, geç modernitede annelik olmak üzere anneliğin farklı ve benzer yanları ifade edilmeye çalışılmaktadır.

2.1.1. İlkçağ’da Annelik

Annelik kavramının İlk Çağ’da nasıl ele alındığını açıklamak, anneliğin aynı dönemde farklı yerlerdeki benzer yönlerine ve farklılıklarına dair bakış açısı kazanmayı sağlamaktadır.

Edebi kaynağı bulunmayan tarih öncesi dönemlerde anneliği araştırmak imkânsız bir görev gibi görülse de son yıllarda arkeolojik gözlemler ve yorumlarında etkisiyle annelik, toplumsal cinsiyet ve aile hakkında aydınlatıcı bilgilere ulaşabilmek mümkün görünmektedir (Rebay-Salisbury, 2017: 169). Eski Yunan’da annelik diye bir kavram olmamakla birlikte annelik figürü Tanrıların gerçek doğum sürecinin gizli tutulduğu -Athena’nın Zeus’un kendisi tarafından doğurulmuş gösterilmesi gibi- bazı durumlarda hak ettiği değeri bulamasa da çoğunlukla görünür bir yerde yer almaktadır (Braizaz’dan akt. Bahar, 2019: 8). Annelik figürü Eski Yunan’da kadını yok sayan ataerkil bakış açısıyla sunulmaktadır. Athena annelik misyonunu kadına yüklenmesine izin vermeyerek, kendisi sahiplenmektedir.

İlk çağlarda –anaerkil düzenin hâkim olduğu düşünülen- kadın, erkeğin ötekisi olmaktan ziyade kendi egemen kültürünü ve mitosunu oluşturabilecek güce sahip olmuştur. Tarım öncesi ya da avcı toplayıcı yaşam biçiminin yaşandığı bu dönem, kadın-erkek eşitsizliğinin minimum düzeyde olduğu veya hiç olmadığı bir süreci içermiştir. Aynı zamanda insanın doğaya hükmetmekten ziyade onunla uyum içinde yaşam sürdüğü bir dönem olmuştur (Yeter; Özcan, 2022: 512).

Romalılarda ise; evliliğin tek amacı çocuk sahibi olmak olduğundan ve bebeklerin çoğu erken yaşta hayatını kaybettiğinden soyun devamlılığını sağlamak amacıyla kadınlardan en az üç çocuk doğurması beklenmektedir. Bu görevi başarıyla tamamlayan kadınlar saygı duyulan bir konuma yükselmiş ve istedikleri takdirde cinsel ilişkiden muaf olabilmektedirler. Bu cinsel perhiz bir tür doğum kontrol yöntemi olarak görüldüğünden daha fazla çocuk sahibi olmak istemeyen kadınlar bu haklarını kullanmayı tercih etmektedir (Heritier, 2015: 86). Annelik görevini yerine getiren kadın aslında cinsel bir obje olmaktan uzaklaşarak, cinsellikten uzak durma hakkına sahip olmaktadır. Çünkü geleneksel standartlar çerçevesinde bakıldığında evliliğin amacı olan “çocuk” figürü dünyaya gelmiş, kadın da bu noktada görevini tamamlamıştır. Bu kapsamdan hareketle çocuk ev içi alanda toplumsal ilişkilerini tamamlayıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Antik Dönem’den Klasik Dönem’e kadar olan sürece bakıldığında evliliğin, üremenin ve aile hayatının önemli olduğu görülmektedir. Kadının toplumsal konumu itibarıyla ataerkil düzende daha aşağı konumda iken, din, felsefe, kültürel ve tıbbi inançlar kadınların yaşamını ve özellikle anneliklerini etkileyen ve tanımlayan ifadeler çerçevesinde şekillenmektedir. Bu dönemin belirgin özelliklerinden biri de bebek ölüm oranının yüksek olması ve bunun annelik üzerinde yarattığı etkidir. Anneler seçilmiş olarak gördükleri çocuklarını büyütme ve ailelerine, ülkelerine başarılı birey yetiştirmek adına uğraşmaktadırlar (Trevino, 2010: 489). Kadın her ne kadar aile içerisinde düşük statüde görülse de aile içinde yaşanan değişimler kadının sosyal statüsünde de değişikliğe neden olmaktadır. Kadın anne olduğunda statü kazanmakta, saygınlığı artmakta, seçilmiş konuma yükselmektedir. Toplum ister anasoylu ister ataerkil olsun, anneler çocukları ve evle olan ilişkileriyle tanımlanmıştır.

Patriarki açısından bakıldığında ise; Eski Roma’nın Eski Yunan’dan etkilendiği, baba figürünün çok görünür olmadığı, anne ve çocuk figürünün arkasında yer aldığı belirtilmektedir. Bu nedenle bir yasa çıkartılarak babaya çocuğu üzerinde tam yetki verildiği bile söylenmektedir (Braizaz’dan akt. Bahar, 2019: 9). Bu noktada kadın çocuğu doğuran ve yetki sahibi kişiye, baba figürü geri planda kalarak yetki verilir ise hak sahibi olan kişi olarak ifade edilmektedir. Bu durum patriarkal sisteme göre taban tabana zıt bir durumdur. Ana soylu toplumlarda olağan

kabul edilen ataerkillikten soyutlanan bir profil günümüz aile yapılarına doğru evrim geçirdiğinde yerini ataerkil kalıplara bırakmaktadır. Bu kapsamda evlilik ve değişen aile yapılarının kültürel ve tarihsel olarak değişkenlik gösterdiğini söylememiz mümkündür.

Evlilik ve annelik, sosyal, kültürel ve dini alanlarda kadınlar için bir kilit noktasıdır. Ailenin gelişmesi, büyümesi ve soy devamı için mülk edinilmesinde, evlilik önemli bir ekonomik araçtır. Evliliğin akabinde ekonomik kaygılardan kaynaklı üreme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Klan ve aile birimlerinin gelişmesinde mülk edinilmesi ve aile soyunun devamında üreme ihtiyacı ekonomik nedenlerden kaynaklı başta gelmektedir. Eski halkların dünya anlayışlarında dinin hakimiyeti ve ana tanrıçalar hamilelik, doğum ve çocuk yetiştirme deneyimlerini batıl inançlar, büyü ve dinsel uygulamalarla iç içe geçmektedir (Trevino, 2010: 516). Kadınların üreme yoluyla sosyal statüye ulaşma hazzı aynı zamanda fiziksel olarak da bir değişimin habercisidir. Fiziksel olarak pelvik bölgesinde yaşanan değişim kadının doğum yapıp yapmadığının belirleyicisi olabilir (Rebay-Salisbury, 2017: 174). Kadın aynı zamanda anne olmasıyla sosyal statüsünde değişim yaşamaktadır. Bekar bir kadının sahip olduğu hak ve saygınlıklar evli bir kadına göre daha azdır. Kadının doğum yapması ve dünyaya bir çocuk getirmesi eski inanışlarında da etkisiyle sosyal statüye ulaşması açısından önemlidir. Nitekim İlkçağ'da annelik kadına saygınlık kazanmasında, soyun devamını sağlayıcı olması noktasında değer katmaktadır.

2.1.2. Orta Çağ'da Annelik

Orta Çağ dönemi Batı dünyasında pek çok açıdan olduğu gibi çocuk ve anne hayatı için karmaşık bir dönemdir. “Anneler ve Çocuklar: *Ortaçağ Avrupa'sında Yahudi Aile Hayatı*” adlı kitapta anneler ve çocukların özel rollerine odaklanmıştır. Baba rolü anneden önce gelmekte iken, kadının kocasını onurlandırma zorunluluğuna değinmektedir. Annelerden ziyade babaların onurlandırılması gerektiğini ve bu zorunluluğun çocuklar için de geçerli olduğunu düşünmektedirler. Anne fetusu koruyan kişi iken, baba ise bebeğe ruh ve akıl veren kişi olarak tanımlanır (Baumgarten, 2014: 157).

Bu dönemde aile tarihi ve cinsiyet çalışmalarında annelik ve çocukluk sorgulanmayan konular olarak görülmektedir. Geçmişte annelerin ve çocukların yaşamının benzer olduğu belirgindir. Orta çağ Avrupa'sında çocuklar annelerinin ve diğer kadınların gözetimi altındaydı. Kızlar yeniden evlenene kadar bu etki altında kalmış, erkek çocukları ise aileyi terk etmiştir (Baumgarten, 2014: 38). Annelik ve çocukluk sorgulanmayan konular olarak görülürken, bu konular hakkında ilk öne çıkan çalışmalar arasında, “*Centuries of Childhood A Social History of Family Life*” gelir. Aries “*Centuries of Childhood*” isimli kitabının ilk

bölümü “*The idea of Childhood*” kısmında çocukluğun keşfi, çocukların elbiseleri ve iki farklı çocukluk ortaya çıktığına değinmiştir. Çocukluğun 16. yüzyıldan önce bilinmediğine işaret eden Aries, 13. ve 14. yüzyılda çocukluk fikri yokken, 14.yüzyılda “Kutsal Çocukluk” kavramından söz eder (Aries, 1962: 36). Aries çalışmasında çocukluğun yeni bir fikir olduğuna, ebeveynliğin dolayısıyla anneliğin tarafsız olduğuna vurgu yapmıştır. Orta Çağ döneminde sevgi, ilgi, gibi kavramlardan söz edilmesi pek de olası değildir. Ebeveyn ve çocuk ilişkileri Orta çağ döneminde kayıtsız kalmıştır. Orta Çağ’da kadınlık ve annelik konuları daha çok sütannelik üzerinden ilerlemektedir. Bu noktada yapılan çalışmalarda, bebeklik döneminde de sütannelere yollanmış olan bu çocuklardan vazgeçmek görünüşe göre ebeveynler için hiç de zor olmamıştır. Bu ve bunun gibi birçok sebeple evlerinden uzaklaştırılmış çocukların aileleri ile ilişkileri gelişmemiştir; hep birbirlerine uzak ve mesafeli kalmışlardır (Özcan, 2017: 97). Bu dönemde çocuklar “küçük erişkinler” olarak kabul edilmiş ve çocukların küçük yaşlarda belirli bir olgunluğa ulaşması beklenmiştir. Çocukların küçük erişkinler olarak benimsenmesinin sebebi ise çok küçük yaşlardan itibaren çalıştırılmaları ve yetişkinler gibi sorumluluk almalarının beklenmesidir (Genç, 2016: 242).

Orta Çağ’da sütannelikle başlayan serüven, çocuk gelinlikle devam etmektedir. Hangi sebeple olursa olsun çocukların evden ayrılışı erken yaşlarda kendini göstermektedir. Ancak ailelerin erkek çocuklarından vazgeçışı, kız çocuklarından daha güç olmaktadır. Bu da toplumlarda isteyerek ya da istemeyerek yapılan cinsiyet ayrımcılığını net olarak gözler önüne sermektedir (Özcan, 2017: 100).

Bu dönemde çocuk ve çocuğa atfedilen anlam, önem değerler de değişmektedir. Aynı zamanda Orta Çağ’da tam olarak bir annelik pratiğinden bahsetmek mümkün değildir. Daha çok yapılan çalışmalarda sütannelik kavramına değinilmektedir. Bu dönemde kadın ve annelik olgusu dini konular çerçevesinde şekillenmektedir. Hz. Meryem kutsal kadın ve anne olarak addedilmiştir.

Orta Çağ’da görünür hale gelen çocukluk, ilgi gören bir alan olarak 1980’lerde çocukluk sosyolojisi (Mayall, 2018: 9) ile ivme kazanmıştır. Güçlü’ye (2016: 7) göre; çocukluk “sosyal bir inşadır. İnsan gruplarının ne doğal ne de evrensel bir özelliğidir. Çocukluk, toplumların spesifik yapısal ve kültürel bir ögesidir”. Çocuğa karşı Orta Çağ’da da ikilemli bir yaklaşım söz konusudur. Kız çocuklarına davranış biçimleri küçük yaşlardan itibaren birer yetişkin olarak görülmektedir. Bu noktada kız çocuğuna atfedilen anlamlar evlilik ve anne olmak olarak yansıtılırken; erkek çocuk ise soy, mal, mülk, para olarak karşımıza çıkmaktadır.

Orta Çağ ebeveynlerinin cinsiyet tercihlerine bakıldığında ise kız çocuklarının erkeklere göre daha az hoş karşılandığı görülmektedir. Bu durumun nedeni ise kızların daha küçük yaşta

evlenip evi terk etmeleri, ailelerine yardımda bulunmamaları ve onlara verilen emek ve maddi harcamaların kayıp olarak görülmesi, erkeklerin ise soy ve mal varlığı açısından varis olarak görülmesidir (Genç, 2016: 244).

Orta Çağ'da yaşayan çocukların birer yetişkin olarak kabul edildiği ve genellikle ebeveynleri tarafından kendilerine uygun görülen hayatı yaşadıkları söylenebilir. Yapılan işler, genel olarak sınıfa göre belirlenmiştir. Ebeveyn çocuk ilişkisi samimi olmayıp; sevgi dolu ve özenli bir şekilde değildir. Orta Çağ'da anne olmak ve annelik etmek çocuk ile kurulan sıkı bağ ile değil, çocuğa bir yetişkin gibi davranılmasıyla belirlenmiştir. Cinsiyet ayrımı yapıldığında kız çocuk evi hemen terk etmesinden kaynaklı daha az değerli görülmektedir. Çocuğa atfedilen değerler noktasında ise kız çocuk evlilik ve anne olması ekseninde değerlendirilirken, erkek çocuk ise para ve otorite olarak anlam kazanmaktadır.

2.1.3. Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Döneminde Annelik

Osmanlı toplumunda ilk zamanlardan beri önemli bir kurum olan annelik, dini kurallar ve örfi kanunlarla koruma altına alınmıştır. Osmanlı döneminde annelik olgusu kutsanmış, ev içi- saray hayatı meşru bir meşguliyet sayılmış, bu alana ait düzenlemeler siyasi reformlarla şekillendirilmiştir. Ortaylı, Perşembe konferanslarında Osmanlı'da Aile ve Evlilik yapısı üzerine çalışırken, evliliğin var olduğunu ancak baba tarafı ile yakın akrabalıkların evlilikle sonuçlanabileceğini, anne tarafı ile ise mesafe olması gerektiğinin vurgusunda bulunmaktadır. Ailenin matriarkal oluşu, ana tarafına, ana soyunun ağırlık kazandığı toplum tipi haline dönüşmesini engellemek noktasında önemlidir (2000:29).

Osmanlı hanedan ailesi aslında toplumun diğer bireylerinden ayrılan bir yapı değildir. Osmanlı Devleti'nde aristokratik bir yapılanma olmadığı için var olan yapı tamamen Şer'i hukuka ve Türk töresine dayanmaktadır. Osmanlı'da aile devlet müdahalesinden uzak bir kurumdur. Osmanlı ailesine yaşadığı mekân bakımından göz atılırsa bu topluluğun birbirinin kefil olduğu göze çarpar. Toplum birbirinden farklı unsurları da içinde barındırırsa da yıllar geçtikçe aradaki farklılıklar benzerliklere dönüşmüştür. İşte bu da fiziki ortamı oluşturur. Ayrıca üç kuşağın bir arada yaşadığı ama aynı zamanda bir hukuki ve mali birim olan "hane" kavramının öne çıktığı an budur. Osmanlı toplumunun yaşam biçimi farklılıklar gösterse de saraya da yansımıştır. "Osmanlı Ailesi" çok geniş içerikli bir kavramdır. Bu kavramın içinde her şeyden önce imparatorluğu yöneten "hanedan" bulunmaktadır (Karadoğan, 2012: 213, 214).

Osmanlı ailesi çok geniş içerikli bir kavramdır. Bu kavramın içine her şeyden önce imparatorluğu yöneten "hanedan" girer. Osmanlı aile yaşamında farklılıklar dini olmaktan çok bölgeseldir, hatta etnik olmaktan çok coğrafidir. Bosnalı Müslüman bir ailede kadının konumu,

zevç ve zevce ilişkileri Musullu bir Keldani aileden daha serbest ve eşitlikçi görünüme sahiptir (Ortaylı, 2009: 16, 17).

Osmanlı Devleti'nin son dönem modernleşme hareketlerinin temel aktörlerinden biri kadınlardır. Klasik dönem boyunca başta eğitim olmak üzere birçok alanın dışında tutulan ve kamusal alana dâhil edilmeyen kadınlar özellikle II. Meşrutiyetle birlikte Osmanlı Devleti'nin değişme çabalarının görünen yüzleri haline gelmiştir (Işık, 2021: 214).

Kadınla erkeğin Osmanlı İmparatorluğu'nda evlilik öncesi beraber bulunması diye bir kural geçerli değildir ve çoğunuzun zannettiği gibi bu endüstriyelizasyonla, sanayileşme ve şehirleşmeyle doğmuş bir müessese değildir. Batı toplumlarında biz çok iyi biliyoruz, Orta çağlarda bile kadınla erkeğin daha evvel, evlilikten önce serbest birleşmesi söz konusudur. Hatta bunların bir müddet beraber olup birbirlerini tanımaları, bilahare evlenmeleri bazı İskandinav toplumlarında ananedendir, Danimarka'da, Hollanda'da, olduğu gibi. Böyle bir şeyin Osmanlı İmparatorluğu'nda hemen hemen hiçbir dinî grup için mevzu bahis olmadığı açıktır. İkinci nokta ise, Müslümanların hemen hemen hepsi başlık benzeri bazı edimlerde bulunurlar aldıkları gelin için, bunun adı vardır; "sadak" denir, "başlık" denir, vesaire denir (Ortaylı, 2000: 30, 31).

Müslüman Osmanlı kadınlarına ve özel alan olarak tarif ettiğimiz Osmanlı ev içi hayatının düzenlenmesine ilişkin reform ve politika önlemlerinin yanında, bu reformların kavramlaştırılma ve hazırlanma aşaması açısından tartışılması faydalı diğer önemli bir nokta da özel alana ilişkin tüm değişiklik önerilerinin "ebeveynlik" ve kadınlar özelinde de "annelik" meselesine ciddi bir vurgu yapmış olmasıdır (Demirci-Yılmaz, 2015: 67). Annelik, Osmanlı döneminde bir sosyal statü olarak işlevini sürdürmektedir. Osmanlı Türk modernleşmesinin başlamasıyla birlikte kadınların aile içindeki rolleri özellikle annelikle ilgili rolleri ön plana çıkmaya başlamıştır.

2.1.4. Geç Modernitede Annelik

Geç modernite günümüz modern toplumlarını niteleyen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. "Geç modern çağın yoğun refleksivitesi bağlamında, "gelecek" sadece ortaya çıkması muhtemel olaylara ilişkin beklentiler içermez. "Gelecekler" günümüzde bilginin bizzat geliştirildiği ortamlara sürekli dahil olması temelinde, refleksif olarak düzenlenir; görünüşte paradoksal bir biçimde, aynı süreç bu bilgiyi şekillendiren beklentilerle çoğu kez uyuşmaz" (Giddens, 2010: 46). Geç modernite insan hayatının merkezini etkilemektedir.

Geç modern evrede, modernizmin artık kendine özgü olan kalıcı ortaklıklar temelinde biçimlenen mutluluk vaatlerinden sıyrılan yeni bir döneme geçiş söz konusudur. “İşte bu nedenden kaynaklı akışkan modern toplumun ilerleyişi, toplumu ve daha çok “iyi toplum” fikrini merkezine alan ütopyaların ölümüne işaret etmiştir” (Bauman, 2018a: 20). Bu nedenle de geç modern evrede (ya da akışkan modern zamanlarda) bireyler radikal bir bireyselleşme (Bauman, 2019) içine girmektedirler. Bauman geç modernite konusuna akışkan modernite kavramıyla göndermede bulunmaktadır:

“Dünyaya akışkan diyorum çünkü tüm sınırlar gibi pek fazla durağan kalamıyor, şeklini koruyamıyor. Bize ait bu dünyadaki her şey ya da hemen hemen her şey durmaksızın değişiyor; takip ettiğimiz akımlar ve ilgilendiğimiz konular, hayal ettiklerimiz ve korktuklarımız, imrendiklerimiz ve tiksindiklerimiz, ümitlenme ve endişelenme nedenlerimiz. Ve içinde bulunduğumuz koşullar, geçimimizi sağlamaya ve geleceğimizi planlamaya çalıştığımız, birilerine bağlanıp başkalarından kopma koşullarımız da sürekli değişir. Çoğu zaman bütün bunlar öyle hızlı ve seri gerçekleşir ki onları yönetmek ya da yönlendirmek, gidişata yön vermek ya da müdahale etmek için makul ve işe yarar bir şey yapmak gelmez elimizden” (Bauman, 2018b: 7).

Geç modern evrede, toplumun kadına yönelik beklentileri artan ölçeklerde devam etmektedir. Geç modern kadın kusursuz bir imge olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadının tarihsel olarak konumu geç modernitede hep ikircikli konumdadır. Feminist araştırmacılardan Miller geç modernitede bir grup kadının anneliğe geçiş süresinde yaşadıklarını “*Annelik Duygusu: Mitler ve Deneyimler*” adlı kitabında günümüzde yaşanan değişimleri ışığında “annelik deneyimlerinin nasıl şekillendiği ve annelik sorumluluklarının nasıl ortaya çıktığında dair sorular” sorulması gerekliliğine vurgu yapmaktadırlar. Bu kitapta, “anneliğe geçişin aktarıldığı bireysel anlatıların rotasının inşası ve yeniden inşasının, ne şekillerde modern anneliğin toplumsal çatısına bağlı olduğu” araştırılmaktadır.

Miller anne olma ve annelik deneyimlerinin kaçınılmaz şekilde ırk, sosyal sınıf, yaş ve sosyo-ekonomik duruma bağlı olduğunu ifade eder (2010: 83) Miller kitabında geç modernitenin çarpıcı etkilerini, üreme, hamilelik ve annelik alanında nasıl etkileri olduğunu tartışır.

Coulter annelik hakkında basitçe biyolojik bir olgu olmadığına aynı zamanda ideolojik ve politik olarak da gören bir kurum olduğunu öne sürmektedir. Aynı zamanda “en basit tanımıyla annelik, kolektif bir grup olarak anneleri, anne olma durumunu, annelere yüklenen nitelikleri ifade eder” şeklinde tanımlar (2010:571)

Tarihsel olarak bakıldığında anne olma ve annelik pratikleri değişkenlik göstermekte, bu durumda bir sonraki başlıkta tarihsel süreçte annelik ritüellerinin ardında, çocuğun değişen, anlam, önem ve değerine değinilmeyi gerekli kılmaktadır. Kadın anne olduktan sonra farklı toplumsal koşullarda ebeveynlik yaparken, anne olma yaşı, sosyo- ekonomik durumu çocuğuna yaptığı annelik biçimlerini değiştirmektedir. Bu kapsamdan hareketle bir sonraki başlıkta çocuğun değişen anlam, önem ve değerinin farklılaşması ve ebeveyn-çocuk ilişkisine vurgu yapılması önem arz etmektedir.

2.1.5 Tarihsel Süreçte Annelik Ritüelleri

Ritüeller, insan varoluşunun neredeyse tüm alanlarında merkezi bir rol oynar. Bu olgu din, siyaset, ekonomi, bilim, aileler ve eğitimde kaçınılmazdır (Wulf, 2009 :232). Ritüeller, sosyokültürel yaşamda yarattıkları etkiler ile toplumsal yaşamın temel dinamiklerinden olagelmışlerdir. Ritüellerin sosyokültürel yaşamda çoklu etkileşim ağları içindeki yeri, önemi ve işlevleri, sosyal bilimlerin çeşitli disiplinlerinin farklı yaklaşım biçimleri bağlamında, başlangıçta temel ilgi odağını oluşturmaktadır. Ancak ritüeller sosyal bilimlerin merkezî konularından birisi olma özelliklerini zamanla kaybetmiş, genellikle sosyal bilimlerin bir disiplini yani antropolojiyle özdeşleştirilir hale gelmişlerdir (Karaman, 2010: 227-228). Son yıllarda sosyologlar ve antropologlar, sembolik antropolojiden türetilen kavramları ve bakış açılarını kullanarak modern yaşam üzerine önemli araştırmalar yürütmektedir (Gusfield; Michalowics, 2003: 417). Ritüeller, kimlik, cemaat, düzen ve güvenlik kaybını, yani yaşamın neredeyse tüm bağlamlarında artan soyutlama ve sanallık düzeyleri kadar, toplumsal ve kültürel sistemlerin giderek artan erozyonu ve bireyselleşmenin ilerlemesi ile bağlantılandırılmış bir kayıp hissi- telafi etmeye yardımcı olma niyetindedirler (Wulf, 2009: 232). Hayatımızın eksik kalan bir yanını bireyselleşmenin de artmasıyla birlikte dolduran ritüeller sembolik eylemlerdir.

Ritüele sosyolojik bakış Durkheim'in dinî hayatın temel biçimlerini analiz ettiği *The Elementary Forms of Religious Life* adlı klasik eseriyle sistemli hale gelmektedir. Yine toplumda dinin rolünün “*İlkel Topumlarda Cinsellik ve Baskı*” adlı eseriyle Malinowski ardından ise Radcliffe-Brown'un “*İlkel Toplumun Yapısı ve İşlevi*” eserleri akraba ilişkilerinden şakalara, totemden ritüellere ve dini inançlara kadar ilkel toplumun sosyal yapısı üzerine akla gelen eserler olarak karşımıza çıkmaktadır. Durkheim'in *The Elementary Forms of Religious Life* adlı eserlerinden doğan toplumbilimsel yaklaşım inancın özellikle de ritüelin bireyler arasındaki geleneksel toplumsal bağların güçlendirildiğini vurgular (Geertz, 2010: 169). Sosyo-kültürel alan içinde kollektif olarak paylaşılan ritüeller toplumsal yaşamı da

etkilemektedir. Anlam yüklediğimiz ritüeller toplumsal yaşamda kolektif bir bilinç oluşturarak, popüler kültürün de etkisiyle artmakta; eylem haline dönüşmektedir.

Kutsalı toplumsallaştırma ve kolektif bir paylaşımın konusu haline getirme girişimi ise toplumların inanç ve pratiklerinin benzer ortak temeller üzerine inşa edilmesi sonucunu doğurmuştur (Şahin, 2008: 269). Ritüel eylem kültürün nasıl yeniden inşa edileceği, sürdürüleceği için yani nasıl “biz” olunacağı için temsili bir model oluşturmakta, dayanışma, etkileşim, iletişim, etnik, geleneksel ve dinî değerlerler gibi anahtar eylem ve değerlerin mikro eylemsel kültürel bir modelini gözler önüne sermede yardımcı olmaktadır

Ritüellerin sınıflandırılmasına yönelik tüm yaklaşımlar, ritüelleri çok boyutlu sembolleştirme ve inşa süreçlerinin bir sonucu olarak incelemek zorundadırlar. Dahası incelenen görüngünün onları tanımlamada kullanılan teori ve kavramlardan daha karmaşık olduğu hatırlanmalıdır. Bu aynı zamanda ritüel çalışmaları alanını duruma göre bölme çabası içinde geçerlidir.

- Geçiş ritüelleri (doğum ve çocukluk, başlangıç ve ergenlik, evlilik, ölüm)
- Kurum ya da makama gelme ritüelleri (yeni görevleri ve konumları kabul etme)
- Mevsimsel ritüeller (noel, doğum günleri, anma günleri, ulusal tatiller)
- Pekiştirme ritüelleri (yeme, kutlama, aşk, cinsellik)
- Başkaldırı ritüelleri (barış ve ekolojik hareketler) (Wulf, 2009: 233).

Gündelik hayatın hemen her alanında yaygın bir biçimde uygulanan ritüeller zaman zaman gündelik hayatın rutini haline gelerek, alışkanlığa dönüşmektedir. Maier’in (2007:53) de ifade ettiği gibi “*tüketmek kapitalizmin objektif müttefiki*” ve anneliğin de temel dayanağı haline gelmektedir. Adına layık bir ebeveyn olmak için inanılmaz bir eşya listesi yapmak gerekir. Parmaklıklı yatak, oyun parkı, beşik, ana kucağı, burun aspiratörü... tüm bu “temel ihtiyaçlar” başlangıçta anneler için olmazsa olmaz görünse dahi popüler kültürün dayattığı birer tüketim mekanizmasıdır (2009: 53). Ebeveynler sosyal medya veya sosyal çevreden gördükleri tüketmek zorunda olma halini gündelik yaşantılarına yansıtmak istemektedirler. Son dönemde çocuk sahibi olmanın ardından gerçekleştirilmek istenen ritüellerin bir kısmı popüler kültürün dayatmasıdır. Özellikle doğum sonrası dönem, kadınların iyileşme ve yeni roller üstlenmesi için gerekli bir dönemdir (Dennis vd., 2007: 487)

Tarihsel süreç içinde annelik ve annelik ritüellerine çerçevesinde üretkenliğin önemli bir simgesi olan doğum, tüm toplumlarda olduğu gibi Türk soylu halklarda da zor ve meşakkatli bir süreç olan çocuk sahibi olmanın son ve en önemli basamağıdır. Doğumun sıkıntısız olabilmesi ve bebeğin sağlıklı bir şekilde dünyaya gelebilmesi için bazı ritüel ve pratiklerin uygulanması bakımından oldukça önemlidir (Yeşil, 2013: 158). Anne olmak bu noktada

ritüellerin fark etmeksizin gerçekleşmesine de zemin hazırlamaktadır. Doğumdan önce ve sonra olan ritüeller farklılık göstermektedir. Anne olduktan sonra özellikle lohusa dönemi bir kadın için önemli bir geçiş dönemi olarak ifade edilmektedir.

Doğumdan sonra anne olan kadın lohusa, alkarısı, kırk basması ve kırklama gibi ilgili inanma ve adetler vardır. Yeni doğurmuş, doğurupta henüz yataktan kalkmamış kadına lohusa, emzikli, neyse gibi isimler verilir. Lohusa doğum yaptıktan sonra üç gün terdöşen’de yatar bu adı bir döşektir. Döşegin bulunduğu oda telli bohçalarla süslenmiştir. Lohusanın altına höllük konur. Üçüncü günün sonunda yüklü lohusa döşegine nakledilir. Bu döşek gayet rahat ve süslüdür. Lohusa burada dört gün yatar. Demek oluyor ki lohusa, lohusalık müddeti olan kırk günde sadece 7 gün yatakta yatar (Acıpayamlı, 1961: 66). Günümüzde ise ritüel kapsamında lohusalıkta döşekte yatma, höllük gibi kavramlar kalmamıştır. Bunun yerine lohusa partisi yer etmektedir.

Geçiş ritüellerinden biri olan doğum, bir kadının hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Doğumdan önce toplum tarafından gerçekleştirilmesi beklenen ritüeller doğumdan sonra da aynı şekilde kadını baskı altına almaktadır. Lohusa partisinden, kırk uçu etkinliğine, altıncı ay kinasından, doğum günü partilerine kadar sayabileceğimiz pek çok sosyal aktivite yaşamımızda yer almaktadır. Ebeveynler sosyal medyanın da etkisiyle ritüellere farklı anlamlar yüklemektedir. Adeta yeni bir görev ve rol gibi bu ritüellere sığınmaktadırlar. Özellikle geç anneliğin de etkisiyle kadın tek çocuğa sahip olacağının ve tüm yapılması gereken ritüelleri yapmak zorunda hissetmenin de ötesinde, kadın anne olmanın verdiği psikolojik ve sosyal medyanın baskısı ile ritüelleri hayatında önemli bir yere koymaktadır.

2.2. Çocuğun Değişen Anlam, Önem ve Değeri

Çocuk, çocukluk, çocukluğun değeri hakkında araştırmalara bakıldığında, çocukluk çalışmalarının nasıl başladığı tam olarak bilinmemekle beraber; çocuğun toplumsal konumunu ortaya koyarken Aries’in ünlü eseri *Centuries of Childhood* (1962) sosyal bilim alanında ilgili literatürde önde gelen çalışmalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukluk ile yetişkinliğin birbirinden ayrılması yüzyıllar sürse de günümüzde sınırların yine belirsizleştiğini savunan yazarlar da vardır (Güçlü, 2016: 5). Bu yazarlardan biri de Postman’dır. Postman; “çocukluk fikrini Rönesans’ın en büyük icatlarından birisi” olarak ifade eder. Çocukluk kaçınılmaz biçimde kültürel bir ürün olarak değil, biyolojik bir kategori olarak tanımlamaktadır. (Postman, 1995: 8, 89). Çocuk ve çocuğa bakış sadece biyolojik unsurlardan oluşmamaktadır. Aynı zamanda toplumsal anlamları da mevcuttur. Çocukluk Rönesans dönemiyle birlikte anlamlı bir kategori içinde değerlendirilmeye başlanmaktadır.

Postman çocukluğu toplumsal bir kurgu olarak ifade etmektedir. Biyolojik kurgulardan ziyade toplumun şekillendirdiği ve anlamlı kıldığını ifade etmektedir. Bu savını şu şekilde açıklar:

Çocuklar, göremeyeceğimiz bir zamana gönderdiğimiz canlı mesajlardır. Biyolojik açıdan herhangi bir kültürün kendisini yeniden üretme gereksinimini unutmaması tasavvur edilemez. Fakat bir kültürün toplumsal açıdan çocukluk fikrine sahip olmaksızın var olması oldukça muhtemeldir. Bebekliğin tersine çocukluk, biyolojik bir kategori değil, toplumsal bir kurgudur (Postman, 1995: 7).

Çocukluk hakkında farklı anlamlar vardır. Agamben “İnsanın çocukluğu diye bir şey var mıdır? İnsani olgu olarak çocukluk nasıl mümkündür? Mümkünse, yeri neresidir?” çocukluk kuramının merkezindeki soruyu bu şekilde formüle etmektedir. Çocukluğun dilden önce ve dilden bağımsız bir ruhsal gerçeklikte aranabilecek bir şey olmadığı da kolayca görülmektedir (2020: 73). Günümüzde çocuk ve çocukluk kavramları değişirken, atfedilen anlamlarda da değişkenlik göstermektedir.

Çocukluğun tanımı hem içinde bulunulan zamana hem de kültürel bağlama göre sürekli yeniden inşa edilmektedir. Çocukluk toplumsal bir kavramdır ve kendi içinde bulunduğu topluma göre şekillenmektedir (Stearns, 2018: 7). Çocukluk kavramı ve çocukluk anlayışı birbirinden farklı anlamları ifade etmektedir. Çocukluk kavramı her toplumda mevcut iken, çocukluk anlayışı ise farklı toplumlar ve farklı tarihsel dönemlere göre değişebilmektedir (Onur, 2005: 27,28). Çocukluk dönemi “bir sonraki süreç olan yetişkinlik yaşamına hazırlanma aşamasında bakılma, korunma ve eğitilme süreçlerinin yaşandığı evredir (Çöpoğlu: 2018: 361). Kısacası çocukluk ve çocukluk anlayışı farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Çocukluk her toplumda var olan süreçtir. Çocukluk anlayışı ise dönemden döneme değişkenlik göstermektedir. Aynı zamanda çocukluk toplumsal bir kavramdan ibarettir. Kısacası çocukluk kendi içinde bulunduğu topluma göre değişkenlik gösterip, şekil almaktadır.

Çocukluk çalışmaları ile ilgili kapsamlı bir birikimin olmasına karşılık Türkiye’de çocukluk sosyolojisi alanında zengin bir literatürün varlığından henüz söz edemeyiz. Özellikle son yıllarda çocukluk sosyolojisine katkı sağlayıcı çalışmaların hız kazandığı görülmektedir. Çocuğu sosyolojik boyutta irdeleyen söz konusu çalışmalar, çocuğa yönelik oluşturulan kuramları tartışmakta ve bu kuramların yol göstericiliğinde çocuğun karşılaştığı toplumsal sorunlara ilgiyi güncel kılmaktadır (Erdoğan; Vakıf, 2020: 477). Çocuk ve çocukluk konuları toplumsal meseleler ve toplumsal değişme kavramıyla da ilişkilidir. Toplumdaki sosyo-ekonomik, kültürel değişimler çocuk ve çocukluk konularına bakış açısını da etkilemektedir. Her dönem farklı bir çocukluk tipolojisini ortaya çıkarmaktadır. Gelenekselden moderne doğru,

dijitalleşmenin da hız kazanmasıyla sosyal aktör olarak ele alınan çocuklara atfedilen roller ve anlamlar değişip farklılaşmaktadır.

Stearns'e (2018: 39) göre de çocuk, etrafını saran bir toplumu yansıtır ve toplum içinde sosyalleşerek toplumun oluşmasına katkıda bulunur. Bu nedenle çocuk toplumun, kültürün, devletin ve ailenin ayrılmaz bir parçasıdır. Her toplum, her kültür ya da her aile kendi çocukluk algısını, çocukluk kültürünü ve çocuğun içine doğduğu habitusu üretmektedir. Farklı toplumlarda, farklı tarihsel dönemlerde ya da bir toplum içinde çocukluğa yüklenen anlam, verilen değer itibarıyla çocukluk "toplumsal bir kurgu" (Postman, 1995: 7) olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuklar yaşamış olduğu toplumun sosyo-kültürel özelliklerini yansıtmaktadır. Çocukluk toplumsal bir kurgu ise çocukluğun sosyolojisi noktasında yeni bir çocukluk tipolojisi ortaya çıkmaktadır.

Toplum ve aile açısından son derece önem taşıyan çocuk, sosyalleşme sürecinde edindiği kazanımlarla hem içinde bulunduğu toplumu yansıtmakta hem de toplumun oluşmasına katkı sağlamaktadır. Çocukluk ise içinde bulunduğu topluma, kültüre, döneme göre şekillenen ve yeniden inşa edilen sosyo-kültürel bir kavramdır. Çocukluk kavramı ve anlayışı birbirinden farklı anlamlar taşımaktadır. Kavram olarak çocukluk her toplumda mevcutken, çocukluk anlayışı farklı toplumlar ve dönemlere göre değişiklik gösterebilmektedir (Onur, 2005: 27, 28). Bir toplumdaki çocukluk anlayışı, o toplumda çocuğa verilen değere ve çocuğa olan yaklaşıma ilişkin fikir vermektedir. Çocukluk anlayışı, toplumsal dinamikler ve toplumsal yaşam koşullarını etkileyen, aynı zamanda toplumsal değişmelerle yeniden şekillenen bir yapı sergilemektedir (İnal, 2007). Tarihsel süreç içerisinde çocukluk anlayışı incelendiğinde, ilk çağlardaki çocuk üzerinde mutlak bir otorite olarak kendini gösteren anlayıştan ibaretken, 21. yüzyılda çocuğu merkeze alarak bir birey olarak çocuğa saygı duymaya başlayan bir anlayışa ulaşılarak (Sağlam ve Aral, 2016: 47) çocuğa atfedilen değer değişimi vurgulanmaktadır. Çocuğun değeri konusunda yapılan araştırmalar, ülkeden ülkeye, hatta ülke içinde bir toplumsal tabakadan diğerine, ailelerin çocuklarında görmek istediği özelliklerin farklılaştığını ortaya koymaktadır.

Dünya Değerler Araştırması (DDA), bizim toplumumuzda da insanların çocuklarında görmek istedikleri özelliklerin diğer ülkelerle bazı bakımlardan benzerlikler gösterdiğini ortaya koyuyor. Çocukların sahip olması istenen özelliklerin başında bizde *sıkı çalışma* geliyor. Onu, *sorumluluk* ve başka insanlara *saygı* izliyor (Bozkurt, 2018: 3, 4). '2016 Türkiye Aile Yapısı Araştırmasının İleri İstatistikleri' çalışmasında 2006 ve 2016 yılları arasında annelerin çocukları nasıl gördüğü, onlara nasıl bir anlam atfettiği ve atfedilen bu anlamın değişme durumunu incelenmiştir. On yıllık süre içerisinde çocuğun 'maddi bir fayda sağladığı', 'kadının

itibarı olumlu etkilediği' inancında tutarlı azalmalar görülmüştür. Benzer şekilde anneler çocuk sahibi olmanın 'annenin sosyal/ eğitim/ iş hayatını olumsuz etkilediği' düşüncesine daha az oranda katılmışlardır. Özellikle genç kuşaklar anneler arasında çocuğun değerine ilişkin algılama daha önceki kuşaklardan farklılaşmaktadır; çocuktan maddi fayda ve itibar beklentisi düşmekte, çocuğun annenin iş ve sosyal hayatını olumsuz etkilediği düşüncesi daha düşük oranda dile getirilmektedir (Koçkar ve Harma, 2018: 66). Türkiye'de Çocuğun Ekonomik Değerini Etkileyen Faktörler: 2016 Aile Yapısı Araştırması Analizi Üzerinden Sosyolojik Bir Değerlendirme başlıklı çalışmada 2016 'Aile Yapısı Araştırmasının (TAYA 2016)' verilerine dayalı olarak anne-babaların çocuklara ilişkin ekonomik beklentilerini etkileyen faktörleri analiz etmek ve bu faktörlerin güncel boyutlarını değerlendirmek amaçlanmaktadır (Yavuz; Güllüoğlu, 2019: 379)

Çocuğa verilen değer ya da çocuk sahibi olma gereksiniminin aile yapısından bağımsız düşünölemeyeceği, ailenin geçirdiği değışime paralel olarak çocuğun değerinin de farklılaştığı öngörülmektedir (Macit, 2021: 34). Çocuğun değeri ile doğurganlık arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Toplumlarda çocuk kavramı tanımı ve çocuğa verilen değer farklılıklar göstermektedir. Hatta aynı toplumda zaman içerisinde de farklılıklar söz konusu olmaktadır (Doğan Kutlu, 2020: 2). Evlilik örüntüleri ve aile yapısındaki doğurganlık hızında azalma, boşanma oranlarındaki artış gibi değışmeler, günümüzde kadınların kendilerine atfedilen geleneksel sorumluluklardan bir ölçüde uzaklaştığına işaret etmektedir. Kadınlar için çocuk sahibi olmak genellikle iş gücüne katılım önünde bir engel olarak algılansa da çocuğun anne için taşıdığı psikolojik değeri, anneliğin arzu edilen bir engel olarak ele alınması yönünde etki göstermektedir (Sadıkoğlu, 2021: 321) bu noktada bir kadın için anne olmak ve annelik etmek farklılık göstermektedir. Her ebeveynin çocuğu ile ilişkisi farklıdır. Bu kapsamda bir sonraki başlık ebeveyn-çocuk ilişkisinin değışiminin teorik çerçevede açıklanması olacaktır.

2.2.1. Ebeveyn-çocuk İlişkisi

Çocukların nasıl yetiştirilmesi gerektiği bir tartışma konusu iken, Rich'in (1995) cinsiyetçilik karşıtı çocuk yetiştirme ve kadın merkezli annelik uygulamaları çağrısında bulunan ilk feminist yazarlardan biridir. Cinsiyetçilik karşıtı çocuk yetiştirmedeki amaç, ataerkil anneliğin ortadan kaldırılmasına ve feminist anneliğin başarısına bağlı olduğu süreç, ikisinin özünde ebeveyn-çocuk iletişiminin birbirine nasıl bağlı olduğu ile ilgilidir. Annelik aslında cinsiyetçilik karşıtı çocuk yetiştirmeye bir meydan okumadır. Hem kızlar hem de oğulları için geleneksel toplumsal cinsiyet, sosyalleştirme uygulamaları açısından annelik yapmanın cinsiyete bağlı değışkenlik göstermesine neden olur. Rich (1995) terminolojisi

kullanmak gerekirse, annelik, feminist çocuk yetiştirme üstelik anneliğin kadınlar için bir iktidar yeri, rolü ve kimliği haline gelmesiyle mümkün olabileceği söylenebilir

Annelik görevi olarak addedilen çocuk yapma ve bakım süreci, kadının anne olmasıyla birlikte kadının toplum içindeki konumu, çocuğa atfedilen anlamlar, ebeveynlik ile çeşitli çocuk yetiştirme pratikleri ve ebeveyn çocuk ilişkisinin analizini yapmak kaçınılmaz olmuştur. Çocuk yetiştirme biçimleri kapsamında, feminist annelerin çocuk yetiştirme tarzlarında güçlü kız çocukları, cinsiyetçilik karşıtı erkek çocuk yetiştirme gayreti yattığı görülmektedir. Ebeveynliğin bir değer olarak görülmesi için annelik, babalık ve çocukluk kavramlarından bahsedebilmek noktasında önemlidir.

Sosyalleşen, kültür edinen çocuğun yaşam boyu karşılaştığı kişiler içinde belki en önemlileri, ona ana babalık edenlerdir. Ana babalık bir taraftan kültür ürünüdür, diğer taraftan da kültürü oluşturur. Uluslararası göç sonucu çok kültürlü toplumlar haline gelen Batı ülkelerindeki araştırmalar ana babalığa kültürleşme süreci içinde eğilmişlerdir (Kağıtçıbaşı, 2012: 61). Ana babalık değerleri, ebeveynin bir sonraki nesle de aktarmak istediği düşünce, tutum ve davranışlara dair bilişlerin bütünüdür. Değerlerin, diğer bilişlerin temelini oluşturduğu kabul edilir. Ana babalık düşünceleri değerlere göre daha spesifikdir. Ebeveynin, çocuğun edinmesini umduğu düşünce ve davranış örüntüleri, yani hedeflerde doğal olarak değerlerle yakından ilişkilidir (Yağmurlu; Yavuz, 2012: 150). Ebeveyn çocuk ilişkisi çalışmalarının çoğuna bakıldığında çocuğun gelecekteki planlarını etkilediği görülmüştür. Ana babalık yapma değerleri, çocuğun kişiliğinin ve toplumsallaşma sürecinin oluşmasında temel değerlerdir. Ebeveyn çocuğunun sahip olmasını istediği ve beklediği davranış kalıplarını çocuğun sınırlarına da saygı göstererek, kültürleşme sürecinde çocuğuna aşılacaktır.

Her ebeveyn-çocuk ilişkisi farklılık gösterirken, annenin çocuğuyla arasında olan ilişkide bu kapsamda önemli bir çalışma konusudur. Bu açıdan düşünüldüğünde yeni bir eğilim olarak karşımıza çıkan geç annelik konusu, çocuğa bakışı ve ebeveyn-çocuk ilişkisi tartışmasını olanaklı kılmıştır.

Ailenin çocuğuna atfettiği anlam, önem ve değerler sadece akademik başarıyı ölçmek olmamalıdır. Aile çocuğuna pek çok anlam atfedebilir. Çocuk sahibi olmaya her kadın farklı anlamlar yükleyebilir. Günümüzde pek çok çalışma konusuna katkı sunan annelik hakkındaki çalışmalarda ebeveyn-çocuk ilişkisi önemlidir. Bu bölümde çocuğa bakış, ebeveyn-çocuk ilişkisine değinme sebebi çocuk yetiştirme sorumluluğu genel olarak bir kadına haliyle bir anneye ait misyon olarak savunulması ve akla ilk gelen kişinin anne olmasından kaynaklı olarak çocuğun değişen anlam önem ve değerinden önce, tarihsel olarak da annelik ve geç annelik kavramlarını incelemeyen çalışmaya bir zemin hazırlamak amaçlanmaktadır. Anne olma süreci

hamilelik süreciyle başlayan bir duygu olması sebebiyle farklı annelik pratiklerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

2.3. Annelik İdeolojileri

Annelik birçok kadının doğal olarak isteyip arzulanabileceği bir duygu iken, anne olmayı tercih etmeyen ya da anne ol(a)mayan kadınları görmezden gelmemek gerekmektedir. Her alanda olduğu gibi annelik duygu ve yaşantısı, toplumun geçirdiği siyasi, sosyal, kültürel sonuçlarla beraber değerlendirmelidir. Farklı zamanlarda farklı anlamlar yüklenen “annelik” rolleri ve ideolojileri değişebilir. Tarihsel süreç içinde kişiden kişiye değişiklik gösteren annelik, kadınların ataerkil otoritenin baskısı altında kalmalarına sebep olan, üzerinde çalışılmış ve çalışılmaya devam edilen bir olgudur.

Çocuğun kişiliğinin şekillenmesinde ve varlığında ilk akla gelen kişi annedir. Anne toplumda kendini yetersiz ve güvensiz hissederse ebeveynlik rolünü yerine getirmede eksik kalabilir. Kadının üzerinde olan annelik yapmak zorunda olma baskısı modern sonrası dönemlerde dijitalleşmenin de etkisiyle daha da baskıcı bir konumdadır. Nitekim modern dönemde annelik sosyal medyanın etkisi altına aldığı bir araçtır.

Annelik bir prensip, toplulukların siyasi ve sosyal düzeninde önemli bir bileşen, yani bir kurum olarak tanımlanır. Kurumlar ise insan davranışını bireylerin değil, topluluğun ihtiyaçlarına göre düzenleyen, önemli kültürel pratikler ve kurulu toplumsal mekanizmalardır. Bu nedenle annelik, basitçe biyolojik ya da içkin değildir; aynı zamanda ideolojik ve politik olarak işlev gören toplumsal bir kurumdur (Coulter: 2010: 571)

Annelik farklı dönemlerde farklı şekillerde ele alınırken anneliği anlamak ve özümsemek adına modern öncesi döneme bakmak ve bize kaynaklık edecek Badinter'in eserlerine atıfta bulunmak gerekecektir. Badinter'in eserinde annelik doğuştan getirilen bir deneyim ya da pratik değildir. Kadının çocuk sahibi olacağını öğrendiği andan itibaren sonradan kazanılan bir davranış modelidir.

Geleneksel süreçteki annelik ile modern süreçteki annelik kavramı arasındaki fark daha çok çocuğun anlam ve değeri, anne-çocuk ilişkisinin farklılaşması ile kendini göstermektedir. 1970'lerde ataerkil bir konumda olan annelik olgusu, Rothman'ın annelik deneyimini 3 ideolojik perspektifle sunmasıyla farklı bir bakış açısı sağlamaktadır. Rothman'ın (1994) "Anneler ve Babaların Ötesinde: Ataerkil Toplumda İdeoloji" adlı makalesi, bize annelik ideolojilerinin tek başına değil, erkek egemenliğini (ataerkillik), ekonomik sömürü sistemini (kapitalizm) ve zihnin vücuda göre ayrıcalıklı hale getirilmesi (teknoloji) destekleyen karmaşık ideolojilerin bir parçası olarak var olduğunu hatırlatır. Rothman, bu üç ideolojinin Amerikan

toplumundaki annelik deneyimini şekillendirme yolları olduğunu ortaya koyar. Kapitalist ideoloji, kadınların kendi bedenlerine sahip olduklarını kabul eder, ancak anneler olarak haklarını veya güçlerini kabul etmez (Rothman, 1994: 12). Patriarka kadının bedeninin yeniden üretimini temsil ederken, teknoloji ise kadın bedeni üzerindeki tıbbi müdahaleleri içerir.

1970’li yıllarda feminizm ile annelik ideolojisi rekabet halindeyken 1980’lerde medyanın da katkısıyla anneliğe dair imajların idealize edilmesi ve bu şekilde pazarlanması ile feminist düşünceler, annelik ideolojisiyle iç içe geçmiş ve feminizm, diğer söylemlerle rekabet durumuna geçmiştir (Douglas ve Michaels, 2004: 6)

Radikal, Marksist ve sosyalist feministler, kapitalizmin patriarka ile birleştiğinde hem ev emeğini hem de piyasa emeğini cinsiyete özgü hale getirdiğini ve kadınların statüsünün hem ekonomik hem de psikolojik açıdan dezavantajlı hale geldiğini göstermektedir. Çocuk bakımı da dahil olmak üzere kadınların şu anda evde ve piyasada yürüttüğü işlerin çoğunun, erkek egemenliğinin ve kapitalist üretim biçiminin sürdürülmesine yardımcı olduğunu savundular. (Forcey, 1994: 360).

Modern Annelik ve Kadınların İkili Kimlikleri: Cinsel Sözleşmeyi Yeniden Yazmak isimli çalışmada geç modernite yenilikçi ve gerekli olarak Batılı kadınların annelik ve bireyselleşmeleri üstünde bir müdahale sunmaktadır. Petra Bueskens cinsel sözleşmenin kökenlerini belirleyerek ve inceleyerek, onun yapısal mirasının kadınları aynı anda hem kısıtlamaya hem de özgürleştirmeye yaradığını etkili bir şekilde göstermektedir. Annelik kültürüne yönelik ideolojik hareket, bebeğin evin özel ortamında yalnızca anne tarafından verilen sevgi ve bakıma ihtiyacı olduğu yönündeki Rousseau’cu görüşten gelişmiştir. (Bueskens, 2019: 1). Modern dönemde annelik konusu Rich (1995) ve Thurer (1994) düşünceleri doğrultusunda ataerkilliğin anneliği değil kadınlığı baskılayıcı konumdur. Bu kapsamdan hareketle 1970’lerden sonra ataerkillik anneliği baskı altına almaktadır diyebiliriz.

Annelik üzerine feminist teorisyenler, anneliği kadınlara daha az baskıcı kılmak için annelik kurumunun ortadan kaldırılması çağrısında bulunurlar. Özellikle çocuk yetiştirme konusuyla ilgilenen feminist düşünürler, yeni nesil güçlendirilmiş kızlar ve empatik oğulları yetiştirmek için toplumsal cinsiyet sosyalleşmesinin feminist uygulamalarını ve anne-çocuk ilişkilerinin “bağlantılı” modellerini ararlar: “Önce annelik koşullarını değiştirmeden çocuk yetiştirmede değişiklik yapamayız. Annelik üzerine feminist düşüncenin gözden geçirilmesi, annelik kurumuna yönelik bir eleştirinin ve yeni çocuk yetiştirme biçimlerine yönelik bir endişenin birbirinden bağımsız olarak geliştiğini ve anneliğin ortadan kaldırılmasına ve anneliğin başarılmasına kendini adanmış” feministlerin nadiren bunun ne olduğunu düşündüklerini ortaya koymaktadır (O reilly,2004: 172) şeklinde ifadede bulunur. Bu noktada

O'reilly öncelikle annelik olgusunun değişimi ile çocuk yetiştirme pratiklerinin değişkenlik gösterebileceğini ifade eder.

Kadının toplumsal statüsü açısından annelik önemli işleve sahip olmakta, kadınlık kimliği bu biyolojik işlev ve rol üzerinden kurulmaktadır. Böylece kadınların toplumsal konumu ve bütün gündelik faaliyetleri annelik rollerine göre belirlenmekte ve çocuğun bakımına ilişkin her süreç kadınların yükümlülüğü olarak görülmektedir (Timurturkan, 2019: 318) Toplumun kadına attığı anlam ve değerler çocuk yetiştirme, çocuğa atfedilen anlam ve bakış açılarda da değişikliklere neden olmaktadır. Annelik ideolojisi kültürden kültüre değişmekte farklı aile yapıları ve annelik pratiklerini de ortaya çıkarmaktadır.

Annelik ideolojisinin temel bileşenlerinden biri anneliğin profesyonelleştirilmesi ya da uzmanlaştırılmasıdır. Annelik her ne kadar kadına doğası gereği verilen bir görev olsa da kapitalizmle iş birliği içinde çalışan bir baskı mekanizması olarak ataerkil sistem, aynı zamanda anneliği bir uzmanlık alanı olarak tanımlamakta, kadınların iyi anne olması için uzman desteğine ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir (Baştürk Akca, 2015: 94).

Başlangıçta annelik temel kabul gören aile ideolojisinde erkek eş, baba, evin reisi konumundadır. Anne ailenin devamını sağlayan anlamsal ve duygusal rolleri icra eder. Tek bir ideoloji toplumsal olarak incelendiğinde devam etmesi mümkün değildir (Kılıç, 2019: 18, 19). Annelik kavramına bakış geleneksel toplumlardan modern toplumlara doğru bir değişimi doğurmuş, bu kapsamda da farklı annelik eğilimlerine rastlanmıştır.

2.4. Anneliğe ilişkin Güncel Eğilimler

Annelik rolleri toplumun beklentileri ile şekillenmektedir. Annelik rolleri açısından toplumun kadından beklentilerini içerecek yeni sorumluluk alanları belirlenmektedir. Bu kapsamdan bakıldığında anneliğe ilişkin güncel eğilimler modern dönemde farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel toplumlardan modern toplumlara geçişle birlikte annelik eğilimleri de değişkenlik göstermektedir. İyi annelik, süper annelik, Instagram anneliği gibi eğilimlerin hepsi kendi içerisinde bir beklentinin sorumluluk kapsamındadır.

Annelik hakkında yapılan pek çok araştırmada özellikle modern dönemde sosyal medyanın etkisiyle şekillenmektedir. İletişim araçlarının ve teknolojinin ulaşılabilir kolaylığı sayesinde annelik, post modern bir hale bürünmüştür. Annelik ve sosyal medya ile ilişkilendirilmiş çalışmalar hakkında yapılan literatür taramasında da karşımıza “Instagram anneliği” ile ilgili çalışmaların çıkması rastlantısal değildir.

Sosyal medya; annelik, hamilelik süreçleri, yeni doğan bebek ile ilgili ritüelleri değişime uğratmış ve yeni annelik eğilimleri oluşmaya başlamıştır. Bunlardan ilki Instagram anneliğidir. Dijital medyanın etkisiyle birlikte kişisel dünyanın gözler önüne serildiği toplum akışkan bir yapıya sahiptir. İnsanlar her an her yerden yaşamlarını ve mesleklerini icra edebilirken, annelik yapma hali de sosyal medyada görünür bir hal almıştır.

Aktaş'ın (2019) *“Günümüz Toplumlarında Anneliğin Değişen Biçimlerini Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerinden Değerlendirmek”* başlıklı çalışmasında yaptığı alan araştırması bu noktada önemlidir. Nitekim geleneksel ve modern toplumlarda kadın ve erkeklerin çocuk sahibi olma arzularına karşı bakış açısının değişmesini olanaklı kılmaktadır. Annelik konusunda son yıllarda sosyal medya kullanıcılarının artması ve televizyon programları ile bilgi-iletişim teknolojilerinin sunduğu yazın dünyası kadınları anneliğe ve özellikle de anneliğin değişen biçimlerine uyum sağlamaya davet etmektedir. Sosyal medya ağlarında özellikle “Instagram” da oluşturulan bloglarda kadınlar, anne olmaya karar verdikleri andan itibaren anne adaylarının ne yemeleri ne içmeleri gerektiği, hangi siteden alışveriş yapabileceklerine dair tavsiyeleri, bir taraftan kilo alırken diğer taraftan formlarını korumak için nelere dikkat etmeleri gerektiği gibi bir dizi yapıp etmeleri kadınlarla paylaşmakta ve en çok beğeni alan, en çok takip edilen listesi için adeta bir yarış içine girmektedirler. Bu durum “infleuncer annelik” kavramını da sosyal medyada sık aratılan bir kavram olarak karşımıza çıkarmaktadır. Annelik bu noktada kimi için arzulanan bir durum sağlarken kimi içinde kaçınılması gereken bir duygu ve davranışı ortaya çıkarmaktadır (Aktaş, 2019: 253).

Instagram anneliğinin ardından “blogger anneler” de kendilerine ait blog sayfalarında annelik hakkında toplumsal ve bireysel fayda güderek tecrübelerine ilişkin yazılar yazmaktadır. Bu annelik eğilimi aslında dönüşen anneliğinde bir yansımasını sunmaktadır.

Blogger anneler, kariyerleriyle ilişkili haberleri, gelişmeleri, ilgi alanlarını da ister istemez bloglarına yansıtırlar. Örneğin öğretmen olan blogger bir anne, eğitimle ilgili gelişmelerden ya da eğitim sistemiyle ilgili sorunlardan birine ışık tutarken İngilizce okutmanı olan bir başka blogger anne, çocukların yaşlarına uygun İngilizce kitaplardan ve eğitim setlerinden bahseder. Blog yazarlarının bloglarına verdikleri isimler de çocuklarıyla kurdukları bağın ve kendilerini tanımlama biçimlerinin bir göstergesi hâline gelmektedir. Kimi anneler “yazan anne,” “blogcu anne,” “başka anne,” “tam zamanlı anne,” gibi isimler kullanarak kendi kimliklerini ve farklılıklarını ön plana çıkaran isimler seçerken kimi de “annesinin prensi,” “nilsmum,” “mutlu ikiz annesi,” “annesinin elası” gibi çocuklarına adanmışlıklarını ifade eden isimler tercih etmektedirler. Annelerin bloglarına verdikleri isimler ne olursa olsun blog açma ve yazma nedenleri yani sanal dünyada var olma biçimleri sahip oldukları çocuklardır.

Kendilerini “her şeyden önce bir anne”, “çocuğuna âşık” olarak tanımlamaları ve “anneliği hayatlarının en büyük terfisi” olarak yorumlamaları annelik kimliğinin onlar için çok özel bir yere sahip olduğunu göstermektedir (Gürçayır Teke, 2014: 103).

Günümüz anneleri dijital medya üzerinden kişisel paylaşımlar yaparak hem kendilerine ait hem de çocuklarına ait bir sanal dünya oluşturmaktadırlar. Burada anneler ürettikleri içerik ve paylaşımlar neticesinde takipçileriyle interaktif bir iletişim sürdürerek, kendilerine bir grup (takipçi) oluştururlar. Bu gruptan gelen olumlu ve destekleyici dönüşler ile endişeden ve belirsizliklerden kurtulup rahatlama imkânı bulurlar (Lupton, 2016: 8).

Instagram annesi hem kendine faydalı olan hem de onu takip eden kadınlara fayda sağlayabilmeli, takipçisini elinde tutabilmeli aynı zamanda da “iyi annelik” kalıbını yerine getirebilmeli, popüler ağda kalabilmelidir. Hays’ın (1996) “yoğun annelik” kavramı burada devreye girmektedir. Çocuğun bakımından sorumlu olan, istek ve arzularını öncelikli tutan, kendini çocuğa adayan bir annelik formu çizilmiştir. Annenin her koşulda ve durumda çocuğu ile ilgilenmesi, sevgi ve şefkat gibi duyguları göstermesi ve tüm zamanını ona harcaması gerektiği düşüncesi yoğun annelik ideolojisi içinde öncelikli bir yere sahiptir. Çocuk ile hakkında ilgilenilebilmek gerekliliği vurgusu yapılmaktadır. Yoğun annelik demek kadınların ihtiyaçlarının ikincil olduğu, hayatlarını bebeklerinin ihtiyaçları doğrultusunda organize etmek durumunda kaldıkları, anneliğin duygusal olarak tümüyle içselleştirildiği, uzman bilgisinden yararlanılan, “yedi yirmi dört” anneliği nitelendirmektedir. Kadının sahip olduğu koşullar ne olursa olsun “iyi” bir anne olmak için ayrı bir çaba göstermek zorundadırlar. Çocuk merkezli bir ebeveynlik olarak da tanımlanan yoğun annelik söylemi, ataerkil ideolojinin kadının üzerinde baskı kurmasını da meşrulaştırmıştır. Nitekim yedi yirmi dört annelik rolü altında patriarkal sistemin varlığının sürdürülmesinde kadın çalışma yaşamında yer alsa dahi ilkin sadece annedir (Çalak; Çalak,2020).

Annelik olgusuna patriarkal sistemin yanı sıra sınıf kavramı üzerinden bakıldığında Annelik sürecinde; sosyal medya, kitaplar ve televizyon gibi bir kaynaktan yararlanma durumu orta sınıf ve üst sınıfta gözlemlenmektedir. Bu anneler görece diğer annelere göre bilinç ve farkındalık düzeyinin daha yüksek olması ve maddi imkanlara sahip olma gücü ekseninde yapılan “*A Qualitative Research On Motherhood Experiences*” (2020) adlı nitel araştırmada rastlanmaktadır. Özellikle bir uzman desteği alarak annelik sürecini geçiren annelerin üst sınıfı oluşturması tamamen bu bilinç ve imkân varlığı ile açıklanabilir (Saritaş; Bozkurt, 2020: 47).

Ebeveynlikte özellikle annelikte, korumacılık duygusu içgüdüsel olarak daha yoğundur. Endişe atmosferinin hüküm sürdüğü Beck’in deyimiyle güvensizlik ve korku ortamında, anneliğe yüklenen rol ve sorumluluklardaki değişimler beraberinde farklı annelik modellerini

ortaya çıkarmaktadır. Her yeni doğan çocuk yeni bir anneyi de inşa eder. Bu kapsamdan bakıldığında anneliğin biyolojik tanımlamasından ziyade psikolojik, sosyolojik ve kültürel yönlerine de bakmamız gerekir. Annelik karmaşa, gerginlik ve çelişkili bir duygudur. Tarihsel süreç bağlamında kadının konumunun farklılaşması, annelik rolünün de farklı perspektiflerde incelenmesi gerektiğini hissettirmiştir. Badinter “*hormonlar iyi anne olmaya yetmez*” derken sadece içgüdüsel olarak anneliğin ve korumacılık duygusunun günümüz toplumunda annelikte yetersiz olacağına, ortaya çıkan farklı tip annelik modellerinin de özümsemesi gerektiğini ifade etmiştir.

Smart (1996:37)’a göre annelik doğal bir koşul değildir. Annelik, verili biyolojik cinsiyet farklılıklarının doğal bir çıktısı, (hetero)seksüel etkinliğin doğal bir sonucu ve içgüdü olarak adlandırılan doğuştan gelen dişil özelliklerin doğal göstergesi olarak kendini tanımlayan bir kurumdur. Sadece annelerin var olduğunun kabul edilmesinin aksine, annelik kurumunun varlığı nadiren sorgulanır, ancak anneliğin uygun nitelikleri sıklıkla tartışma konusu olur.

Miller’ e göre mümkün olduğu kadar iyi annelik yapma konusunda daha tecrübeli hale gelmek ve çocukların ihtiyaçlarını tanımak, başkaları ne düşünürse düşünsün kadınların kendi becerileri önemsemeleri noktasında salık verir (2010: 201). Kadının anne olması veya anne olmaya karar vermesi hem kendi yaşamında hem de toplum nazarında önemli bir geçiş aşaması olarak kabul edilirken, aynı zamanda annelik toplumda kadının toplumsal statüsünü belirleyen bir rol değişikliği olarak da görülür (Sarıtaz; Bozkurt, 2020: 41). Annelik kadının çocuk sahibi olmasıyla kazandığı bir kimlik formudur. Kadınların annelik rolüne ilişkin anlayışlarının, anne olup olmama ve ne zaman anne olma konusundaki kararlarını şekillendirebileceğini gösteren kanıtlar da vardır. “İyi” annelik, tam zamanlı, yoğun ve çocuk merkezli olarak kavramsallaştırılır.

Wylie’nin momism kavramıyla ifade ettiği yoğun annelikte kadınlar ve çocuklar üzerindeki baskıya vurgu yapmaktadır. Annelik hakkında yapılan çalışmalarda “İdeal”, “yoğun” veya “annecilik” olarak tanımlanan yeni annelik formlarının toplumsal katmanda hangi grup tarafından benimsendiği ve uygulandığı da önemli bir sorunsal olarak tartışılmaktadır (Timurturkan, 2019: 68). Yoğun annelik çocuğu baskı altına alan bir annelik modeli olarak günümüzde anneliğe ilişkin pratik ve deneyimlerinde ötesinde yer almaktadır.

Sadıkoğlu’nun yazdığı doktora tezinde “*Yoğun Annelik Hakkında Annelik Perspektifinden Çağdaş Ebeveynlik Kültürü*” adlı çalışmada yoğun annelik anlayışının bir gerekliliği olarak çocuğa optimum gelişim ve eğitim fırsatları oluşturma, çocuğun gelişim ve eğitimi yakından takip etme ve yönlendirme gibi anneye atfedilen sorumluluklar aracılığıyla anneliğin hayat tarzı farklılıklarının üretilmesinde yüklendiği işlev ele alınmıştır (2020: 16).

Hays “*Anneliğin Kültürel Çelişkileri*” adlı ünlü çalışmasında yoğun anneliği modern anneliğin bir temsili olarak ele almaktadır (1996). Modern annelik denildiğinde akla çocuğun optimum gelişim ve eğitimi noktasında fırsatlarını takip etme, yönlendirme, annenin hayat tarzını çocuğa göre şekillendirme gibi çocuk merkezli kavramlar akla gelmektedir.

Pek çok farklı söylem üzerinden annelik, kadınlara yönelik alternatifler sunmaktadır: Anneliği kabul etmek, reddetmek ya da müzakere etmek bunlardan birkaçıdır. Anneliğe ilişkin söylemler içerisinde en belirgin olanı ise patriarkal düzenin sürekliliğini savunan “kutsal annelik ideolojisi” olduğunu söylememiz mümkündür. Nitekim kadına yüklenen annelik eğilimleri içerisinde anneliğin kutsanması da yer almaktadır. Doğum büyülü ve kutsal bir şey iken anneliğe geçiş ise kutsanması gereken bir seremonidir. Bu kapsamdan hareketler patriarkal toplumlarda kadın annelik ile kutsal bir varlık haline gelmektedir.

2.5. Yeni Annelik Eğilimleri Bağlamında: “Geç Annelik”

Anne olma süreci kapsamında çocuk doğurmayı belli bir süre erteleme eğilimi, modern dönemde artmıştır. Kadın annelik duygusunu içgüdüsel olarak içinde barındırır. Kadının iş yaşamına geç katılması, kişisel gelişiminin tamamlanma süreci, ekonomik güvencesizlik, eşyle arasındaki iletişimin güven eksenli kurulması, kadının bireysel olarak anneliğe hazır hissedemeyişi, eğitim sürecinin ardından iş bulma süresinin uzaması beraberinde ileri yaşta anne olma durumundan kaynaklı kadının anne olma serüveni belli aşamaların tamamlanmasının ardından gelmektedir. Annelik ilk olarak “menarş” (ilk adet görmesi) süreciyle birlikte bir kadının artık anne olabileceği noktasındaki ilk aşamanın tamamlanmasıdır.

Giddens birey/aktör temelli ve toplum/yapı temelli kuramlar üzerine çalışır. Modernitenin hayatımızı çok yönlü olarak etkilediğine, modern kuramların direk bireysel yaşantımızı etkilemesine değinir. Süreksizlik noktasına değinen Giddens modernliğin ortaya çıkardığı yaşam tarzı ve dönüşümler hem yoğunluk hem de yaygınlık açısından modern öncesi dönemdekine göre tamamen farklılık gösterdiğini ifade eder. Çalışma kapsamında modernizm sonrası gelişen aile yapısı, beraberinde ileri yaşta anne olma; bu kapsamda Beck’in bireyselleşme ve modernizme bakışı ile değişime uğrayan bireyin kişisel deneyimlerinin belirsiz ve güvencesiz bir hale gelmesine değinilmektedir. Annelik olgusuna bakış, Giddens ve Beck’in çalışmalardan esinlenilmesiyle birlikte ortaya çıkmış; modern topluma geçişle beraber bir bireysellik kavramına da vurgu yapılmıştır. Bireyselleşmeye götüren gelişmelerin yaşanmasında insanların geleneksel bağlarından, inanç sistemlerinden ve sosyal ilişkilerdeki deneyimler yer alır.

ABD'deki çağdaş teori gelişiminde sosyal bilimler ve beşerî bilimlerde annelik üzerine çalışmalar egemendir. Yani, annelik ve annelik yapma, toplumsal cinsiyet tarafından organize edilen ve hâkim toplumsal cinsiyet inanç sistemiyle uyumlu bir toplumsal bağlamda yer alan dinamik sosyal etkileşimler ve ilişkiler olarak görülmektedir (Arendell, 2000: 1194).

İleri yaşta annelik yeni bir sosyal olgu değildir. Bununla birlikte, gelişmiş toplumlar da yeni bir yönelim olarak, ilk çocuğun doğumunda annelik yaşının sürekli artması “gecikmiş annelik-ebeveynliktir” olarak ifade edilmektedir. 1970’te İngiltere ve Galler’de bu ortalama % 23,7 yıl iken, 2013’te ortalama 28.3’dür. Tüm canlı doğumların (ilk ve sonraki çocuklar) yarısından fazlası (%51) 30 yaş ve üzeri anneler ve babalardan oluşmaktadır. “*Primigravida- ilk kez gebe kalan kadın*” terimi 1958’de (gebelikle ilgili) ilk doğumunu yapan kişilere atıf olarak kullanıldığı bilinmektedir (Ylänne, 2016: 178).

İlk doğum yaşının son yıllarda çoğu Batı ülkesinde artması gerçeğinden yola çıkarak hem kadınlar hem de erkekler ilk çocuklarını dünyaya getirdiklerinde, ortalama ilk doğum yaşının bazı ülkelerde 30 yaşı geçtiği ifade edilmektedir (Beets, Schippers, Velde, 2011: 197). İlk doğum yaşı günden güne yükselmekte, ilk doğum yaşının düşme ihtimali bir yanılsamadan ibaret kalmaktadır. Olağandışı bir durum yaşanmazsa, büyük olasılıkla, ilk doğum yaşı belli bir noktaya kadar yükselmeye devam edecektir. Gelecekteki batılı bebeklerin önemli bir kısmı 30’lu yaşlarındaki annelerden doğacaktır. İdealin ötesinde sağlık maliyetleri endişe verici bir şekilde artarsa, ilk doğum yaşı düşebilme ihtimali vardır. Bu yeni toplumda bir ailenin parçası olma, çocuklara bakma ve ev işlerini yapma duygusu hem kadınlar hem de erkekler için yaşamın önemli aşamalarıdır (Beets vd., 2011: 207).

Etkili doğum kontrol yöntemlerinin kullanılmaya başlanmasıyla cinsellik ve üreme arasındaki evrimsel bağlantı kopmuştur. Çocuk sahibi olmak hala çok değerli olsa dahi, kişisel bir tercih halindedir. Günümüz toplumu daha çok bilgiye dayalı yaşamını sürdürmektedir. Bu noktada kadınlar her zamankinden daha iyi eğitim almayı önemsemektedirler. Eğitim seviyesi artan kadınlar, işgücü piyasasına daha fazla sayıda katılırlar.

İlk çocuğa sahip olma yaşının belirsizliği noktasında bakıldığında, kadın ve erkek hala çocuk sahibi olma noktasında isteklidir. Sadece yaşanan eğitim süresinin uzunluğu, sonrasında iş bulma sürecindeki belirsizlik, kadın ve erkeğin evlendikten sonra ebeveynliği özellikle kadının anneliği geciktirip, bunu bir tercih haline getirdiğini yapılan çalışmalar ışığında söylemek mümkündür. Anneliği erteleme davranışı aslında çocuk sahibi olmak istememekten ziyade, çocuk sahibi olabilmeye hazır hissedememekten kaynaklanmaktadır. Eğitim süresinin ardından iş bulma sürecinde yaşanan belirsizlik, kadını anne olma noktasında bazı süreçleri tamamlamaya teşvik etmekte veya zorunlu kılmaktadır. Hem iş bulma sürecinin belirsizliği

hem de güvencesizliği anneliği hatta evliliği erteleme noktasında sosyo-kültürel bir sebeptir. Annelik içgüdüsel olarak kabul edilip, evlendikten sonra hemen beklenen bir durum olsa dahi, anneliğin zamanlanması genellikle ileriki yaşlarda planlandığı, anneliğin artık “ertelenmeye müsait” bir noktada olduğu söylenmektedir. Kısacası kadının anne olma serüveni belli süreçleri tamamlayabilme noktası sonrasında gerçekleşen bir tercih halidir.

2000’li yıllardan sonra doğurganlık hakkında yapılan araştırmalar sosyal beklenti, işgücü piyasasına dahil olma başta olmak üzere pek çok faktör etkili olmaktadır. 2007 yılında “Anne olmak ya da olmamak” başlıklı çalışmada Maher ve Saugeres Avustralya'daki siyasi ve medya söylemlerinde, doğurganlık oranlarındaki düşüşle ilgili endişelerin olduğuna dair bir araştırma yapmıştır. Yapılan araştırmada, kadınların doğurganlığa karar verme sürecini araştırmak için 2002 ve 2003 yıllarında Avustralya'da doğum ve doğurganlık ilgili yoğun bir araştırma dönemi gerçekleştirmiştir. Yapılan bu çalışmada doğurganlığa karar vermenin genellikle durumsal olduğunu, sosyal beklentiler ve istihdam koşullarının daha çok, belirli politikalardan ise, daha az etkilendiğine rastlanmıştır. Batı toplumlarında annelik olgusuna etki eden önemli sosyal, ekonomik ve kültürel değişiklikler mevcuttur. Kadınların ücretli istihdamında belirgin bir artış, evlilikte ve partner olmada yaşanan değişiklikler, doğurganlık oranlarındaki azalış, çocuk sahibi olmayı erteleme eğiliminin artması dahil ebeveynliği ve evliliği görme biçimlerini de etkilemiştir (Maher; Saugeres, 2007: 5, 6). Bu noktada toplum evliliğe, anneliğe yeni anlamlar yükleme eğilimindedir.

Feminist Les Chimeres örgütü *Bugünün Cadıları* adlı kitapta şöyle diyordu: “Toplumun anneliği nasıl konumlandığını gördüğünüzde, gösterilecek tek doğru tepki anne olmayı reddetmektir. Elbette ki bu o kadar kolay değil, çünkü önemli bir insani tecrübeyi de reddetmiş oluyoruz” (Chollet, 2020: 93) şeklinde belirtmektedir. Psikolog Maier *No Kid* adlı çalışmasında çocuk yetiştirmeyi savaş olarak betimlemiştir. Çocuk sahibi olmak koşulsuz ve geri dönüşü olmayan angajmandır. Çocuk yapma kararı sınırda bir karardır. Bunun farkında varmak büyük bir şoka yol açıyor: postpartum depresyon ve doğum sonrası evlilik krizleri, önceden sürmekte olduğunuz yaşamın kaybindan duyduğunuz yasın sonuçları, oldukça modern hastalıklardır (Maier, 2007: 26, 37). Bu iki düşüncüyü savunan yazarların aksine geç annelik yeni annelik eğilimi olarak, karşımıza çıkmaktadır.

Literatür taraması yaparken geç annelik hakkındaki çalışmalar genellikle infertilite ile ilişkilendirilen “geç annelik” kavramı esasında yeni bir annelik eğilimidir. Toplumda anneliğin değişen yeni yüzü ve eğilimine odaklanırken, ebeveyn-çocuk ilişkisinin dönüşümü, çocuk sahibi olma yaşının artışı, sanayileşme, üretim, eğitime dayalı istihdamda yaşanan yoğunluk

gibi pek çok faktör ile anneliğin ertelenmesi kapsamında, bir annelik sorgulanması yeni annelik eğilimleri bağlamında tez kapsamında yapılması amaçlanmaktadır.

Ebeveynlik yaşının daha ileri yaşlara kaydığı ülkelerde, doğurganlığın iyileşmesi için gerekli bir ön koşul, ilk çocuğunu yaşamının ilerleyen dönemlerinde (30 yaşından sonra) yapan kadınlarında, önceki kuşaklara kıyasla sonunda daha yüksek bir tamamlanmış doğurganlık elde edecekleridir. Castro'nun "*Doğurganlığın Yeniden Kazanımı Geç Anneliğe Giriş*" adlı çalışmasında Batı Avrupa'da üç doğum grubu (topluluğu) (1936–1940, 1946–1950 ve 1956–1960) aracılığıyla ilk çocukta koşullu doğurganlık oranlarındaki değişiklikleri analiz ettiği; iyileşmenin ilk görüldüğü nesillerin (1956-1960 topluluğu), ilk çocukta geç yaştaki kadınların nispeten daha yüksek doğurganlığı ile karakterize edildiği bulunmuştur (Castro, 2005: 275).

Son birkaç on yılda, birçok gelişmiş ülke, anneliğe daha geç giriş yaşları ve daha düşük doğurganlık oranları göstermiş ve bu da aralarındaki karmaşık ilişki hakkında bir tartışmayı tetiklemiştir. Bir dönem toplam doğurganlık hızı olarak tanımlanan en düşük doğurganlık oranı 1.3 veya altındayken 1990'larda Avrupa'da hızla yayılmıştır. Kohler ve arkadaşlarının yazmış olduğu 1990'dan itibaren Avrupa'da düşük doğum oranlarının düşük olmasıyla ilgili yaptıkları çalışmada, düşük doğum olgusu yeni bir olgudur ve beş faktör ile etkileşim halindedir. Birincisi, düzensel bozulmalar "*compositional distortions*", toplam doğurganlık oranını ilişkili topluluk doğurganlık seviyesinin altına düşürmesidir. İkinci olarak, insan sermayesine artan getiri ve erken yetişkinlikte yüksek ekonomik belirsizlik dahil olmak üzere, sosyo-ekonomik değişiklikler, geç çocuk doğurmayı bireyler ve çiftler için mantıklı bir durum haline getirmiştir. Üçüncüsü, sosyal etkileşim etkileri bu davranışsal uyumu güçlendirir ve ortalama doğumda büyük ve kalıcı ertelemeye katkıda bulunur. Dördüncüsü, kurumsal ortamlar genel olarak düşük miktarda doğurganlığı desteklemektedir. Beşincisi, erteleme etkileşimleri, çocuk doğurmanın devam eden gecikmeleriyle birleştiğinde bu kurumsal ortamın sonuçlarını büyüteceğini savunmaktadır (Kohler vd. 2002: 641). Kohler ve arkadaşları bu araştırmada 1990'lardan sonra Avrupa'daki düşük doğurganlık eğilimlerinin araştırmışlardır. Yine Billari Avrupa'da düşük doğurganlık hakkındaki çalışmasında (2008), Avrupa düzeyinde, doğurganlık oranları açık bir endişe konusu haline geldiği, nüfus artışı ve göç ile bağlantılara değinilmiştir. Çok düşük ve özellikle en düşük doğurganlık üzerine araştırmalar, bu "yeni" doğurganlık seviyelerinin nedenlerine odaklanmıştır. Çalışmanın odak noktası Avrupa ve özellikle en düşük doğurganlığın öncüleri olan İtalya ve İspanya'dır. Yüzyılın başlarında, Avrupa'daki birçok şehir, doğurganlığın altındaydı; savaşlar sırasında doğurganlık genellikle düşük seviyelere düşmekteydi. Yüzyılın sonunda son derece düşük seviyeleriyle kilit bölgelerden biri olan

Kuzey-Batı İtalya'da, 1922'de doğan kadın grubun doğurganlığı olması beklenen seviyenin altına düşmüştür (Billari, 2008: 2).

Gustafsson “*Annelikte En Uygun Yaş, Avrupa’da Anneliğin Ertelenmesine İlişkin Teorik ve Ampirik Düşünceler*” başlıklı araştırmasında, ilk doğumların zamanlamasına ilişkin ekonomik modeller, kadının eğitim düzeyi ne kadar yüksekse anneliğe geçişinin o kadar geç olacağını öngörür (Gustafsson, 2001). Ekonomik modellerin temel önermesi, anneliğe geçişte karar vermenin odağının zamanlama üzerinde olduğu ve çocuk doğurmanın fırsat maliyetlerinin ve ardından anneliğin uzun vadeli finansal sonuçlarının anne olma yaşıyla bağlantılı olduğudur. Politika değişikliğinin etkisi, anneliğe geçişte yüksek ve düşük sosyal tabakalar arasındaki yaş farkını (eğitim seviyelerinin temsil ettiği şekliyle) genişletmektir (Billari, 2008: 4, 6). Üretime dayalı istihdamdaki yoğunluk ve iş yaşamına katılımındaki yaş oranın artışı, ilk doğum yaşını ileri götüren sebeplerden birisidir. Bu noktada hem evlilik dolayısıyla da doğurganlık için gerekli sosyo-ekonomik, kültürel ve psikolojik etmenler anne olmayı ertelemektedir.

Doğurganlığın ertelenmesinin- özellikle ilk doğumlarda, gelişmiş ülkeler arasındaki doğurganlık düzeylerindeki farklılıkların önemli bir belirleyicisi olarak ortaya çıkmaktadır. Pek çok gelişmiş ülkede çocuk doğurmanın bu hızlı gecikmesinin nedenleri iki yönlü görünmektedir. Nitekim sosyo-ekonomik faaliyetler geç çocuk sahibi olmaya teşvik etmiştir. Bu faktörler arasında yükseköğretim ve işgücü piyasasına geç girişte (örneğin, 1990'larda Güney Avrupa ülkelerindeki kadınlar için yüzde 40'a varan yüksek genç işsizliği nedeni) gösterilebilir (Kohler ve Billari, 2002: 2). Eğitim sürecinin uzaması, yükseköğretim faaliyetlerindeki belirsizlik, işgücü piyasasına geç girişi meydana getirmiş; bu noktada evlilik, akabinde doğurganlık ertelenmiştir.

Akademik personel için cinsiyet eşitliğinin artırılması ve özellikle kadınlar ve anneler için kariyer ilerlemelerinin önündeki engellerin azaltılması konusunda dünya genelindeki akademik kurumlarda önemli ilerleme kaydedilmiştir. Bununla birlikte, birçok üniversite tarafından toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele etmek için benimsenen genellikle pragmatik ve politika temelli yaklaşımlar, muhtemelen akademisyen annelerin deneyimlerini yalanlar niteliktedir. Önemli ilerlemeye rağmen, akademisyenler “anneliğin bir kadın akademisyenin kariyerini derinden değiştirebileceğini” düşünmeye devam etmektedirler (Bowyer; Deitz vd., 2021: 310).

Geç annelik kapsamında araştırma yaparken infertilite, tüp bebek, yardımcı üreme teknikleri, evlilik ve çocuk sahibi olmaya hazır hissetmeme gibi pek çok araştırma da karşımıza çıkmaktadır.

Benzies ve arkadaşları “*Annelik Zamanlamasına İlişkin Kadınların Kararlarını Etkileyen Faktörler*” (2006) adlı çalışmasında, özellikle genç kadınlar arasında anneliğin zamanlamasıyla ilgili kadınların kararlarını etkileyen faktörler hakkında sınırlı bilgi olduğuna vurgu yapmışlardır. Yapılan nitel araştırmanın amacı, kadınların annelikle ilgili kararlarını etkileyen doğurganlık yaşam süresi boyunca faktörleri incelemektir. Bu çalışmada, doğurganlık yaşam süresi, bir kadının yaşamı boyunca çocuk doğurma yeteneğine sahip olduğu zamanı tanımlamak için kullanılan bir terimdir (Benzies vd., 2006: 625).

Yine aynı çalışmada geç yaşta anne olmaya yönelik son eğilim, üreme riskinin odağını ergen annelerden 35 yaş ve üstü annelere kaydırmıştır. 31 yaşından sonra hamile kalma olasılığı hızla düşmekte ve 30’lu yaşların üzerindeki kadınların, bazı yardımcı üreme teknikleri ile gebe kalmaları daha olası hale gelmektedir (Benzies vd., 2006: 626). Geç çocuk doğurmaya doğru eğilim tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Eğitim sürecinin uzaması, iş bulma süresinin zorluğundan kaynaklı olarak bireyler evliliği dolayısıyla çocuk sahibi olmayı da erteleme eğilimindedirler. Anneliğin ertelenmesi, gelişmiş ülkelerde yaygın bir fenomendir (Rybińska, 2014: 1).Çocuk sahibi olma eğilimleri farklı ülkelerde farklı şekillerde ortaya çıkar.

Ülkeler arasındaki bu değişkenlik, her ortamda çocuksuzlukla ilgili yaşam seyri yollarında büyük bir çeşitlilikle birleşmektedir. Önceki araştırmalara paralel olarak, çocuksuzluğun bekarlıkla güçlü bir şekilde bağlantılı olduğunu ancak aynı zamanda çocuksuz kadınların yaşam süreçleri boyunca karmaşık bir ilişki, istihdam ve eğitim geçmişleri kesişimler kümesi belirlenmiştir. Spesifik olarak, her ülkede, dört veya beş farklı yaşam seyri modeli belirlenmiştir. Çocuksuz evren, yüksek eğitilmiş, çalışan kadınlar tarafından benzersiz bir şekilde oluşmamış; incelenen ülkelerde, en büyük küme, eğitim sisteminden nispeten genç yaşta ayrılan bekar ve çalışan kadınlardan oluşuyordu. Çalışmanın sonucunda varılan yargı farklı türden çocuksuz kadınların muhtemelen zaman içinde belirlenmesi, makro bağlamın çocuksuzluğa yol açan bireysel yaşam seyri gelişmeleriyle nasıl etkileşime girdiğine dair önemli iç görüler sağlayabileceği yönünde olmuştur (Tocchionia vd., 2021: 15).

“Geç Anne Olmanın Avantajları” başlıklı makalede Graham Bell daha geç yaşta anne olan kadınlardan doğan çocukların en kısa ömre sahip olduğunu öne sürmüştür. Yapılan çalışma göstermiştir ki ebeveyn olma yaşının ertelenmesi beraberinde, ertelenen ebeveynliğin sağlık problemlerini de doğurmuştur. Özellikle gelişmiş ülkelerde rastlanan geç ebeveynlik örüntüsü Birleşik Krallık başta olmak üzere 2009’dan bu yana % 30 artmakta; İsveç’te, 40 yaş üstü annelerden doğan çocukların oranı 1970’te %1’den 2010’da %4’e dört katına çıktı; aynı dönemde, 20 yaşın altındaki annelerden doğan çocukların oranı %8’den %1’e düşüş göstermektedir (Myrskylä vd., 2017: 767). Nitekim bu noktada geç anneliğe doğru bir

kaymanın olduğunu söylemek mümkün iken, genç anne olma yaşının azaldığını da söylemek araştırmalar kapsamında mümkündür.

Anneliğin duygusal, çoğu zaman manevi ödülleri dile getirilmekte, çocuk bakımı ve annelik yapma arzusu kadınların denemesi gereken bir güç olarak sunulmaktadır. Bu roller ile kadının anneliği yüceltilirken, kadın anne olamadığında veya olmak istemediğinde bunun bir soruna dönüştüğü gözlenmektedir. Başka bir deyişle kadının çocuk sahibi olmak istemesi doğal bir istek olarak karşılık bulurken, istememesi ise bir o kadar olumsuz tepki ile karşılaşmasına neden olmaktadır (Gezer Tuğrul, 2019: 72). Bir bakıma toplum nezdinde kadının anne olmak istemesi sorgulanmazken, istememesi sorgulanmaya açık bir zemin yaratmaktadır. Halbuki annelik bireyselleşme ve modernite ekseninden bakıldığında mahrem ve kişisel bir durumdur.

Beck bireyselleşme noktasında dünyayı yeniden yapılandırıldığını söyler. Risk hayatlarımızın her alanına sirayet etmektedir. Bireysel kimlik duygumuzu ve en mahrem ilişkilerimizi şekillendirmektedir. Beck düşününsel modernleşme içerisinde hayatın daha fazla alanında gelenekten bağımsızlaşıp koptuğunu ileri sürmektedir. Geleneğin varlığı yok olmakta ve çözümler başlamaktadır. Beck bu noktada “yeni modernite” görüşünü de bireyselleşme üzerine inşa etmektedir (Elliott, 2017: 356).

Anne olma yaşının algısının belirlenmesi farklılaşmaktadır. Sosyal çözümler, aileye bakış, evliliğin anlamı, çocuk ve çocuk sahibi olmaya yönelik bakış açıları, gelenekselliğin yok oluşu ile daha minimal aile yapılarının orta çıkmasıyla birlikte çocuk merkezli toplumları da göz ardı etmeksizin düşünüldüğünde; planlı gebelikler, anne olma yaşının kişiye bırakılması ve bu yaşta görülen artış, ileri yaşta ebeveynleri olası kılmıştır. Bu kapsamdan hareketle geleneksel aile modelleri yıkılmış daha çekirdek aileler uzun yıllardır konuşulur olmuştur. Bu noktada Türk toplumunda aile yaşamının değişimi ve dönüşümü söz konusudur. Geleneksellikten sıyrılma, toplumsal değişimin yoğun etkisi, değişen aile pratikleri beraberinde tek ebeveynli aileleri, parçalanmış aileleri toplumda konuşulur kılmıştır. Bu kapsamdan hareketler yeni bir annelik eğilim olan geç annelik Türk toplum yapısı perspektifinden düşünülerek, TÜİK ve TNSA verileri ile demografik yansımaları bir sonrası başlıkta tartışılacaktır.

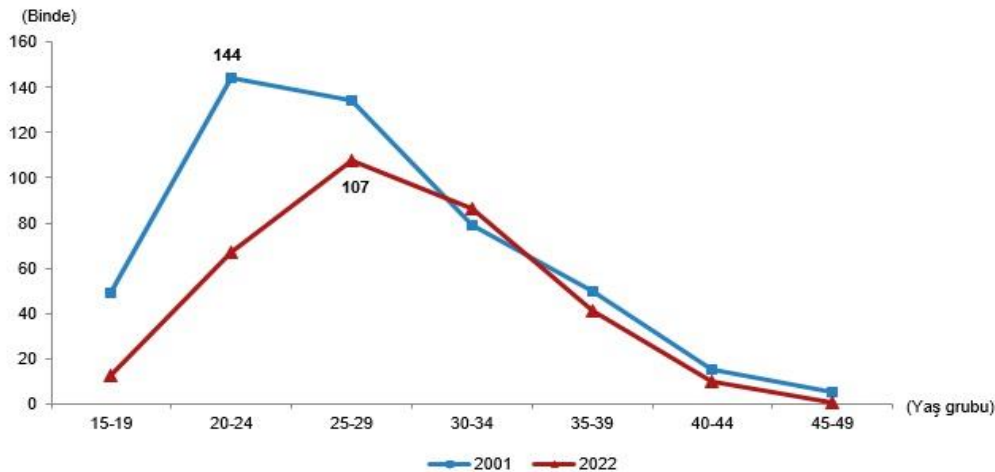
2.6. Türk Toplumunda Annelik Eğilimleri ve Demografik Yansımalar

Geleneksel ve modern toplumlarda kadın ve erkeklerin çocuk sahibi olmayı istemeleri, bireysel sorumlulukların artması, işsizlik ve yoksulluk içinde yaşayan kişilerin sayısındaki artış, anne-baba olmanın beraberinde getirdiği yükümlülükler kadınların ve erkeklerin anne-baba olma düşüncesini yeniden gözden geçirmesini beraberinde getirmiştir.

“Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi: 1968-2011” makalesi Türkiye’de son 40- 45 yıldaki aile yapısının değişimini incelemektedir. Çalışmada, Türkiye’de 1968-2008 döneminde gerçekleştirilen dokuz demografik araştırmanın verileri ile 2006 ve 2011 yıllarında gerçekleştirilen “Türkiye Aile Yapısı Araştırmaları”nın verileri kullanılmaktadır. Çalışmanın sonuçları, Türkiye’de yaşanan sosyo-ekonomik değişimin bir sonucu olarak aile yapısındaki çekirdekleşme ve geniş aile yapısında, özellikle de ataerkil geniş aile yapısında gözlenen çözülme eğilimlerinin devam ettiğini göstermektedir. Bu değişime koşut olarak Türkiye’de dağılmış aile yapısındaki yaygınlaşmanın, özellikle de 1990’lar sonrasında tek kişilik aile ve tek ebeveynli aile yapılarındaki yaygınlaşmanın ivmesinde çok ciddi bir artış görülmektedir (Koç, 2014: 24).

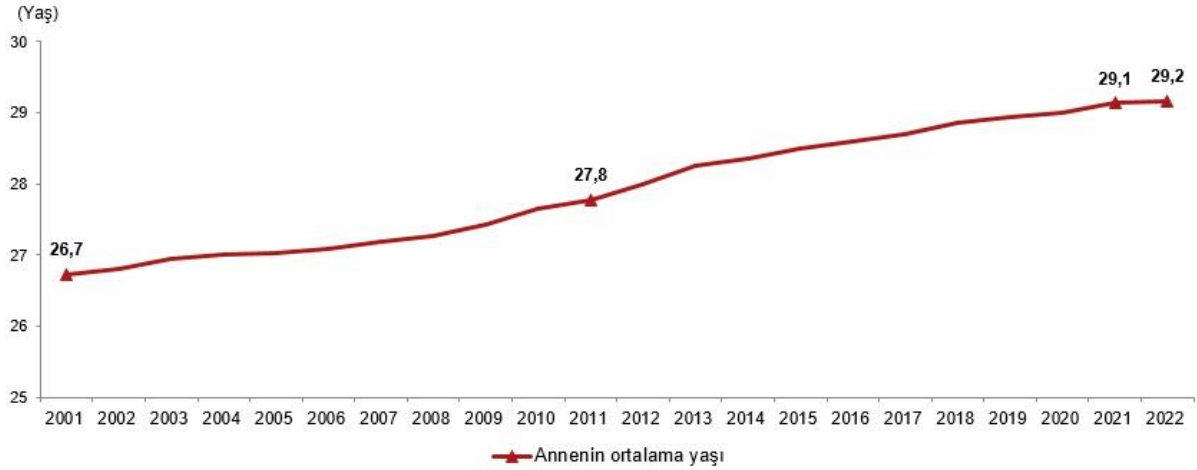
TÜİK verilerine bakıldığında Tablo 2.1. de görüldüğü gibi yaş grubuna göre doğurganlık hızı incelendiğinde, 2001 yılında en yüksek yaşa özel doğurganlık hızı binde 144 ile 20-24 yaş grubunda iken 2020 yılında binde 115 ile 25-29 yaş grubunda görülürken, araştırmanın verisine son olarak rastladığımız 2022 yılında azalma hala devam etmektedir. Bu durum, doğurganlığın kadının daha ileri yaşlarında gerçekleştiğini göstermektedir.

Tablo 2.1 Anne Olma yaşı

Tablo 2.2. de gösterildiği üzere doğumlarını 2001 yılında gerçekleştiren annelerin ortalama yaşı 26,7 iken 2020 yılında 29,0 oldu. İlk doğumunu 2020 yılında gerçekleştiren annelerin ortalama yaşı ise 26,5 oldu. Son olarak verilen 2022 verisinde ise annenin ortalama yaşı 29.2 olarak belirtilmektedir. Bu verilerden hareketle ilk doğum yaşındaki artış ile, anneliğin ertelenmesi söz konusudur.

Tablo 2.2 Annenin Ortalama Yaşı

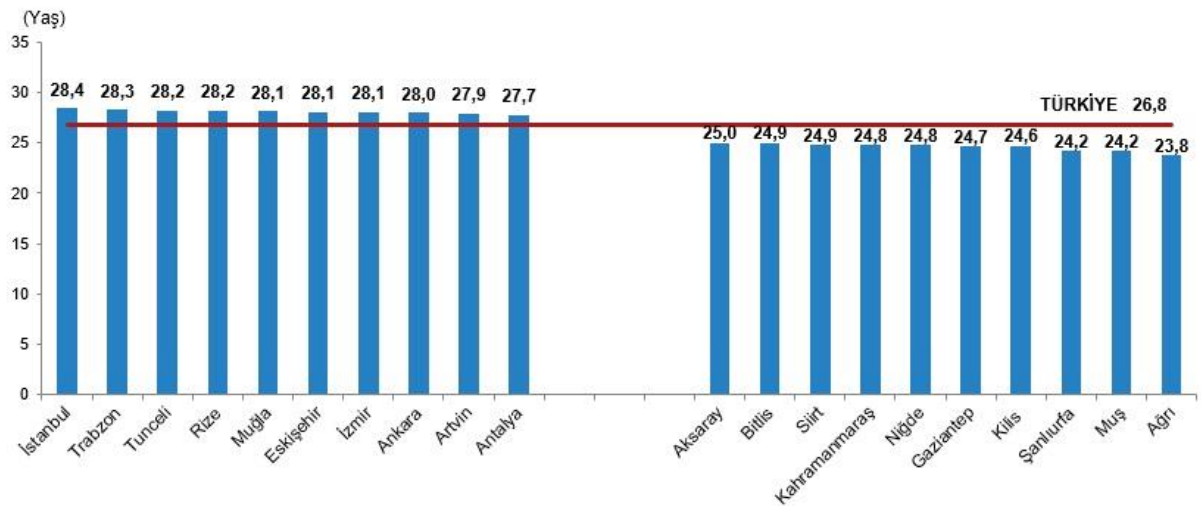

Tablo 2.3 Annenin Yaş Grubuna göre doğumlar**Annenin Yaş Grubuna göre doğumlar**

Yıl											Bilinmeyen
Year	<15	15-17	18-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50+	Unknown
2001	2 730	50 848	103 482	436 558	373 702	197 347	113 249	29 676	8 947	2 094	4 708
2002	2 564	44 957	90 157	408 913	346 786	194 583	99 554	28 431	7 752	1 861	3 997
2003	2 350	37 846	86 161	392 085	345 034	204 180	92 988	28 031	6 601	1 722	1 929
2004	1 943	35 504	88 341	394 829	348 352	223 289	91 575	29 136	6 007	1 584	1 924
2005	1 721	34 926	88 579	391 952	367 167	229 505	90 459	30 531	5 544	1 400	2 257
2006	1 649	34 208	87 429	380 008	392 076	228 381	90 245	32 427	4 631	1 370	3 008
2007	1 468	33 863	86 314	377 481	415 157	239 325	98 316	28 834	4 326	1 139	3 769
2008	1 261	33 719	85 329	375 728	414 075	245 835	104 036	26 154	4 088	885	4 401
2009	956	31 596	79 520	358 462	401 079	244 206	113 258	24 696	3 817	703	8 458
2010	716	29 449	72 735	344 108	396 887	261 678	117 392	24 609	4 132	624	8 839
2011	583	26 420	70 877	334 735	389 397	280 905	116 338	23 284	4 089	427	5 757
2012	568	24 098	70 299	332 232	397 945	306 208	126 055	26 116	3 454	416	7 214
2013	449	21 967	67 847	323 274	400 292	309 422	133 272	28 992	2 911	393	8 686
2014	436	20 682	65 860	327 116	416 737	327 552	144 950	34 276	2 619	374	10 486
2015	321	18 841	61 559	315 594	414 956	323 103	152 617	35 224	2 493	444	11 756
2016	309	17 099	59 244	309 470	406 808	314 256	162 411	33 189	2 362	479	10 577
2017 ^(e)	295	15 282	55 058	304 227	405 568	311 058	166 851	33 493	2 445	384	5 597

2018 ^(r)	211	12 114	48 853	286 825	394 877	306 993	163 234	34 214	2 455	292	6 214
2019 ^(r)	171	10 074	43 938	265 017	379 731	293 747	154 125	33 367	2 751	265	6 753
2020 ^(r)	121	8 251	37 897	247 297	360 724	279 106	142 733	33 321	2 626	232	5 634
2021 ^(r)	118	7 176	32 323	231 167	356 488	278 533	137 053	33 880	2 050	165	4 383
<u>2022</u>	<u>147</u>	<u>7 042</u>	<u>30 074</u>	<u>219 155</u>	<u>342 211</u>	<u>267 454</u>	<u>129 861</u>	<u>33 795</u>	<u>2 212</u>	<u>276</u>	<u>3 568</u>

Tablo 2.4 İlk doğumdaki ortalama anne yaşının en yüksek ve en düşük olduğu 10 il, 2022

Türkiye’de ilk doğumdaki ortalama anne yaşı illere göre incelendiğinde, Tablo 2.4’de 2022 yılında ilk doğumda ortalama anne yaşının en yüksek olduğu il 28,1 ile İstanbul oldu. Bu ili 28,1 yaş ile İzmir, Rize 28,2, Muğla 28,1 yaş, Trabzon 28,3 ve Eskişehir 28,1 izledi. İlk doğumdaki ortalama anne yaşının en düşük olduğu il ise 23,8 ile Ağrı oldu. Bu ili 24,2 yaş ile Muş ve Şanlıurfa, 24,2 ile Bitlis 24,9 izledi.

2001’den 2022 yılına kadar annelerin yaş gruplarına göre dağılımlar TÜİK verileri ışığında aşağıdaki şekilde belirtilmektedir.

Modern dönemde kadının annelikle ilgili süreci daha fazla oranda bir tercih, seçim ve planlama olarak karşımıza çıkar. Daha ileri/geç yaşlarda anne olmayı tercih eden, planlayan kadınların sayısındaki belirgin artış her geçen gün artmaktadır Kadınların çocuk doğurmaya başladıkları yaş, doğurganlığı etkileyen önemli bir faktördür. Buradan hareketle konuya Türkiye özelinde bakıldığında, TÜİK (Doğum İstatistikleri, 2020) verileri kapsamında yaş grubuna göre doğurganlık hızına bakıldığında, 2001 yılında en yüksek yaşa özel doğurganlık

hızının binde 144 ile 20-24 yaş aralığında olduğu görülürken, 2020 yılına gelindiğinde bu oranın; binde 115 ile 25-29 yaş aralığına yükselişi söz konusu çalışma açısından destekleyici bir nitelik taşımaktadır. Doğum yapan annelerin ortalama yaşına bakıldığında ise 2001 yılında ortalama anne olma yaşı 26,7 iken, 2020 yılında 29,0 yaşa yükselmektedir. 2020 yılından sonra ise 45 ve 50+ üstünden doğum yapan kadınların sayılarında artış olduğu yukardaki grafikte sayısal veriler üzerinden söylemek mümkün olacaktır. Bu veriler ışığında Türkiye’de 2022 yılından sonra kadınların doğurganlığının daha ileri yaşlarda gerçekleştiğini söylemek olasıdır.

Bir başka kapsamlı veri seti Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) 2018 raporunda karşımıza çıkmaktadır. TNSA 2018 raporunda 1993 yılında 4,5 olan ortalama hane halkı büyüklüğünün 2018 yılında 1 kişi azalarak 3,5 kişiye düşmesi, doğurganlığın azalmasıyla ilişkilendirilebilecek bir durumdur. 15-49 yaş grubundaki kadınlar için hesaplanan toplam doğurganlık hızı 1993 yılında 2,7 iken, 2000’li yılların başından itibaren durağanlaşarak 2,3 civarına ulaşmıştır. 2018-TNSA’da kadın başına düşen ortalama çocuk sayısının 2,3 olduğu görülmektedir (TNSA, 2018).

Bir başka TÜİK (Doğum İstatistikleri, 2020) veri setinde bir kadının doğurgan olduğu dönem olan 15-49 yaş aralığında doğurabileceği ortalama çocuk sayısını betimleyen toplam doğurganlık hızının 2001 yılında 2,38 çocuk iken 2020 yılında 1,76 çocuk olarak belirlenmesi durumu, doğurganlığın nüfusun yenilenme düzeyi olan 2,10’un altında kaldığının önemli bir göstergesidir. 2020 yılında Türkiye’de toplam doğurganlık hızının en yüksek olduğu iller 3,71 çocuk ile Şanlıurfa; 3,22 çocuk ile Şırnak; 2,88 çocuk ile Ağrı ve Siirt olmuştur. Türkiye’de 2020 yılında illere göre ilk doğumdaki ortalama anne olma yaşı irdelendiğinde, 28,1 yaş ile İstanbul; 27,8 yaş ile İzmir, Rize ve Muğla; 27,7 yaş ile Trabzon ve Eskişehir en yüksek ilk doğumda ortalama anne olma yaşına sahip illerdir. Bu yaştan en düşük olduğu iller ise 23,3 yaş ile Ağrı; 23,6 yaş ile Muş; 24,2 yaş ile Şanlıurfa ve Bitlis olarak belirlenmiştir (TÜİK Doğum İstatistikleri, 2020). Bununla birlikte ortalama evlenme yaşında meydana gelen artış, anne olma yaşının da yükselmesine zemin hazırlayan bir durumdur. Hızlı toplumsal değişmelerin etkisiyle kadının toplumsal yaşamdaki konumunun değişimi evlilik ve annelik ile ilgili süreçlerin daha ileri yaşlara ertelenmesine yol açarken, ilk anne olma yaşının yükselişi beraberinde kadın başına düşen doğum sayısını da azaltan bir etkiyi beraberinde getirmektedir. Bu doğrultuda ortalama hane halkı büyüklüğünün yıllar itibarıyla azalması da şaşırtıcı bir sonuç değildir.

Ekonomik gelişimi tamamlama hali anneliği erteleme noktasında zemin hazırlamaktadır. Bu kapsamdan bakıldığında annelik yaş gruplarına göre bakıldığında, modernleşmenin de zemin hazırladığı bireyselleşme kavramı evliliğe ve çocuk sahibi olmaya

karşı bakış açısını değiştirmektedir. İstihdam oranlarındaki artış, kadının aktif olarak çalışma yaşamında yer alması anne olma yaşını artırmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1 Araştırmanın Konusu, Kapsamı, Önemi ve Amacı

Günümüzde eğitim yaşantısının uzun sürmesiyle işsizlikte yaşanan artış ve ekonomik belirsizlik evliliğe karşı bir mesafe konulmasına neden olmaktadır. Bu noktada işsizlikte yaşanan artış ile geç evliliklerin ortaya çıkması veya evliliğin ardından ebeveyn olmak için gerekli sosyo-ekonomik durumun yeterli olmayışı çocuk sahibi olma yaşının artmasına zemin hazırlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, çalışma yaşamında yer alan ve yer almayan kadınların geç annelik pratiklerinin düşünülmesiyle beraber, anne olma yaşının artışı çalışma yaşamıyla ilişkilendirilmiştir. Anne-çocuk etkileşimi ve iletişimi düşünüldüğünde, ilk anneliğin 35 yaş ve üzerinde olmasının ebeveyn-çocuk ilişkisine etkisi, ilk doğumunu 35 ve üzeri yaşta yapan kadının annelik pratikleri, geç anne olan kadınların anne olmalarında yardımcı üreme tekniklerinin payının araştırılması ve kuşaklararası farkın ebeveyn-çocuk ilişkisini ne yönde etkilediği, ebeveyn-çocuk ilişkisinin nasıl bir dönüşüme uğrayıp ortaya çıkan annelik pratiklerinin değişimi tez kapsamında araştırılmaktadır.

Araştırmanın amacı; belli bir yaşın üzerinde anne olan kadınların çocuk sahibi olmaya karşı bakış açıları, çocuğa atfettikleri anlam, önem ve değerin değişimi, ebeveyn çocuk ilişkisinde yaşanan değişimin etkisiyle anneliğin ertelenmesi kapsamında yeni annelik eğilimi olan “geç annelik” pratiğinin araştırılması hedeflenmektedir. Araştırmanın yeri Antalya ili sınırlarında yapılmıştır.

Araştırma yapılırken bazı güçlükler yaşanmıştır. Bu noktada araştırmaya başlanan ilk zamanlarda çevrede 35 yaşından sonra ilk defa anne olan kadına ilk aşamada ulaşmakta zorluk yaşanmaktadır. Bu sebeple kar topu örneklem yoluyla ilerlemek ve sosyal medyadan yardım almak gerekti. Başlangıçta zor olsa dahi sosyal medya ve tanıdıklar aracılığıyla birkaç anneye ulaşılmaktadır. Facebook ve Instagram gibi sosyal paylaşım sayfalarında paylaşımlar yapıp çalışmanın konusuna uygun annelere ulaşmak hedeflenmiştir. Özellikle “@antalyaanneleri” sayfasında çalışmanın önü açılmış, Antalya ilindeki pek çok anneye ulaşılmıştır. Yakın çevrenin de etkisiyle ilk doğumunu 35 yaşından sonra yapan anneler başka annelere ulaşmamda yardımcı olmuştur. Ayrıca Instagram keşfet bölümünden “#geçannelik” etiketi aramasıyla pek çok geç anneye ulaşılmıştır. Lakin 4 anne de Antalya ili ve sınırlarında yaşamamaktadır. Bu sebeple bu kişiler ile sadece görüşüp, elde edilen verileri tez çalışmasında kullanılmıştır. Bunun yanı sıra şehir dışından 10 anne ile daha görüşme gerçekleştirilip yine çalışmanın sınırlılığı

kapsamında bu anneler ile görüşmelerim pilot görüşme sayılarak, tez çalışmasına dahil edilmemiştir.

Araştırmaya başlanan sürede pandeminin etkisinin hala yoğun ve şiddetli hissedilmesi, annelerin yabancı birini ev ortamına kabul etmesini zorlaştırmıştır. Genelde yeni doğum yapan kişiler ile fiziksel mesafenin yakınlığı onlarla yüz yüze görüşmede yine engel teşkil oluşturmuştur. Salgının yayılma biçiminin kestirilemeyeişinin yarattığı kaygı yüz yüze görüşmeden ziyade, telefonla görüşmeleri mümkün kılmıştır. Yarı zamanlı kreşe giden çocukların anneleri ile görüşmeler sabah saatlerinde 10:00-12:00 arasında, uyku saati hassasiyeti yaşayan küçük bebeği olan kadınlar ile akşam 22:00 ve sonrasında, çalışan anneler ile ise öğle yemeği molalarında kesik görüşmeler yapılarak çalışma ilerletilmeye çalışılmıştır.

Görüşme esnasında çocuklarının yanlarında olması sürekli annelerinden bir şey istemelerine, bağırmalarına, sorulara cevap verirken annelerinin yüzünü tutup bana bakmalarını engellemelerine kadar, görüşmenin bölünmesine neden olmuştur. Ayrıca görüşme esnasında çocuklarının bakım süreçlerini (emzirme, alt değiştirme, uyutma gibi) aksatmak istemeyen anneler görüşmeye ara verip çocuklarıyla ilgilenmiştir. Telefonda görüşme yaparken ise, çocuğu sürekli ya telefonu istemekte ya da “anne!” şeklinde bağırılmaktadır. Bu sebeple çocuklu olan görüşmeler çok akıcı ve seri ilerleyememiştir. Bundan kaynaklı olarak covid-19 pandemisinin şiddetinin azalmasıyla birlikte akıcı ve net cevaplar alamadığım sorular belirlenmiştir. Bu belirlenen sorular ışığında online görüşme yapmak zorunda kaldığım anneler ile yüz yüze yeniden görüşmeler gerçekleştirilerek çalışma sorularına cevapların netlik kazandırılması sağlanmıştır.

3.2 Araştırmanın problemi ve Alt Problemi

Araştırmanın probleminde anne olmaya karar verme süreciyle birlikte anne olmadan önce toplumsal çevre tarafından dayatılan baskıların anneliği nasıl ve ne yönde şekillendirdiği üzerinedir. Çalışma, çocuk sahibi olma ve anne olma kararının nasıl ortaya çıktığı üzerine kurgulanmaktadır. Bu çalışmada anne olma isteği ve zorundallığını belirleyen unsurlar içerisinde eğitim sürecinin uzaması, evliliğin ertelenmesi, sosyo-ekonomik durumlar belirleyici olmaktadır. Alt problemler ise; geç annelik ile birlikte tek çocuk sahibi olmaya karşı bir eğilim ve bu bağlamda çocuğa atfedilen değişen anlam, önem ve değere vurgu yapılmaktadır.

Çalışma yaşamında yer alan ve yer almayan kadınların geç annelik pratiklerine bakıldığında çalışma yaşamında yer alan kadınlara ilişkin alan araştırması sonucunda şu sorulara yanıt aranmaktadır:

- ✓ Çalışan bir kadın/anne iseniz hamile kaldıktan sonra çalışma yaşamınıza ara verdiniz mi?
- ✓ Çalışma yaşamına ara verdiyseniz bu size ne hissettirdi?
- ✓ Gündelik hayatta nasıl bir düzeniniz, çalışma yaşamınız vardı?
- ✓ Çocuk sahibi olduktan sonra nasıl bir düzen kurdunuz?
- ✓ Anne olduktan sonra ailenizden/annenizden destek aldınız mı? (Maddi/manevi)
- ✓ Doğumdan ne kadar süre sonra işe başladınız?
- ✓ Çocuğun bakımını kim üstlendi?
- ✓ Çalışan anne olmak bu süreçte size ne hissettirdi? Gibi sorular ışığında çalışma yaşamında yer alan kadın için alt problemler belirlenmiştir.

Bu kapsamda çalışma yaşamında yer alan kadının çalışma hayatına ara vermesiyle birlikte gündelik yaşam pratiklerinin değiştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Aynı zamanda çalışma hayatına geri dönmeyle birlikte ortaya çıkan çocuk bakımı sorunu da ortaya çıkmaktadır. Çalışma yaşamında yer almayan kadınlar için ise alan araştırması sonucunda şu sorulara yanıt aranmaktadır:

- ✓ Çalışma yaşamında yer almayan bir anne olarak, çocuk sahibi olduktan sonra herhangi değişiklik oldu mu?
- ✓ Maddi olanaklar açısından zorluk yaşadınız mı?
- ✓ İş arayışına girmeyi düşündünüz mü?
- ✓ Ev işlerinde çocuk sahibi olduktan sonra eşiniz ne kadar yardımcı olup, iş paylaşımı yaptı?

Çalışma yaşamında yer almayan kadın ve ev içi emek kapsamında ise çocuk sahibi olduktan sonra maddi zorluk yaşanıp yaşanmadığı, çalışma hayatına girme gerekliliği ve çocuk bakımında eşin rolü üzerine odaklanılmaktadır.

3.3 Araştırmanın Özellikleri ve Süreci (yer-zaman-evren örneklem-soru formu)

Araştırmanın özelliklerinde ilk olarak görüşmeye başlamadan katılımcılara güven kazandırmak ve katılımcıların kendisini rahat hissedip, soruları daha net cevaplarla yanıtlaması da düşünülerek; katılımcıya sorular önceden gönderilmiştir. Veriler ses kaydı kullanılarak toplanmış, ardından kâğıda dökülmüş, deşifre edilmiştir. Araştırma sırasında görüşmeye başlamadan güven kazanma adına gerçekten akademik bir araştırma olduğunu ispatlamak ve görüşmenin rahat geçmesini sağlamak amacıyla;

- ✓ Görüşme esnasında söylenenlerin ses kayıt cihazlarına kaydedileceği,
- ✓ Söylenenlerin araştırma dışında kullanılmayacağı,
- ✓ Araştırmanın hiçbir kısmında katılımcının isminin kullanılmayacağı,
- ✓ Katılımcının görüşmeden istediği dakika çekilebileceği,
- ✓ Tez savunmasının ardından ses kayıtlarının cihazlardan silineceği garantisi

katılımcıya verilmiştir.

Görüşmeler Temmuz 2021’de başlanıp, Kasım 2021’de son verilmiştir. Tez çalışması için, öncelikle pilot görüşme olması amacıyla 2 kişiyle görüşmeler gerçekleştirilmiş, soru formunda bazı değişiklikler yapılması öngörülmüştür. Bunun nedeni katılımcıyı rahatsız ettiği düşünülen vurguların gözden geçirilip, yeni görüşmelerde aynı sıkıntıya düşmek istememek olmuştur. Zaman olarak çocuklarının uyku saatinin ardından görüşmeyi tercih eden anneler ile 22:00’den sonra telefonda görüşmeler tercih edilmiştir. 60 dakika sonra telefon konuşmasının kesilmesinin sebebiyle bir anne birden fazla kez aranmış, çocuklarının uykusunun bölünmesi sebebiyle telefon görüşmeleri kesilip, ses kaydı ile geri dönüşler yapıldığı da olmuştur. Genel itibarıyla 40 anne ile görüşmelerin çoğu pandemi gerekçesiyle telefonda konuşarak gerçekleşmiş, yüz yüze görüşmeler ise açık alanda sitelerinin bahçesinde, çalıştıkları iş yerlerinin yakınlarındaki kafeteryalarda gerçekleşmiştir. Görüşmeler minimum 27 dakika maximum 3 saat sürmüştür. Ancak pandeminin yarattığı koşullardan dolayı yüz yüze görüşme yapılamayan katılımcılar ile tezin araştırma bulguları oluşturulmadan önce yeniden görüşmeler talep edilmiştir. Bu görüşmeler yüz yüze gerçekleşmiş, net olmayan soruların cevapları aranarak deşifreler yapılmıştır.

Tez çalışmasının evreni, geç anne olmayı tercih eden ya da mecbur kalan kadınlar; araştırmanın örneklemini ise 35 yaşından sonra ilk doğumunu gerçekleştiren kadınlar oluşturmaktadır. Çalışmanın sürdürülmesinde “araştırma sorusuna yanıt olabilecek doygunlukta veri toplamaya yönelik” girişimlerin ardından çalışma 20 çalışan 20 çalışma yaşamında yer almayan annenin görüşmeleriyle sonlandırılmıştır. Toplamda 60 anneyle görüşme gerçekleştirilmiştir. Ancak bunlardan 40 tanesi yeterli doygunlukta olması sebebiyle tez çalışmasına dahil edilmiştir.

“Geç anne”, “yaşlı gelin”, “evde kalmış kadın” gibi etiketlemeler ile tanımlanan kadınlar ile görüşmelerin ardından özellikle yarı-yapılandırılmış görüşme formunda yer alan “nasıl” eksenli soruların sosyolojik analizinin ardından temalar oluşturularak, araştırmanın son bölümünde temalar ekseninde bu çalışma analiz edilmiştir.

Bu çalışmada nitel veri toplama aracı olarak yarı-yapılandırılmış görüşme formuyla beraber demografik veri formu kullanılmıştır. Görüşmeler Temmuz 2021-Kasım 2021 arasında

yapılmıştır. Çalışma kapsamında görüşme soruları hazırlanırken annelerin incitilmemesine dikkat ederek neden/niçin soru kalıplarından çok, “nasıla” vurgu yapılmıştır. Katılımcıların geç anne olmaları noktasında anneliği bir tercih mi yoksa sosyal bir baskı olarak mı gördükleri irdelenmiştir. Anneliğin ertelenmesi kapsamında iş yaşamındaki zorlu mücadeleler, eğitim sürecinin uzaması, çocuk bakımı gibi pek çok faktörün olduğu görülmektedir. Geç anne olma sebepleri arasında ilk önce demografi bilgi formunda “kaç yıldır evlisiniz?”, “Evliliğiniz kaçınıcı yılında anne oldunuz?” ya da “Hamile kalma süreciniz nasıl oldu?” gibi sorular ile görüşme formları aracılığıyla “geç anneliğin” izdüşümleri saptanmaya çalışılmıştır. Hamile kalmadan önce bir tedavi gördünüz mü? gibi sorular genellikle kısa ve net şekilde geçirtilmek istense de “hamile kalma süreciniz nasıldı” sorusunda aslında hamile kalmadan önce gördükleri tedavi yöntemleri, deneyimler rahatlıkla paylaşılmıştır.

Görüşmeler sırasında geç evlilik yapan kadınlar ve eşlerinin evlenme ve çocuk sahibi olma yaşlarını sorma biçimi ve eşle nasıl tanışıldığının bilgisi kısa ve net cevaplar ile yanıtlanmıştır

3.3. Araştırmanın Fenomenolojik Yönü

Geç anne olma deneyimi yaşayan kadınlar (tıbbi olarak over rezervlerine bağlı olarak geç annelik vurgusu 35 yaş ve üzerinde) ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu kapsamda annelik ve evlilik örüntülerinin değerlendirilip yaşam biçimlerindeki değişimler ortaya konulmaya çalışılırken, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yöntem tercih edilmiştir.

Geç yaşta evlenen ve anne olan bireylerin, genç yaşta evlilik yapmış olsalardı ne gibi farklılıklar olacağının karşılaştırılmasının yapılması, çocuk sahibi olma yaşının artmasında biyolojik etmenlerin rolü ve geç anne olanların yardımcı üreme tekniklerinden ne ölçüde yararlandıklarının araştırılması, çalışan ve çalışma yaşamında yer almayan anneler arasında ne gibi farklılıklar olduğu, çocuk sahibi olduktan sonraki annelik serüvenleri, gündelik yaşamlarında yaşanan değişimlerin yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla katılımcılara sorularak cevaplar bulunması amaçlanmıştır. Tüm bu sorgulamalar ışığında 35(+) annelerle görüşme yapılmadan önce literatür taraması yapılması, varılan sonuçlar ve edinilen bakış açısı yardımıyla yarı-yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Çalışma yaşamında yer alan/almayan kadınlar kapsamında düşünüldüğünde neden geç anneliğe doğru bir eğilimin olduğu sorgulanmıştır.

Bu kapsamda nitel yaklaşım türlerinden fenomenolojik yöntemin belirlenme sebebi, katılımcıların deneyimlerinden yola çıkarak, bu deneyimlerini nasıl anlamlandırıp tanımladıklarına ve bu deneyimin onları nasıl etkilediği, tez kapsamında sorgulanmıştır.

Fenomenolojik araştırmanın temelinde; birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili deneyimlerinin ortak anlamını tanımlar. Fenomenolojinin temel amacı bir fenomenle ilgili bireysel deneyimleri evrensel nitelikteki bir açıklamaya indirgemektir. Bu durum nesnenin gerçek doğasını anlamak şeklinde ifade edilir. Nitel araştırmacılar fenomeni tanımlar, bu da insan deneyiminin nesnesidir. Bu deneyim uykusuzluk, dışlanmışlık, öfke, keder veya cerrahın kalp ameliyatına katlanması gibi bir fenomen (akt. Creswell, 2016: 77) olabilir. Bu açıdan düşünüldüğünde tez kapsamında fenomen olarak çalışan ve çalışmayan kadınlar özelinde düşünüldüğünde “geç annelik” açısından yaşadıkları annelik deneyimleri ve bu deneyimlerinin farklılığı üzerine kurgulanmıştır.

Fenomenolojik çalışmalarda tek bir kavram veya düşünce ifade edilerek, araştırılacak bir fenomene vurgu yapılmaktadır. Bunlar örneğin eğitimsel bir düşünce olarak "mesleki gelişim", psikolojik bir kavram olarak "keder" veya sağlıkla ilgili bir düşünce olarak "hasta bakımındaki ilişkiler" olabilir (Creswell, 2016: 78). Ele aldığımız bu çalışmada ise 35 yaşından sonra annelik deneyimi yaşayan kadınlarla yapılan görüşmeler ışığında “geç annelik” kavramına vurgu yapılmaktadır.

Fenomenolojik araştırmalarda veri toplama süreci genellikle, fenomeni deneyimleyen bireyler ile gerçekleştirilen mülakatları içerir. Bazı fenomenolojik çalışmalar şiir, belge, gözlem gibi çeşitli veri kaynaklarını da kapsamaktadır (Creswell, 2016: 79).

Miller’e göre; bilgi kaynağı olarak deneyimler hem kültürel metinler hem de belli bilme biçimleri tarafından şekillendirilen beklentilerden önemli ölçüde ayrılmaktadır. Ona göre nitel araştırmanın talepleri geniş kapsamlı anketler ve rastgele seçilmiş kontrol deneylerinde rastlanmayan biçimde insanların yaşamlarını, araştırma sürecinin karmaşıklığını açıklayabilmemizi ve buna sürekli duyarlı olmamızı gerektirir (2010: 31, 45).

Fenomenolojik yöntem çalışmayı soyut olmaktan çıkarıp somut hale getirir ve deneyimleri anlamlandırmaya çalışır. Fenomenolojide deneyimlere yüklenen anlamlar, deneyimlerin açıklamalarıyla anlaşılmaya çalışılmaktadır. Fenomenolojik araştırmada genelleme yapmak değil, olguları tanımlamak ve iyi analiz edebilmek önemlidir. Araştırma kapsamında katılımcıların öznel deneyimleri ile ilgilenilir. Bireysel tecrübeler ve katılımcıların olaylara yükledikleri anlamlar önemlidir. Çalışmada annelerin annelik deneyimleri, gönüllü çocuksuzluk ve modern annelik, yeni annelik eğilimleri bağlamında geç annelik kavramı ekseninde içsel deneyimlerine ulaşmak adına nitel bir araştırma yöntemi tercih edilmiştir.

Fenomenolojik bir bakış açısıyla araştırma yapmak, her zaman dünyayı deneyimleme şeklimizi sorgulamak, içinde yaşadığımız dünyayı insan olarak tanımak istemekle başlar. Bu noktada araştırma, sorgulama ve kuramsallaştırma eylemleri bireysel olarak kendimizi dünyaya bağlamaktan geçer. Bu açıdan da fenomenoloji, dünyayla bu ayrılmaz bağlantıyı "yönelimsellik-amaçlılık" (intentionality) ilkesi olarak adlandırır. Araştırma yaparken dünyayı oluşturan ve dünyayı bizim için ve içimizde bir dünya olarak var eden dünyanın sırlarını ve mahremiyetlerini sorgularız. O zaman araştırma ilgili bir eylemdir: Var olmak için en gerekli olanı bilmek isteriz (Van Manen, 2016: 5). Yaptığımız bu araştırmada fenomenolojik yöntemi kullanırken de içsel deneyimlere ulaşma noktasında nasıl sorusu bizim içsel dünyamızı amaçlılık ilkesi çevresinde kuramsallaştırmaktadır.

Fenomenoloji, öznel insan deneyimleri süreçlerinde somutlaşan bilişsel olgularla ilgilidir. Schütz, Husserl'in kullanmış olduğu kavramlara dair açıklamayı önemsemekteydi. Fenomenolojik bilinç, deneyim, anlam, davranış, "yaşam ilgisi" ve "dış dünyada eylem" gibi, sosyolojik açıdan kritik öneme sahip kavramlardır (Schütz, 2020: 21).

Fenomenolojik yaklaşımda deneyimin ortak anlamını sunup, annelerin bireysel deneyimlerinin evrensel açıklamasını sunulması amaçlanmaktadır.

Husserl açısından her zaman bir şeylerin içinde deneyim barındırdığı, insanın tüm deneyimleri ise "yaşam dünyası" içerisinde bu dünyayla ilişkili deneyimler olduğu ifade etmektedir. Temel olarak yaşam dünyası, bireylerin kendileri aracılığıyla nesnelere manipüle ederek, insanlarla ilgilenerek, planlar tasarlayarak ve bu planları gerçekleştirerek kendi ilgi ve meselelerini gerçekleştirerek kendi ilgi ve meselelerini gerçekleştirmeye çalıştıkları gündelik deneyimlerin, yönelimlerin ve eylemlerin toplam alanıdır. Schütz yaşam dünyasına çeşitli açılardan yaklaşmıştır. Öncelikle insanın yaşam dünyası faaliyetleri ile "doğal tutumu" analiz etmiştir. Kesin delillerin farkında olarak takınılan tutum, insanın kendisini kuşatan nesnelerle kurduğu ilişkinin koşulları, iş birliği, içinde olması gerektiği veya aksi takdirde baş etmek zorunda olduğu ötekilerin irade ve niyetleri, geleneklerin zorunlu kıldıkları veya yasaların yasakladıkları gibi. Bu tutum temel olarak pragmatik ve gerçekçi olmayı ifade eder. İkincil olarak herhangi bir bireyin yaşam dünyası içindeki davranışını sınırlandıran ana etmenlerle ilgili olmaktadır. Üçüncü olarak bir bireyin, onun yaşam durumlarının başlıca araçları olan, "deneyim stoğu"nu ve "eldeki-hazır bilgi stokunu" irdelemiştir. Schütz'a göre bunlar olmaksızın birey gözlemlerini ve deneyimlerini yorumlayamaz, içinde bulunduğu durumu tanımlayamaz ve kendi bilgi stokuna başvurmaksızın geleceğe ilişkin planlar yapamaz (Schütz, 2020: 22, 23).

Schütz “Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler” adlı kitabında genellikle deneyimlerin ortak anlamını ve toplumsal davranışın öznel yorumunu sunmaya çalışırken Weber’in sosyolojisinde verstehen “anlama” kavramından faydalanmıştır. Lakin Weber’de Schütz’a göre fark rasyonel anlamda anlamayla ilgilenmiştir.

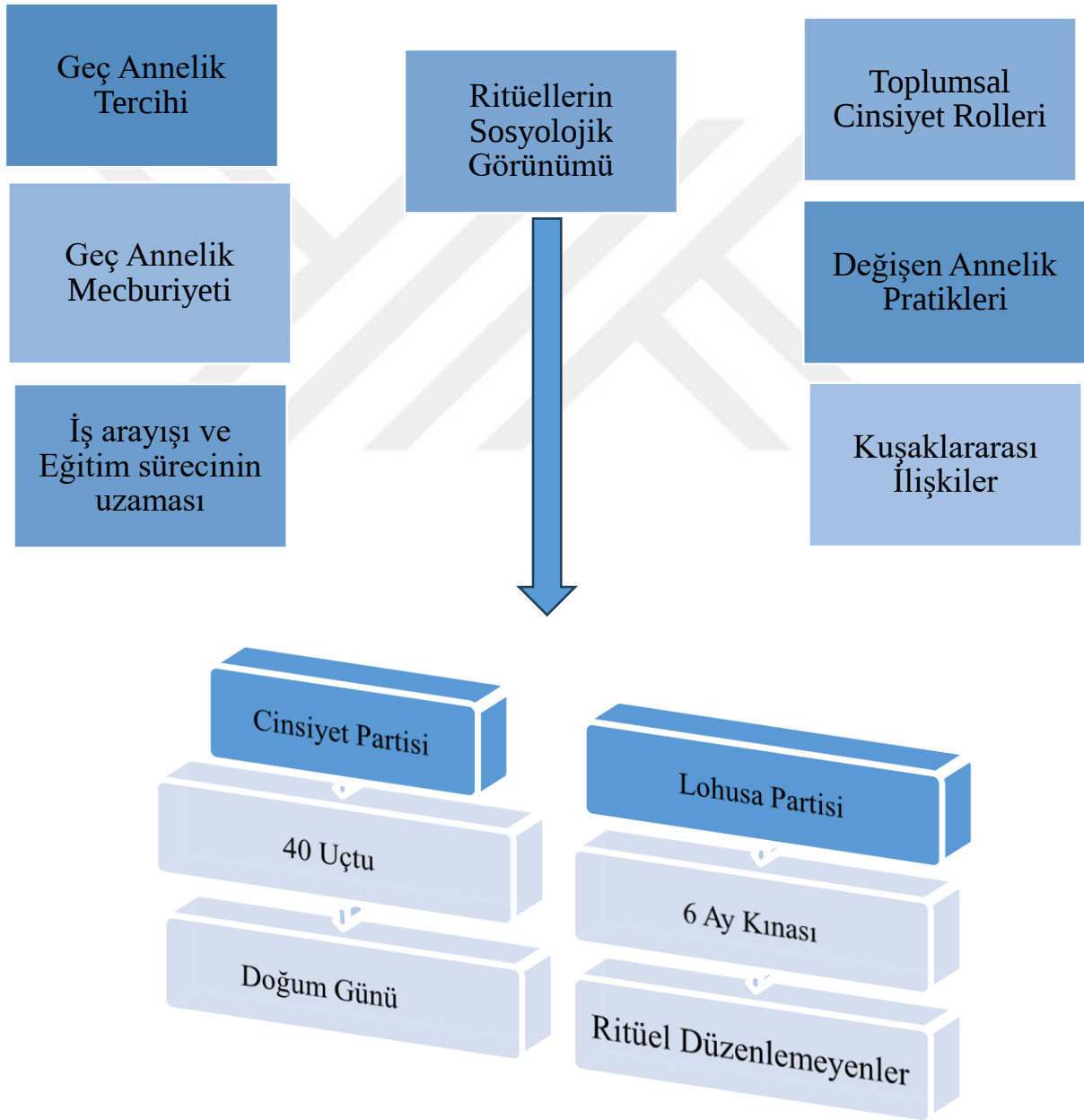
Bu çalışmada nitel veri toplama aracı olarak yarı-yapılandırılmış görüşme formuyla beraber demografik veri formu kullanılmıştır. Görüşmeler Temmuz 2021-Kasım 2021 arasında yapılmıştır. Çalışma kapsamında görüşme soruları hazırlanırken annelerin incitilmemesine dikkat ederek neden/niçin soru kalıplarından çok, nasıla vurgu yapılmıştır. Katılımcıların geç anne olmaları noktasında anneliği bir tercih mi yoksa sosyal bir baskı olarak mı gördükleri irdelenmiştir. Anneliğin ertelenmesi kapsamında iş yaşamındaki zorlu mücadeleler, eğitim sürecinin uzaması, çocuk bakımı gibi pek çok faktörün olduğu görülmektedir. Geç anne olma sebepleri arasında ilk önce demografi bilgi formunda yer “kaç yılınız evlisiniz?”, “Evliliğiniz kaçınıcı yılında anne oldunuz?” ya da “Hamile kalma süreciniz nasıl oldu?” gibi sorular ile görüşme formları aracılığıyla “geç anneliğin” izdüşümleri saptanmaya çalışılmıştır. Hamile kalmadan önce bir tedavi gördünüz mü? Gibi sorular genellikle kısa ve net şekilde geçirtilmek istense de “hamile kalma süreciniz nasıldı” sorusunda aslında hamile kalmadan önce gördükleri tedavi yöntemleri, deneyimler rahatlıkla paylaşılmıştır.

Görüşmeler sırasında geç evlilik yapan kadınlar ve eşlerinin evlenme ve çocuk sahibi olma yaşlarını sorma biçimi ve eşle nasıl tanışıldığının bilgisi kısa ve net cevaplar ile yanıtlanmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu kısmında öncelikli olarak katılımcılara ilişkin demografik ve sosyo demografik özelliklerin özetlendiği 3 tabloya yer verilmektedir. Daha sonra araştırma bulgularının tematik değerlendirilmesi ve araştırma sonucunda belirlenen temaların analizi yapılmaktadır. Nitel araştırma sonrasında belirlenen temalar aşağıdaki gibidir:

Şekil 4.1. Araştırma Bulgusu Sonucunda Ortaya Çıkan Temalar

4.1. Katılımcılara İlişkin Demografik Veriler

Katılımcılara ait yaş, anne olma yaşı, çalışma durumu, çocuk sayısı ve medeni durumlarını gösteren tablo aşağıdaki şekilde verilmiştir.

Tablo 4.5 Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı ar	Yaş	Anne Olma yaşı	Çalışma Durumu	Çocuk Sayısı	Medeni Durumu
K1	40	36	Çalışmıyor	1	Evli
K2	38	38	Çalışmıyor	1	Evli
K3	52	38	Çalışmıyor- Emekli	1	Boşanmış
K4	37	35	Çalışmıyor	1	Evli
K5	36	36	Asistan	1	Evli
K6	42	38,42	Çalışmıyor	2	Evli
K7	41	36,41	Öğretmen	2	Evli
K8	47	39	Çalışmıyor	1	Evli
K9	39	35	Çalışmıyor	1	Evli
K10		36	PhD Öğrencisi-çalışmıyor	1	Evli
K11	41	37	Çöp Toplayıcı	1	Bekar
K12	38	35	Öğretmen	1	Evli
K13	39	38	Çalışmıyor	1	Evli
K14	37	37	Çalışmıyor	1	Evli
K15	44	3539	Manikürist	2	Evli
K16	46	40	Ekonomist	1	Evli
K17	47	39,41	Yurt Müdürü	2	Evli
K18	46	44	Satın Alma Müdürü	1	Evli
K19	46	43	Güvenlik Görevlisi	1	Evli
K20	51	48	Sosyolog	1	Evli
K21	53	38	Öğretmen	1	Evli
K22	47	36,40	Çalışmıyor	2	Evli

K23	40	39	Öğretmen	1	Evli
K24	38	35	Pilates Eğitmeni	1	Evli
K25	48	38	Çalışmıyor	1	Evli
K26	37	35	Öğretmen/Tasarımcı	1	Evli
K27	43	36	Mimar	1	Evli
K28	40	38	Çalışmıyor	1	Evli
K29	47	41	Çalışmıyor	1	Evli
K30	44	38,40	Öğretmen	2	Evli
K31	37	37	Özel Sektör	1	Evli
K32	45	40	Yönetici Asistanı	1	Evli
K33	42	40	Çalışmıyor	1	Evli
K34	40	36	Çalışmıyor	1	Evli
K35	39	37,39	Öğretmen	2	Evli
K36	46	37	Çalışmıyor	1	Evli
K37	48	43	Çalışmıyor	1	Evli
K38	45	37	Çalışmıyor	1	Evli
K39	39	40	Optisyen	1	Evli
K40	55	40	Çalışmıyor	1	Evli

Tablo 4.6’da ise katılımcıların sosyo demografik özellikleri; evlenme yaşı, evlilik biçimi, evlilik sayısı ve süresi ve evliliğin kaçınıcı yılında anne olduğu ifade edilmektedir.

Tablo 4.6 Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Evlenme Yaşı	Evlilik Biçimi	Evlilik Sayısı	Evlilik Süresi	Evliliğin Kaçınıcı Yılında Anne Olduğu
K1	36	Görücü Usulü	1	5	1.yılında
K2	33	Kendisi Tanışarak	1	5	2.yılında
K3	34	Kendisi tanışarak	2	4 (boşanmış)	4.yılında
K4	34	Kendisi tanışarak	1	2.5	1.yılında
K5	33	Kendisi tanışarak	1	3.yıl	3.yılında
K6	36	Görücü Usulü	1	6.yıl	2.yılında
K7	26	Kendisi Tanışarak	1	16.yıl	10.yılında
K8	33	Kendisi tanışarak	2	14.yıl	6.yılında
K9	34	Kendisi tanışarak	2	5.yıl	2.yılında
K10	28	Kendisi tanışarak	1	10.yıl	8.yılında
K11	41	Evli değil-	-	-	-
K12	25	Kendisi tanışarak	1	11.yıl	9.yılında
K13	30	Kendisi tanışarak	1	9.yıl	8.yılında
K14	37	Kendisi tanışarak	1	1.5 yıl	5.ayında

K15	34	Kendisi tanışarak	1	11.yıl	1.yılında
K16	38	Kendisi tanışarak	2	5.5 yıl Şu an ayrı	2.yılında
K17	39	Kendisi tanışarak	2	8.yıl	Evlenince 5 aylık hamile
K18	42	Kendisi tanışarak	2	4.yıl	2.yılında
K19	40	Kendisi tanışarak	1	5.yıl	4.yılında
K20	46	Kendisi tanışarak	2	5.yıl	1.5. yılında
K21	27	Kendisi tanışarak	1	26.yıl	11.yılında
K22	31	Kendisi tanışarak	1	9.yıl	5.yılında
K23	35	Kendisi tanışarak	1	5.yıl	4.yılında
K24	32	Kendisi tanışarak	1	6.yıl	5.yılında
K25	32	Kendisi tanışarak	1	7 yıl (ayrı şu anda	4.yılında
K26	28	Görücü usulü	1	8.yıl	6.yılında
K27	30	Kendisi tanışarak	1	13.yıl	6.yılında
K28	36	Kendisi tanışarak	1	4.yıl	2.yılında
K29	41	Kendisi tanışarak	2	11.yıl	6.yılında
K30	37	Kendisi tanışarak	1	7.yıl	1.yılında
K31	32	Kendisi tanışarak	1	5.yıl	5.yıl

K32	35	Kendisi tanışarak	1	11.yıl	5.yılında
K33	36	Kendisi tanışarak	2	2.yıl	1.yılında
K34	35	Kendisi tanışarak	1	5.yıl	2.ayında
K35	33	Kendisi tanışarak	1	3.yıl	3.yılında
K36	35	Kendisi tanışarak	1	11.yıl	6.yılında
K37	36	Kendisi tanışarak	1	20 ay (ayrı şu an)	1.yılında
K38	38	Görücü usulü	1	10.yıl	2.yılında
K39	38	Kendisi tanışarak	1	12	11.yılında
K40	35	Kendisi tanışarak	1	20.yıl	5.yıl

Tablo 4.7 ise katılımcıların geç anne olma sebepleri, hamilelik süreci, hamile kalmadı tedavi süresinin ne kadar olduğu ve tedavi yöntemiyle birlikte planlı bir gebelik olup olmadığı sorgulanmaktadır.

Tablo 4.7 Katılımcıların Sosyo Demografik Özellikleri-2

Katılımcılar	Geç anne olma sebebi	Hamile Süreci	Kalma	Tedavi Süreci	Tedavi Yöntemi	Planlı Gebelik
K1	Geç evlilik		1 yıl	3 ay	-	Evet
K2	Kalıtsal rahatsızlık		1 yıl	5 ay	Doktor kontrolü	Evet
K3	Tedavi		3 yıl	8 ay	ilaç	Evet
K4	Tedavi		2 yıl	-	-	Evet
K5	Hazır hissetmeme		3 yıl	-	-	Evet
K6	Geç evlilik		2 yıl	-	-	Evet
K7	Tekrarlayan düşük	16	10 yıl	10 yıl	Tüp bebek	Evet
K8	Tedavi		6 yıl	6 yıl	Tüp bebek	Evet
K9	Geç Evlilik		2 yıl	2 yıl	İlaç	Evet
K10	Doktora		8 yıl	8 yıl	-	Evet
K11	Sürpriz bebek		-	-	-	Hayır
K12	Hazır hissetmeme-tedavi		9 yıl	6 yıl	Tüp bebek	Evet
K13	Hazır hissetmeme-Maddi Olanaklar		8.yıl	2 yıl	İlaç	Evet
K14	Geç Evlilik		5 ay	-	-	Evet
K15	İş yaşamı yoğunluğu		1 yıl	4 ay	Kontrol	Evet
K16	Geç evlenme+Tedavi		2.yıl	2 yıl	Tedavi	Evet

K17	Geç Evlenme	Evlendiğinde hamile	-	-	Hayır
K18	Hazır hissetmeme sonucu+eş baskısı	2 yıl	-	Doğal yollar	Evet
K19	Geç evlilik	4 yıl	3 yıl	Doktor kontrolü	Evet
K20	2.evlilik	11 yıl	11 yıl	Tüp bebek	Evet
K21	Tekrarlayan düşükler	5 yıl	4 yıl	Tüp bebek	Evet
K22	Hazır hissetmeme	4 yıl	3 yıl	Doktor kontrolü	Evet
K23	Geç evlilik	5 yıl	4 yıl	Aşılama yöntemi	Evet
K24	Mental olarak Hazır hissetmeme	4 yıl	-	Doğal yollar	Hayır
K25	Tekrarlayan Düşükler	6 yıl	4 yıl	Doktor kontrolü-ilaç	Evet
K26	Hazır hissetmeme-Maddi olanaklar	2 yıl	1 yıl	Doktor kontrolü	Evet
K27	Tercih	6 yıl	5.yıl	Tüp bebek-dondurulmuş embriyo	Evet
K28	Tedavi	1 yıl	6ay	Doktor kontrolü	Evet
K29	Tercih	10 yıl	5 yıl	Düzenli doktor kontrolü	Evet
K30	Geç evlilik	1.yıl	6 ay	Doktor kontrolü	Evet

K31	Hamile kalamama	2.yıl	-	Doktor kontrolü	Hayır
K32	Geç evlilik	5.yıl	-	-	Hayır
K33	2.evlilik	2.yıl	1 yıl	Doktor kontrolü	Evet
K34	Geç evlilik	20 ay	-	-	Hayır
K35	Atanma Süreci	3.yıl	2 yıl	İlaç tedavisi	Evet
K36	Tedavi	9.yıl	8 yıl	Tüp bebek	Evet
K37	Evlilikte Sorunlar	1 yıl	6 ay	İlaç tedavisi	Evet
K38	Geç evlilik	2.yıl	1 yıl	Doktor kontrolü	Evet
K39	Kan pıhtılaşması- tekrarlayan düşük	10 Yıl	8 yıl	İlaç-folik asit alımı	Evet
K40	Tekrarlayan düşük	5.yıl	2.yıl	İlaç	Evet

Katılımcılara ilişkin demografik veriler incelendiğinde 40 katılımcı ile görüşme sonucunda 20 çalışan ve 20 çalışma yaşamında yer almayan kadının ifadeleri doğrultusunda temalar çıkarılmıştır. Demografik veriler ışığında 38 evli, 1 bekar, 1 boşanmış kadın ile görüşme gerçekleşmiştir. İkinci evlilikler noktasında katılımcılardan iki kadının ikinci evliliği iken, katılımcılardan 7 kadının eşinin ikinci evliliği olduğu (K3, K8, K9, K16, K17, K18, K29) tespit edilmiştir. Katılımcılardan 4 kadın görücü usulü, 35 kadın kendisi tanışarak, sadece birisi evlenmeden çocuk sahibi olmuştur. Evliliğinin ilk yılında anne olan katılımcı sayısı 6 iken, 6 kadın ortalama 35 yaşında anne olmuştur. Bu da çalışmaya başlamadan önce over-rezerv sayısının 35 yaş ve üzeri geç annelik olarak kabul edildiğini doğrulama noktasında önemlidir. Diğer katılımcıların anne olma yaşları hep 35 yaş ve üstünde seyretmektedir. Geç anne olma sebeplerine bakıldığında geç evlilik, eğitim sürecinin uzaması (doktora ve iş yaşamı), hazır hissetmeme (mental ve maddi), kalıtsal rahatsızlık ve tekrarlayan düşükler, tedavi, ikinci evlilik ve tercih olarak ortaya çıkmıştır. Geç anne olan kadınlardan 6'sı tüp bebek, 8'i ilaç tedavisi, 10'u doktor kontrolü eşliğinde anne olmuştur. Planlı gebelik sorusuna ise 34 kişi "evet" cevabını verirken, sadece 6'sı "hayır" cevabını vermiştir. Çalışma sonucunda geç annelik

veriler ışığında 35+üstünde ilk defa anne olan kadınlar ile yapılarak çalışma doğrulanmış, geç annelik sonucu tercih, geç evlilik, eğitim sürecinin uzaması, sosyo-ekonomik durum ekseninde şekillenmiştir. Nitekim bu katılımcıların nerdeyse % 80'i planlı gebelik gerçekleştirmiştir.

4.2. Araştırma Bulguları doğrultusunda Belirlenen Temaların Analizi

Çalışmanın bu kısmında görüşmeler ışığında ortaya çıkan temaların değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. İlk olarak geç annelik tercihi kapsamında ortaya çıkan anne olmaya karar verme süreci ve yaşın ilerlemesinden kaynaklı anne olma tercihi/zorunluluğu bağlamında katılımcıların ifadelerine yer verilerek veriler yorumlanmaktadır. Geç annelik mecburiyetinde temasında ise, geç evlilik kaynaklı geç annelik, tekrarlayan düşükler ve yeniden evlenmeler başlıkları oluşturarak alt temalar çıkarılmıştır. İş arayışı ve eğitim sürecinin uzaması temasında ise alt tema olarak çocuk sahibi olmadan önce iş arayışı ve kariyer, çocuk sahibi olduktan sonra iş arayışı ve kariyer ve özel sektörde çalışma yaşamına devam ederken hamilelik sonrası işe geri dön(e)meme ihtimali başlıkları katılımcıların ifadeleri ile analiz edilmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri temasında ev içi roller, çocuk bakımı, kadının çalışma yaşamındaki rolü ve ev içi çalışmada ücretsiz emek alt temaları çıkarılmıştır. Ritüellerin sosyolojik olarak analiz edilmesi temasında ise, cinsiyet partisi, lohusa partisi, baby shower, 6 ay kınası, 40 uçu ve doğum günü alt temaları çıkartılarak katılımcıların ifadeleri doğrultusunda analizler yapılmaktadır. Ritüellerin sosyolojik analizlerine değinildikten sonra, doğumdan önce/sonra herhangi bir ritüel yapmayan annelerin görüşleri /ritüelleri gereksiz gören annelerin ifadelerine yer verilmektedir. Son olarak değişen annelik pratikleri ve kuşaklararası ilişkilerin değişimi kapsamındaki temada katılımcıların ifadelerinin sosyolojik analizi yapılmaktadır. Katılımcıların ifadeleri verilirken parantez içinde katılımcı (K), görüşme sırasındaki yaşı (Y) ile gösterilmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Tablo-1'de katılımcıların demografik özellikleri, Tablo-2 katılımcıların sosyo-demografik özellikleri ve Tablo-3: katılımcıların sosyo-demografik özellikleri-2 yer almaktadır. Bu kapsamda da temalar verilirken katılımcının yaşına yer verilmesi tez konusu kapsamında önem arz etmektedir. Yaş belirleyici bir kıstas iken diğer sosyo-demografik özellikler de tamamlayıcı olmaktadır.

Araştırma sonucunda 7 tema belirlenmiştir. Bunlar sırasıyla geç annelik tercihi, geç annelik mecburiyeti, iş arayışı ve eğitim sürecinin uzaması, toplumsal cinsiyet rolleri, ritüellerin sosyolojik görünümü, değişen annelik pratikleri, kuşaklararası ilişkilerdir. Ritüellerin sosyolojik görünümleri alt temasında cinsiyet partisi, lohusa partisi, 40 uçu, 6 ay kınası, doğum günü, doğumdan önce ritüel düzenlenip düzenlenmediğine dair katılımcıların ifadelerine ve son kısımda da görsel eklerine yer verilmektedir.

4.2.1. Geç Annelik Tercihi

Geç annelik deneyimi yaşayan kadınlara yöneltilen “Anne olmak sizin için ne anlam ifade ediyor?” sorusu aslında anne olma süreçlerindeki tutum ve davranışları anlamamıza yardımcı olmuştur. Bu tema kapsamında “anne olmaya karar verme süreci ve yaşın ilerlemesinden kaynaklı anne olma tercihi” kategorileri ekseninde katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucunda ortaya çıkan ifadelerin değerlendirilmesi aşağıdaki gibidir.

Önemli İfadeler	Temalar
“Anne olma sürecim için, sosyal baskı diyemem ama böyle tercih de diyemem ikisinin bileşkesi diyebilirim. Aslında arkadaşlarımı gördüğümde hayatlarının bir aşamasını daha tamamlamışlar ve yeni bir şeye başlıyorlar her şeyi başarmışlar diğer işleri halletmişler doktoralarını almışlar ve sıra çocuk sahibi olmakta çocuk sahibi olma hali değil de hayatını düzene koymuş olma hali benim için, imrenilecek bir şeydi. Ama ben şöyle diyebilirim hem yaşıml ilerlediği için hem eşim istediği hem de kendim ilerde olmazsa diye korktuğum için üçünün bileşkesi diyebilirim” (K10, Y38, Ç.S-1, Çalışmayan). “Aslında anne ve çocuk sahibi olmayı eşimle birlikte bir süredir düşünüyorduk. Eşimin iş durumu istikrarlı değildi. Çalıştığı işyerinde düzenli maaş alamıyordu. Çocuk sahibi olmada bu durum aklımızda şüpheye yol açıyordu. Daha sonra eşim iş değiştirdi bir süre işsiz kaldıktan sonra. Yeni işine girince burada bir müddet çalışacağı kesinleşince artık çocuk sahibi olabiliriz dedik. Bu işin maddi kısmı. Mental olarak da bu 24 saatlik mesaiye hazır hissetmek gerekiyordu. Özellikle ben kendimi anne olmak için hazır	Anne Olmaya Karar Verme Süreci Anne olmaya karar verme süreci kapsamında çocuk doğurmayı belli bir süre erteleme eğilimi, modern dönemde artış göstermektedir. Görüşme yapılan annelerden elde edilen veriler doğrultusunda da söylenebileceği üzere, kadın annelik duygusunu içgüdüsel olarak içinde barındırmaktadır. K10 ifadeleri doğrultusunda aslında anne olma süreci, eğitim süresinin uzamasının ardından olması gereken hayatı şekillendiren bir basamak olarak ifade edilirken; K29 ise mental olarak hazır hissetmenin de ötesinde, ekonomik faktörlerin belirleyiciliği üzerine durmaktadır. Anne olma süreci tek yönlü bir kavram değildir. Kadının iş yaşamına geç katılması, kişisel gelişiminin tamamlanma süreci, ekonomik güvencesizlik, eşiyle arasındaki iletişimin güven eksenli kurulması, kadının bireysel olarak anneliğe hazır hissedemeyişi, eğitim sürecinin uzamasının ardından iş bulma sürecinin uzaması beraberinde ileri yaşta anne olma durumundan kaynaklı olarak kadının anne olma serüveni belli aşamaların

hissetmeliydim. Anne olmaya hazırım bebek sahibi olabilirim, bir çocuğun tüm sorumluluğunu alabilirim” demem gerekiyordu kendimi hazır hissettikten sonra eşimle çocuk sahibi olmaya kararı aldık (K29, Y40, Ç.S-1, Çalışmayan).

“Biz eşimle çok uzun zaman flört ettik çocuktuk daha tanışınca. O üniversite kazandı. Ben ise kitapçı oldum. Evlilik hayalimiz hep vardı. Ama ekonomik koşullar hem evlenmemizi etkiledi hem evlilik sonrası çocuk sahibi olmayı. Eşim avukat ama para kazanamıyordu ki dava almazsa. Zor maddi koşullar altında da anne olmak hayaldi. Ama doktor hemen çocuk yap sinyalini verince gözü karartıp hamile kaldım. İnsanın sevdiğinden bir çocuğu olması çok güzel bir şeymiş” (K2, Y38, Ç.S-1, Çalışmayan)

“Eşimle yaklaşık 3 yıldır evliydik. İkimizin de çalıştığı iş düzenli hale gelince çocuk sahibi olma fikri kendiliğinden ortaya çıktı diyebilirim. Daha önce konuştuğumuz bir konu değildi aslında. Bu nedenle kendiliğinden oldu bile diyebilirim” (K5, Y36, Ç.S-1, Çalışan).

tamamlanmasının ardından gelmektedir. Nitekim katılımcıların ifadelerinde de yer alan evlilik yaşantısının ardından ekonomik koşullar ile hazır hissedip/hissedememe hali anne olma sürecini belirleyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. K2 ve K29 anne olma sürecinde zor maddi koşulların altını çizmektedir. Çalışma yaşamında elde edilen düzenin ardından çiftler çocuk sahibi olma arzusuna yaşamlarında yer vermektedir. Nitekim K10 doktora sürecini tamamlamasının ardından anne olmaya sıra geldiğini “hayatın bir aşaması tamamlandı sıra annelikte” şeklinde anne olma duygusunu ifade etmiştir. K2 ise annesinden gelen rahatsızlıklar ile yumurtlama sorununun oluşmaması ve kalıtsal rahatsızlıklardan korktuğu için evliliğin hemen 2. Yılında anne olduğunu ifade etmiştir. K2 ekonomik sorunsal ikinci plana atmış, annelik duygusu ve anne olamama korkusu ile anne olmaya karar vermiştir. K29 anne olma sürecini hazır hissetmeme duygusu etrafında şekillendirmiştir. Bu duyguya alıştığı ve benimsediği anda ise anne olmuştur. Bilinçaltında anne olma duygusunu zaten taşıdığını da ifade etmiştir. K5 ise anne olmaya karar verme sürecini hep ertelemiş, hazır hissedememiştir. İş arayışı ve eğitim sürecinin uzaması da anneliğin ertelenmesinde etkindir.

<i>“Benim evlilikten beklentim anne olunca anladım ki çocuk sahibi olmakmış. Evlenmişim 3 yıl geçmişti artık insanlar soruyordu. Soruları bile “yaş geçiyor çocuk ne zaman?” şeklinde idi aslında. Annelik özel ve güzel bir tercih oldu benim için. Bebeğimi kucağıma aldığımda büyülenmiş gibiydim. En doğru tercihlerimden birisi de anne olmak” (K9, Y39, Ç.S-1, Çalışmayan).</i> <i>“Evlendikten sonra 1 ay geçmedi karnımı dürtmeler, çocuk yok mu demeler, çocuk yapmıyor musunuz söylemleri beni yordu, kızdırdı. Evliliğin 4. Yılında çocuk sahibi olduk yaşımda ilerliyordu. Ama hassas dönemlerdi. Sorun sende mi eşinde mi soruları yıllar içinde beni yormuştu. Yaşın geçiyor baskısı da beni sarstı. Yapayım kurtulayım gibi bir durumuna soktular beni” (K23, Y40, Ç.S-1, Çalışan).</i> <i>“Mental açıdan anne olmaya hazır hissetmiyordum. Ama düşününce çocuğu aldırabilirdim ben gönülsüz kalınca sevgilim aldırırım istersen dedi ama yaşımda ileriye. Sonunda çocuğu aldırmadığıma göre demek ki ben anne olmayı arzu etmiştim. Korunmadan ve evlenmeden beraber olduğuma göre sanırım anne olabileceğimi de göz önüne almışumdur. Bende bilmiyorum ki” (K11, Y41, Ç.S-1, Çalışan).</i> <i>“Anne olmak mı iş bulmak mı diye çok düşündüm. İş yerinden çıkarılmışım yaşımda geçiyordu ne yapacağımı bilemedim çevreninde baskıları beni tüketmişti. Ee bari bebek yapalım dedik ve evet anne olmak benim</i>	Yaşın ilerlemesinden kaynaklı olarak anne olma tercihi/zorunluluğu Günümüz toplumlarında yeni bir eğilim olarak ileri yaşta/geç annelik karşımıza çıkmaktadır. İlk çocuğun doğumunda annelik yaşının sürekli artması geç annelik olgusunu katılımcıların söylemleri çerçevesinde tartışmayı sağlamıştır. Tez kapsamında katılımcıların ilk anne olma yaşları 35 yaş ve üzerinde olması da aslında kadınların ilk çocuklarını dünyaya getirme yaşlarının ortalamasını 35 yaş ve üstü olduğu sonucunu çıkarmamıza yardımcı olmaktadır. Nitekim evlilik ile sosyal çevre belli bir yaşın üstünde olan kadına çocuk yok mu imalarında bulunmakta, K23 ve K9 cümleleri de bu savı desteklemektedir. Katılımcıların söylediklerine istinaden K9 geç evlilik, K23 geç annelik, K37 evlilikte sorunlar ve K11 ise evlilik dışı çocuk sahibi olması ve yaşın ilerlemesiyle birlikte, bireyin çocuk sahibi olma noktasında bir alt nedendir. Bu araştırma sonucunda geç anne olma tercihi/zorunluluğu alt temasında temel unsur ileri yaş olarak ortaya çıkmıştır.
---	---

<i>için tercih oldu. Biliyor musunuz maddiyatı hiç düşünmedim ve gözümü karartıp bebek yaptım. Ne cesaret ya da ne zorundalık şimdi geriye dönüp bakınca” (K37, Y46, Ç.S-1, Çalışmayan).</i>	

4.2.2 Geç Annelik Mecburiyeti

Bu başlık yarı-yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla yapılan görüşmeler ışığında, “Anne olmak bir tercih miydi?”, “Normal yollarla mı hamile kaldınız?”, “Doğum öncesi döneminiz nasıl geçti? (Annelik Yolculuğu)”, “Hamile kalmanın sizin için ne gibi zorlukları oldu?” doğrultusunda sentezlenerek ortaya çıkan cevaplar doğrultusunda “geç annelik mecburiyeti” kategorisi ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda geç annelik mecburiyeti olarak kategori haline getirebileceğimiz “geç evlilik kaynaklı geç annelik, tekrarlayan düşükler ve yeniden evlenmeler” teması ekseninde katılımcılardan bu durumu yaşayanların görüşmelerine yer verilmiştir.

Önemli İfadeler	Temalar
<i>“35 yaşında evlenince insanlar hemen bir baskıya maruz bırakıyor aman Z..... hadi kızım geç evlendin sen şimdi cinsel hayatını ön planda tut hemen çocuk yap ki ikinci çocuğu yapacağın zaman 40'ını geçmemiş ol söylemleri ile bile donattılar” bu baskıyla anne oldum. “Geç kalma geç evlendin bekleme çocuk sahibi olmak için dendi sürekli. Doğum kontrol hapi kullanıyordum evlenmeden hemen bıraktırdı annem. Çok fazla seçeneğim</i>	Geç Evlenme ile Ortaya Çıkan Geç Annelik Günümüzde eğitim sürecinin uzaması, beraberinde işsizlikte yaşanan artış, geç evliliklerin artışı veya evliliğin ardından ebeveyn olmak için gerekli sosyo-ekonomik durumun yeterli olmayışı ile çocuk sahibi olma yaşının artması söz konusudur. K6, K16, K19, K23, K30 çalışma yaşamında aktif katılım göstermektedir. Özellikle geç anne olma

yoktu. Zaman aleyhime işliyordu hemen çocuk sahibi olmak istemedim. Çocuk sahibi olmak zorundalığını benimseyerek çocuk yaptım. Ama iyi ki yapmışım” (K34, Y40, Ç.S-1, Çalışmayan).

“Anne olmayı erteleme lüksüm hiç olmadı. Hadi biraz evliliğin tadını çıkarayım, eşimle vakit geçirip gezeyim diyemedim yaşıım 35’i geçmişti. Adet dönemlerim düzenli değildi, yumurtalıklarımın bir tarafı daha az çalışıyormuş doktor evlenmeden anne olmayı geciktirme demişti. Zaten belli bir yaştan sonra evlenince insanın bekleme şansı daha az oluyor. Düşünmeden korunmadan hamile kaldım. Belki 3 4 yıl daha erken yaşta evlenseydim birkaç yıl beklemek isterdim” (K1, Y40, Ç.S-1, Çalışmayan).

“Geç evlendiğim için evlenir evlenmez hamile kalmam gerektiği düşüncesindeydim. O sebeple korunmadım ve zaten evliliğin 3 ayında bir düşüğüm oldu ardından 1.5 yıl sonra ilk kızımı kucağıma alabildim. O zamanlar 38 yaşındaydım. Evlenmeden önce bile çocuk yapmayı erteleme lüksüm olmadığını düşünüyordum” (K6, Y42, Ç.S-2, Çalışmayan).

“34 yaşında evlendiğim için hiç vakit kaybetmeden anne olmam konusunda aşırı tavsiye aldım. Geç evlenmiş ve geç yaşta anne olacak birisi olarak bu söylemlerden tabî ki hoşlanmadım. Üstelik bir an önce anne olmamı söyleyenler hemen arkasından anneliğin zorluklarından ve hayatımın bir daha eskiye dönmeyeceğinden bahsettiler. O

durumunda çalışma yaşamında aktif rol alma da etkili olmaktadır. Bireylerin yaşantılarının ve sosyo-ekonomik durumlarının yeterli olması ile birlikte kadın anne olmaya cesaret edebilmektedir. Yine de 35 yaşından sonra evlilik gerçekleştiren kadın ister çalışsın ister çalışmasın toplumsal baskıya maruz kalmakta, anne olmayı bir görev hissetmektedir. Erken yaşta evlilik yapan katılımcıların evliliği erteleme niyetlerinin olma olasılığı olabileceğini ancak çoğunlukla evliliğin hemen ardından çocuk sahibi olma arzusunun daha baskın olduğunu katılımcıların söylemlerinden çıkarmak mümkün olackatır. Geç evliliğin ardından çocuk sahibi olma düşüncesi “vakit kaybetmeden yerine getirilmesi gereken bir görev, ödev” gibi sunulmuş, kadın toplumsal baskıya maruz kalmıştır. K34, K23, K9’un söylediklerine istinaden çocuk sahibi olma dürtüsü “hemen anne ol” baskısıyla şekillenmektedir.

Modernliğin ortaya çıkardığı yaşam tarzı ve dönüşümler farklılık göstermektedir. Bireyselleşme ile insanlar geleneksel bağlarından ve inanç sistemlerinden bir noktada uzaklaşmaktadırlar. Örneğin eğitim sürecinin hemen ardından evlenip çocuk sahibi olmak yerine, birey önce eğitim sürecinin uzaması ve iş bulma sürecini tamamlamakta, çocuk sahibi olmayı bireysel yaşamına göre en doğru zamanda gerçekleştirmektedir.

Çocuk sahibi olmak hala çok değerli olsa dahi, kişisel bir tercih olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz toplumu daha çok

dönem benimle böyle konuşanlardan açık ve net söylüyorum ki nefret ettim” (K9, Y39, Ç.S-1, Çalışmayan).

“40 yaşında evlenince insanlar benim evlenmeme bile şaşırmıştı. Ben çok özgürlüğüme düşkün bir insan olduğum için aklımda çocuk sahibi olma fikri dahi yoktu ama ilerleyen evlilik sürecinde ee artık bir çocuk olsun dedik. Zaten geç evlenmişiz neden evlendik diye sorguladık eşimle. Önce gidip bir doktorla görüşelim dedik çünkü ben regl dönemlerinde bazı sıkıntılar yaşıyordum. Prolaktin hormonunda sıkıntı vardı, kısa bir tedavi gördüm önce hamile kaldığımı anlamadım regl düzensizliklerim vardı o dönem bende aşırı yorgunluk bitkinlik halsizlik vardı bana çok ciddi testler yapıldı kalpten şüpheleniliyordu, eforda koşamadım bilmiyordum, o kadar doktor bilemedi. Bir arkadaşım bunlar hamilelik belirtisi de git bir eczaneden test al yaptır dedi ve bir baktım gerçekten hamileyim. 40 yaşında bir kadının düşünün hamile kaldığımı bile fark etmemişim. Artık çocuk sahibi olma fikri ne kadar aklımda yoksa fizyolojik olarak anne olma zorunluluğuydu sanki bende ki. Aslında ne kadar trajik bir durum değil mi?” (K16, Y46, Ç.S-1, Çalışan).

“Zaten çocuk sahibi olmak istiyordum. Evlendiğimde 40 yaşında olduğum için zaten ne amaçla evlendim ki dedim kendi kendime. Evliliğin amacı olarak aklıma ilk çocuk sahibi olmak geldi. Sosyal çevrem hemen hemen çocuk yap dediler. Yaşlısın demenin diğer

bilgiye dayalı yaşamını sürdürmekte, kadının çalışma yaşamında aktif rol alması önemli olmakta ve iyi eğitim önemsenmektedir. Eğitim seviyesi yükselen kadının yeri ev içi alanlarda çocuk bakımı değil; iş gücü piyasalarında fazlaca katılımıdır.

K16 prolaktin hormonuna vurgu yaparken aslında menopoza girme riskini de satır arasında belirtmektedir. Prolaktin hormonu süt hormonu olarak bilinse de regl düzeni, üreme ve menopozla ilişkili bir hormondur. K16 eğitim seviyesi yüksek, ekonomist bir kadındır. Buna rağmen hamile kaldığını fark etmemiş, prolaktin hormonunda yaşanan düzensizlikten kaynaklı hamile olabileceğini düşünmemiştir.

Toplumsal baskılar geç ya da genç evliliklerin sonucunda çocuk sahibi olmanın gerekliliğini vurgulayan toplumsal söylemlerde bulunmuşlardır. Özellikle geç evlilik sonucunda katılımcıların ifadelerinden çıkarılacağı üzere “evliliğin amacıyla aklıma ilk gelen çocuk sahibi olmak” (K19); evlendik ve çocuk sahibi olmak bunun bir sonucu (K23); Evlendikten sonra çocuk sahibi olmayı istiyorsun otomatik olarak (K30) gibi söylemler evliliğin temel dayanağının geç ya da genç evlilik sonucu çocuk sahibi olma arzusunun sonucudur.

yoluydu eşimde benden küçüktü baskılar hep bana oldu. Çocuğun olmaz, menopoza girersen pişman olursun elini çabuk tut söylemlerine çok maruz kaldım, incindim” (K19, Y46, Ç.S-1, Çalışan).

“Evlendik ve dedik ki çocuk sahibi olmak bunun bir sonucu. Aslında evlenir evlenmez de toplumsal bir sinir bozucu söylemlerle karşılaştık. Daha 1 ay sürmedi hemen herkes elini karnıma götürüp imalarda bulunmaya başladılar, katı sınırlar koydum. Evliliğin 5. Yılında çocuk sahibi olunca hemen insanlar neden olmuyor çocuğun deyip durdular. 35 yaşında evlenmek zaten çevreme göre geç bir yaştı ben ancak 39 yaşında anne olabildim o arada pek çok kayıp yaşadım. Eşimle biz birbirimizi tamamlıyorduk ama R... gelince hayatımızın tadı vardı tuzu da oldu gibi tamamlandık” (K23, Y40, Ç.S-1, Çalışan).

“Evlendikten sonra çocuk sahibi olmayı istiyorsun otomatik olarak geç evlendik zaten evliliğin ilk günleri ve ilk ayları çok mutlu oluyorsun ayakların yerden kesilmiş gibi hissediyorsun. Manevi yönün güçlü olduğunu düşünüyorum evlat sahibi olmak içinde çok dua ettim ve beklemenin de tadına vardık bu ay mı diğer ay mı diye düşündük şubatta evlendik eylül ayı gibiydi hamile kaldığımda bu mutluluğu da evlatla tamamlamak arzusu beni çok mutlu etti” (K30, Y44, Ç.S-2, Çalışan).

<i>Tekrarlayan düşükler bir kadını yürekten dağlayan şeyler çünkü her şeyi geçtim biyolojik bir süreçte var burada. Hormonlarınız otomatik olarak devreye giriyor ve bir anda bebek kayboluyor. Ve tam kendinizi uyarlamaya çalışıyorsunuz anneliğe, sonra olay birden ortadan kalkıyor. Ve kendinize gelemiyor algılayamıyorsunuz. Fiziksel olarak yorgunluğunuzda tarif edilemez. 16 düşükten sonra 2 çocuk annesiyim birçoğunda kürtaj ve bazen kendiliğinden düşük ve 2 dış gebelik geçirdim ki dış gebelik gerçekten zor bir süreç. Sebebini bulamamaları beni yaralayan bir şeydi. Kendinize ve çevrenize bir şeyleri yapamamanın verdiği utanç duygusu hakimdi. Anne olmadan düşükle karşılaşmak çok üzücüydü ben her gittiğimde hiçbir problem yok denerek gönderildim. Kendiliğimden hamile kalıp en uzun 11 haftalık olarak işte 2.ayda 1.5 ayda sürekli bebeklerimi kaybettim. Kime gidersem gideyim bu sadece yaşadığım şehirdeki doktorlar değil hiçbir problem görünmüyor dendi. Bu süreçte tamamen vazgeçme aşamasında ben tüp bebek mi olsa diye düşündüm 1 kez Antalya’da denedik ama başarısız oldu ve bu yapılan süreç profesyonel değildi. Daha sonra Google üzerinden doktor aradım bir isim çıktı karşıma “Aygül Demiroğlu”. Tatilden dönerken yaptığım bir Google aramasıyla bulduğum doktora gittim. Ve doktorun bu düşükler karşısında ilk tepkisi “sen nasıl bu süreci yaşadın?” diye</i>	Tekrarlayan Düşükler Yaşanan yıpratıcı süreç kaynağını çözümlemeye çalışan K7 anne olmayı arzulamakta, fizyolojik olarak anne olamamaktadır. Yaşadığı düşüklerin net bir kaynağı saptanamamış, bu durum çevresel değil fizyolojik faktörlere bağlanmıştır. Çözüm yolu aramış, yaşadığı il sınırlarında güvenilir bir uzman bulamadığı için sosyal medya ve dijital platformlar aracılığıyla başka şehirde bir jinekolog bulmuştur. Uzmandan aldığı güven ve empatik yaklaşım sayesinde anne olmaya karşı bakış açısındaki korku yerini güvene bırakmaktadır. Katılımcıların genel itibarıyla pes etmeden çocuk sahibi olmaya çalıştıkları, doktor gözetiminde anne olma serüvenlerini aktardıklarını söyleyebiliriz. Tekrarlayan düşükler genetik faktörlerden etkilenmektedir. Katılımcılar genel itibarı ile beşten fazla düşük yaşamış, fiziksel yıpranmanın da ötesinde psikolojik olarak anne olma halini ulaşılmasını zor bir statü olarak görmeye başlamışlardır. K40 bu durumu “arzu ettikçe anne olamamak” üzüntüsü ile ifade ederken, K7 “psikolojik çöküş” olarak ifade etmektedir. Yaşanan zor süreçlere rağmen düşük yaşayan katılımcıların ortak noktası anne olmayı çok arzulamak ve pes etmeden anne olmak için her türlü tedavi yöntemini denemede istekli olmalarıdır. Katılımcı 7’ye tüm bu süreçlere nasıl katlandığını sorduğumda “Anne olmak
--	---

sormasıydı. Ve ben ilk defa bir empati ile karşılaştım ve yaşadığımı anlayan bir doktor vardı karşımda. Bu beni çok sevindirdi. Aygül hocanın başlattığı süreç neticesiyle büyük kızım E... ve küçük kızım E...’i kucağıma aldım. Ve her iki çocuğumu da tüp bebek ile kucağıma aldım ve anladım ki genetik bir problem varmış (K7, Y41, Ç.S-2, Çalışan).

“Anne olmayı arzu ettikçe anne olamamak. Her bir tüp bebek tedavisi sonucu, çocuğuma kavuşamamak. Neredeyse 10’a yakın düşük yaşadım. Yaş faktörü de sanırım etkendi bende” (K40, Y55, Ç.S-1, Çalışmayan).

“Anne olmaya çalışmam ayrı yorucuydu o çocuğu rahmimde tutmam ayrı. Eşim sorun etmiyorum dedikçe daha çok gerildim. Doktor embriyomun kusurlu olmasından kaynaklı düşük yaptığımı söylemişti. 5 düşük ardından bir çocuğumuz olmuştu arada 3 düşük var 2.çocuğumdan önce” (K39, Y40, Ç.S-I, Çalışan).

“Normal yollarla hamile kalsam da yine de çocuğum bünyemde durmuyordu. Şehir şehir doktor gezdik. Tavsiyeler üstüne bir dolu para döktük. Google aramalarından en iyi jinekologları bulduk. Hatayı kendimde görüyor, eşime çocuk veremediğim için üzülüp ağlıyordum. Ama sorunun bende de onda da olmadığını öğrendiğim zaman biraz rahatladım” (K25, Y48, Ç.S-I, Çalışmayan).

“Vücudumda bebeğim durmuyordu. Zor hamile kaldım. Eşimin de çeşitli operasyonları oldu 4 kez tüp bebek denedik ve

dünyanın hem en güzel hem de en kaygı verici duygusu bir yandan bu sevginin tarifi yok” yanıtını vermişti.

Tekrarlayan düşükler sonucunda çiftler ilişkilerinde sıkıntılar yaşadıklarını ifade etmekte, pek çoğu psikolojik destek aldığını bu noktada belirtmektedirler. K21 hamile kaldıktan sonra öğretmenlik mesleğini yapamamış, fiziksel ihtiyaçları dışında ayağa dahi kalkmamıştır. Bu durum da anne olmayı ne kadar çok istediğini gösterir. Hem akademik hem bireysel alışkanlıklarını ertelemiştir.

K25 ise tüp bebek değil normal yollarla hamile kaldığını ifade etse dahi hamilelik süreci sonrası annelik serüveninin tamamlanması için gerekli çıkış yolları aramıştır. Tıpkı K7 gibi Google ve internet ortamından destek alarak güvenilir bir jinekolog arayışı olmuştur.

Tekrarlayan düşük yapan annelerin genel yargısı “vücudumda bebeğim neden durmuyor” sorusu ile bir arayış ve çıkış yolu bulmaya çalışırken maddi-manevi yıpranma süreçlerini aktarma ihtiyacı hissetmeleridir. Birçoğu anne olma sürecinden sonra da psikolojik destek alma ihtiyacı olmuş, çocuk sahibi olduktan sonra da çocuğunun başına bir şey gelme korkusunu barındırmışlardır.

4. *Çocuğumuz oldu dolayısıyla tıp literatüründe “kıymetli bebek” olarak geçiyor. Doğum öncesi dönemim genelde raporla geçti. Okula gitmedim görevimi yapamadım doktor her aylık kontrollerde bana 1 aylık raporlar veriyordu 9 ayı raporlu geçirdim doğum öncesi yolculuk çok stresli geçti karnımdaki bebeği her daim kaybetme korkusu yaşadım. Kaybederim korkusuyla hep yattım sadece yemek yemek ve tuvalet için ayağa kalktım. Çünkü ayağa kalksam diğer çocuklarım gibi düşüreceğimden korkuyordum. Doğum yapana kadar bebekle ilgili herhangi bir hazırlık bile yapmadım. Kaybetmekten ölesiye korkuyordum” (K21, Y53, Ç.S-1, Çalışan)*

“Ben her zaman anne olmak istedim ama ilk evliliğimde maalesef böyle bir şey olmadı. Yaşım çok küçüktü evlendiğimde toydum. Ailemin zoruyla sırf yurt dışına gidebilmek için evlendirildim. Eski eşim benden baya büyüktü. Yaşım küçük olduğu için pek gönüllü olmadı çocuğumuzun olmasına. Zaten 3 yıl evli kaldık ben Türkiye’ye geri döndüm. Gençliğimin travması olarak kaldı o evlilik bende. Boşanmanın ardından ülkeme döndüm. Üniversitemi bitirdim iş hayatına atıldım. Başarı odaklı baktım hayata flörtlerim oldu ama hiç de ciddi bir birliktelik düşünmedim ta ki eşimi tanıyana kadar. 42 yaşında anne olmanın zorluğu çok oldu. Belki anne olma olgunluğuna erişmiştim ama

Yeniden Evlenmeler

Annelik görevi olarak addedilen çocuk yapma ve bakım süreci, kadının anne olmasıyla birlikte toplum içindeki konumu, çocuğa atfedilen anlamlar, ebeveynlik ile çeşitli çocuk yetiştirme pratikleri ve ebeveyn çocuk ilişkisi farklılık göstermektedir. Geç yaşta yeniden evlenen ve çocuk sahibi olan K33 çocuğa çok fazla anlam atfetmekte, hayatın temel unsuru olarak ifade etmektedir. Kadının ikinci evliliği olması ve yeniden evlenme sonucunda yaşı ilerleyişinden dolayı da anneliği ertelememiştir. Güvendiği biriyle evlenmesi de çocuk sahibi olmasını pozitif yönde etkilemiştir.

tansiyonum çok yüksekti. Ama ilk evliliğim evlilik değil görevdi. Şu anki eşimle bir yuva kurduk ve kızım bu yuvanın en temel kişisi oldu. İyi ki doğurdum” (K33, Y42, Ç.S-1, Çalışmayan).

Çevremde herkes anneliğin çok özel ve çok güzel olduğunu söylediler. Bir diğer grup ise benim gibi evlenmiş boşanmış yalnız olan kadınlardı ve bu saatten sonra deli misin anne olunur mu gibi söylemlerde bulundular. Ama ben yeniden evlendiğime göre ben çocuk istiyorum dedim bilinçaltımda. Pişman da olmadım (K20, Y51, Ç.S-I, Çalışan).

K20 ise ikinci evliliğini yapmış, anne olma amacı olmadığına inansa da ikinci evliliğin amacının aslında bilinçaltında çocuk sahibi olma arzusu olduğunu savunmuştur. Çalışma kapsamında ikinci evliliği olan kadın katılımcı iki kişi, erkeklerin ise ikinci evliliği olan katılımcı sayısı sekiz kişidir.

Bu alt tema sonucunda anneliğe bakışta 40 katılımcıdan sadece iki kadının ikinci evliliği iken, yedi erkeğin ikinci evliliğidir. Nitel araştırma sürecinde belirleyici bir soru olarak “kaçıncı evliliğinizde çocuk sahibi oldunuz?” gibi bir soru sorulmasa da katılımcıların satır aralarında ifade ettikleri güven eksenli evlilik sonucunda anne olduklarını K20 ve K33 ifade etmiştir. K33 ilk evliliğini aile baskısından ve yurt dışına çıkış yolu olarak görüp gerçekleştirmiş, K20 ise kendi isteğiyle ancak anlaşılamama üzerine sonlandırmıştır. Nitekim çalışma kapsamında olmasa da yeniden evlenmeler sonucunda geç annelik ilerleyen süreçlerde çalışılması gereken bir alan olması muhtemeldir.

Bu alanda yapılan çalışmalardan bazıları şu şekildedir:

“Türkiye’de Yeniden Evlenme Olgusu: Cinsiyet ve Psikososyal Değişkenler Bağlamında Bir Değerlendirme” başlıklı makalede birey ve toplum olgulara farklı anlamlar yükleyebilir. Tıpkı boşanma ve yeniden evlenmelere karşı olduğu gibi. Kadınlarda ve erkeklerde yeniden evlenme hızının 2001-2019 yılları arasında %44 arttığı görülmüştür. Aile kurumunun dönüşümüyle

	birlikte yeniden evlenme ilişkin eğilimlerin de değiştiği araştırmada tespit edilmiştir (Çobanoğlu; Tek, 2021: 8092). 2015 Yılında ise Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalında Toplumsal Cinsiyet Açısından Yeniden Evlenmeler: Kadın ve Erkekler Gözünden Niteliksel Bir İnceleme başlıklı bir yüksek lisans tezi kaleme alınmıştır. 10 kadın ve 10 erkek ile fenomenolojik araştırma yöntemiyle ilk evlilik nedenleri, boşanma ve yeniden evlenme süreçleri ve yeniden evlenmeyle oluşan ailelerine yönelik değerlendirmeleri alınmıştır.
--	--

4.2.3 İş arayışı ve Eğitim Sürecinin Uzaması

Bu temada yarı-yapılandırılmış görüşme sorularına istinaden katılımcıların söylemleri sonrasında oluşturulmaktadır. Çalışan kadın anne olduktan sonra ne zaman iş hayatına dönmektedir ya da çalışma yaşamında yer almayan kadın çalışmak zorunda kalmış mıdır? Gibi sorular ışığında önemli ifadeler belirlenmiştir. Bu kapsamda çocuk sahibi olmadan önce iş arayışı ve kariyer, çocuk sahibi olduktan sonra iş arayışı ve kariyer ve özel sektörde çalışma yaşamına devam ederken hamilelik sonrası işe geri dön(e)meme ihtimali gibi alt temalar belirlenmiştir.

Önemli İfadeler	Temalar
“Özellikle ben kendimi bu sürece hazırlarken zorlandım. Anne olmayı istemek için iş durumumuz istikrarlı olmalıydı. Eşimin iş durumu sıkıntılı idi. Çocuk sahibi olma arzusu bu noktada kafamızda soru işaretine neden oluyordu. Tabi bu işin maddi kısmıydı diğer yanda manevi olarak biz bu işe hem	Çocuk sahibi olmadan önce iş arayışı ve kariyer İş bulma süreci, eğitim süreci uzayan kadın için uzun vadeye yayılan bir süreçtir. Anne olduktan sonra çocuk bakımı için güvenilir bir bakım rolü bulamayan kadın, zorluklarla elde ettiği iş ve kariyerine geri

<i>çalışma yaşamı ile hem de çocuk ile devam edebilir miydik? Öncelikle bunun ayrımına varıp sonra çocuk yapma girişiminde bulunduk “(K5, Y36, Ç.S-1, Çalışan).</i> <i>Anne olmayı istiyordum ancak evlendikten sonra çok borcumuz vardı. Biraz düzeni oturtmamız para biriktirmemiz şarttı. Evimizde çocuk odası yapabilmek için yeterli uygulama sahip değildi (K13, Y39, Ç.S-1, Çalışmayan).</i> <i>Doktora bitsin bakarız diye düşünüyordum doktora bitse yaş geçiyor diye düşündüm yaş geçiyor doktora uzuyor şimdi düşünmüyorum demek zorunda hissediyordum kendimi. Hem öğrencilik hem doktora hem çocuk bu üçü bir arada bana tam kaosu çağırıyordu. Yaşımın ilerlemesi de aslında beni panikletmiyor değildi. (K10, Y38, Ç.S-1, Çalışmayan).</i> <i>Hamile kaldığımı öğrenmenin ardından riskli bir dönem yaşayacağım için hemen rapor aldım. Sanırım benim devlette olmamın avantajı burada pek fazla oldu. 9 ay boyunca işe gitmedim hamileliğin tadını ve zorluklarını doyasıya yaşadım. Doğumun üstünden 6 ay geçti. 7. Aya girdiğimizde ben göreve geri dönmüştüm. Ama ne yalan söyleyeyim bu süreçte o kadar eve alışmışım ki ders anlatmak çok zor ve ağır geldi (K21, Y53, Ç.S-1, Çalışan)</i>	dönmekte tereddüt etmektedir. Bu kapsamda kadın için çocuk bakımı iş yaşamından daha önemli olmuştur. Annelik kadın için hayati bir konumda olmasının yanı sıra biyolojik yatkınlıkları da içinde barındırır. Yaş faktörünün yanı sıra akademik yaşantının da getirdiği zorluklar sebebiyle K10 çocuk sahibi olma fikrinin yarattığı ortamı bir kaos olarak tanımlamaktadır. Katılımcı 13 ise çocuk sahibi olmadan önce ekonomik olanakların kısıtlı olması ve mekânsal anlamda çocuk için ayrı bir alan düzenleyemeyecek olmanın verdiği sıkıntıdan kaynaklı anneliği ertelediğini söylememiz mümkündür. Katılımcı 10 ise çocuk sahibi olmadan önce devam ettirdiği doktoranın uzamasından dolayı anne olmayı ertelemektedir. Çocuk sahibi olmayı eğitim süreci tamamlandıktan sonra yerine getirilmesi gereken bir ödev olarak nitelendirmektedir. Katılımcı 21 ise özel sektöre kıyasla daha şanslı annelerden birisidir. Kamuda çalışmasının verdiği avantajla çocuk sahibi olduktan sonra dönebileceği garanti bir işinin olması aslında iş arayışı değil, işe dönüş zamanının uzamasıyla iş olgusuna karşı gelişen bakış açısının uzaklığına değinmektedir.
<i>“Çocuktan sonra geri dönmedim şöyle bir şey oldu 6 ay sonra başlarım diye düşünüyordum ya bakıcı gelir ya başka bir şey</i>	Çocuk sahibi olduktan sonra iş arayışı ve kariyer

olur dedim çocuğu bırakamadım sürekli emzirme hali. Yanımda pek destek bulacağım kimse yoktu el yordamıyla çocuk büyütmekti benim yaptığım. Bir bakıcı bulsak dedik, bulamadık. Yeni ev değiştirdik çocuğa bakacak kimse olmadı ve çalışmadım. Birkaç ay sonra çalışmakta olduğum iş yerinde ekip dağıldı. Zaten birkaç ay sonra başladığımda işsiz kalacaktım. Düzenli çeviri yaptım birkaç ay öncesine kadar çeviri yapabiliyordum en son onu da bıraktım. Devam ettirdiğim tek işim bu dönemde el yordamıyla yaptığım annelikti (K10, Y38, Ç.S-1, Çalışmayan).

“Çalışma yaşamına ara vermek beni gerdi. 15 gün ara verebildim ama bu 15 günde bile sanki yeni danışanım olmayacak, iş bulma sürecine gireceğim, ya para yetişmezse kaygıları ile geçti” (K24, Y38, Ç.S-1, Çalışan).

Çalışma yaşamına devam eden bir kadın anne olduktan sonra bakım görevi verebilecek bir yakını yoksa profesyonel destek almak zorunda kalabilir. Ancak bu noktada da maddiyat önemli olacaktır. Katılımcı 10 her ne kadar doğumdan sonra işe dönmeyi planlasa da kurumsal bir firma olmamasından kaynaklanan sebeplerle aslında iş yaşantısını devam ettirememiş, çalışma koşullarını evde çeviri yaparak idame etmeye çalışmıştır.

K24 ifadeleri, bireysel çalışmasından dolayı iş bulamama gerginliği, anneliğin getirdiği ekstra maddi sorumlulukları altında bırakmıştır. Özel olarak yürüttüğü pilates eğitmenliğinin getirdiği güvencesizlik, esasında çocuk ile ilgilenmesini öteleyen, aklında danışan bulup bulamayacağı sorgulamalarını devam ettirdiği, çocuk sahibi olmanın ardından devam eden danışanlarının seanslarını iptal edeceği endişesini yaşatmayı zorunlu kılmaktadır.

Çalışan kadın hem kariyer basamaklarında ilerlemeye hem de evliyse ev içerisindeki sorumluluklarını yerine getirme kaygısı yaşamaktadır.

Özellikle özel sektörde çalışma yaşantısı varsa ve uzun yıllar süren bir kariyer sürecini tamamlayıp anne olduysa, işe geri döndükten sonra bu otoriteyi bulamama noktasında endişe duymaktadır. Bireysel olarak çalışma yaşantısını sürdürüyor ise de eskiye nazaran danışan bulamama sıkıntısı yaşayabilmektedir.

<i>“İstekli ama kararsız bir dönem geçirdim bu dönemde. “Nasıl yapacağım?” düşüncesi çok yoğundu. Bir özel okulda yönetici olarak çalışırken hamilelik-doğum-bebek bakımı gibi önemli süreçleri planlamaya çalışmak beni strese sokuyordu. Aslında özel sektör olması benim daha çok çalışmama vesile oluyordu. Aynı zamanda işimi kaybetme korkumda oluyordu zaman zaman” (K9,39, Ç.S-1, Çalışmayan).</i> <i>Her ne kadar kurumsal bir iş yerinde çalışıyor olsam da ne de olsa özel sektörün getirdiği handikaplar ile çevrili bir ortamdı. Çalıştığım birimde kıyasıya bir rekabet mevcuttu. Tabi kadın çalışan da fazla olduğu için aslında hem yöneticim hem rakibim bir kadındı. Her doğuma giden kişi ardından onun çocuğu oldu artık eski performansı olmaz diye hem rekabetten dışlanmış hem de acımiştik. Bu durumu yaşayacak sıradaki kişi ise bendim. Doğumdan sonra aynı masam benim olmayabilirdi. Aynı primleri kazanamayabilirdim. Yine de tüm bunlara rağmen çocuk sahibi olmayı göze aldım (K38, Y37, Ç.S-1, Çalışmayan)</i> <i>Çok zorlandım. 9 ay çalıştım ertesi gün ameliyata gittim çocuğumu doğurdum. 1 ay evde oturmamıştım sütümü evde verdim ondan sonra 1 ay bile olmamıştı sütümü sağıp anneme bırakıyordum o şekilde işe gidiyordum. Göğüslerim şişiyordu çok geç geliyordum ve çalışma hayatım hamilelik</i>	Özel sektörde çalışma yaşamına devam ederken hamilelik sonrası işe geri dön(e)meme ihtimali Çalışma yaşamında aktif rol alan kadın, özel sektörde çalışmanın vermiş olduğu güvencesizlik ile yaşamının önemli sorunlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Düşük ücretlerle yoğun mesailer harcamak zorunda olan çalışan kadın ev ve çocuk bakımı gibi sorumlulukları yerine getirmek durumundadır. Aynı zamanda bu bakım rolünü yerine getirebilecek zamanı yaratmada zorluk çekebilmektedirler. Güvencesiz veya düşük ücretli işlerde çalışan kadın yoğun mesaisi, ev ve çocuk bakımından sorumlu tutulmaları ve bu yükü hafifletecek kreş gibi kamusal hizmetlerin sağlanmaması nedeniyle, yalnızca zorunlu oldukları süre boyunca çalışmakta, özellikle özel sektörde düşük ücretle çalışan kadınlar çocuklarının kreş masrafını dahi karşılayamamanın verdiği sonuçla çalışma yaşamına ara vermektedir. Aynı zamanda hamilelik ile üst düzey yöneticiliğe kadar uzanan kariyerin sonlanacağını, bebekten sonra aynı yoğun standartlarda çalışamama handikabını doğurmaktadır. Nitekim K38 vurguladığı gibi “dönünce aynı masa benim olmayabilir ve primleri kazanamayabilir” kaygısını taşıması olağandır. Katılımcı 16 çalışma yaşamına aktif olarak katılım sağlamakta, hamilelik sürecinde
--	---

sürecimi de zorladı. İzin alma seçeneğim de olmadı ki kendi işimin yürümesi için çalışmam şarttı (K16, Y46, Ç.S-1, Çalışan).

Hamile kalmadan önce bir yurdum vardı. Kendimi oradaki öğrencilere adamıştım. Onların yemekleri, çamaşırları, kalacak yerleri ve güvenlikleri benim için önemli idi. Çocuğum olduktan sonra tüm bunlar silindi vaktimin tamamını çocuğuma adamak istiyordum. Belki kendi işim olması sebebiyle gözüm karaydı. Yurdu kapatıp kendi çocuğuma enerjimi harcama isteğim sanırım devrettikten uzun bir süre sonra çalışmadan maddi sıkıntı yaşamayacağım ihtimalimden kaynaklanıyordu (K17, K47, Ç.S-2, Çalışan).

ve sonrasında da iş yaşamına devam etmek zorunda kalmaktadır. Bunun sebebi katılımcının hem kendi işi olması hem de bu işleri yürütebilecek başka bir bireyin olmamasından kaynaklıdır. Doğumun ardından çocuğunun bakımını üstlenememiş, sadece temel beslenme ihtiyacı için süt sağarak, işe tam zamanlı dönüş gerçekleştirmiştir. Çalışan kadın bu noktada hem kariyer basamaklarında ilerlemekte hem de ev içerisindeki sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmaktadır. Çocuğunun aktif bakımını annesi üstlense dahi, kendisi de kamusal alanda görünürlüğünü koruyarak, iş yaşantısına tutunmak zorunda kalmaktadır. Nitekim ekonomik özgürlüğü olmaması durumunda çocuğunun temel ihtiyaçlarını karşılanmaktan da yoksun kalacaktır.

Özel sektörde çalışma yaşamına devam ederken hamilelik sonrası işe geri dön(e)meme ihtimali alt teması kapsamında literatürde benzer çalışma olarak Timurturkan “Özel Sektörde Çalışan Yönetici Kadınların Annelik Anlatıları Deneyimler, Beklentiler ve Annelik İdeolojileri” makalesinde kadınların tam zamanlı işgücüne katılması ve önemli pozisyonlarda çalışmasına, çalışan annelerin iş yaşamlarını ve ev içi sorumluluklarını dengelemek için daha fazla yükün altına girmek zorunda kalmalarını tartışmaktadır (2019).

4.2.4. Toplumsal Cinsiyet Roller

“Ev işlerinde çocuk sahibi olduktan sonra eşiniz ne kadar yardımcı olup, iş paylaşımı yaptı?”, “Ev işlerinde aile içi rol dağılımı nasıldır?” gibi sorular kapsamında araştırmanın konusu bağlamında analizlerde bulunulmuştur. Bu bağlamda ev içi roller, çocuk bakımı, kadının çalışma yaşamındaki konumu, ev içi çalışmada ücretsiz emek temaları çerçevesinde katılımcıların cevapları doğrultusunda ortaya çıkan sonuçların tematik olarak analizini yapmamız çalışma kapsamında önemlidir.

Önemli İfadeler	Temalar
<i>Her ikimizde çalıştığımız için anlayışlı bir mekanizma var evimizde. Ben yemek yapıyorsam eşim salata yapar gibi bir paylaşımın ötesinde bu. Ev temizliğinden, yemek yapmaya, bulaşıkları yıkamaktan yorgunluk kahvesine kadar aslında eşim bana yardımcı olmaktan memnun görünür. Annesi çalıştığı için çoğu işini kendisi yapmak zorunda olduğundan alışkın (K8, Y47, Ç.S-1, Çalışmayan).</i> <i>Ev işlerinde koordinasyon bende. Eşim o konuda bana uyar. İstediklerimi yapar. Kendi kendine bir şey düşünüp yaptığı da olur tabi ama bununla övünmeye de bayılır. Mesela ben demeden mutfak mı topladı konuyla ilgili beni muhakkak bilgilendirir (K29, Y40, Ç.S-1, Çalışmayan).</i> <i>Eşim yoğun çalışıyor ev içi rolünde sadece para kazanmak var. Ekstra bir yardımı olmuyor ev işlerinde. Ama izinli olduğu günler bana yemek bile yaptırmaz hep dışarlarda oluruz (K28, Y49, Ç.S-1, Çalışmayan).</i>	Ev içi roller Kadının çalışma yaşamında aktif katılması ev içi rollerde paylaşımı gerekli kılmaktadır. Kadın çalışma yaşamında aktif olarak yer almasa dahi erkekler kadınlara yardımcı olabilmektedir. Ev içinde aile merkezli işler yapan olarak bilinen kadınlar sadece geleneksel roller ile donatılmaz. Çalışma yaşamının getirdiği uzun mesai saatleri ev içinde tüm rolleri yerine getirmeyi zorlaştırmakta, bu kapsamda erkek de yardımcı rolü üstlenmek durumunda kalmaktadır. Kadının aile kurumundaki birçok sorumluluğunun olması ve aile içi rollerde kadınların daha fazla sorumluluk alması kadını özel alana hapseder. Çocuk bakımının annenin sorumluluğunda olduğu iddiası, ev işleri ve çocuk bakımı gibi işlerin görünmez işler olarak kabul edilmesi endüstri devriminden bu yanda devam eden ve tartışılan konulardır

<i>Ben fazla emzirdiğim için genelde ben ilgilendim eşimin beli rahatsız diye çok fazla müdahil olmadı ama emzirme sonrası babasıyla uyudu. Her şeyi paylaşıyoruz (K9, Y39, Ç.S-1, Çalışmayan).</i> <i>Çocuğun bakımı tamamen benim üstüme değildi. Annem uzun bir süre bizimle kaldı. Eşim asker benim. Çok düzensiz bir yaşantımız oldu. Bende çalıştığım için çocuğa bakacak birine ihtiyacımız zaten olacaktı. Tek güvenebileceğimiz annelerden birisi olmasıydı. İnsan bu gibi durumlarda kendi annesine daha çok güveniyor kayınvalidesinden ziyade. Yaşadığımız toplumsal çevrede hep oluyor bir gelin kayınvalide çekememezliği. Baskın bir karakter değil kayınpederimde asker olduğu için aslında ezilmiş ve çok kuralcı yaşayan bir kadın. Çocuğumu bu psikolojide birisinin yetiştirmesini istemedim ne yalan söyleyeyim. Eşime bunu direk belirtmesem de anneme nazım daha çok geçer diye lafı kıvırdım. Ne yapabilirdim ki (K35, Y39, Ç.S-2, Çalışan).</i> <i>Eşim bana yardımcı olur ama sınırlı düzeyde. Bu soruya yardımcı olmuyor tüm sorumluluk bende desem haksızlık etmiş olurum. Ben uyurken ağlayınca beşiğini sallıyor mesela (K17, Y47, Ç.S-2, Çalışan).</i> <i>Çalışmadığım zamanlarda %90 çocuğun bakımı bendedir, kalan yüzde 10'luk dilimde babayla oyun oynadığı zamandır (K18, Y46, Ç.S-1, Çalışan).</i>	Çocuk bakımı Kadının evde iş bölümünün tam anlamıyla eşit dağılamamış olması, çocuk bakımı ve evle ilgili işlerin yine kadının görev ve sorumluluğunda olması toplumsal yapının ve geleneksel aile örüntülerinin birer mirası olarak gelmektedir. Chodorow'un da annelik hakkındaki düşüncelerinden bahsedildiğinde fark edilir ki kadına annelikle ilgili yüklenen rol ve sorumlulukların çoğu toplumsal cinsiyetle alakalıdır. Chodorow kadın annedir. Çoğu toplumda olduğu gibi bizim toplumumuzda da kadınlar sadece çocuk doğurmaz. Ayrıca bebek bakımının birincil sorumluluğunu da üstlenirler. Anne bebeğin birincil bakım rolünü üstlenemezse baba dışında başka bir kadın genelde bakım rolünü yerini getirir. Her ne kadar babalar ve diğer erkekler bebeklerle ve çocuklarla değişen miktarlarda zaman geçirseler de baba nadiren çocuğun birincil ebeveyni olur (1978: 3). Giddens ifadesiyle hemen hemen tüm toplumlarda kadının ilk sorumluluğu çocuk bakımı ve ev işleri iken, erkekler geleneksel olarak aileyi geçindirmekle sorumludur.
---	--

Genelde ben baktım ama 1 yıl aile büyükleri destek oldu. Şu anda bakıcı arayışımdayım (K19, Y46, Ç.S-1, Çalışan).

Kocam bana yardım eder ama ben tartaklaya tartaklaya yardım ettirecek bir karakterim. Kendi isteğiyle yardım etmiyor, zorlamayla yardımcıdır. Çocuğu sonuçta tek başıma yapmadım eşimde istedi bir zahmet yardımcı olsun (K20, Y51, Ç.S-1, Çalışan).

Bakımın çoğu bende. Eşimin pek bir sorumluluğu yok. Bunun bir nedeni benim ondan taleplerimin az olması. Kendi kendine düşünsün diye bekliyorum galiba. Bir başka önemli nedenle onun çalışma saatleri çok düzensiz ve çok uzun. Dolayısıyla düzenli olarak yerine getirebileceği bir sorumluluk vermek pek mümkün olmuyor (K29, Y40, Ç.S-1, Çalışmayan)

Önce karşı komşum baktı. Baktık olmuyor, fazlaca kendi evine alıp götürüyordu çocuğu. Sonra misafirlerini bizim eve çağırmaya başladı. Eşimin de benim de bu durum hiç hoşumuza gitmedi. Ardından annem 1 yıl baktı. Daha sonra tekrar bakıcıya verdik 4 yaşında da anaokuluna gitti ondan sonra sürekli okullarda büyüdü diyebilirim (K21, Y53, Ç.S-1, Çalışan).

Çocuğumun bakımını kimse üstlenmedi. Anne olmayı çok istiyor ve arzuluyordum. Tek başıma seve seve baktım. Zaten arzu edip hayalini kurduğum şeyi elde etmiştim. Anne olmuştum (K22, Y47, Ç.S-2, Çalışmayan).

<i>Ben Milli Eğitim’de öğretmen olduğum için izin almam kolay oldu. 6 ay izin aldım. Sonra annem yardımcı oldu ama yaşlanmıştı o da. Babamı ani kaybettik bakma noktasında pek durumu yoktu. O sürede bir bakıcı ayarladık eve gelip gidiyordu. Annem daha sonra bakımı devraldı ona da iyi geldi bu süreci atlatmada (K23, Y40, Ç.S-1, Çalışan).</i>	
<i>Çalışma hayatımda çocuklar üstüne olduğu için ben anne olmak ve anneleri tarafından emanet edilen çocuklara öğretmen olmak noktasında çok ikilemde hissettiğim zamanlar oldu. Ancak çalışan bir kadın olmak bana anne olsam da işe yaradığımı, farklı mecralarda da saygınlığının olduğunu hissettirdi. Sadece anne değildim. Birinin öğretmeni, birinin yöneticisiydim. Bir anaokulu sahibiyim. Öğretmenim ve çocuklarla ilgilenmem gerekiyor ama kendi bebeğimin ihtiyaçları oluyor annem farklı şehirdeydi çocuğun bakım ve sorumluluğu üstüne diğer çocukların öğrencilerimin bakım sorumluluğu olunca kimlik karmaşası yaşadım (K12, Y38, Ç.S-1, Çalışan).</i> <i>Parasal anlamda sıkıntı yaşamamam anne olduktan sonra çalışmaya devam etmezdim. Neyse ki kendi işimin patronuydum çocuğa bakarken izin alma konularında sıkıntı yaşamadım (K17, Y47, Ç.S-2, Çalışan).</i> <i>Birçok kişinin aksine çalışmak beni üzmiyor, ben çalıştıkça daha motive oluyorum</i>	Kadının çalışma yaşamındaki konumu <i>“Close Relationships, Gender, and Career Salience”</i> geçtiği üzere toplumsal cinsiyete göre erkek için en temel rol, ailenin geçiminden sorumlu olmak iken; kadının görevi ise çocuk bakımı-büyütmesi ve aile içinde anlamsal devamlılığı sağlamaktır. Nitekim çalışan anne bakım görevini yerine getiremese de yine bunu bir kadın yerine getirmekle atfedilmektedir. Kadın kamusal alanda görünür olsa dahi kadın daha çok özel alanla entegre edilmektedir. Bu noktada çalışma yaşamında olan kadının çocuk sahibi olduktan sonra iş yaşamının ve çocuğa bakım verecek kişinin kim olacağı önemli hususlar olurken, erkekte bu gibi konular önemsiz kalmaktadır. Ekonomik yaşamda yer alan kadın hem ev içi alanda hem de iş yaşamında rollerin sorumluluğu altında ezilmekte, özel alan içinde desteğe yoğun ihtiyaç duymaktadır. Kadın bu noktada çocuk bakımında profesyonel destek ya da büyük

ve kendimi iyi hissettikçe çocuklara daha iyi motive olmamı sağlıyor. Ben iyiysem çocuklara da iyi hissettirebilirim evde kalmaya çok alışkın olmadığım için dışarı çıkıp geldikten sonra daha da rahatlıyorum (K7, Y41, Ç.S-2, Çalışan).

Bir milletvekilinin yanında danışmanlık yapıyordum son ana kadar çalıştım iyice ağır hale gelene kadar çalıştım keyifliydi de ama uzun sürede oturamıyordum. Masa işi sonuçta çoğu zaman eve de iş sarkıyordu akşam uykum geldiği için bitirip tamamlayamıyordum. Çocuk doğduktan sonra kreş arayışına girdim. Kreşe gidiyor şu anda ama bırakayım desem o bırakmıyor beni, sürekli beraberdik hayatımın her alanında benleydi. Kreşe gittikten sonra Sabahları birkaç satır okuyacak zaman yaratmış oldum kendime akşam uyduktan sonra kendime zaman kalmıyordu geç yatıyor ve uykum oluyordu öğleden sonra onunlayım zaten herkesin çocuğu aslında hep öncelikli. Dengede götüremeyeceksem tabi ki çocuğu seçerim ama şu anda düzeni oturtmaya çalışıyorum hepsini dengede götürmeye çalışıyorum. Zor bir denge (K10, Y38, Ç.S-1, Çalışmayan)

Çalışmaya doğumdan 1 ay önce ara verdim. Zaten ara dönemlerde tatilde çok oldu. Annem bakımda yardımcı oldu eşim işlerini ayarladı. Bende okul derslerimi planladım. Çok zorluk yaşamadım evim okula yakındı. Evde de güvenilir bir bakıcınız varsa ki benim

ebeveynlerden destek almaktadır. K7 çalışma yaşamının onu üzmediğini motive ettiğini belirtirken aslında devlette çalışmasının avantajlarının yoğun olmasına vurgu yapmaktadır. K12, K21 ve K35'in öğretmen olmaları çalışma saatlerindeki düzen ve esnekliği sağlamakta, çocukla ilgilenmeye yeterli zamanı ayırabilme noktasında konfor oluşturmaktadırlar.

annem Sağ olsun geldi. Zorluk yaşamadan atlattık bu süreci (K21, Y53, Ç.S-1, Çalışan).

Annem kardeşimin çocuğuna baktığı için bu dönemde ben mecburen kayıinvalideme muhtaç kaldım. Anneme kızıyorum bu sebepten kaynaklı. Gelinimizin annesi uzakta olduğu için kardeşime de düşküdü beni yalnız bıraktı. Ama ne olursa olsun benim ya da eşimin annesi olması çok önemli olmadı bu sürede. Kreşe vermemiz imkansızdı. En azından bizden birinin annesi bakıyor rahatlığı vardı (K35, Y39, Ç.S-2, Çalışan).

Çalışan bir anne olarak hamilelik, doğum çok zor bir süreçti. Çocuğun her anında her şeyin yanında olmak istiyorsun. İçine sinsin istiyorsun. Bir taraftan da o rahmine düştüğü andan itibaren atan kalbin onun için atan bir kalbe dönüşüyor. Kendi dışındaki bir canı düşünerek her şeyi yapmak istiyorsun. Hem çalışıp hem çocuğuma bakmayı tercih ettim. 3.5 yaşına kadar hem ona bakıp hem evden çalıştım. Mesela hamileliğim çok riskli olduğu halde onu dünyaya daha iyi şartlarda getirmek için çalışmaya devam etmişim. Doktor çalışmamam gerektiğini söylediği anlarda bile son haftama kadar çalışmış, doğumdan hemen sonra yine işe başlamıştım. Çocuğumu hiç ihmal etmedim. Eksik bırakmadığım için huzurluyum (K26, Y37, Ç.S-1, Çalışan).

Eşimin mesai saatleri belli olsa da yine de sabahtan akşama kadar işte ve sadece 1 gün hafta içi izni var. Ben hem ev hem çocuğun

Ev içi çalışmada ücretsiz emek

Çalışma yaşamında yer almayan kadın ev içi alanda ücretsiz emek harcamaktadır. Evlilikle

<i>bakımıyla ilgileniyorum. Evlenmeden önce bende çalışıyordum yoğun bir tempom vardı. Evde de aslında boş kalıyor gibiyim ama inanın ne yemek bitiyor ne ütü ne misafir ne çamaşır (K1, Y40, Ç.S-1, Çalışmayan).</i> <i>Bir iş yaşamım yok. Evlendim ve kendimi tamamen evin sorumluluğuna adadım. Aşırı derecede titizim. Benim titizliğim artık bir hastalık derecesinde. Çocuk olduktan sonra kat be kat arttı. Eşimde çok yardımcı değil. Adam aslında yardımcı olmak istese de ben yardım etmede ondan bir şey bekleyemiyorum. Mesai saatleri gibi evdeki düzenimi böldüm. Maaşsız çalışanınım adeta (K2, Y38, Ç.S-1, Çalışmayan).</i>	birlikte kadın yeni bir role sahip olur ve ebeveynliğin getirdiği üst üste binen rollerin ağırlığı altında ezilerek, çalışma yaşamına dönememenin verdiği sıkıntıyla çalışma yaşamının getirdiği olağanüstü eşitsiz rol dağılımları meydana gelmektedir. Böylece bu durum bireyde toplumsal bir baskı oluşturmuştur. Kadının ev içinde rol ve sorumluluklarının fazla olmasıyla birlikte iş yaşamına katılması, aynı zamanda geleneksel rollerin de etkisiyle istihdamda yer alması zorlaşmaktadır. Ücretli bir işte çalışmak kadın için çift vardiya oluşturur. Ev içi ve çocuk bakımı görünmez bir iş olarak kadının sorumluluğuna bırakılmaktadır. Ev içinde harcanan emek geleneksel kalıplar içinde bakıldığında değersizleşir. Emegin karşılıksız hali kadının her gün düzenli olarak yerine getirdiği ev içi işleri görünmez emek olarak kabul edilir
--	--

4.2.5 Ritüellerin Sosyolojik Görünümü

Değer ve normların ilk olarak öğrenildiği yer ailedir. Ritüeller kültürel olarak kuşaktan kuşağa aktarılır. Ortak değer ve inançlar ritüelleri ortaya çıkarmaktadır. Geleneksel toplumlarda çocuğun doğumu ile akla gelen “diş hediği” değişen toplumsal koşullar, tüketim olgusu, küreselleşme, dijitalleşme gibi kavramlar çerçevesinde değerlendirildiğinde öncesinde pek çok ritüelin yapılmasının ardından gelen bir etkinlik olarak günümüz toplumlarında karşımıza çıkar. Hamilelik süreciyle birlikte, çocuğun cinsiyetinin öğrenilmesi ardından sosyal çevreye ilan edilmek için yapılan “cinsiyet partisi”, çocuk doğmadan yapılan “baby-shower”, çocuğun doğumuyla birlikte “lohusa partisi”, 40 uctu, 6. Ayın sonunda kına yakma, 1.yaş günü gibi peşi sıra gerçekleşmesi hedeflenen ritüeller mevcuttur. Yapılan alan araştırması sonucu aşağıdaki temalar ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda katılımcılara “Doğum öncesi herhangi bir tören, ritüel,

etkinlik düzenlediniz mi? (Baby shower-diş buğdayı vs)”, “Doğum sonrası herhangi bir tören, ritüel, etkinlik düzenlediniz mi? soruları çerçevesinde temalar belirlenmektedir.

Doğum öncesi düzenlenen ritüellerden ilki “Cinsiyet partisi” olarak karşımıza çıkmaktadır. Ebeveynler çocuklarının cinsiyetini paylaşmak adına düzenledikleri partiyi bir kutlama şeklinde hazırlamaktadır. Katılımcılardan “cinsiyet partisi” düzenleyen kadınların ifadeleri ve ortaya çıkan temalar şu şekilde kategorize edilmektedir.

Önemli İfadeler	Temalar
<i>“Hamile kaldıktan sonra ayakta durmam yasaktı. Hareketlerim kısıtlanmıştı. Bu sebeple vaktimin çoğunu Instagram’da, sosyal medyada geçiriyordum. Instagram neredeyse hayatımdı. Eşim işten gelene kadar anne sayfalarına, hamile bloglarına bakıyordum. Orada gördüğüm cinsiyet partisini başlarda çok masraflı görsem de uzun uğraşlar ile hamile kalmış, bunu bende ilan etmek istiyordum. Sitenin bahçesinde çardağı süsledik. Evden hazırlıklar yaptık iki de balon aldık ve bizde balonları pembe ponponlar ile doldurduk. Sonra patlattık. Evet gördüğüm hikayeler belki daha gösterişliydi ama sonuçta bende yapmıştım ve içimde kalmamıştı” (K29, Y41, Ç.S-1, Çalışmayan).</i>	Sosyo-ekonomik Durum Gündelik hayat pratiklerimizi şekillendiren sosyal medya tüketim alışkanlıklarımıza değiştirmektedir. K29 söylediği gibi sosyal medyada gözlemlediği davranışı uygulama arzusu sosyo-ekonomik durumun gerektirdiği kadarıyla gerçekleşmektedir. Miller anne olma deneyimini tanımlarken kuramsal kısımda tartıştığımız üzere geç modernitenin çarpıcı etkilerini, üreme, hamilelik ve annelik alanında nasıl etkileri olduğunu araştırmakta bu etkileri de ekonomik duruma bağlamaktadır.
<i>“Çok arzu etmeme rağmen yapamadım. Hamilelik sürecim pandemi dönemine denk geldi. Evden dışarı çıkamıyorum eve çok kimseyi almıyordum. Cinsiyetini öğrendikten sonra aile ile paylaşmamız bir akşam yemeği sonrasında şeker hamurundan yaptığımız pembe kurabiyeler aracılığıyla oldu. Pandemi olmasa</i>	Pandemi Katılımcı ritüellere karşı olumlu bir pratik sergilemek istese de dünya genelinde yaşanan pandemi cinsiyet partisini yapmaya olanak tanımamaktadır. Buna rağmen sadece “kız bebek bekliyoruz” demek yerine katılımcı bunu bir ritüel, seremoni, kutlama haline getirerek “pembe kurabiyeler” ile parti havası yaratmaktadır. Her birey içinde kutlama

kesinlikle büyük bir parti düzenlemek isterdim” (K18, Y44, Ç.S-1, Çalışan).

Kız mı erkek mi? Etkinliklerinin hepsine #cinsiyetpartisi# etiketlerini inceleyerek baktım. Ancak pandeminin yaratmış olduğu korku ile doğumdan önce kendimi riske atmayı hiç istemedim. Nitekim doğumun ardından yapılması gereken türlü etkinliklerin tamamını da yapmaya gayret sarfettim. Çevrem başta da annem çok yargıladı görmemişin çocuğu oldu misali (K39, Y39, Ç.S-1, Çalışan).

Bebeğimi zor buldum zaten cinsiyeti benim için önemli değildi. Mühim olan sağlığı oldu. Pandeminin de yoğun yaşanması, Covid haberleri, hiç kimseye sarılamamak, dokunamamak etkinlik yapmamı erteledi ki olmasa da yapabileceğim bir parti değildi. Cinsiyet partisi yapan arkadaşlarım o dönemde bile çok oldu. Online yapmıştı bir arkadaşım hatta. Renkli buhar şeklinde bir cam şişeye eşiyle birlikte bir sıvı döktüler. Bizlerde zoom bağlantısı ile girdik. Bence saçma idi. Ama yapmadık demeyelim diye yaptık diyorlardı (K28, Y40, Ç.S-1, Çalışmayan).

Bebeğin cinsiyet partisini yaptık o partiden sonra da bir iki ay sonra annemi kaybettik. Aslında hasta değildi. Birden oldu.

arzusunu barındırmakta, sosyo-kültürel şartların farklılığı bu partiyi değişik şekillerde meydana getirmeyi kolaylaştırmaktadır. Küresel bir kriz olan covid-19 bireylerin yaşam pratiklerinin değişmesine zemin hazırlar niteliktedir.

Pandemi döneminde bireylerin yaşamları hızlı bir şekilde değişmektedir. Bu değişimlerin içinde günlük yaşam rutinlerimizin yanı sıra, sürdürmeye çalıştığımız etkinlikler, sosyal aktiviteler yer almaktadır. Bu süreçte katılımcılar pandeminin de yoğun yaşanmasıyla birlikte kalabalık ortamlarda bulunmaktan tedirginlik duymakta, yine de bazı ritüelleri gerçekleştirme zorunluluğu ve arzusunu içinde barındırmaktadır. K28’in kendisi cinsiyet partisi yapmaktan kalabalık ortama girmekten çekinmesine rağmen, örnek verdiği arkadaşı zoom bağlantısı sağlayarak bu etkinliği gerçekleştirmek istemektedir. Nitekim süreç ne olursa olsun bazı bireylerin talep ve istekleri farklılık göstermektedir. Ortaya çıkan n sosyal mesafe kuralı, karantina, sokağa çıkma yasağı, seyahat kısıtlamaları gibi süreçlerden etkilenmemektedir. Ancak k39 her ne kadar kişisel istekleri doğrultusunda tüm ritüelleri gerçekleştirmek istese de korku kültürünün oluşmasına neden olan Covid-19 pandemisi bu durumu sekteye uğratmıştır.

Kişisel Tercihler

Bireyler yaşanan zorlu hamilelik süreçleri ile birlikte kişisel tercihlerini nazar, göz değme

Sanki ben o partiyle anmak istedim hep annemi. Hastane odası hazırlama, lohusa partisi, 40 uctu yapma enerjim ve hevesim kalmamıştı. Acım dinmedi. Sadece doğum günlerini yaptık (K2, Y38, Ç.S-1, Çalışmayan).

Cinsiyet partisi arzuladığım bir detaydı ancak riskli hamilelik geçirdim. Hal böyle olunca 4.aydan sonra ya bebeğimi düşürürsem diye korktum. Göze ve nazara gelmek beni ürküttü. Bundan kaynaklı doğumun olmasını, doğum günü gibi genel ritüelleri yapmayı daha uygun buldum (K26, Y37, Ç.S-1, Çalışan).

gibi geleneksel alışkanlıkların ve Türk toplum yapısının özelliklerini de düşünerek yapmaktan kaçınmalarını olağandır. Birey zaten çocuğum olacak, nazar değmesin diye düşünüp doğumu sağ salım gerçekleştirmenin ardından diğer ritüelleri yapmayı sağlıklı bulmaktadır. K2 yaşadığı kayıp süreci sonra toparlanamaması sonucu cinsiyet partisi dışında diğer ritüellere sıcak bakmazken; k26 partiyi yapmayı arzulamasına rağmen göz ve nazara gelmekten sakınmasını öne sürerek bu ritüeli gerçekleştirmekten kaçınmaktadır.

Doğum sonrasında gerçekleştirilen bir diğer ritüel olan lohusa partisi sosyal medya, kişisel tercih ve tüketim alt teması ekseninde analiz edilmektedir.

Önemli İfadeler	Temalar
<i>“Çok saçma bulduğum ama sanki gerçekleştirmezsem içinde yaşadığım süreci eksik yapacaktım gibi bir duyguya kapıldığım bir andı. Bebeğimin kırkı çıkana kadar özenle taşlar baktım, yeni kıyafetler satın aldım. Kızıma çiçekli taş aldım. Kayınvalidem bu yaptıklarına şiddetle karşı çıkması da beni fişekledi sanırım. Arkadaşlarımı ve yakın akrabaları eve çağırdık. Kızıma dualar okunmadan önce ben lavanta keselerini dağıttım gelenlere “... ‘in Lohusa günü’” etiketiyle. Kayınvalidem çocuk 1 yaşına gelene kadar yaptığım bu “işgüzarlığı” oğluna eleştirdi durdu. Ama sanki bunu tamamlamazsam Instagram’da takip ettiğim sayfalardaki anneler kadar iyi bir anne olamayacaktım” (K33, Y40, Ç.S-1, Çalışan)</i>	Sosyal medya İletişim araçlarının ve teknolojinin ulaşılabilir kolaylığı sayesinde annelik sosyal medyada sunulduğu şekliyle yaşanmaya çalışılmaktadır. Nitekim annelik hakkında yapılan pek çok araştırmada sosyal medyanın etkisine değinilmektedir. Coşkun’un “<i>Sosyal Medyada Annelik Kimliği</i>” (2023) alan yazında yeni bir kaynaktır. Fenomen annelerin gözüyle anneliğe bakış ve gerçek hayattaki annelik kimlikleri sorgulanmaktadır. K33 ‘ün de ifade ettiği üzere “içinde yaşadığım süreci eksik yapacaktım gibi bir duyguya kapıldığım” ifadesi sosyal medyanın sunduğu annelik pratiklerini gerçekleştirmeye çalışan modern anneyi tanımlamaktadır. Instagram özelinde anneler fenomen, iyi, kötü, popüler etiketleri ile yer almaktadır. Sosyal medya annelik yapma biçimlerini şekillendirmektedir.
<i>“Lohusa partisini istemedim aslında. Ama kendimi bunun içinde buldum önce lohusa pijamaları geldi, sonra şerbet yapacağız dediler. Ee bu kadar hazırlık yapacaksak bende istiyorum dedim eşime. O da bu konularda çok anlayışlı. Ailelerimizi ve yakın arkadaşlarımızı davet ettik, küçük bir parti düzenledik” (K9, Y39, Ç.S-1, Çalışmayan)</i>	Kişisel Tercihler Ender (2021) <i>Bir Avazda</i> kitabında toplum tarafından atfedilen jandarmalık görevini hamilelik ile sınırlı bulmuyor. Daha sonrası için kendini ideal olarak gören birtakım insanların senin için yaptıklarında her şeyi sorgulamasını anne faşizmi olarak görmektedir. Kendini ideal anne olarak görenler yaptığın her şeyi sorgulamasına,

<i>Biz hastane odasına masa kurduk. Bir organizasyon şirketi ile anlaştık. Özel hastanede doğum yaptığım için kendime özel bir odam vardı bu noktada rahat bir kutlama oldu. Kapiya hoş geldin yazısı, girişte bir masa, lohusa şerbeti, lohusa şekerlemesi, şeker hamurundan emzikli kurabiyeler, gelen misafirler için hediyeler yaptırarak (K37, Y48, Ç.S-1, Çalışmayan).</i> <i>Şeker hamurundan kurabiyeleri süsledik. Şerbetler yaptık tarçınlı, zencefilli hastane odasında ve kızımın 40'ı çıkana kadar bu etkinliği sürdürdük. Gelene hediyesini verdik (K1, Y40, Ç.S-1, Çalışmayan).</i> <i>Hamileyken 10-12 kg aldım. Çok almadım az kg aldın çocuk kg almadı beslenemeyecek gibi şeyler söylendi. Çok iri yarı bir kadına dönüşmekten korktum karnım çatlar diye korktum. Yemek yeme isteğimde çok olmadı. Doğumdan sonra da çok kg verdim aslında. Lohusa hali mi nedir bilemedim ne dense alındım. Üzüldüm, içerledim, hırslandım. Doğumdan sonra da rahim hala şekillenmedi içerde hala bir tane daha var ne zaman doğuracaksın diyenlerde oldu münasebetsizce bulduğum sorulardı ve daha çok agresif bir yapıya büründüm. Çok mutsuz günlerimde oldu öleyim de kurtulayım da dediğim günlerimde oldu bir psikologdan randevu alıyorum 3 aydır basit bir ilaç kullanıyorum. Yani genel görünüm olarak mutluluktan ölmüyorum ama mutsuz muyum ee bakarsak mutsuz muyum yoo mutsuzluktan da ölmüyorum güzel vakit geçirdiğimizde</i>	eksik yapılan şeylerde yetersizlik yaftalamasına, çocuğun için yeterince ya da fazla emek verdiğin algısına düşürebilmektedirler. Ancak her kadının deneyimi, anneliği, doğum öncesi ve sonrası ritüelleri farklılık göstermesi doğaldır. Katılımcıların bir kısmı sosyal medyanın da etkisiyle örnek alınan kişilerin genelde fenomen hesapların paylaşımlarına istinaden ritüel gerçekleştirdikleri söylenirken, diğer bir yandan pandeminin de etkisiyle doğuma dahi tek başına girmek zorunda kalan kadınların olması çalışma kapsamında dikkat çekicidir. Nitekim katılımcılar genellikle kişisel arzuları doğrultusunda hareket etmekte, dış seslere kulak asmamakta, özenle süslemeler, kutlamalar konusunda hevesli ve istekli görünmektedirler. K10 lohusa sonra hem fiziksel hem de ruhsal olarak çöküş yaşamaktadır. Lohusa dönemi doğumdan sonra 6-8 hafta arası sürmektedir. #lohusakafası etiketi ile sosyal medyada sunulan annelik pratikleri kadının bu dönemde yaşadığı fiziksel ve ruhsal zorlukların ifade edildiği bir konu etiketi olarak karşımıza çıkar. Kadın bu dönemde özünü bulmaya çalışırken hem fiziksel hem de ruhsal olarak toparlanma süreci olarak ifade edilmektedir. Nitekim K10 sağlıklı bir psikolojik süreçte olmadığından ötürü lohusalığı tamamlanması gereken bir süreç olarak kabul etmekte zorlanmakta, psikolojik destekle bu süreci atlarmaya çalışırken parti düşünmemektedir. Aynı zamanda K10
--	--

<i>oluyor. Çocukla ilgili yaptığım şeyin karşılığını görünce mutlu oluyorum bir şey öğretmişim yapıyor mutlu oluyorum kendi yemek yediğinde, kıyafetini giyince ama bir şey yapınca anında modum düşüyor. Genel olarak tepki aldıkça mutlu olabiliyorum sanırım beklentim çok yukarlarda (K10, Y38, Ç.S-1, Çalışmayan).</i>	doğumdan sonra postpartum yaşamış gebelik ve doğum sonrası arada yaşanan dönemde hem bireysel olarak kötü hissetmiş hem de bir anne olarak yetersiz hissettiği zamanlar yaşamaktadır. Gebelikte ve postpartum dönemde kadınlar fiziksel ve duygusal birçok değişim yaşamaktadır. Bu değişimler sonucu duygudurum bozukluklarına yatkın hale gelen kadınlar; annelik hüznünden, belirtilerin ve şiddetin giderek arttığı söylenebilir (Yavuz; Bilge, 2022: 1).
<i>“Lohusa döneminde annem hep yanımda kaldı. O dönem hep kırmızı giydim ya da saçıma bağladım. Lohusa şerbeti, lohusa duası yaptık ama parti yapamadık. İsterdim ancak covid döneminde denk geldi”. Kırmızı kullanma sebebimiz inanışlara göre kırmızı rengin al basmasından koruması idi. Hastanede hemen saçıma bir kurdele takıldı (K13, Y39, Ç.S-1, Çalışmayan).</i> <i>Hastane odası için aslında ben bir lohusa partisi havasında bir organizasyon ayarlamıştım ancak suyum geldi ve acil doğuma girmek zorunda kaldım. Bu etkinliği eve çıktıktan 2 gün sonra gerçekleştirebildik. Eve çıktıktan sonra da yanımda hep demir bulundurdum. Kaşık, iğne, firkete ne bulursak. Sürekli evde kırmızı bandana ile gezmek komik oluyordu. Bir de kendimi çok çirkin hissettim ilk zamanlar. Hamileliğe alışmıştım. Birden karnım yok olmuştu. Eşimin beni beğenmemesi kaygısını yaşadım. (K32, Y45, Ç.S-1, Çalışan).</i>	Tüketim Bir tüketim aracı olarak lohusa partisi yapılmasa da geleneksel inançlar ve ritüellerin günümüze “kırmızı (nesne) sembolü” ile taşındığını söylemek mümkündür. Hayatımızın eksik kalan bir yanını dolduran ritüeller aslında sembolik birer eylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Tıpkı K10 gibi K32 de esasında postpartum süreci yaşamakta, beğenilmemekten kaygı duymaktadır. Kırmızı rengi ise albasmasından korumasından kaynaklı tercih ettiğini belirtmektedir. Geleneksel inanışların hala sürmesi günümüz koşullarında şekil değiştirerek devam etmektedir. Geçmişten günümüze tüm Türk dünyasında, doğumla ilgili inanışlar çerçevesinde karşımıza çıkan Alkarısı ve Albasması inanışı bugün de etkisini kaybetmeden devam etmektedir. Nitekim Türk kültüründe bir korku kültürü oluşturmaktadır.

	Alkarısı lohusaya ve bebeğine, özellikle doğumdan sonraki ilk kırk gün içinde zarar vereceği düşünülen dişi bir ruh tasarımıdır. Albasması ise, bu dişi ruhun lohusaya ve bebeğine musallat olmasıyla ortaya çıktığına inanılan bir rahatsızlık olarak görülmektedir ki, modern tıp bu rahatsızlığı lohusalık humması olarak adlandırmaktadır (Demren, 2018:1).
--	--

Doğumdan sonra 40 gün evde beklenilmesi gereken geleneksel ritüel modern dönemde şekil değiştirmesi 40 uçu spaları ve partileri ile olanaklı kılınmıştır. Kırk uçu teması kapsamında tek bir alt tema olarak geleneksel ritüeller belirlenmiştir.

Önemli İfadeler	Temalar
<i>“Erken doğum yapınca doğumdan önce bir parti düzenleyemedim. Aslında baby shower çok istemiştım lohusa dönemi parti yapmak bana kendimi çirkin hissettirecekti. Tüm vücudumda selülitler, yağlar, fazla kilolar, asık çirkin bir yüz, bakımsız süt kokan bir kadın. Evet emzirmek kutsal ama zaten sütüm çok fazla geliyordu ne giysem göğüs pedleri ile ancak durabiliyordum. Anlayacağınız benim baby shower de aldığım kıyafet lohusa dönemimde değerlendirdi. 40. Gün hem mevlüt okuduk hem ikramlarımızı, hediyelerimizi dağıttık. Küçük cep dua kitapları, mini kolonyalar dağıttık. Yani Y..’nin baby shower partisi oldu mu size Y...’nin lohusa partisi. Annem ve kayınvalidem gelenekler biraz çatıştı. Önce bebeği yıkayalım diyen oldu önce dua diyen oldu. Sonunda bebeği misafirler gelmeden güzelce yıkadık gül suyu yerine gül yaprağı koyduk suyuna. Anneanne ve babaanne altınlarını taktılar. Gelen misafirler hediyeler ile geldi. Nazar boncukları taktık beşiğine ve üzerine. Suyun yanına kaselere piriç, bulgur, şeker, para, anahtar, dolma kalem, kitaplar koyduk” (K32, Y45, Ç.S-1, Çalışan)</i> <i>“Uzun zaman sonra sahip olduğumuz çocuğumuzu 40 gün boyunca sadece kendi</i>	Geleneksel Ritüeller Geçmişten günümüze kadar gelen geleneksel ritüeller sosyal yaşamımızda pek çok etkiyi barındırmaktadır. Ritüeller temsil ettikleri topluluk ya da toplumlar için toplumsal bütünleşmeye katkı sağlamaktadır. Doğumdan sonra geçiş ritüelleri, farklı biçimlerde olmakla birlikte, bireyin bir toplumsal statüden bir başka statüye geçişini simgeleyen ritüellerden biri ise 40 uçu!’dur. Bu ritüelde ise bebeğin artık nazara karşı koruyan, güçlendiren, bir ritüel olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de Doğum Etnolojisi kitabında lohusa ile yavrusunu 40 gün ve kırk gece yalnız bırakılmaması gerektiği yazılmaktadır. Lohusa ile çocuğunun yastıkları altına Kur’an, kama, orak, bıçak, maşa, demir, makas, ekmek, soğan, erkek pantolon ve yeleği konur. Lohusa ve çocuğuna kırk gün içinde gelen hastalıklara kırk basması (Anadolu), bazı yerlerde kırk düşmesi (Antalya), kırk karışması (İstanbul), kırk bastı (Eskişehir) isimleri verilmektedir (Acıpayamlı, 1961: 81,82). Geleneksel ritüellerden kopuşla beraber lohusa, 40 uçu gibi etkinlikler daha modern ve tüketim eksenli gerçekleşmektedir.

ailemize gösterdik. Benim annemler ve eşimin annesi. Korkuyordum çocuğuma bir şey olur diye. Kayınvalidem daha geleneksel beni ne dışarı çıkardı ne dışardan arkadaşlarımın gelmesine müsaade etti. Zaten bu süre boyunca hep kırmızı giydirildim, sosyal medyada çocuğumu paylaşmadım. Mevlüt düzenledik, hediye sepetleri düzenledik. Yumurta, buğday, şeker, tuz koyduk. Bunların birer anlamı varmış. İmanlı olsun diye tesbih koyduk. Geleceği parlak olsun diye altın ekledi kayınvalidem, Tüm kapılar kolay açılsın diye evin anahtarını koyduk. Tatlı dilli olsun diye şeker, tüm zor işlere dayanıklı olsun diye tuz, ömrü uzun ve bereketli olsun diye pirinç, iyi bir iş sahibi olsun diye makas, okusun ilim insanı olsun diye kalem, dini bütün olsun diye Yasin, pamuk gibi kalbi olsun diye pamuk ekledik. Anne ve babasıyla mutlu bir yaşamı olsun diye de alyanslarımızla birlikte üçümüzün fotoğrafını koyduk” (K33, Y40, Ç.S-1, Çalışmayan).

Ben evlendiğimde çocuğun olmaz hamile kalamazsın diyenlere inat çocuğum için her türlü etkinliği yapmak istedim. Birkaç arkadaşım geldi. Aile büyükleri, annemler, 20 kişi kadar misafir ağırladım. Küçük hediyelikler verdik. Misafirler gelmeden yıkadık bebeğimi, 40 uçurma içinde birkaç nesne koyduk. Ardından o akşam sevdiğimiz bir yere eşimle beraber gittik. Dışarı da çıkarmak gerekiyor dediler (K19, Y46, Ç.S-1, Çalışan).

40 uçtu ritüeli için makas, yiyecek vs. kullanılmasına rağmen bu etkinliğin gerçekleşme şekli modern çatı altında olmaktadır.

<i>Çok güç anne oldum. Bu sebeple ben çocuğumu 40 gün kimseye göstermedim. Annem o dönem Almanya'daydı. Benim yanıma geldi. 40. Günü banyo yaptırdık. Annem sırtını ovaladı. Bizde “diken çıkarma” denir. Ovarsın sırtından dikenler çıkar. Sonra onlar zamanla dökülür. Öyle çekip çıkarmakla yapılmaz. Çocuk rahatlarmış. Bundan kaynaklı 40 uçuşmasında farklı bir şey olarak biz diken çıkardık (K40, Y55, Ç.S-1, Çalışmayan).</i> <i>40 uçuşma evde basit bir törenle yaptık. Ama bize doktorumuz el ayak gelişimi için 40'ı çıktıktan sonra spa önermişti. Şimdi 2 haftada bir spaya hala düzenli bir şekilde gidiyoruz (K39, Y40, Ç.S-1, Çalışan).</i>	
---	--

Altıncı ay kınası Her yörede olmasa da katılımcıların ifadelerinden göçmenlere ait bir ritüel olduğu çıkarımında bulunulmuştur. Geleneksel ritüel-kaybetme korkusu alt teması çerçevesinde iki katılımcının altıncı ay kınası yaptığı gözlenmektedir.

<i>Önemli İfadeler</i>	<i>Temalar</i>
<i>“Bir çocuğum olsun o da kız olsun ona tüm ritüelleri yapacağım diye kendime söz vermişim onca düşüğün ardından tüm ritüelleri yapmalıydım. Bir şey eksik kalırsa sanki çocuğuma bir şey olacak korkusu yaşıyordum kalbimde. Sadece kız çocuğuna yapılan bu etkinlik için bindallı aldım kızıma, taht seçtim ama eşim yok artık buna gerek yok dediği için iptal ettim. Kızım ile beraber bende bindallı gibi bir kaftan giyindim. Kızıma</i>	Geleneksel ritüel-Kaybetme Korkusu Kaybetme ve geç bulmadan dolayı kız çocuğuna her türlü ritüeli yapmak isteyen katılımcı, geleneksel bir ritüel olarak karşımıza çıkan altıncı ay kınasının her bölgede hâkim bir gelenek olmadığını 40 katılımcıdan sadece ikisinin bu etkinliği yapmasından yola çıkarak söyleyebiliriz. Katılımcı hem çok geç çocuk sahibi olduğu

dualar eşliğinde banyo yaptırdık. Kına annesi olarak en yakın arkadaşımı seçtim. Madeni paralar, lavanta keseleri, yemiş, lokum, gül yaprakları koyduk (K25, Y48, Ç.S-1, Çalışmayan).

Biz göçmeniz. Anneannem yıllarca İzmir'de yaşamış orda göçmenler ile birlikte. Annemin çocukluğu bu şehirde geçmiş. Benim kızım olduğunda çok sevindi. Yöresel kıyafetlerimizi giydik. Evin bahçesinde eğlendik oynadık halay çektik. Beyaz pantolon beyaz gömlek ve cepken satenden özel bir kıyafeti vardı annemin. Lila 'ya da aynılardan diktirdim. Ellerimiz kınalandı kötü enerjilerden uzaklaşmak için üzerlik yaktılar. Nazara büyüye karşı yapılmış. Eğlenceli geçti (K33, Y42, Ç.S-1, Çalışmayan).

hem de bir ritüel bile eksik kalsa çocuğunu kaybetme ve pişmanlık yaşayacağı korkusundan kaynaklı gerçekleştirdiği bu törende dualar ve lavanta keseleri vurgusunda bulunmaktadır. Giddens'in da kuramsal kısımda vurguladığı üzere, modern topluma geçişle beraber bir bireysellik kavramına değinilmekte, bireyselleşmeye götüren gelişmelerin yaşanmasında insanların geleneksel bağlarından, inanç sistemlerinden ve sosyal ilişkilerden kurtaran deneyimlere değinilmektedir.

Altıncı ay kınası bu noktada inanç sistemleri etrafında şekillenen bir deneyim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir diğer ritüel doğum günü olarak karşımıza çıkmakta, tüketim, pandemi ve kişisel tercih alt temalarından oluşmaktadır.

Önemli İfadeler	Temalar
<i>Doğum gününü çok abarttığımı söyleyenler oldu. Düğün gibi bu kadar masrafa ne gerek var dediler. Ama ben ilk yavrusunu 40 günlükken kaybetmiş bir anneyim o zamanlar 37 yaşındaydım. Şimdi çocuğum 1 yaşına basmış nasıl yapmam dedim. Ki mucize bir bebektir. Kulak arkası ettim söylenenleri. Kim ne düşünürse düşünsün dedim (K39, Y40, Ç.S-1, Çalışan). Çocuğumuzu etkinliklere boğmak gibi bir alışkanlık edinmedik. Sadece doğum günlerinde küçük bir pasta aldık ve aile arasında yaptık. Anneanne dede ben teyze değişmeyen kadro. Baba da uzaktan kutluyor hafta sonu görmeye gelince gidip dışarıda bir pasta kesiyoruz. Sadece bu sene okulunda kutlamak istedim covid nedeniyle okul izin vermedi. Sade kutlamalar, pasta üfleme ardından hediyelerimizi verip öpüp kokluyoruz bu kadar. Yapmış olalım diye aslında yapıyoruz. Yoksa çocuğumuzun her günü özel (K16, Y46, Ç.S-1, Çalışan).</i>	Tüketim Tarihsel süreçte annelik ritüelleriyle birlikte Türkiye'nin aile yapısında son yıllarda görülen değişmeler içinde tüketim kültürünün değiştiğine de değinilmektedir. Maier de "tüketmek kapitalizmin objektif müttefiki" ve anneliğin de temek dayanağı olduğunu ifade etmekte, çalışma kapsamında da katılımcıların ifadelerinden ortaya çıkan alt temalarda tüketim olgusu sıklıkla dikkat çekmektedir. Katılımcılar içerisinde ritüel yapmayan anneler dahi doğum gününü çekirdek ailesiyle birlikte düzenlemektedir.

Çocuğuma doğum günü de dahil olmak üzere etkinlikler yapamadık. Pandemi bizi asosyal hale getirdi. Zira o dönemde biz markette sosyalleşen insanlardır. Bundan kaynaklı ne ritüel ne baby shower ne de klasik ev basit bir doğum günü yaptık. Şimdi geriye dönüp bakınca içimde kaldığını gözlemliyorum (K7, Y42, Ç.S-2, Çalışan).

Doğum günü dışında bir etkinlik zaten yapmadım. Doğum günü de öyle şaşalı ve gösterişli değildi. Aile arasında bir pasta kestik. Sanırım ben bu etkinliklerde de biraz ketum ve somurtkanım. Annem de bize yapmamıştı. Görmediğim ve içime sindiremediğim bazı alışkanlıklara gebeyim esasında (K10, Y38, Ç.S-1, Çalışmayan).

Pandemi nedeniyle doğru düzgün etkinlik yapamadım. Aslında anne olmaya da anlamıyla uyum sağlayamamıştım. İnsanlar ile bir araya gelmek istemiyordum. Doğumun hemen ardındaki süreçte duygusal olarak çok hassastım. En yakınlarım bile bana fazla geliyordu. Misafirlerin olduğu herkesin bir lafının olduğu bir ortamı kaldıramayabilirdim. Sütün geliyor mu, bebeğe bakabiliyor musun gibi sorular geliyordu bana. Bunlar beni iğreti etmişti. O sebeple doğum günü etkinliği yaptığım zaman hem pandemi azalmıştı hem de ben insanların söylemlerine biraz daha psikolojik olarak hazırdım. Bir parkta topladık sevdiğimiz insanları, yakınlarımızı (K29, Y47, Ç.S-1, Çalışmayan).

Pandemi

Pandemi yaşantımızı, hayat standartlarımızı, gündelik yaşam pratiklerimizi, insan ilişkilerimizi derinden etkileyip, kalıcı hasarlara ve değişimlere neden olmaktadır. Sosyal mesafe kuralı, karantina, sokağa çıkma yasağı gibi rutin yaşantımızı etkileyen kısıtlamalar aslında annelerin şu anını da etkilemektedir. Doğum günü etkinliklerinde anneler özellikle Covid döneminde hamile kalmış ve çocuğunu dünyaya getirmiş kişiler ise, toplu ve kalabalık etkinlikleri kapalı ortamlarda gerçekleştirmek noktasında çekimser davranmaktadır. Nitekim K29 pandemi süreci bitse dahi, etkinliği açık alan olan parkta gerçekleştirmektedir.

Ay hiç hoşlandığım şeyler değil ben nikahımı zor yaptım gereksiz ritüellerden hoşlanmıyorum kendi doğum günümü bile kutlamam çocuğun doğum gününü istiyor diye kutluyorum hepsi bu (K20, Y51, Ç.S-1, Çalışan).

Biz çok kalabalık bir aileyiz. Çocuğumun büyük annesi ve dedesi çok düşkündü. Onların bahçeli bir evi var. İlk yaşını orda kutlamamızı istediler. İnsanlar artık kalabalık olunca evlere tıkmak istemiyorlar. Bizde bahçeyi süsledik. Akrabalar ve arkadaşlarla toplandık. Hep birlikte eğlendik. İlk yaşını aslında kızım çok algılamadı ama sanki biz kendimiz için yapmış olduk (K23, Y40, Ç.S-1, Çalışan).

1 yaş gününü çok önemsedim. Belki farkında değildi yaptığımız etkinliğin ancak eşimle ve Lena ile aynı kıyafetleri giyip unicorn temasını seçtik. Şimdi dönüp bakıyorum bu etkinliği ben kızım için değil kendi mutluluğum için yapmışım (K24, Y38, Ç.S-1, Çalışan). 1 yaş ile diş buğdayını beraber yaptım. 11. ayında dişi çıktı 1 ay sonrası da zaten doğum günüydü. Hedik kaynatılır bizde. Yaş günü kutlamasında da türlü hazırlıklarla birlikte diş hediği de kaydattık. İkisi bir arada çıktı. Bu devirde artık çok zor ekstra ritüellere masraf yapmak (K38, Y45, Ç.S-1, Çalışmayan).

Kişisel Tercihler

Uygulanan ritüeller aslında orta sınıfın sürdürdüğü etkinliklerdir. K20 sosyolog, K23 öğretmen, K24 Pilates eğitmeni olarak yaşantılarını sürdürmektedir. K38 kişisel tercihler alt teması altında yer vermiş olsak da çalışma yaşamında yer almamakta, ritüellerin ayrı ayrı yapılmasını da gereksiz görmektedir. Tüketim ve kişisel tercihler noktasında annelikte artık araçsallaşmaktadır.

Ritüel kapsamında son temayı Doğumdan Önce ya da Sonra Herhangi Bir Ritüel Yapmayan Annelerin Görüşleri oluşturmaktadır.

Önemli İfadeler	Temalar
<i>Anne olduğumu öğrendiğim zaman çok fazla telefonla uğraştım. Kalkmam yasaktı bir süre. Kendimi kaybetmiş gibi sürekli instagramda ünlülerin doğumla ilgili yaptıklarını seyrettim. Bir sür sonra o kadar sıradan ve anlamsız hale geldi ki. Bu ne saçmalık diye sorguladığım bir döneme girdim. Sonra tüm sosyal medyalarımı kapattım ve dünya klasiklerini okumaya, eski filmleri izlemeye adadım kendimi. Bilmem çocuğum sanki daha huzur buldu bu uğraşlarımla, hamileliğim sağlık anlamında sorunlu geçse de bu aktiviteler beni rahatlattı. (K28, Y40, Ç.S-1, Çalışmayan).</i> <i>Pandemi nedeniyle bütün bu etkinlikleri yapmayı düşünmedim bile. Pandemi olmasa da ister miydim emin değilim. Yapsam bile çok pişman olabilirdim. Çünkü doğumun hemen ardındaki süreçte duygusal olarak çok hassastım. En yakınlarım bile bana fazla geliyordu. Misafirlerin olduğu herkesin bir lafının olduğu bir ortamı kaldıramayabilirdim (K5, Y36, Ç.S-1, Çalışan).</i>	Sosyal medyada resmedilen annelik idealize edilen bir annelik olarak sunulmaktadır. Özellikle instagramın aktif kullanılmasıyla birlikte ortaya çıkan hesaplarda Instagram annelerinin sayısında yaşanan artış annelik hakkındaki beklentiyi Instagram’la sınıflandırmak durumunda bırakmaktadır. Mükemmel, yoğun, iyi gibi pozitif sıfatlarla tanımlanan annelik duygusu yansıtılmakta, tüm bunlara rağmen sosyal medyada görünen bu mükemmel annelikte de aksaklıkların olabileceği vurgulanmaktadır. K28 hamilelik sürecinde yoğun bir şekilde Instagram’ın görünen yüzünü takip ettiğini ancak geri planda dayatılan olgusunun ona ağır gelmesi ve saçma bulmasıyla birlikte hesaplarını kapattığını söylemektedir. Pandeminin yoğun etkisi ve insanların evde kalma sürecinin uzun olması sosyal medya kullanımını artırmaktadır. Yine de yapılan çalışma ekseninde katılımcı annelerin pek çoğu sosyal medyayı aktif kullanmakta ve kendilerine uygun gelen ritüelleri süzgeçten geçirerek uygulama yoluna gitmektedirler.

4.2.6 Değişen Annelik Pratikleri

Her toplumun rol model aldığı ve doğru bulduğu annelik pratikleri farklıdır. Geçmiş dönemlerde geleneksel annelik daha makbul kabul edilirken, yaşadığımız dönem farklı annelik pratiklerinin tartışılmasına zemin hazırlamaktadır. Evhamlı annelik, helikopter annelik, sosyal medya anneliği, instagram anneliği gibi pek çok farklı pratikle karşılaşmak olasıdır. Bu kapsamda yarı-yapılandırılmış görüşme formuna istinaden sorulan sorular ışığında katılımcıların annelik pratikleri aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.

Önemli İfadeler	Temalar
<i>Motherblessing de denilen anneliğe geçiş töreni, baby showerdan farklı olarak annenin anneliğe geçişini onurlandıran bir kutlama. Annenin sadece en yakınları bir araya gelerek bir kadın çemberi oluşturuyor. Tüm kadınlar anne ile ilgili iyi dileklerini dile getiriyor anneyi cesaretlendirici şeyler söylüyorlar. En rengarenk boncuklar almıştım, herkes bir boncuk seçip iyi dileklerde bulunup ipe bir boncuk geçirdi sırayla, sonra dualarla onu bağladık ve doğum anında bana cesaret vermesi için yanımdaydı, hala da bebeğin beşiğinde duruyor. Bir de alan tutucu herkesin bileğine kırmızı ip bağladı, bebeğin doğum haberini aldıktan sonra herkes ipi kesip, çiçek, ağaç vs. uygun gördüğü bir yere bağladı, doğuma kadar herkesin bileğinde kaldı ip. Bir de sepet hazırlanmış galiba içine bozuk para, şeker (tatlı dilli olsun) filan diye, un vs. koyuluyormuş, ancak benim aynı gün doğum günüm diye böyle şeyler yapmadık pasta kestik (K31, Y37, Ç.S-1, Çalışan).</i> <i>Pilates kampları yaptığımız sırada bir anneye tanışmıştım. Aslında doğum hocasıydı. Halihazırda hamile kalanlar için</i>	Wulf doğumu bir geçiş ritüeli olarak tanımlarken aslında motherblessing de anneliğe geçişini sembolize eden bir modern zaman ritüeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın anne olmadan önce annesinin kızı konumunda iken, doğuma az bir zaman kala artık kadın olan anne bunu bir kutlama haline getirmektedir. Kadınların toplanıp hamile olan kadının çevresinde çember oluşturmasının anlamı “merak etme bu kadar kadın seninle beraberiz ve destekliyoruz” anlamında gelmektedir. Anneliği karşılama ritüeli aslında sadece anne için değil katılan tüm kadınların anne olsun ya da olmasın rahatlamasına katkı sağlayan bir merasim olmaktadır. Anneliği onurlandırmanın yanı sıra bir geçiş ritüelidir. Bu ritüelin kapsamında çiçeklerle taç yapmak, göbek boyama, ayak yıkama, meditasyon gibi aşamalar yer almaktadır.

doğum koçluğu yapıyordu. O dönemlerde ben hamileydim. Motherblessing'i ilk ondan duymuştum. Aslında anneliği onurlandırma, kadının bakirelikten anneliğe geçişini sembolize ediyormuş. Doğuma 1 ay kala bende bir çember oluşturdum en yakın arkadaşlarımdan. Yalın parkta minderler, meyve, kırmızı bir şerbet, kuruyemiş, tatlı aldık. Çemberin ortasına mumlar yaktık, içine yapraklar çiçekler döşedik. Başına çiçeklerden taç hazırladık. Ben geniş rahat çiçekli bir şeyler giydim. Kırmızı ipler hazırladım. Çikolata ve şekerleme kutuları yaptım gelenler için. Adaçayı ve ökse otu yaktık nazara ve büyüye karşı. En yakın arkadaşlarım ve doğum koçum ile anneliği karşılama ritüeli hayatımda yaptığım en komik ve eğlenceli aktivite oldu. Aslında baby shower gibi ama burada bebeği değil anneyi onurlandırma söz konusu (K24, Y38, Ç.S-1, Çalışan).

Ben hatıra olarak yaptım tüm ritüelleri. Her şey el emeğimdi. Çocuğuma aldığım ilk kıyafetleri, köpeğimiz kahveyi, ilk ultrason görüntüsünü aldım. Eşim, ben, köpeğimiz ve bebeğimizle gittik. Aslında bunlar bir anı idi. Ama hamilelik dönemimde rahatlamak adına 7. Aylarımdı sanırım çıplak ayakta çimlerde dolaştım. Fotoğraf çekindik. Çocuğum büyüdüğünde ve ben neredeydim diye sorduğunda bu fotoğrafları göstermek istedim (K26, Y37, Ç.S-1, Çalışan).

Hamile kaldığımı öğrendikten sonra sosyal medya benim için etkisiz oldu. İzole

ettim kendimi. Orada yazan şeyleri yapmak, olaylara yetişmek, anneliği karşılamak, lohusa depresyonu, 3 ay bunalımı neler neler yazmışlardı. Bende biraz dijital dünyadan uzaklaşmayı tercih ettim 9 ay (K37, Y39, Ç.S-1, Çalışmayan).

Anneliği karşılaşma töreni için Instagram araştırma yaptım. En yakın gördüğüm kişi ile ilerlemek istedim bu da Refika oldu. Anneliği karşılama gününde anne beyaz giyecek geriye kalan çemberdeki kişiler uçuş uçuş giyecek ve karnın açık kalacak dedi. Yakın arkadaşlarıma whatsapp grubu kurdum Refika'yı da aldık ardından beni gruptan çıkardılar. Sevdiğim müzikler çalınıyordu alana gittiğimizde aslında Refika ve arkadaşlarım benim için organize etmeye devam ettiler. Ben alana gittiğimde yaşanan süreçten bihaber oldum. Herkese boncuk verdik misinaya dileklerimizi dileyip misinaya taktık. Kısaca bebek ve benim için dilekler oluşturdu. Bana gelince nasıl bir doğum beklediğim hakkında konuşma yaptım ve sonlandırdım doğuma giderken de bilekliği yanımda götürdüm. Taze çiçeklerden bana bir taç yaptırılmış. Başıma o takıldı. Refika burada doğumdan bahsetti. Bilgelik olan doğumun kendisidir dedi. Bende bu esnada beklentimi söyledim. Her iki doğum türüne de hazırım dedim. Ve ben normal doğumla 5 dk doğurdum. Hiç zorlanmadım. Enerjilerin benimle olduğunu hissettiğim için oldu. Bu ritüeli yapmak isteme sebebim çocuğumun sağlıklı doğmasını sağlamak, huzurlu kılmaktı (K39, Y39, Ç.S-1, Çalışan).

4.2.7 Kuşaklararası İlişkiler

Anne olduktan sonra katılımcıların pek çoğu annelik sorgulamalarını kendi anneleri ile olan ilişkilerinde sentezlemektedir. Bu kapsamda yarı-yapılandırılmış görüşme formu ışığında sorulan “Kendi annenizin size karşı annelik pratiği nasıldır?”, “olumlu-olumsuz bulduğunuz annelik pratikleri nasıldır?”, “Eşinizin annesinin annelik pratiği nasıldır” gibi sorular çalışma kapsamında annelik ile ilgili kuşaklararası ilişkinin tartışılmasına olanak tanımaktadır. Nitekim ifadeler çerçevesinden bakıldığında olumlu pratiklerde kadınlar annelerini, olumsuz pratiklerde ise gözlemleme imkanları dahi olmayan eşlerinin annelerinin pratiklerini örnek gösterme eğiliminde oldukları görülmektedir.

Önemli İfadeler	Temalar
<i>Annemin anneliği hep çok fedakâr ve anlayışlı idi. Ben daha kuralları olan bir anne oldum. Sanırım bu benim kişiliğimle alakalı. Kayınvalidem ise çok rahattı. Mesela bir gün kızımı ona bıraktım ağzı hep salça içinde çorba yemiş ve kalmış. Ama bu annemde asla olacak bir durum değil. Benim çocukluğumda pis bir kıyafetle kalmışlığım bile yokmuş. Çünkü aşırı titizdir. Ne kadar anlayışlı bir anne de olsa, bazı konularda annemle aynı yöne bakmıyorum. Kirlenirse kirlenir. Ne yapalım diyorum (K3, Y52, Ç.S-1, Çalışmayan).</i> <i>Masal doğduktan sonra annemle çok atışır olduk. “Sırtına bez koy. Üstünü ört kızım” diyor. 40 derece sıcakta bebeğe bu zulmü yapmak bana yanlış geliyor (K39, Y39, Ç.S-1, Çalışan)</i> <i>Aslında alt komşum var onun anneliğini her şeye yetişmesini çok seviyorum. Bir de kuzenim var. Onun da çocuklarına karşı</i>	Örnek alma-Kıyaslama Kuşaklararası ilişkiler kapsamında anne olan kadın genel itibariyle annesiyle olan ilişkisini kıyaslama yoluna gitmektedir. Aynı zamanda eşinin annesinin annelik pratiğini de hayatına yansıtmakta, olumlu-olumsuz özelliklerinden anneliği noktasında pay çıkarmaktadır. Nitekim K3, K39 K13 titiz ve temiz olma noktasında keskin çizgileri olan anneler olarak tasvir edilmektedir. Geleneksel olarak çocukluklarında yapılan uygulamaların kendilerine de anne olduktan sonra dayatılmaya çalışılan davranış kalıplarını örnek göstermektedirler. K39’un ifadelerindeki “sırtına bez koy” kalıp uyarıları anneliğin yönlendirilmeyle yapılamayacağını da anlatmaktadır. Katılımcıların pek çoğu annelik sorgulamalarını kendi anneleri ile olan ilişkilerinde sentezlemektedir. Sonuçta farklı kuşağa mensup olan anne-kız yaşadığı

olan ilgisi ve sabrı çok güzel. Ben evde olmama rağmen bazen yetişemiyorum ev işleri, R... 'nın okulu, çamaşır, yemek derken zaman geçiyor. Alt komşum hem çalışıyor hem çocuklarıyla ilgileniyor. Evi çiçek gibi tertemiz. Özeniyorum sanırım çalışmasına rağmen her şeye yetmesine. Annem bu noktada bana yardımcı ama yardım ederken bile bak Nejla'ya yardım eden yok diye de kıyaslamaktan geri durmuyor (K1, Y40, Ç.S-1, Çalışmayan).

Annemle olan ilişkimde hep bir mesafe var. Fazla titiz ve temiz. Dökme, yıka, evi sil, dezenfekte ol der hep. Biz covid öncesi de eve girerken dezenfektan kapımızdaydı. Sıkardık hemen çoraplar çıkardı, baştan aşağı kıyafet değişikliği yapardık. Tüm bu baskılarla büyüdük. Kendi çocuğuma bunu yapmadım. Annemde çocuğuma bakmak istemedi. Bir kurumda temizlik personeli. Çıkmadı işinden. Çalışma hayatına ben ara verdim bakıyorum çocuğuma. Zaten annem baksa ben çocuğumu öpüp koklayamazdım. Benim için bu temizlik konusu hep anneme mesafe koymama neden oldu. Doyasıya sarılamaz, öpemezsin mesela annemi. Ya mikrop taşıyorsak ... (K13, Y39, Ç.S-1, Çalışmayan).

Annem çok çok fazla özverili ve hayatını dört çocuğu için sonuna kadar harcayan bir anneydi, özverinin ve analığım Nirvana'sını yaşattı bize. Bence kayınvalidem de çocuklarına karşı böyleymiş. Eşim çok iyi ahlakla yetişmiş. Ve annesi sayesinde bana olan sevgisi ve saygısı sonsuz. Her iki annemin

dönemsel farklılıklar çerçevesinde de düşünülürse gerçekleştirilen annelik tipolojisi de farklılaşmaktadır. Nitekim modern çağın, dijitalleşmenin, sosyal medyanın kuvvetli etkisinin de sağladığı mobil olanaklar artık annenin aile büyüklerine sormasını değil, internetten arama motorlarında istediği bilgiye her zaman ulaşabilmesini sağlaması noktasında yardımcı olmaktadır.

de aslında örnek aldığım çok davranışı var. Tabi zaman zaman fikirlerimiz uyuşmuyor. Ben o zamanlarda hemen internet ve kitaplara sığınyorum (K14, Y37, Ç.S-1, Çalışmayan).

Mükemmel bir anne değilim ama onun duygusal ve fiziksel ihtiyaçlarını zamanında gidermeye çalışan oyuncu şakacı bir anneyim bol bol oyun oynayan biraz özgür bırakan bir anneyim 2.5 yaşında bir kızım var ve bu özgür olmasının temelini bebeklikten attım. Ama annemle olan geçmişteki ilişkim şu ara benim de sorguladığım durumlar arasında. Şimdi son dönemlerde bende bunu çok sorguluyorum mutlaka bizi çok seviyor kardeşlerimde var benim ama ben annemin bakımımızda gecikme yaşamadık ama yemeğimiz ihtiyaçlarımızda geciken yaşamadık ama annemin beni sevip sarmaladığını tatlı söz söylediğini anımsayamıyorum yaptığınız istatistiklerden biliyorsunuzdur çocukları toplum önünde sevmek hoş karşılanmıyordu belki onun getirisidir ama annemle son dönemlerde bununla yüzleşemedik ama ben bunu çok çok sorguluyorum. Tabi çok seviyor ama bunu gösteren bir anne değil (K12, Y38, Ç.S-1, Çalışan)

Anneme ben çocukken yanımda olmadığı için çok kızgınım. O sürekli babaannem ve dedemin gölgesinde kaldı. Geçmişe dönüp bakıyorum annemle kaliteli vakit geçirebildiğim zamanlar o kadar az ki. Bu durum beki ben okula başladıktan sonra ancak gerçekleşti. Mesela eşimin annesiyle de arasında kırılmaz bir bağ yok. Eşimin anne

Sosyal Medya

Toplumsal değişme bağlamından bakıldığında dijitalleşme dolayısıyla sosyal medyanın hayatımızdaki derin ve sarsıcı etkisi, kuşaklararası ilişkilerimizi de etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuşaklararası yaşanan zaman zaman gerginlikler zaman zaman da uzlaşmalar hayatımızı şekillendiren ilişkiler ağıdır. Modern çağın, dijitalleşmenin, sosyal medyanın kuvvetli etkisinin de sağladığı mobil olanaklar artık annenin aile büyüklerine sormasını değil, internetten arama motorlarında istediği bilgiye yedi yirmi dört ulaşabilmesini sağlaması noktasında yardımcı olmaktadır. Nitekim genç nesil ve ebeveynler arasındaki kuşak ve zaman farkı yetişkin bireyleri farklı yönlendirme araçlarına yönlendirmektedir.

K39 annesinin yönlendirmelerini çok dikkate almamış ancak K14'ün yaşadığı gibi de fikirleri uyuşmadığında internetten ne yapacağı araştırmasına girmemiştir.

babası lise çağlarından olumsuz bir şey yaşayarak ayrıldılar ve görüşmüyorlar onların çok tamamlandığını düşünmüyorum. Eksik kaldı bence. Bu eksikliği çocuğumuza yansıtmamak için sosyal çevremizde görüştüğümüz kişilerden destek almaya çalışıyoruz (K35, Y39, Ç.S-2, Çalışan).

Kendimi fedakâr bir anne olarak değerlendiriyorum. Çocuklarım doğana kadar yaşadığım süreçleri düşünürsek sağlığımdan kendimden hayatımdan verdiğim feragatlerle bence çok çok fedakâr bir anneyim. Bazen yetersiz olduğumu yanlış yaptığımı düşündüğümde çok oluyor. Kendi annemde çok fedakâr bir anne ama dönem farklı olduğu için bir de biz 4 kardeşiz kardeşler bir arada büyümüş aslında birbirimizle büyümüşüz. Bence annemin her şeye biz çözümü olması annelik pratiğiydi. Bir yandan annem çok titizdi, etrafı ilgilenirdi ve biz çocuklar kendi aramızda eğlenirdik aslında eleştirdiğim bizle çok ilgilenmemesiydi. Diğer yandan çok ilgilenirdi ama bilemedim tam işte. Her soruna bir çözüm bulurdu ama bir yandan da sadece anneydi ve sorunlara çözüm bulurdu. Eşimin annesi çok genç yaşta anne olmuş tamamen hayatını çocuklarına adanmış ama çocuklarına çok zaman ayırarak değil, etrafı düzenleyerek ve beslenmeleri noktasında bir düzenleme yapmış. Tüm bunları düşündüğümde her iki annemin de anneliğini çok az örnek alıyorum. Çocuklarıma verdiğim şey temiz ev, çamaşır yemek değil. Saf ve güvenilir sevgi. Sanırım bu

noktada baya farklıyız annelerimle (K7, Y41, Ç.S-2, Çalışan)

Ben anne olarak elimden geleni bence fazlasıyla yapıyorum. Daha iyisinin olmasını daha güler yüzlü enerji olmak, şakıyan bir kadın olmak istiyorum ama elimden gelen bu. Annemle iletişimim öyle çok kuvvetli değildi. Öldüğünde üzülüm tabi ama ruhum çekilmedi. Annem öleli 8 sene oldu aramız çok iyi olmaması yitip giden zamana üzülmemeneden oldu. Annem bize bir öğretmen gibiydi öğretmendi zaten ve onun okuldaki öğrencilerden farkımız yoktu. Hep bir eğitici öğretici modda olurdu evde de dışarda da. Ama eksiği olduğundan değil de o da öyle görmüş öyle yapmış aklımın erdiği dönemde de harika bir ilişkimiz olmadı ama bende şu anda pek çok şeyde onun yaptığını yapıyorum yemek yemek istemiyor mesela açsan yersin yiyeceksen yersin açsan bu var ye, sevmediği bir şeyi zorla yedirmek istemiyorum ama bunu yemeyeceğim süt içeceğim yumurta yiyeceğim yok bunu ye sütünü sonra içersin demiyorum. Mesela 2 şey var beğendiği diyelim. Annem öyle yapardı “bunlardan sadece birini alabiliriz” derdi. “Tutturursan ikisini de almam” derdi bende böyle yapmaya çalışıyorum doyumsuz olmasın diye. Evet annemle kaliteli zamanlarımız olmadı ve zaman zaman eleştiriyorum da ama geriye dönüp bakınca diyorum ki iyi ki annem ve ondan çok şey öğrendim. Belki anneliği öğretti bana ben çocukken. Eşimin annesi sağ ve ona bakıyorum ve Şöyle söyleyeyim ben eşimin

Duygusal Yönlendirme

Katılımcılar ile yapılan görüşmelerde genellikle kendi anneleri hakkında yaptıkları yorumda annelerinin fedakâr ve özverili olduklarına vurgu yapmaktadırlar. K14 hem annesinin hem kayınvalidesinin özverili ve fedakâr olmasını örnek almakta ancak uyusulmayan fikirler noktasında sosyal medyadan destek aldığını görüşme esnasında belirtmektedir.

Katılımcı 7 ise annesinin aslında yeterince ilgilendiğini ancak nitelikli zaman geçirme noktasında eksik kaldığını ve onları yalnız bıraktığını vurgulamaktadır. “Annem çok titizdi, etrafla ilgilenirdi ve **biz çocuklar** kendi aramızda eğlenirdik aslında eleştirdiğim bizle çok ilgilenmemesiydi” ifadesi bu noktada günümüzle kıyaslandığında çalışan kadınların belki yoğun mesai saatleri harcalarsa dahi, çocuklarıyla geçirdikleri zamanın niteliğini önemsedikleri vurgusu satır aralarında yapılmaktadır.

annesini sevmiyorum ailesiyle ilişkilerim pek iyi değil. Bu konuda söyleyeceklerim taraflı olabilirim peşin yargıyla başlıyorum konuşmalarına çocuklarını seven bir kadın ama otoriter bir kadın. Babası daha pasif bir kadın böyle bir çare bulmuş 7 çocuk doğurmuş lafının üstüne laf söylenmiyor. Dünyanın en saçma şeyini de yapsa yapmaya devam ediyor bu da doğru söylüyor diyecek bir kadın değil. Çocuklarını çok seviyor evet ama sadece kendisine ait olanları seviyor yani bu da bir ana doğurmuştur insan evladıdır ağaç kovuğundan çıkmamıştır herhâlde diye bir bakışı yok. Bağırarak bastırıyor etrafındakileri bu çok ses çıkarıp içi kof olan ve işe yaramayan insanlar var gibi. Doğumdan sonra yanma da geldiler ve benim çok mutsuz olmama sebep oldular. İlk 10 gün çocuğu emziremedim belki de onlar yüzünden emziremedim bence bu emzirme de bir araştırma konusu yok bu çocuğa bakamıyor, emziremiyor yok bunun göğüsleri küçük ben şöyle süt fişkırtırdım şöyle emzirdim falan demesi yeni doğum yapmış bir kadının yanında yapılmaması gereken her şeyi yaptılar. Kendi çocuklarına da böyle yapıyor mudur bilmiyorum çünkü mümkün olduğu kadar az vakit geçirmeye çalışıyorum. Bana bir şey katmıyorlar (K10, Y38, Ç.S-1, Çalışmayan).

Annem ile olan ilişkim aslında lise yıllarından sonra sağlam zemine oturdu. Benim erkek kardeşim engelli. Hayatımın pek çok döneminde annem hep onunla ilgilenmek ile yükümlü oldu. Ben liseye geçince aslında

Kuşaklararası Çatışma

Kuşaklararası farklılıklar çatışmayı da beraberinde getirmektedir. Toplumların değişmesiyle beraber geleneksellikten modernliğe doğru evrimde ilişkiler de değişip farklılaşmaktadır. Güçlü yapmış olduğu “Kentsel Alanlarda ailede Ebeveyn- genç İlişkileri ve Kuşaklararası farklılıklar İzmir’de Bir Araştırma” adlı çalışmasında değişimi değerlerin değişmesine bağlamaktadır. Ebeveyn ile genç arasındaki yaş farkı, yaşlı ve genç arasında psikososyal, fizyolojik ve sosyolojik düzlemlerde ortaya çıkan derin farklar, ileri yaşta sosyalleşme hızının yavaşlaması da kuşaksal farklılıkların nedenleri arasında (Güçlü, 1995: 214) görmektedir.

K9 annesiyle ilişkisinde arada kalmışlık hissetmektedir. Ayrıca anneannesinin bakım vermesinden kaynaklı yeterli bağ kuramamaktan dolayı hayıflanmaktadır. Anne kız ilişkisi ilişkiden değil, çatışmadan ibaret olmuştur. Ancak son dönemlerde katılımcı da anne olduktan sonra aslında annelik modelinin ondan şekillendiğini ve anne ile ilişkisinin bu zemin üstüne yeniden kurulduğunu ifade etmektedir.

ergenlik dönemlerimde sorunlarım başlayınca annem anneliğini göstermeye çalıştı. Ben hep anneannemi anne modeli olarak gördüm o zamanlar. Şimdi her ikisinin öğrettiklerinin karmaşası üstüne kayınvalidemin annelik modeli de eklendi. Evlatlarını mutlaka çok iyi yetiştirmiş bir kadın. Her şeyden önemlisi bir öğretmen emeklisi. Ancak rol model alacak davranışlar benim hayatımı zorlaştıracak şeyler. Bundan kaynaklı ben her ne kadar annemle çok anı biriktiremesem de onu izleyerek, taklit ettiğim anneliği hayatıma uyguluyorum. Keşke daha iyi bir anne kız ilişkisini kurabilseydik üstümde anneannemin gölgesi değil sadece annem olsaydı diyorum. Çocuğumu yetiştirme noktasında arada kalmanın sancısını çok hissediyorum (K9, Y39, Ç.S-1, Çalışmayan).

Çok sevgi dolu sabırlı bir annem vardı emekçi bir kadın annem. Onun sevgi dolu haline çok öykündüm. Her an tetikte bir anneyim. Parka bile kıyafet taşıyarak giden anne birkaç yıldır daha rahatım tedavi aldım bununla ilgili. Çok üstüne titreyen anne yapısı çevrem tarafından da desteklendi ama keşke biraz daha serbest bırakabilseydim gözümünden ayırmadım bu da beni yıprattı. Bunda ben aslında annemi biraz suçluyorum. Bebekken beni emzirirken koynunda uyutmuş ve uyuyakalmışız annesi yetişmese beni ezecek nefessiz bırakacakmış. Bu olayı bana anlattığında lohusaydım. Çocuğumu büyütürken bir gram gözüme uyku girmediydi emzirirken. Sonrasında da bu korumacı halim

günden güne katlanarak devam etti. Şimdi bakıyorum da kayınvalidem de aynı korumacı. Hem de pek fazla. Antalya'nın sıcağında bile saçma sapan geleneksel nasihatlere devam ediyor. Örneğin "çok korumacı bir kayınvalidem var beni de aşıladı yaz döneminde sıcakta bile betona basma üşütürsün modunda" (K8, Y47, Ç.S-1, Çalışmayan)

Annemle ilişkim her zaman kuvvetli idi. Çocuklarını eşit tutan bir anneydi. Kendi ailesi dayılarımla annemi çok ayırmış. Mal paylaşımında bile anneme bir verdiler ise dayılarıma üç vermiş. Antalya'nın yerlisi olunca mal mülk çokmuş. Deniz kenarından vermişler anneme işe yaramaz diye mesela. Annem harika bir annedir ama. Ailesini örnek almamış. Annemden gördüğüm şeyleri öykünüyorum ben ve bence başardım bu işi diyorum anneliğime bakınca. Eşimin ailesi ise annem gibi değil. Eşimin annesi en çok eşimi sevdiğini söylese de bence öyle değil lafta sevgisi var. İyi bir anne olabilir ama ayrımcı ve bazen samimiyetsiz. Tabi eşime göre iyi anne ne demek bilmiyorum. Ama bence adil, duyarlı, sevgi ve bakım veren bir anne iyi anne. Kayınvalidem böyle değil. Nitekim görüncem de annesine çekmiş. Biraz dert yandım size. Lakin geçmişe bakınca annemin adaleti benim anneliğime yansımış. Kısacası böyle yorumluyorum (K6, Y42, Ç.S-2, Çalışmayan).

Ben çocuğumun temel ihtiyaçları yanında onun ruhsal ihtiyaçlarını da

karşılayabilen bir anne olmak isterim. Yürüyeceği bu upuzun yolda ona ışık olabilmek en büyük arzumdu. Nitekim böyle olduğumu umuyorum. Annem sevdiklerinin üzerine çok düşen, sevdikleri için her zaman elinden gelenin fazlasını yapmak için kendisini yıpratana, sevgisiyle bazen insanları boğabilen bir kadındır. Babamın vefatıyla bize ve kendi annesine daha çok düştü. Bu durumu abarttığı zamanlarda çok oldu. Ben annemden gördüğümle kendi okuduklarımı sentezleyerek yoluma bakmaya annelik serüvenimi tamamlamaya çalışıyorum. Hatta bir günlük yazıyorum. İlerde oğlum okusun nasıl bir anne olduğumu ona neler verdiğimi bilsin istiyorum (K31, Y37, Ç.S-1, Çalışan).

Kendimi bilinçli, şaşkın ve kaygılı bir anne olarak değerlendirebilirim sanırım. Annemin ölümünün ardından onu çok daha örnek aldım Neler yapardı, bana ne yedirirdi sürekli ablama sordum o dönemde. Anımsayamadığım anılar vardı. Mesela tarhana yapmak. Annem her sene yapardı. Her seferinde “öğren ilerde beni bulamazsın çocuklarına yaparsın” dediyse de ben dinlemedim. Annem o konuda bile oldukça fedakâr ve özverili bir kadındı. Tarif defterini bırakmış ondan bana kalan mirası bende bu şekilde ilerletmeye çalışıyorum. Annem sakın anlayışlı fedakâr neşeli mutlu bir anne sanırım kendi annemin anneliğini söylemek biraz torpilli cevap oldu. Kayınvalidem de iyidir ancak çok bilinçsiz bir anne. Kayınvalidesinin baskılarını bana kurmaya çalıştı hep.

Günümüz anneliği zorlayıcı. 24 saat pozitif olmanı ve hiç yorulmamayı bekliyorlar çocuktan dolayı of yapmamayı bekliyorlar her şeye yetişmek mümkün değil. Şu zamanda özellikle elinden gelenin en iyisini yapacaksın mesela çocuğa televizyon seyretme, video izletme çocuğun izlememesi lazım gibi bir laf var ya bu mesela sosyal çevrede dayatılan bir annelik davranışı. Evet izletmemeye çalışıyorum ama annem bana izletmiş zamanında. Bende bir deformasyon olmadı. Belki telefon, internet bu dönem yoğun olduğu için frenlemek lazım (K2, Y38, Ç.S-1, Çalışmayan).

Dört dörtlük anne modeli var çevremizde. Bence mükemmeliyetçi anne yok ki bende öyle bir anne değilim çocuğuna bağırdıktan sonra çok üzülüymüş kız aynısını bende yapıyorum Allah'ım sen affet beni kızımdan özür diliyorum. Anneler bazen bağırır diyorum iş hayatında çok geriliyorsun zaten. Gerçekten bir anne çalışmak zorunda olmamalı. Anne çocuğunu en güzel şekilde onu yetiştirse vakit geçirse oynayabilse huzurlu mutlu olabilse devlet bu anlamda maddi olarak desteklese ve bu sosyal düzen içinde olabilesek keşke çocuk bakmak ve büyütmek büyük bir eser ortaya çıkarmak çok güzel. Annenin gözlemi çok önemli. Annemle ilişkiye bakıyorum böyle zamanlarda. Evet kendisi çalışmıyordu ama yine de evde işi bitmezdi. Babaannemler halalarım gelip dururları. Kaliteli zaman geçirmek bir noktada hayaldi. Mesela annem bize o kadar bağırdı ki.

Döverdi bile. Ama ben çocuğuma el kaldırmamaya öfkeme sahip çıkmaya çalışıyorum (K16, Y46, Ç.S-1, Çalışan).

Kayınvalide baskısı altında olan bir annem vardı. Annem bana anneliği öğretemezdi. Zira kayınvalidesi gölgesinde olan, dayak yiyen bir kadındı. Otoriterdi babaannemin dedemin ikinci eşi idi. İlk babaanne dedeme torun veremeyince daha genç bir kadın alıyor. Ama çocukları doğurduğu için otorite ondaydı. Gergin bir ortamda büyüdüm anlayacağınız kendimi sonradan geliştirdim tartaklayıcıdır dini baskı altında olan bir kadındı babaannem. Anneme de ne yazık ki ayıp, günah kavramları çok iliştilmiş. Ne ben böyle oldum ne çocuğumu böyle yetiştirdim (K17, Y47, Ç.S-2, Çalışan).

Normalde evet mükemmel elimden geldiğince ilgilenen bir anneyim ama çalıştığım için bunun vicdan azabı çekmiyor değilim. Annem ise mükemmel bir anne. Bizi büyütebilmek için çalışmayı bırakmış. Halbuki anneannem de bakabilirmiş. Vicdan azabı yoğun yaşıyorum ve gelgitlerim var. Ama ben bunu yapacak maddi kudrette de değilim. Bir süre çizimlerimi evden yaptım ama ofis ortamı gibi olmuyor. Çalışan anne olmanın ve çalışan anne olmak zorunda olmanın acısını çok çektim. Anneme çok imrendiğim dönemlerden geçtim mesela. Kendime de bu süre zarfında çok kızdım (K27, Y43, Ç.S-1, Çalışan)

Annem değil babam baktı bana. Annemle ilişkim hep zorlayıcı, sıkıcı, baskıcı oldu. Çocuğumla bunu inşa etmemeye çalıştım

annemi rol model almamalıydım. Benim kızımın yaşındakiler daha cümle kuramazken ben kızımınla her şeyi paylaştığım için hem 10'a kadar sayıyor hem İngilizce konuşuyor daha 22 aylık. Doktor da çizgi film açmamam gerektiğini söyledi bende doktora şu cevabı verdim "eşim çalışıyor, ben çalışacağım, çocuğa ek gıda hazırlayıp, evi toparlamam gerekecek. Nasıl açmayayım?" ben böyle dürüst davranınca günde 20dk 4 defa açabilirsin dedi. Buna uymadım açtım ama şu an Mila izlemiyor bile telefon bile istemiyor. Çocuktan önce asla dediğim her şeyi yapıyorum. Tek isteğim çocuğumu kendim büyütmem. Annemde bu eksikliği ben yaşadım. Bize bakmak istemedi her şeyimle babam ilgilendi. Ergenlik yıllarımda bile. Annem anneliğini sonradan yaptı. Geç gördüm annelik. Şimdi kayınvalidemin de anneliğine bakıp, kıyaslıyor ve sorguluyorum oğlunu nasıl eğitmiş diye. Aramız iyi değil bunları lütfen isimsiz paylaşın hoşlanmıyorum çakışıyorum küçük görmüyorum ama cahiller aşırı cahiller. Eşime nasıl bakmış bilmiyorum 3 aylıkken kızıma meyve vermeye başladılar torunu çok seviyor mesela ama eşimle arası kötü ama çocuğuma da tavır yapıyor 2 de kızı var onların da tavrı anneden yana eşim yalnız büyümüş hep. Karşı apartmanda oturuyorlar gitmiyorum bile artık. Eşim istemiyorum dedim Az görüşmekten yanayım. Eşim çok anlayışlı adamdır eşimde bundan sonra sen ve çocuğum var diyor. Neden bilmiyorum aile

bağlarının zayıf olması benim işime geliyor (K28, Y40, Ç.S-1, Çalışmayan).

Ben annesini sevmeyen o sebeple mutsuz bir çocukluk geçirdim. Hamilelik sürecimdeki eskiye dönmelerimin sebebi annemle olan ya da olamayan ilişkilerim oldu. Anneme göre ben iyi bir anne değilim aşırı sakın anlayışlı dövmeyen ve bağırmayan bir anneyim. Bana göre şiddete aşırı karşıyım şartlar ne olursa olsun her koşulda çocuğa anlayışla yaklaşılması gerektiğinin sabırla olmasını gerektiğinin farkındayım bir anın asla unutulmayacağını bilincindeyim. Annem iyi bir kadın evet ama ben annesini çok sevmeyen bir çocuk olarak büyüdüm çok otoriter bir anne modeli idi. Döverdi, kızardı, kısdı. Kayınvalidem ise tam tersi. Oğlunu yani eşimi harika bir çocuk olarak yetiştirmiş ve bunun nimetinden de ben faydalandım. Ama ben her iki annemi de anneliğimde örnek almadım, almıyorum. Eşimi o kadar seviyorum ki oğluma dahi onun adını verdim ve ikimiz birlikte bir evlat yetiştiriyoruz. Bu çerçevede de merhametli, sabırlı ve çocuğunu sosyal medyada çok paylaşmayan onun bedenine saygı duyan anneleri örnek alıyorum kendime (K26, Y37, Ç.S-1, Çalışan).

Koşulları düşünülürse çok ama çok iyi bir anneydi. Hala da öyle. Çalıştığım süre zarfında da hep bana destek oldu. Hakkını ödeyemem. Yargılamadı, kınamadı sen nasıl annesin yetemiyorsun demedi. Çünkü ben hamile kaldıktan sonra en yoğun yaşadığım

duygu yetersizlik olmuştur (K39, Y40, Ç.S-1, Çalışan).

Annem okuma yazması olmayan kendisini kültürel yönde geliştirememiş baskılarla yoksunluklarla ezikliklerle büyümüş bizi de bu koşullarda büyötmeye çalışmış bir anne ama çocuklarına karşı her anne gibi oldukça özverili fedakâr, cefakâr hani derler ya yemeyip yediren giymeyip giydiren annelerden. Özenliydi çocuklarını koruyan kollayan çocuklarının geleceğini düşünen onları ihmal etmeyen hayatını çocuklarına adanmış bir anneydi Allah ondan razı olsun mesela annem bizi bir gün bile kahvaltısız okula göndermemiştir akşamda bulup buluşturup o sofrada Mutlaka aileyi bir araya getiren bir kadındı. Ama annem mahalle içinde bizi büyötürken mahalle baskısına karşı koyamayan bir kadındı yani herhangi bir tartışma konusunda karşıdan gelen baskı onu sindiriyordu. Buda bize otoriteye boyun eğme düşüncesi geliştirdi. Eşimin annesi de benim anneme göre daha soğukkanlı çocuklarına karşı da biraz daha mesafeli ama öünde yine oda fedakâr annelerden biri halen daha çocuklar için Üretir paylaşır. Ben sanırım ikisinin anneliğini özömsedim ve çocuğumda onlardan gördüklerimi yansıtır oldum. Yine de herkesin kendisine has bir annelik modeli var. Her şeye rağmen otoriteyi annelikte seviyorum (K21, Y53, Ç.S-1, Çalışan).

Anneme baktığımda geleneklerine sıkı sıkıya bağlı bir kadın görürdüm çocuğum olunca

asla yapmayacağım dediğim her şeyi kızım dünyaya gelince yaptım. Sonra da kendime kızdım hani annen gibi baskıcı olmayacaktın dedim. Ama birey toprağında yetiştiği gibi bir anne oluyormuş. Kayınvalidem daha modern bir anne. Eşimi çok rahat büyütmüş. Bizimkiler onlara göre daha köylü kalıyorlar bir noktada. Kuşaklararası bir ayrım olmadı annemle aramda. Bunu anne olduktan sonra fark ettim ve sindiremedim. Çünkü anne olana kadar annemle hep gergin ve stresli bir tartışmanın içerisindeydim. Anne olduğum gün bu durum tersine döndü. Meğer her dediğinde ne kadar haklıymış diye düşündüm (K23, Y40, Ç.S-1, Çalışan).

Ben anne olduktan sonra daha mutlu bir kadın oldum. Annem mutsuz bir kadındı. Babaannem çok zor ve geçimsizdi hatırlıyorum biraz. Annemi eskiden eleştirirdim bizle ilgilenmiyordu vakit geçirmiyordu diye. Ama onun da ne yaşadığını bilmiyorum gülümseyen bir anne değildi. Küçükken bir veli toplantıma bile hala gelmedi herkesinki gelirdi benimki yok. Bu hala beni üzer mesela. Bunu hep sorguladım. Tüm bu yaşadıklarımız şartlara rağmen gayet iyiyim ben anneliğimde, sabırlıyım, istikrarlıyım, hayır dedim mi hayır ama bazen yanlışlarda yapıyorum. Kızınca üzülüyorum ama dediğim dedik istikrarlı duruyorum (K24, Y38, Ç.S-1, Çalışan).

Ben annemden çok korkardım hala da korkarım. Hamile kalamadığım zamanlarda

bile annem ne der acaba sorularıyla kendimi yedim. Suçlarsa ya beni, kızarsa ya bana diye diye düşündüm. Kayınvalidem ise o kadar silik ve pasif bir karakter ki. Annem ona bile mum tutturuyor. Anne olduktan sonra hangisini örnek almalıyım diye düşündüm. Sonra ikisinin de bana sadece fiziksel bakımda yardımcı olup, örnek olabileceklerine karar verdim. Devir değişti. Onların bizleri büyüttüğü gibi çocuğumu büyütüp davranmamaya karar verdim (K18, Y46, Ç.S-1, Çalışan).

Annem iyi bir annedir bize elinden geldiğince iyi bakmaya çalıştı eğitimsiz bir kadındır duygusal anlamda anne ve kızın arasında bazı paylaşımlar var belli yaşa gelince özellikle benim hayat pratiğimin çok eksik kalmasında annemin suçu var ama suçlamıyorum ve kendi bilgisi o kadar fakat kız çocuğunun iyi bir anneye ihtiyacı var. İyi bir rol modeline ihtiyacı var fiziksel bakım anlamında söylemiyorum bunu evin içindeki huzur ve sevgi anlamında da değil bunları bir anne değil bakıcı kadında rahatlıkla karşılayabilir. Beslenmesi giyinmesi korunması anlamında ona sevgi dolu bir ev ortamını bakıcı da verebilir fakat bir kızın ergenliğe girmeden az önce ya da hemen sonra kendisinden tecrübeli, bilen bilgili ve yönlendirici bir kadına ihtiyacı var ve bu kadın genelde annedir. Annesiz büyümek zorunda kalan kız çocukları için illa annedir diyemem anneanne teyze hala ya da komşu bile bu konumu üstlenebilir. Kız

çocuğunun bu tarz şeylere ihtiyacı oluyor o konularda annemle paylaşımımız çok eksik kaldı ve benim hayat pratiklerinde etkisini gördüm hazırlanamamam, derinliklerime girmek istemiyorum açıkçası, bugün ki karakterimin oluşumunda etkilendiğim şeyler var çok sever bizi. Bizim çocukluğumuz onun gençliğinde iletişimim minimum kaldı ve bazı şeyler iş yoğunluğu nedeniyle eksik kaldı. Kayınvalidem de ise Gözlemlediğim kadarıyla sevgiyi çok gösteren bir anne çok daha şefkatli ve hayata dolu sevgi dolu bir insandır eşime de yansımış annenin çocuklarına sevgi mutlaka göstereceği çocukları özellikle kız çocukları için hayat içinde karşılaştıkları problemlerde onunla konuyu etüt edici çocuğun fikrini dinlemesi gerektiğini önemli buluyorum. Eşimde de bunu görebiliyorum. Bense iyi bir anneyim herhâlde kendimi tam değerlendiremedim. Çocuklarıma sevgi ve şefkat hep verdim ve kendimden mahrum etmemeyi tercih ettim takdir görmek için değil istediğim için yaptım (K22, Y47, Ç.S-2, Çalışmayan).

3 kardeşlik abimle yaşlarımız çok yakında her zaman ilişkimizi çok iyi tuttu annem. Kardeşlik nasıl olur öğretti. Kayınvalidem ise sadece doğurma vazifesini yapan bir kadın. Eşime anneanesi bakmış. Nitekim hala da anneannesini ben kayınvalide olarak bilirim. Eşim anneyle görüşmez. Bense kendimce bir anneyim mükemmel değilim, olmaya çalışmıyorum. 4/4'lük anne değilim ama

yarıya yakınsam ve çocuk bunu anlıyorsa ne mutlu felsefesini benimsedim (K35, Y48, Ç.S-2, Çalışan).

Anneme benzedim diyorum tüm fedakarlıkları yaptım sana muhtaç bir canlı var ve elimden ne geliyorsa yapmaya çalıştım iyi bir anneyim diyorum egolu cümleler kurmak istemiyorum bugüne kadar iyi geldik. Zira kayınvalidemle birlikte oturuyoruz. Annem ne kadar fedakâr bir kadın ise kayınvalidem o kadar karnı dar ve haset bir kadın. Annem ne zaman torununu sevmeye ve kızım şu şekilde yedir vs. demeye kalksa hemen yükselen ve direten bir kayınvalide. Birlikte oturmanın tüm dezavantajlarını yaşattı (K30, Y44, Ç.S-2, Çalışan).

4.3 Temaların Genel Değerlendirilmesi

Yapılan araştırma kapsamında 20 çalışan 20 çalışma yaşamında yer almayan kadının ilk defa tecrübe ettikleri annelik hakkında demografik ve yarı-yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla sorulan sorulara istinaden belli başlı temalar belirlenmiştir. Literatür taramasında geç annelik kavramına değindikten ve tezin asıl konusunun bu olmasından kaynaklı olarak ilk tema “geç annelik tercihi” olarak belirlenmektedir. Geç anne olmaktan ziyade katılımcıya anne olma serüvenini anlatması, bu kapsamda anneliğe bakış, annelik yolculuğu, toplumsal çevrenin annelik hakkındaki söylemleri, hamile kalma süreci gibi belirleyici sorular sorulmaktadır. Bu

sorular ışığında da geç anneliğin esasında mecburiyet mi tercih mi olduğu sorusundan hareketle belirlenen alt temalar bize fikir vermektedir.

Ortaya çıkan temalara göre baktığımıza yapı fail ikilemi çerçevesinde düşünüldüğünde sonuçta eyleyenler ve bireyler içerisinde olaylar şekillenmektedir. Yapı konusu makro açıdan bakıldığında geneli kapsarken eyleyen failerde yapının oluşmasında etkindir. Tez kapsamında benimsenen Giddens’cı bakış açısıyla birey/aktör temelli ve toplum/yapı temelli kuramlar üzerine çalışırken aslında modernitenin hayatımızın her alanını nasıl etkileyip bireysel dönüşüm kazandırdığına da vurgu yapmaktadır. Giddens modernliğin ortaya çıkardığı yaşam tarzı ve dönüşümler hem yoğunluk hem de yaygınlık açısından modern öncesi dönemdekine göre tamamen farklılık gösterdiğini ifade eder. Çalışma kapsamında modernizm sonrası gelişen aile yapısı, beraberinde ileri yaşta anne olma durumuna “neye göre geç annelik?” sorusundan hareketle ileri yaşta evliliklerden, eğitim sürecinin uzamasına, biyolojik problemlerden, bireysel tercihlere kadar uzanan geniş bir yelpazenin konusu olarak annelik olgusu analiz edilebilir. Giddens ve Beck’in çalışmalardan esinlenilmesiyle birlikte ortaya çıkmış; modern topluma geçişle beraber bir bireysellik kavramına da vurgu yapılmıştır. Bireyselleşmeye götüren gelişmelerin yaşanmasında insanların geleneksel bağlarından, inanç sistemlerinden ve

Genellikle çalışma yaşamına geç başlanması, eğitim sürecinin uzaması veya yaşanan yeniden evlenmeler, biyolojik süreçler anneliği geciktiren unsurlar arasındadır. İş arayışı ve eğitim sürecinin uzaması başlığı bu kapsamda çalışan annelerin ve çalışma yaşamında yer almayan annelerin geç annelik pratiklerini anlamak noktasında kıymetlidir. Sosyal ilişkilerdeki deneyimlerine yer verilmektedir. Bunun yanı sıra “Giddens’in yapı-fail etkileşimi toplumu nasıl etkilemiştir” sorusundan hareketle kuramı tez kapsamında yol gösterici olmaktadır. Geç annelik bir fenomen ve bu fenomene bakışın ortaya çıkışının ifadesinde eyleyenler dışında yapı da etkili faktör olması noktasında önemlidir.

Toplum değiştikçe bireyler de değişmekte, sıradan bireylerde toplumun değişmesine katkı sağlamaktadır. Yani geç anneliği dayatan şey sadece yapı değildir. Toplumun değişmeye başlaması Sanayi devrimiyle birlikte başlamış, kadının çalışma yaşamına başlaması, evlilik yaşının ve çocuk sahibi olmadaki yaş artışı geç anneliği doğurmaktadır

Toplumsal cinsiyet rolleri ışığında değerlendirilen temada ise “*Ev işlerinde çocuk sahibi olduktan sonra eşiniz ne kadar yardımcı olup, iş paylaşımı yaptı?*”, “*Ev işlerinde aile içi rol dağılımı nasıldır?*” gibi sorular kapsamında araştırmanın konusu bağlamında analizlerde bulunulmuştur. Bu bağlamda ev içi roller, çocuk bakımı, kadının çalışma yaşamındaki konumu, ev içi çalışmada ücretsiz emek temaları çerçevesinde katılımcıların cevapları doğrultusunda ortaya çıkan sonuçların tematik olarak analizini yapmamız çalışma kapsamında önemlidir.

Kadının aile içinde birçok sorumluluğunun olması ve aile içi rollerde kadınların daha fazla sorumluluk alması kadını özel alana hapsedmektedir. Bu noktada çalışan kadın anne olduktan sonra ne gibi sorunlar ya da çıkmazlar yaşadığı bulgular kapsamında açıklanmaya değer kılınmıştır.

Bir diğer tema ise ritüellerin sosyolojik görünümü olmaktadır. Bu kapsamda ilkin çocuğun cinsiyetinin ne olduğunu anlamak ve ilan etmek noktasında *cinsiyet partisi* ilk belirlenen tema olmuştur. Bir diğer tema ise lohusa partisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Lohusa dönemi bebeğin doğumuyla birlikte başlayan ilk 6 haftalık süreci kapsamasıyla her kadının kendine has bir sürecini ifade etmektedir. Geleneksel olarak bakıldığında lohusa döneminde “albasması” veya “lohusa humması” olarak bilinen süreçlerle de karşılaşmaktadır. Her ne kadar sosyal medya, kişisel tercih ve tüketim alt temaları belirlenmiş olsa da bu süreçte hem geleneksel hem de modern çerçevelerde lohusa ve *lohusa partisi* katılımcıların söylemleri doğrultusunda açıklanılmaktadır.

40 uctu ise bebek 40 gününü tamamladıktan sonra yerine getirilmesi geleneksel silsile ile devam eden ve bu ritüeller ile “*diken çıkarmanın*” yapıldığı bir etkinlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Her kültürde görülmeyen “*6 ay kınası*” ise bebek ve anneye yakılan, oyun ve şarkılarla geçen, yöresel kıyafetlerin giyildiği bir tören olarak karşımıza çıkmaktadır.

Doğum günü ise geç annelik pratiği içerisinde dünyaya bin bir zorlukla gelen bebeğin ilk yaşının kutlanılmasının anlamlı kılınması üzerinden tamamlanmaktadır. Doğum gününde amaç bebeğin farkında olması değil, anne ve babanın ileride çocukları için yerine getirmek zorunda hissetleri ilk önemli etkinlik olarak kabul edilmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Tarihsel süreçte aile yapısı değişim ve dönüşüme uğrarken, kadının konumu da değişmekte, annelik ve anneliğe ilişkin pratikler farklılaşmaktadır. Geleneksel geniş aileden çekirdek aileye geçişle birlikte aile yapılarının, evlilik biçimlerinin, çocuk sahibi olma eğilimlerinin değişimi ve ilk anne olma yaşının yükselmesi gibi nedenlerle ortaya çıkan geç ebeveynliklerin görünürlüğü artmaktadır.

Aileye ilişkin kuramsal yaklaşımlarda Güçlü'nün (2012) ifade ettiği üzere yaygın olarak kullanılan yaklaşımlardan yapısal işlevselcilik Parsons'ın kadın-erkek rolleri konusunda statik yapıyı vurgulaması nedeniyle eleştirilmektedir. Bu noktada Parsons'ın klasik kadın ve erkeğin rollerinin ayrışması vurgusu geride kalmaktadır. Artık daha eşitlikçi aile modelleri vurgulanmaktadır. Kadının da çalışma yaşamına girmesiyle kadın artık sadece özel alanda değil kamusal alanda da görünür olmaktadır. Toplumsal değişimin artmasıyla günümüz toplumlarında geleneksel geniş aile yapılarının çekirdek aile yapılarına dönüşmesiyle kadınların çalışma yaşamına katılımının artması, beraberinde ailenin dönüşüm sürecini de hızlandırmaktadır. Özellikle sanayileşme süreciyle birlikte kadının çalışma yaşamına katılması, ilerleyen dönemlerde ise eğitim sürecinin uzamasının sonucunda evlilik ve ilk anne olma yaşının yükselişi görülmektedir.

Türk aile yapısında kadına ve ailesel rollere ilişkin en belirgin değişim süreçleri Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte hız kazanmıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile 1950'li yıllardan sonra sanayinin gelişmesiyle kadının çalışma yaşamına aktif katılması, tarımsal faaliyetlerin yerini ekonomik faaliyetlere bırakmaktadır.

Tarihsel süreç içinde kadının çalışma yaşamındaki ve özel alandaki yeri farklılık göstermektedir. Kadınların eğitim sistemine ve işgücü piyasasına artan katılımının etkisi evliliğin ertelenmesinde etkindir. Eğitim süresinde yaşanan artışla birlikte kadın artık daha görünür haldedir. Eğitim süresindeki artış gizli işsizliği ortaya çıkarmaktadır. Cinsiyete dayalı iş bölümü ve eşitsizliği aile içerisinde başlamakta, erkeğin kadınla emeği eşit ölçüde olmamakta yani cinsiyete dayalı aile içi iş bölümü eşit dağılmamaktadır. Erkek sadece kamusal alandaki rollerinden sorumlu iken kadın evlendikten sonra da özel alandaki sorumluluklarını yerine getirmekle yükümlüdür. Ücretli çalışan kadınlar iki rol birden yüklenmektedir. Sandıkçıoğlu çalışan evli kadınlar için bu durumun genel bir kural kadar geçerli olduğunu vurgular (1998). Altınoluk ise kadının iş yaşamına girmesini, yeni bir eril bir alana dâhil olması anlamına geldiğini vurgular (2018). Kadının kamusal alanda da çalışma yaşamında yer almasıyla

tartışılan görece yeni bir konu olan “çalışan kadın” ya da “çalışma yaşamında yer alan kadın” şeklinde pek çok araştırma konusu söz konusudur. Yapılan tez çalışmasında geç annelik olgusu çalışan ve çalışma yaşamında yer almayan kadın ayrımı bağlamında değerlendirilmektedir.

Tezin ikinci bölümünde tarihsel süreç bağlamında annelik, çocukluk ve yeni eğilimler başlığında; tarihsel süreçte annelik, ebeveyn-çocuk ilişkisi, çocuğun değişen, anlam, önem ve değeri, annelik ideolojileri ve güncel eğilimler, geç annelik ve Türk toplumunda annelik eğilimleri ve demografik yansımalarına değinilmektedir. Bu bölümde anneliğe bakış ilkçağlardan günümüze kadar nasıl bir süreçten geçtiğinin sorgulanmasıyla birlikte çocuğa verilen anlam, önem ve değerinin değişimine de vurgu yapılmaktadır. Tarihsel süreç kapsamında annelik olgusuna bakarken, evliliğe yüklenen anlamların değişmesiyle birlikte anneliğe yüklenen anlamlarda farklılaşmaktadır. Kadının toplumdaki değişen konumu, beraberinde çalışma yaşamındaki aktif katılımı ve toplumsal ilişkiler değişime uğramaktadır. Çalışma yaşamında yer alan ve yer almayan kadının görev, rol ve sorumlulukları farklılık göstermektedir. Toplumsal yapıda kadının ve anneliğin değişen yönüne vurgu yapılmaktadır. Özellikle geç modernitede bireyselleşmeye ve Bauman’ın (2019) deyimiyle bireysel bir akışkanlığa vurgu yapılmaktadır. Bu konuya akışkan modernite kavramıyla bakarken değişim ve dönüşüm duygusunu en iyi ifade eden görüşleri savunur. Yine geç modernite ve annelik olgusuna değinen Miller (2010) annelik deneyimlerinin ifade edilmesinde, anne olma ve annelik deneyimlerinin kaçınılmaz şekilde ırk, sosyal sınıf, yaş ve sosyo-ekonomik duruma bağlı olduğuna değinmektedir. Tez çalışması kapsamında geç annelik olgusu çalışan ve çalışma yaşamında yer almayan kadınlar olarak kategorize edilmiştir.

Tezin ilerleyen bölümlerinde tarihsel süreçte değişen, dönüşen annelik ritüellerine değinilmektedir. Ritüeller, sosyo-kültürel yaşamda yarattıkları etkiler ile toplumsal yaşamın temel dinamiklerini oluşturma noktasında önemlidir. Hayatımızın eksik kalan bir yanını bireyselleşmenin de artmasıyla birlikte dolduran ritüeller, sembolik eylemlerdir. Bu kapsamda tezin son kısmında katılımcılar ile görüşmeler sonrasında ortaya çıkan ve değinilmesi gereken bir tema olarak ritüelleri sağlam temele oturtmak adına teorik kısımda ritüel başlığına yer verilmesi gerekli görülmektedir. Ritüel konusuna öncülük eden Durkeim, Malinowski ve Radcliffe-Brown’un çalışmalarına yer verilmektedir.

Bir diğer önemli husus çocuğun değişen anlam, önem ve değeri olmaktadır. Çocuk ve çocuğun değişen anlam, önem ve değerine değinmek, değişen annelik pratiklerinin ve ideolojilerinin sonunda yüklenen anlamın değişmesinde belirleyici bir başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukluk her toplumda var olan süreç iken, çocukluk anlayışı ise dönemden döneme değişkenlik göstermektedir. Başka bir ifadeyle çocukluk sosyo-kültürel bir kavramdır.

Toplumsal Değişme Sürecinde Annelik Serüveni: Genç Annelikten Geç Anneliğe Geçiş başlıklı çalışmada gelişmiş ülkelerde anne olma yaşının ortalamasının 30 yaşı aşmasıyla birlikte anne-çocuk arasındaki ilişki daha farklı bir yapıya bürünebilmekte, anneliğe ilişkin daha profesyonel yaklaşımlar benimsenebilmekte ve yaşanan bu değişim süreci ebeveyn-çocuk ilişkisi noktasında düşünüldüğünde, çocuğun değişen anlam, önem ve değeri geç anneliğin beraberinde gelebilecek tek çocuk sahibi olma konusundaki artan bir eğilimi de görünür hale getirmektedir (Zeybekoğlu Akbaş; Dursun, 2022: 122).

Aile içinde ebeveyn-çocuk ilişkisinin dönüşümü, ilk çocuk sahibi olma yaşının yükselişi sanayileşme, üretim, eğitime dayalı istihdamda yaşanan yoğunluk gibi pek çok faktör ile anneliğin ertelenmesi kapsamında, katılımcıların deneyimlerinden yola çıkılarak bu deneyimleri nasıl anlamlandırıldığı çalışma kapsamında sunulmaktadır. Nitekim 20 çalışan 20 çalışma yaşamında yer almayan kadın ile görüşmeler Antalya sınırlarında yapılmış, fenomenolojik yöntem kapsamında görüşme formları irdelenip, “nasıl” sorusu çerçevesinde temalar ve alt temalar belirlenmiştir.

Çalışmamızdaki asıl fenomen geç annelik konusudur. Anne olma süreci kapsamında çocuk doğurmayı belli bir süre erteleme eğilimi, modern dönemde artmış ve ileri yaşta anne olma sorunsalı tartışılır hale gelmiştir. Bu noktada teze başlamadan önce pilot görüşmeler yapılmıştır. Çalışmaya ilk başladığımda ilk doğumunu 35 yaş ve üzerinde gerçekleştiren kadınlara ulaşmak oldukça zor olmuştur. Ancak sosyal medyanın aktif kullanılmasıyla birlikte kar topu örneklemi de pek çok katılımcıya ulaşmada vesile olmuştur.

Geç annelere ulaşıldığında bir karşılaştırma olması açısından çalışan ve çalışma yaşamında yer almayan kadınlar olarak ifade edilmekte, çalışmayı daha nitelikli kılmak amaçlanmaktadır. Bu noktada demografik verilere ulaşabileceğimiz bir görüşme formu gerekli olmaktadır. Bu formda katılımcının ve eşinin eğitim durumu, mesleği, kaç çocuğu olduğu gibi genel sorular dışında evlilik süreleri, hamile kalma süreci gibi sorulara cevap aranmaktadır. Yarı-yapılandırılmış görüşme formunun içeriği ise daha detaylı bilgi için gerekli olmaktadır. Sahanın da yönlendirmesi ve ortaya çıkan temalar kapsamında görüşme yapıldıktan sonra katılımcılar ile özellikle ritüeller kısmında detaylı bilgiler almak adına yeniden geri dönüşler gerekli olmaktadır. Çünkü “doğum öncesi/sonrası herhangi bir ritüel düzenlediniz mi?” sorusu yarı-yapılandırılmış görüşme formunda sığ kalmış, temaları yazarken nasıl düzenlediler? sorusunu ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan katılımcılara geri dönüş yapılarak “doğum gününü nasıl yaptınız? kırk uctu için özel gelenekleriniz nasıldı?” gibi sorular ışığında nasıl yaptınız genellemesi ile ritüel kısmı yeniden analiz edilmesi gereken bir araştırma alanı olmaktadır. Zira burada katılımcının cevabı “evet ritüel düzenledim. 40 uctu yaptık” olduğunda nasıl bir ritüel

detaylandırır mısınız? deme gereksinimi aslında soruyu sorarken bir ihtiyaç olmamıştır. Ritüel teması ve alt temaların ortaya çıkmasıyla birlikte katılımcılarla yeniden sadece bu sorular çerçevesinde görüşmeler yapmak gerekli görülmüştür.

Araştırma yapıldıktan sonra belirlenen temalar yedi farklı başlıkla ayrılaştırılmış, bu kısımda ritüeller altı alt başlığa daha ayrılmıştır. İlk **geç annelik tercihi** teması kapsamında görüşme formunda sorular doğrultusunda ortaya çıkan cevaplar çerçevesinde bu tema belirlenmiştir. Bu noktada **anne olmaya karar verme süreci** ve **yaşın ilerlemesinden kaynaklı anne olma tercihi/zorunluluğu** başlığı ortaya çıkmaktadır. Burada anne olmaya karar verme süreci kapsamında çocuk doğurmayı belli bir süre erteleme eğilimi, modern dönemde artış göstermektedir. Görüşme yapılan annelerden elde edilen veriler doğrultusunda da söylenebileceği üzere, kadın annelik duygusunu içgüdüsel olarak içinde barındırması vurgulanmaktadır. Yaşın ilerlemesinden kaynaklanan anne olma tercihi/zorunluluğunda ise, günümüz toplumlarda yeni bir eğilim olarak ileri yaşta/geç annelik karşımıza çıkmaktadır. İlk çocuğun doğumunda annelik yaşının sürekli artışına kadar yansıyan geç annelik olgusu katılımcıların söylemleri çerçevesinde tartışılmaktadır.

Geç annelik mecburiyeti temasında ise; **geç evlilik kaynaklı geç annelik, tekrarlayan düşükler ve yeniden evlenmeler** alt temaları belirlenmektedir. Geç evlilik kaynaklı geç annelik temasında günümüzde eğitim sürecinin uzun sürmesi, beraberinde işsizlikte yaşanan artış, geç evliliklerin artışı veya evliliğin ardından ebeveyn olmak için gerekli sosyo-ekonomik durumun yeterli olmayışı ile çocuk sahibi olma yaşının artması noktasında katılımcıların ifadelerine yer verilmektedir. Tekrarlayan düşükler alt temasında, anne olmayı isteyen ve başarısız tecrübeleri olan katılımcıların pek çoğu anne olma sürecine kadar, çiftler ilişkilerinde sıkıntılar yaşadıklarını ifade etmekte, pek çoğu psikolojik destek aldığını bu noktada belirtmektedirler. Son olarak yeniden evlenmeler temasında katılımcının erken evlilik yapması, eşini iyi tanıyamaması bu doğrultu da anneliği ikinci evliliğinde tatması söz konusu olmaktadır. Katılımcı bu sürede eğitim süreci ve iş yaşamı tamamlamanın ardından anne olmaktadır.

Bir sonraki tema belirleyici bir faktör olarak **iş arayışı ve eğitim sürecinin uzaması** olmaktadır. Alt temalar ise; **çocuk sahibi olmadan önce iş arayışı ve kariyer, çocuk sahibi olduktan sonra iş arayışı ve kariyer** ve **özel sektörde çalışma yaşamına devam ederken hamilelik sonrası işe geri dön(e)meme ihtimali** olarak belirlenmektedir. Çocuk sahibi olmadan önce iş arayışı ve eğitim sürecinin uzaması başlığında iş bulma süresi uzun vadeye yayılan bir süreç olması, anne olduktan sonra çocuk bakımı için güvenilir bir bakım rolü bulamayan kadın, zorluklarla elde ettiği iş ve kariyerine geri dönmekte tereddüt etmektedir. Bu kapsamda kadın için çocuk bakımı iş yaşamından daha önemli olmaktadır. Çocuk sahibi olduktan sonra iş arayışı

ve eğitim sürecinin uzaması ise bireysel çalışmasından kaynaklı iş bulamama gerginliği, anneliğin getirdiği ekstra maddi sorumlulukların altında bırakmıştır. Çalışan kadın hem kariyer yapmaya devam eder hem de evliyse özel alan içerisindeki sorumluluklarını yerine getirme kaygısı yaşamayı sürdürür. Bu kapsamda kamusal ve özel alan çatışması yoğun olarak hissedilmektedir. Son alt tema ise özel sektörde çalışma yaşamına devam ederken hamilelik sonrası işe geri dön(e)meme ihtimalidir. Kadın anne olduktan sonra özel sektörde çalışmanın vermiş olduğu güvencesizlik ile yaşamının önemli sorunlarından birisi ile karşı karşıya kalmaktadır. Düşük ücretlerle yoğun mesailer harcamak zorunda olan çalışan kadın ev ve çocuk bakımı gibi sorumluluklarını da aynı anda yerine getirmek durumundadır. Güvencesiz veya düşük ücretli işlerde çalışan kadın yoğun mesaisi, ev ve çocuk bakımından sorumlu tutulmaları ve bu yükü hafifletecek kreş gibi kamusal hizmetlerin sağlanmaması nedeniyle, yalnızca zorunlu oldukları süre boyunca çalışmakta, özellikle özel sektörde düşük ücretle çalışan kadınlar çocuklarının kreş masrafını dahi karşılayamamanın verdiği sonuçla çalışma yaşamına ara vermektedir. Sonuç olarak çocuk bakımının verdiği kamusal alanda gerçekleşen bakım hizmetlerinin verdiği maddi ağırlıktan kaynaklı çalışma yaşamlarına ara vermeyi tercih etmek durumunda kalmaktadırlar.

Bir diğer tema ise **toplumsal cinsiyet rolleridir**. Alt temaları *ev içi roller*, *çocuk bakımı*, *kadının çalışma yaşamındaki konumu* ve *ev içi çalışmada ücretsiz emek* olarak belirlenmektedir. *Ev içi rollerde* kadının çalışma yaşamına aktif katılması ev içi rollerde paylaşımı gerekli kılmaktadır. Çalışma yaşamının getirdiği uzun mesai saatleri ev içinde tüm rolleri yerine getirmeyi zorlaştırmakta, bu kapsamda erkek de yardımcı rolü üstlenmek durumunda kalmaktadır. Katılımcıların da genel olarak ifade ettikleri üzere; ev işlerinde paylaşımcı olmanın yanı sıra bu paylaşımın organizasyonunu yapan da kadınlarda olmaktadır. Nitekim bir diğer tema olarak *çocuk bakımında* da genel sorumlulukların yine kadının üstünde olduğu, Chodorow'un görüşleri de kadına annelikle ilgili yüklenen rol ve sorumlulukların çoğu toplumsal cinsiyetle alakalı olması noktasını doğrular nitelikte katılımcılar ifadelerini belirtmektedirler. Genel olarak çocuğun bakımı anne ve büyükannelerin üzerinde olmaktadır. Bu alt temayı özetleyecek ifade; “Çalışmadığım zamanlarda %90 çocuğun bakımı bendedir, kalan yüzde 10’luk dilimde babayla oyun oynadığı zamandır (K18, Y46)” olmaktadır. **Kadının çalışma yaşamındaki konumu** “Close Relationships, Gender, and Career Salience” (Moya; Exposito, 2000) anlatıldığı üzere toplumsal cinsiyete göre erkek için en temel rol, ailenin geçiminden sorumlu olmak iken; kadının görevi ise çocuk bakımı-büyütmesi ve aile içinde anlamsal devamlılığı sağlamaktır. Nitekim çalışan anne bakım görevini yerine getiremese de yine bunu bir kadın yerine getirmekle atfedilmektedir. Katılımcıların bu açıdan ifadelerinde

genellikle maddi sıkıntı yaşamasa çalışmayıp çocuğun bakımını kendisinin üstleneceğini veyahut çalıştıkça motive olan katılımcıların ifadeleri bu tema kapsamında seçilmektedir. **Ev içi çalışmada ücretsiz emek** kısmında ise, çalışma yaşamında rol almayan kadının ev işlerinde tüm sorumluluğu üzerinde taşıması bu noktada da maddi anlamda bir karşılığının bulunmaması katılımcıların ifadeleri doğrultusunda görülmektedir.

Değişen annelik pratikleri ve ortaya çıkan sembolik ifadeler ritüelleri oluşturmaktadır. Bu kapsamda ritüellerin sosyolojik görünümü teması altında altı alt tema belirlenmektedir. **Cinsiyet partisi** çocuk dünyaya gelmeden yapılan ilk ritüeldir. Anne ve babalar bir uzmana göründükten sonra genel olarak uyguladıkları bir ritüel olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bunun uygulanma noktasında **sosyo ekonomik durum, pandemi ve kişisel tercihler** belirleyici olmaktadır. Pandeminin bireyleri etkileme şekilleri ve evde kal uyarılarına istinaden katılımcılardan bu dönemde anne olanlar bu tarz kalabalık etkinlikleri yapmaktan kaçınmış, ya da sosyo-ekonomik durumun getirdiği ve kişisel tercihlerinde yapıp yapmama noktasında etkilediği göz önüne alınırsa görüşme yapılan her katılımcının hemen hemen bir ritüel düzenlediği ancak cinsiyet partisine karşı yoğun bir tutumun da sergilenmediğini söylemek bu noktada mümkündür.

Bir diğer tema **lohusa partisi** olmaktadır. Katılımcılar ritüelde aslında hiç yapmak istemediğim ama kendini bu ritüeli yapmaktan geri duramadığı bir etkinlik olarak ifade etmektedir. Alt temaları ise; **sosyal medya, kişisel tercihler ve tüketim** olarak belirtilmektedir. Katılımcıların bir kısmı sosyal medyanın da etkisiyle örnek alınan kişilerin genelde fenomen hesapların paylaşımlarına istinaden ritüel gerçekleştirdikleri söylenirken, diğer bir yandan pandeminin de etkisiyle doğuma dahi tek başına girmek zorunda kalan kadınların olması çalışma kapsamında dikkat çekicidir. Kişisel tercihler alt teması aslında pandemiye de kapsamaktadır. Lohusa partisini düşünemeyen ve postpartum yaşayan katılımcı nihayetinde doğumdan sonra 6-8 haftalık süreci kapsayan lohusalıkta ruhsal olarak bir toparlanma sürecini ifade etmektedir. Tüketim aracı olarak lohusa partisi yapılmasa da geleneksel inançlar ve ritüellerin günümüze “kırmızı (nesne) sembolü” ile taşındığını söylemek mümkündür. Hayatımızın eksik kalan bir yanını dolduran ritüeller aslında sembolik birer eylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ritüellerin sembolik eylemlerin yansıttığı noktalar olmasını da bu açıdan doğrular niteliktedir.

Diğer ritüel ve temamız **kırk uçu** alt tema ise **geleneksel ritüeller** şeklinde belirlenmiştir. Doğumdan sonra geçiş ritüelleri, farklı biçimlerde olmakla birlikte, bireyin bir toplumsal statüden bir başka statüye geçişini simgeleyen ritüellerden biri olarak kırk uçu ifade edilmektedir. Her katılımcı farklı şekillerde bu ritüeli gerçekleştirme kırk banyosu, nazardan

koruma, diken çıkarma gibi farklı etkinlikler düzenlemektedir. Özünde ebeveyni rahatlatma amacı güden kırk uçu ritüeli bebeğin daha güzel bir hayatı olması noktasında yapılması gereken bir sembolik ritüel olarak katılımcıların söylemlerinden çıkarılmaktadır.

Bir diğer tema geleneksel ve kaybetme korkusundan doğan bir ritüel olarak nadir olarak uygulanmaktadır. **Altı ay kınası** olarak belirlenen temanın alt teması bu kapsamda **geleneksel ritüeller- kaybetme korkusu** olmaktadır. Kaybetme ve geç bulmadan kaynaklı kız çocuğuna her türlü ritüeli yapmak isteyen iki katılımcı çalışma kapsamında yer almaktadır. Burada vurgulanan Giddens'in kuramsal kısmında anlattığı üzere, modern topluma geçişle beraber bir bireysellik kavramına değinilmekte, bireyselleşmeye götüren gelişmelerin yaşanmasında insanların geleneksel bağlarından, inanç sistemlerinden ve sosyal ilişkilerden kurtaran deneyimlere değinmektedir. Altı ay kınası bu noktada inanç sistemleri etrafında şekillenen bir deneyim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sembolik eylemlerden bir diğer belirlenen tema hemen hemen tüm katılımcıların yaptığı **doğum günü** ritüelidir. Bu ritüelin alt temaları ise; **tüketim, pandemi ve kişisel tercihlerdir**. Maier'de (2007) "*tüketmek kapitalizmin objektif müttefiki*" ve anneliğin de temel dayanağı olduğunu ifade etmektedir. Pandemi alt teması içerisinde ise; Covid döneminde hamile kalmış ve çocuğunu dünyaya getirmiş kişiler ise, toplu ve kalabalık etkinlikleri kapalı ortamlarda gerçekleştirmek noktasında çekimser davranmaktadır. Doğum günü aktivitesi kişisel tercihlere göre de farklılık göstermektedir.

Son olarak ritüel temasıyla ilgili değerlendirilen doğumdan önce ya da sonra herhangi bir ritüel düzenlemeyen katılımcılardan anneliğin idealize ediliş şekline bağlı olarak ritüel gerçekleştirmeyen iki katılımcı çalışma kapsamında yer almaktadır. Sosyal medyada resmedilen annelik idealize edilen bir annelik olarak sunulmaktadır. Özellikle sosyal medyanın günlük yaşamlarımıza sızış şekliyle birlikte, Instagram'ın aktif kullanılmasıyla beraber ortaya çıkan hesaplarda Instagram annelerinin sayısında yaşanan artış annelik hakkındaki beklentiye Instagramla sınıflandırmak durumunda bırakmaktadır.

Araştırma sonucunda belirlenen bir diğer tema ise **değişen annelik pratikleridir**. Annelik farklı şekilde tanımlanan, idealize edilip uygulanan bir pratiktir. Geçmiş dönemlerde geleneksel annelik daha makbul kabul edilirken, günümüzde farklı annelik pratikleri daha görünür hale geldiği görülmektedir. Evhamlı annelik, helikopter annelik, sosyal medya anneliği, Instagram anneliği vb. pek çok farklı pratikle karşılaşmak mümkündür. Günümüz geç anne adayları arasında yeni görülmeye başlayan bir pratik olarak anneliği karşılama ritüelleri benimsenmekte, "motherblessing" şeklinde ifade edilen bir karşılama seremonisi

gerçekleşmektedir. Katılımcılar arasında beş katılımcı anneliği karşılama ve hamileliği uğurlama etkinliğini gerçekleştirmiştir.

Son olarak **kuşaklararası ilişkiler** temasında her annenin başka bir anne tarafından büyütüldüğü düşünülürse, bireyin annesiyle olan çatışmalarından, bağ kurmalarına, anlaşmazlıklarından, rol model almalarına kadar pek çok konuda anne-kız ilişkisinin farklılaştığı ve annelikle birlikte şekil değiştiğini söylemek mümkündür. Bu tema kapsamında belirlenen alt temalar ise; *örnek alma-kıyaslama, sosyal medya, duygusal yönlendirme ve kuşaklararası çatışmadır*. Anne-kız ilişkisi kız çocuğun anne olmasıyla birlikte çocuğuna bakım rolü verirken annesini örnek almasına zemin hazırlarken aynı zamanda çatışmayı da dönemsel farklılıktan dolayı olanaklı kılmıştır. Bu noktada duygusal yönlendirmeler ve sosyal medyanın da etkisi büyüktür. Nitekim toplumsal değişme bağlamından bakıldığında dijitalleşme dolayısıyla sosyal medyanın hayatımızdaki derin ve sarsıcı etkisi, kuşaklararası ilişkilerimizi de etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuşaklararası yaşanan zaman zaman gerginlikler zaman zaman da uzlaşmalar hayatımızı şekillendiren ilişkiler ağıdır.

Araştırma sonucunda belirlenen temalara bakıldığında, Giddens'in (1999: 353, 354) yapı-fail kavramları karşıt değil, birbirini tamamlayan kavramlardır. Giddens'a göre tüm insanlar bilgili eyleyenlerdir. Bunun anlamı da tüm toplumsal yapanların gündelik yaşamlarında yaptıklarının koşulları ve sonuçları hakkında pek çok şey bildikleridir. Gündelik yaşamın incelenmesi kurumlaşmış pratiklerin yeniden üretimlerini çözümlemenin bir parçasıdır.

Araştırma sonucunda belirlenen temalarda geç annelik tercihi yapısında faillerin eğitim sürecinin uzaması, iş bulmada yaşanan güçlüklerden kaynaklı olarak anneliği ertelemesi yapı-birey ilişkisi kaynaklıdır. Bu bağlamda geç annelik bir tercih olarak görülmekle birlikte yapının sağlayamadığı ortam nedeniyle anne olmak bireysel bir karar olmaktadır. Geç annelik mecburiyetinde ise alt temalarla birlikte kıyaslama yaparsak yaşanan geç evlilikten kaynaklanan geç anneliklerde yapının dayattığı geç evliliklerin bireyin anneliği ertelemesine neden olduğu görülmektedir. Toplumun değişimine bağlı olarak geç anne olma tercihi esasında yapı faili doğrular niteliktedir. Giddens'in amacı doğrultusunda toplum yeni bir yapılaşmaya doğru ilerler. Savunduğu kavramlar birbiriyle örtüşen kavramlardır. Modern öncesi ve modern sonrası toplumlar karşılaştırıldığında insanların hayatları aslında eskisinden çok daha fazla sayıda geleneksel bağlar tarafından belirlenmektedir. Giddens bu noktada modern topluma geçişle beraber bir bireysellik kavramına da vurgu yapmaktadır. Bireyselleşmeye götüren gelişmelerin yaşanmasında insanların geleneksel bağlarından, inanç sistemlerinden ve sosyal ilişkilerden kurtaran deneyimlere değinmiştir.

Giddens'a göre aktör ve yapı birbirinden ayrı düşünülemez. Tıpkı bir paranın iki yüzü gibidirler. Tüm sosyal davranışlar yapıyı, tüm yapı da sosyal davranışları içerir. Aktör ve yapı süregiden insan davranışı ve pratiğinde iç içe geçmiştir (Ritzer; Stepnisky, 2019: 136).

Giddens birey/aktör temeli ve toplum/yapı temelli kuramlar üzerine çalışır. Burada amacı bir boşluğu doldurmaya hizmet etmektir. Toplumsal ilişkilerde yapının ikililiği adı verdiği süreçle birlikte yapılaşma gerçekleşmektedir. Yapı ve fail karşılıklı kavramlar değil, birbirini tamamlayan kavramlardır. Toplum yeni bir yapılaşmaya doğru ilerlemektedir. Bu kapsamda geç evlenmeler ve geç annelikler de normal bir durum haline gelmektedir. Yapı toplumsal eylemleri sınırlandırmakla kalmaz aynı zamanda bu durumu da mümkün kılar. Giddens ne yapıya ne faile öncelik verir. Aslında her ikisini göz önüne alarak modern hayat ile birey arasındaki tartışmalara değinmektedir. Modernitenin hayatımızı çok yönlü olarak etkilediğine, modern kuramların bireysel yaşantımızı etkilemesine değinir. Süreksizlik noktasına değinen Giddens modernliğin ortaya çıkardığı yaşam tarzı ve dönüşümlerin hem yoğunluk hem de yaygınlık açısından modern öncesi dönemdekine göre tamamen farklılık gösterdiğini ifade eder. Çalışma kapsamında modernizm sonrası gelişen aile yapısı, beraberinde ileri yaşta anne olma; bu kapsamda Beck'in bireyselleşme ve modernizme bakışı ile değişime uğrayan bireyin kişisel deneyimlerinin belirsiz ve güvencesiz bir hale gelmesine değinilmektedir. Annelik olgusuna bakış, Giddens ve Beck'in kuramsal anlayışlarından hareketle ortaya çıkmış; modern topluma geçişle beraber bir bireysellik kavramına da vurgu yapılmıştır. Bireyselleşmeye götüren gelişmelerin yaşanmasında insanların geleneksel bağlarından, inanç sistemlerinden ve sosyal ilişkilerindeki deneyimleri yer almaktadır.

Annelik hakkındaki literatüre ve Yüksek Öğretim Kurulu tez merkezinde yer alan çalışmalarına bakıldığında tamamlanmış ve hazırlanmakta olan tez çalışmaları içinde bu konuyla ilgili bir çalışma olmadığı görülmüştür. Hazırlanmakta olan annelik hakkındaki tez çalışmalarına bakıldığında, geç annelik ile ilgili herhangi bir çalışma olmadığına rastlanmaktadır. Genellikle değişen annelik rollerine, üreme teknolojileri açısından annelik pratiklerine, direniş ve mücadele ruhunun aşılandığı “cumartesi anneleri” hakkında yapılan çalışmalara son olarak da dini inançlar ve doğurganlık çerçevesinde şekillenen annelik çalışmalarına rastlanmaktadır. Bu çalışmalar sırasıyla; Çiftçi Özcan'ın “Değişen Toplumda Dindar Kadınların Değişen Annelik ve Eşlik Rollerine” (2023); Türkdogan'ın Üreme Teknolojileri Bağlamında Anneliğin Yapı Bozumu: Taşıyıcı Annelik” (2023); Alkan'ın “Yokdiyarda Direniş ve Mücadele Yoluyla Umudu Taşımak: Cumartesi Anneleri” (2022); Karaoğlu “Dini İnanç, Tutumlar ve Doğurganlık: Van'da Yükseköğrenim Görmüş Dindar

Kadınlar Üzerine Bir Araştırma” alanda yapılan ve araştırılmaya devam eden bazı çalışmalardır.

Geç annelik hakkında literatürde “Toplumsal Değişme Sürecinde Annelik Serüveni: Genç Annelikten Geç Anneliğe” çalışmasında da, kadınların geleneksel toplumlardaki erken yaşta evlenme ve çocuk sahibi olarak “genç anne” olma durumlarının günümüz modern toplum yapılarına geçişle birlikte eğitim ve istihdam süreçlerine katılımlarının artmasıyla evliliğin ertelenmesi ve çocuk sahibi olma yaşının ötelenmesi sonucu “geç anne” olma durumuna geçişi noktasındaki değişen eğilimlerine değinilmektedir (Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, 2022: 122). New York Times’ta 40 yaşından sonra annelik hakkında yazılan makalede, anne olan kadınların yaşın artmasıyla birlikte anne olmaya karşı daha güvenilir adımlar atabildiklerine, duygusal olarak hazır hissetme, biyolojik nedenler vb. gibi sebeplerle anneliği ertelediklerini ifade etmektedirler. Garcia ve Ruiz’in “*The Delay Of Motherhood: Reasons, Determinants, Time Used To Achieve Pregnancy, And Maternal Anxiety Level*” (2019) adlı çalışmasında Norveç, İspanya veya Birleşik Krallık gibi Avrupa ülkelerinde doğurganlık azalırken, Portekiz’de doğurganlık oranının sabit kaldığına; Almanya’da ise bu oranın arttığına değinilmekte ve bu faktörler kültürel, sosyal ve ekonomik değişimlerle açıklanabileceği araştırma kapsamında anlatılmaktadır. Türkiye’de TÜİK VE TNSA verilerinden hareketle yaşa göre doğurganlık oranlarına, anne olma yaşına, doğurganlık yaşlarına vb. değinilmektedir.

TÜİK verilerine bakıldığında yaş grubuna göre doğurganlık hızı incelendiğinde, 2001 yılında en yüksek yaşa özel doğurganlık hızı binde 144 ile 20-24 yaş grubunda iken 2020 yılında binde 115 ile 25-29 yaş grubunda görülürken, araştırmanın verisine son olarak rastladığımız 2022 yılında azalma hala devam etmektedir. Bu durum, doğurganlığın kadının daha ileri yaşlarında gerçekleştiğini göstermektedir. TÜİK verileri ışığında doğumlarını 2001 yılında gerçekleştiren annelerin ortalama yaşı 26,7 iken 2020 yılında 29,0 oldu. İlk doğumunu 2020 yılında gerçekleştiren annelerin ortalama yaşı ise 26,5 oldu. Son olarak verilen 2022 verisinde ise annenin ortalama yaşı 29,2 olarak belirtilmektedir. Annenin yaş grubuna göre dağılımlarına bakıldığında 35-39 yaşında anne olan kadınlarda 2007’den sonra sürekli artış gösterirken, 40-44 yaş arasında anne olan kadınlarda da benzer durumlar geçerlidir. Hızlı toplumsal değişmelerin etkisiyle kadının toplumsal yaşamdaki konumunun değişimi evlilik ve annelik ile ilgili süreçlerin daha ileri yaşlara ertelenmesine yol açarken, ilk anne olma yaşının yükselişi beraberinde kadın başına düşen doğum sayısını da azaltan bir etkiyi beraberinde getirmektedir.

Çalışma yaşamında yer alan ve yer almayan kadınlar arasında anneliğe bakış ve geç annelik pratiklerinin araştırıldığı bu çalışmada; 40 geç anne ile görüşme sağlanmış bunların 20'si çalışma yaşamında yer alırken, 20'si aktif olarak çalışma yaşamında yer almamaktadır.

Görüşmeler sonucunda çalışma yaşamında yer almayan kadınlar kendilerini çalışan kadınların yaşam standartları ile kıyaslamaktadır. Bu açıdan çalışan kadının akademik ve iş bulma sürecinin ardından çocuk sahibi olmak istemelerine bulgular doğrultusunda vurgu yapılmaktadır. Çalışma yaşamında yer almayan kadının anne olma isteği iş yaşantısıyla ilgili değildir. Bu noktada K10 çalışma yaşamını değil, bir sürecin tamamlanmasında gerekli koşulların tamamlanmasının gerekliliğini geç anne olma tercihinde belirtmektedir. Geç annelik tercihinde katılımcıların ifadelerinde kendi çalışma yaşantıları değil eşlerinin iş istikrarlarının vurgulanması belirleyici bir noktadır. Bu kapsamda K29 çalışmayan bir anne olarak eşinin iş istikrarının anne olmasında belirleyici bir faktör olarak savunmaktadır. Nitekim çalışmayan katılımcılar genel itibarıyla kendilerinin iş bulma süreçlerinin olmadığına ve eşlerinin iş durumlarındaki istikrarın sağlanmasına vurgu yapmaktadırlar. Çalışma yaşamında yer almayan K37 anne olmadan önce iş yaşamına devam etmek mi anne olmak mı?" ikilemini yaşamaktadır. *"İş yerinden çıkarılmışım yaşıam geçiyordu ne yapacağımı bilemedim çevremde baskıları beni tüketmişti"* ifadesinden hareketle" evlenme yaşının 36 olması ile, evliliğin ilk yılında anne olmuştur. Bu noktada maddi koşulları düşünmemiş, anne olmayı öncelik haline getirmiş dolayısıyla çalışma yaşamına dahil olmak istememiştir.

Çalışan anne K5 çocuk sahibi olmadaki engeli eşinin iş durumundaki istikrarsızlık olarak ifade ederken, çalışma yaşamında yer almayan K13 sosyo-ekonomik durumun belirsizliği ve borç durumundan kaynaklı anneliği ertelediklerini ifade etmiştir. K21 çalışan bir anne olsa da kamusal alanda çalışmanın verdiği güvence ile hamilelik döneminin riskini sosyal haklarını kullanarak geçirme şansına sahip olmaktadır. K10 hamilelik öncesinde çalışma yaşamında yer alırken hamile kalması ve doğum sonrasında özelde çalışmasının verdiği olanaksızlık ve zorluklar sebebiyle çocuk sahibi olduktan sonra çalışma yaşamına geri dönmemiştir. Çalışan bir anne iken, geç annelik sonrası yaşanan çocuk bakım sorunu başta olmak üzere K10'nun çalışma yaşamında yer almamasına rastlanmaktadır. K24 ise esnek çalışma saatlerine sahip olması doğumdan hemen 15 gün sonra çalışma hayatına aktif olarak geri dönmesi maddi durumun belirsizliğinin temel nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Özel sektörde çalışırken hamilelik sonrası işe geri dön (e)meme sorunu yaşayan katılımcılarda olmaktadır. K9 çalışma hayatında yer alırken, yönetici olarak

çalıştığı özel okula doğum sürecinden sonra geri dönmeyi tercih edip çocuk bakımını üstlenmektedir.

Güvencesiz veya düşük ücretli işlerde çalışan kadın yoğun mesaisi, ev ve çocuk bakımından sorumlu tutulmaları ve bu yükü hafifletecek kreş gibi kamusal hizmetlerin sağlanmaması nedeniyle, yalnızca zorunlu oldukları süre boyunca çalışmaktadır. Özellikle özel sektörde düşük ücretle çalışan kadınlar çocuklarının kreş masrafını dahi karşılayamamanın verdiği sonuçla çalışma yaşamına ara vermektedir.

Çalışan ve çalışma yaşamında yer almayan kadınlar açısından kuşaklararası ilişkiler teması kapsamında geç annelik pratiklerinin farklılaştığını söylemek mümkündür. Çalışma yaşamında yer almayan kadın sadece ev içi alanda çocuk bakımı ile sorumlu iken çalışan kadının hem kamusal hem özel alanda yerine getirmesi beklenen rol ve sorumlulukları karşısında yetişmesi K1 ifadelerinden çıkarılan bir genel değerlendirme olmaktadır. Kuşaklararası ilişkiler noktasında K7'nin kendi annesinin aslında yeterince ilgilendiğini ancak nitelikli zaman geçirme noktasında eksik kaldığını vurgulanmaktadır. *“Annem çok titizdi, etrafla ilgilenirdi ve biz çocuklar kendi aramızda eğlenirdik aslında eleştirdiğim bizle çok ilgilenmemesiydi”* ifadesi bu noktada günümüzle kıyaslandığında çalışan kadınların yoğun mesai saatleri harcarsa dahi, çocuklarıyla geçirdikleri zamanın niteliğini önemsedikleri, kamusal ve özel alanı dengede tutmaya çalıştıkları vurgusu satır aralarında yapılmaktadır. Kuşaklararası ilişkiler ve çatışmalar kapsamında ise geç anne olan kadınlar kendi annelerinin annelik pratikleri ile kendi annelik pratiklerini kıyaslamaktadır. Genel itibariyle kendi annelerine eleştirel bakmakta, kendi çocukluklarında nitelikli bir anne-çocuk iletişimi kuramayıp torunları ile bu iletişimi kurmalarında kızgınlık ve sitem duyguları yaşamaktadırlar. Geç annelik pratikleri anne-kız ilişkilerinde paylaşımın çoğalmasına kaynaklık ederken, çatışmayı ve çocuk bakımında gerçekleşen farklılığı da doğurmaktadır.

Geç annelik tercihinde anne olmaya karar verme süreci ve yaşın ilerlemesinden kaynaklı anne olma tercihi/zorunluluğu bağlamında katılımcıların ifadelerine yer verilerek yorumlanırken; geç evlilik kaynaklı geç annelik, tekrarlayan düşükler ve yeniden evlenmeler anne olmada belirleyici olmaktadır. Çalışma yaşamında yer alsın ya da almasın katılımcıların ifadelerine bakıldığında çalışan kadın geç evlilik kaynaklı geç anne olabilir iken; aynı zamanda erken evlilik yapmasına rağmen tekrarlayan düşükten kaynaklı da geç anne olabilmektedir. Bu çalışmanın sonucunda ister çalışma yaşamında yer alsın isterse ev içi alanda ücretsiz emek versin kadının ileri yaşta anne olma sebepleri arasında katılımcılarla görüşmeler sonucunda şunu ifade edebiliriz ki geç anne olan kadınlardan 6'sı tüp bebek, 8'i ilaç tedavisi, 10'u doktor

kontrolü eşliğinde anne olmuştur. Planlı gebelik sorusuna ise 34 kişi “evet” cevabını verirken, sadece 6’sı “hayır” cevabı vermesi aslında kadınların evliliği gerçekleştirirken çocuk sahibi olma noktasında istek, tercih ve kararlarının belirleyici olmasından kaynaklanmıştır. Yeniden evlenmeler noktasında ise katılımcılardan 2 kadının ikinci evliliği iken, katılımcılardan 7 kadının eşinin ikinci evliliği olduğu saptanmıştır. Evliliğinin ilk yılında anne olan katılımcı sayısı 6 iken, 6 kadın ortalama 35 yaşında anne olmuştur. Bu da çalışmaya başlamadan önce over-rezerv sayısının 35 yaş ve üzeri geç annelik olarak kabul edildiğini doğrulama noktasında önemlidir. Evliliğin ilk yılında anne olan katılımcıların evlilik yaşları da görece diğer katılımcılara göre ileridir.

2000’li yıllardan itibaren annelik hakkında yapılan çalışmalarda anneliğin genellikle infertilite ile ilişkilendirilmesi, tüp bebek ve sosyal medyada görünürlük hali gibi alanlarda benzer çalışmalara rastlanırken, tez kapsamında ele alınan “geç annelik” kavramı yeni bir ifadedir. İleri yaşta anne olan kadının geç anne olma sebeplerine bakıldığında geç evlilik, eğitim sürecinin uzaması (doktora ve iş yaşamı), hazır hissetmeme hali (mental ve maddi), kalıtsal rahatsızlık ve tekrarlayan düşükler, tedavi, yeniden evlenme ve tercih olarak ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Acıpayamlı, O. (1961). *Türkiye’de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etütü*, Atatürk Üniversitesi Yayınları Fen Edebiyat Fakültesi Araştırmaları Serisi, Erzurum.
- Adak, N. (2015). “Toplumun Temel Yapı Taşı Aile”, S. Güçlü (Ed.), *Kurumlara Sosyolojik Bakış*, Siyasal Kitabevi.
- Agamben, G. (2020). *Çocukluk ve Tarih-Deneyimin Yıkımı Üzerine Bir Deneme* (Çev: B. Parlak), Alfa Kitap.
- Aktaş, G. (2013a). “Üretiyorum Öyleyse Varım: Buldan’da Ev Eksenli Çalışan Kadınların Aile ve Toplumsal Yaşamda Görünmeyen Emegi” *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, Cilt 5, No 1, 258-267.
- Aktaş, G. (2013b). “Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:30, Sayı:1, 53-72.
- Aktaş, G. (2015). Türkiye’de Aile Sosyolojisi Çalışmalarına Genel Bir Bakış. *Sosyoloji Konferansları*, (52), 419-441.
- Aktaş, G. (2019). “Günümüz Toplumlarında Anneliğin Değişen Biçimlerini Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerinden Değerlendirmek” *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Aralık, 36(2), 253-271.
- Altaş, B. (2018). *Tüketim Toplumunda Anneliğin Yeniden Görünümleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Antalya.
- Altınoluk, D. (2017). “Cinsiyetlendirilmiş Kurum Olarak Akademi: Erkek Akademisyenlerin “Öteki” Üzerinden Erkeklik İnşaları”, *A Journal of Identity and Culture*, Aug., 37-58.
- Altınoluk, D. (2018). “Kadın Olmak mı, Akademisyen Olmak mı? İşte Bütün Mesele Bu”, *Fe Dergi* 10, no. 1, 58-66.
- Amman, M.T. (2021). Türkiye’de Ailenin Dönüşümü ve Kırılganlaşması. İçinde H.M. Yücer ve Y.S. Zavalı (Ed.), *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı ve Sosyal Değişme*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 93-110.
- Arendell, T. (2000). “Conceiving and Investigating Motherhood: The Decade's Scholarship”. *Journal of Marriage and the Family*, 62(4), 1192-1207.
- Aries, P. (1962). *Centuries of Childhood A Social History of Family Life* (Translated from the French by: Baldick, R.), Vintage Books A division of Random House New York.

- Avcı, M. G. (2021). “Zaman-Mekân Sıkışması, Küreselleşen Salgın ve Toplumsal Sonuçları”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Pandemi Özel Sayısı*, Cilt:17, Yıl:11, 3787-3807.
- Aydın, O. ve Baran, G. (2010). “Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma”. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(2), 117-128.
- Badinter, E. (2011). *Kadınlık mı Annelik mi?* İletişim Yayınları.
- Bahar, B. (2019). “*Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Annelik Rolü: Elisabeth Badinter ve Eleştirel Annelik Teorisi*”, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bahtiyar Saygan, B.; Peker Uludağlı, N. (2021). “Yaşam Boyu Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Gelişimi”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 13(2):354-382.
- Bal, N. (2015). *Tüp Bebek Konusunda Sosyolojik Bir Bakış: Temellendirilmiş Bir Kuram Çalışması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Bal, N. (2019). *Instagram’da Anneliğin Sunumu Üzerine Sosyolojik Bir Analiz*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Başak, S., Kınır, S., & Yaşar, Ş. (2013). *Kadının Görünmeyen Emegi: İkinci Vardiya*, Anka Kadın Araştırma Merkezi, Kasım
- Baştürk Akca, E. (2015). “Medyada Annelik Temsilleri ve Anne Savaşları: Haftanın Annesi Yarışma Programının Analizi”, *Woman 2000*, 16(2): 91-112.
- Bauman, Z. (2018a). *Akışkan Hayat*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2018b). *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*. İstanbul: Habitus Yayıncılık.
- Bauman, Z. (2019). *Akışkan Modernite*. İstanbul: Can Yayınları.
- Baumgarten, E. (2014). *Mothers And Children*, Princeton University Press, UK.
- Beck, U.; Beck-gernsheim. (2012). *Aşkın Normal Kaosu*, (Çev. Nafer Ermiş), İmge Kitabevi.
- Beck, U. (2014). *Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru*, İthaki Yayınları, 2.Baskı.
- Beets, G., Schippers, J., & te Velde, E. R. (Eds.). (2011). *The Future Of Motherhood In Western Societies: Late Fertility And Its Consequences*. New York, NY: Springer.

- Benzies, K., Tough, S., Tofflemire, K., Frick, C., Faber, A. & Newburn-Cook, C. (2006). "Factors Influencing Women's Decisions About Timing Of Motherhood", *The Association Of Women's Health, Obstetric And Neonatal Nurses, JOGNN*, 625-633.
- Beyenal, S. (2019). "Kamuda Çalışan Annelerin Ev, İş ve Sosyal Yaşamı Üzerinde Etkili Olan Dinamikler", *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Kasım, Cilt: 5, Sayı: 3, 228-240.
- Billari, F. C. ve Kohler, H. P. (2002). "Patterns of Lowest-Low Fertility in Europe", *Max Planck Institute for Demographic Research, MPIDR Working Paper WP 2002-040* September, 1-31.
- Billari, F. C. (2008). "Lowest-Low Fertility in Europe: Exploring the Causes and Finding Some Surprises", *The Japanese Journal of Population*, Vol.6, No.1 March, 2-18.
- Bilton, T., Bonnett, K., Jones, Pip., Lawson, T., Skinner, D., Stanworth, M. ve Webster, A., (2008). *Sosyoloji*, (Çev. Ed.: K. İnal), Siyasal Yayınevi, Ankara.
- Bowyer, D.; Deitz, M.; Jamison, A.; Taylor, C. (2021). "Academic Mothers, Professional Identity And COVID-19: Feminist Reflections On Career Cycles, Progression And Practice", *Gender Work Organ*, 29:309–341.
- Bozkurt, V. (2018). "Çocuğun Değeri", *ÇETO*, Sayı:3, Mayıs.
- Bueskens, P. (2018). *Modern Motherhood and Women's Dual Identities: Rewriting the Sexual Contract*. London: Routledge.
- Caragata, L. (2022). "Feminist NGOs: Building Resilience in Low-income Single Moms", *The International Journal of Community and Social Development* 1 –15.
- Castro, R. (2005). Late-Entry-Into-Motherhood Women Are Responsible For Fertility Recuperation, *J. Biosoc. Sci*, 47, 275–279.
- Chodorow, N. (1978). *The Reproduction of Mothering Psychoanalysis and the Sociology of Gender*, University of California Press, Ltd. London, England
- Chodorow, N. (2021). *Anneliğin Yeniden Üretimi Psikanaliz ve Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*. (Çev: D. Tanal Tatar), Phoneix Yayınları.
- Chollet, M. (2020). *Bugünün Cadıları Kadınların Yenilmez Gücü*, (Çev. Z. Hazal Louze), İletişim Yayınları.
- Connel, R. W. (2003). *Gender & Power*. Polity Press, Cambridge.
- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar, Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*, (Çev: C. Soydemir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Coulter M. (2010). Institution of Motherhood, A. O'Reilly (Ed.), *Encyclopedia of Motherhood*, Thousand Oaks, Calif: Sage.

- Creswell, J.W. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, (Çev. Ed.M. Bütün& S. B. Demir), 3.Baskı, Siyasal Kitabevi.
- Çalak, E.; Çalak Koca, C. (2020). *7/24 Annelik*, Atıf Yayınları.
- Çetinel, E.; Yılmaz, E. (2016).” Feminist Teori: Yönetim ve Organizasyon Alanına Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:6, Sayı:2, 119-148.
- Çobanoğlu, A. (2020). “Türk Aile Yapısında ve Kültüründe Yakın Gelecekte Önem Kazanacağı Öngörülen Değişimler”, *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 4(2), 68-80.
- Çobanoğlu, A. ve Tek, S. (2021). “Türkiye’de Yeniden Evlenme Olgusu: Cinsiyet ve Psikososyal Değişkenler Bağlamında Bir Değerlendirme”, *OPUS International Journal of Society Researches*, 18 (44), 8092-8118.
- Çöpoğlu, M. (2018). “Türkiye’de Çocuk İşçiliği”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 357- 398.
- Dedeoğlu, S. (2000). “Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emeği”, *Toplum&Bilim*, 86, Güz, 139-171.
- Demirci Yılmaz, T. (2015). Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Modernleşmesinde Annelik Kurguları (1840-1950). Ş. Öztürk (Ed.) *Annelik* içinde, Cogito, Sayı:81/Yaz, Yapı Kredi Yayınları, 66-91.
- Demren, Ö. (2018). “Türk Kültüründe Bir Korku Kültü Olarak Sivas’ta Alkarısı ve Albasması İnanışı”, *Antropoloji*, Sayı:36, 1-27.
- Dennis, C. L., Fung, K., Grigoriadis, S., Erlick, G., Robinson, S.R. ve Ross, I. (2007). “Traditional Postpartum Practices and Rituals: A Qualitative Systematic Review”, *Women’s Health* 2007 3:4, 487-502.
- Diaz, M. Y. (2018). “Revisiting Individualization: The Transitions To Marriage And Motherhood in Chile”, *Current Sociology*, Vol. 66(5) 748–768.
- Dikmen, N.; Maden, D. (2012). “Kadın Akademisyenlerin Görünmeyen Emeği Üzerine Bir Araştırma: Ordu Üniversitesi Örneği”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Yıl: 11 Sayı: 21 Bahar, 257-288.
- Doğan Kutlu, G. (2020). “Kadın Akademisyenlerin Annelik ve Çocuk Kavramlarına Yükledikleri Anlam ile Kadın Kimliği Arasındaki İlişkiler”, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
- Donath, O. (2018). *Abartılmış Annelik Bastırılmış Kadınlık*, Destek Yayınları.

- Donath, O.; Trebbe-Plath, M. (2022). *Annelikten Pişman Olmak* (Çev. Bilge Yalçın), İletişim Yayınları.
- Douglas Susan J., Michaels M. W. (2004)., *The Mommy Myth: The Idealization of Motherhood and How It has Undermined Women*, New York: Free Press.
- Dökmen, Z. (2006). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Dudu Karaman, E.; Doğan,N. (2018). “Annelik Rolü Üzerine: Kadının “Annelik” Kimliği Üzerinden Tahakküm Altına Alınması”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1475-1496.
- Ecevit, Y. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları, Eğitim Materyali*, Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz II, CEİD.
- Eke, N. P. (2020). *Çocuksuzluk Tercihinin Söylemsel İnşası*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Eken, H. (2010). *Rol Etkileşimi Bağlamında Kadın Subaylar*. Palet Yayınları, Konya
- Elliott, A. (2017). *Çağdaş Sosyal Teoriye Geçiş*, (Çev. Ed.: İ. Yıldız ve A. Görgün Baran), Dipnot Yayınları.
- Engels, F. (1990). *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, (Çev. K. Somer), Sol yayınları.
- Engin, M. (2022). Türkiye’de Aile Yapısının Dönüşümü: Sorunlar ve Beklentiler. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 123-136.
- Erdoğan, T. (2008). “Nancy Chodorow’un Düşüncesinde Toplumsal Cinsiyet Organizasyonunun Merkezi unsuru Olarak Annelik”, *Aile ve Toplum*, Yıl: 10 Cilt: 4 Sayı: 14 Nisan-Mayıs-Haziran, 73-82.
- Erdoğan, T. ve Vakıf, B. (2020). Çocukluk Sosyolojisinin Tarihsel Gelişimi ve Kuramsal Temelleri. *SEFAD*, 44, 461-486.
- Ersoy, E. (2009). “Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 2, Elâzığ. 209-230.
- Forcey, L. R. (1994). “Feminist Perspective on Mothering and Peace” *Mothering: Ideology, Experience and Agency*, Glenn, E. N., Chang G. and Forcey L. R (Ed.), (s. 355-377). London: Routledge Company
- Geertz, C. (2010). *Kültürlerin Yorumlanması* (Çev: H. Gür), Dost Yayınevi, Ankara.
- Genç, Ö. (2016). Çocukların Orta Çağ Avrupa'sındaki Yeri. *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* (1), 241-261.

- Gezegen Ünlü, S. (2021). “İş Yükünün Kadınların Psikolojik Sağlığı Üzerine Etkisinde Ev İçi İş Bölümünün Düzenleyicilik Etkisi”, *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 17, Sayı:33, 193-220.
- Gezer Tuğrul, Y. (2019). “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadınların Annelik Deneyimleri Üzerine Bir Saha Çalışması”, *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi.*, Sayı: 3, 71-90.
- Giddens, A. (1999). *Toplumun Kuruluşu* (Çev. Hüseyin Özer), Bilim ve Sanat.
- Giddens, A. (2005). *Sosyoloji, Ayraç* Kitabevi.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve Bireysel Kimlik Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*, (Çev: Ü. Tatlıcan), Say Yayınları.
- Giddens, A. (2015). *Sosyoloji Kitabı*, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Gittins, D. (2011). *Aile Sorgulanıyor* (Çev. T. Erdem), Pencere Yayınları, İstanbul.
- Glenn E. N. (1994). “Social Construction of Mothering: A Thematic Overview”, *Mothering: Ideology, Experience and Agency*, (Ed. E. Nakano Glenn, G. C.Linda ve R. Forcey), New York & London: Routledge, 1-29.
- Gusfield, J.R; Michalowicz, J. (2003). “Secular Symbolism: Studies of Ritual, Ceremony, and the Symbolic Order in Modern Life” *Annual Review of Sociology* 10(1):417-435.
- Gustafsson, S. (2001). “Optimal Age at Motherhood Theoretical and Empirical Considerations on Postponement of Maternity in Europe”, *Journal of Economics Springer-Verlag*. 225-247.
- Güçlü, S. (1995). “Kentsel Alanlarda ailede Ebeveyn- genç ilişkileri ve Kuşaklararası farklılıklar İzmir’de Bir Araştırma” *Aile Kurultayı*, Cilt:1, Sayı:1, 214-220.
- Güçlü, S. (2012). “Aileye İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar”, N.Adak (Ed.), Siyasal Kitabevi.
- Güçlü, S. (2013). “Motherhood In Society And The Sociology Of Motherhood” *The Science and Education at the Beginning of the 21st Century in Turkey*, (Ed. Recep Efe vd.) St Kliment Ohridski University Press, Sofya, 298-316.
- Güçlü, S. (2016). “Çocukluk ve Çocukluğun Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Hakları”, *Sosyoloji Dergisi Armağan Sayısı*.
- Günay, G. ve Bener, Ö. (2011). Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılama Biçimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(3), 157-171.
- Güninde Ersöz, A. (2015). “Özel Alan / Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınlığın "Doğası" Ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt:18, Sayı:1, 80-102.

- Gürçayır Teke, S. (2014). Dönüşen Anneliğe Yönelik Netnografik Bir Analiz: Blogger anneler. *Milli Folklor Dergisi*, 26(103), 32-47.
- Hachisuka, R. (2018). Sosyal Medyada Anneliğin Yansıyan Halleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Hays, S. (1996). *The Cultural Contradictions of Motherhood*, Yale University Press.
- Heritier, F. (2015). *Kadınların En Güzel Tarihi*, (Y. A. Dalar, Çev.) İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Işık, E. (2021). “Erken Cumhuriyet Dönemi Kadın Dergilerinde Kadın İmajı: Ev Kadın Dergisi Örneği”, *Folklor / Edebiyat*, Yıl : 27, Sayı: 106, 211-228.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2012). “Kültür ve Ana Babalık: Kuram ve Uygulama Çıkarımları”, *Ana Babalık: Kuram ve Araştırma*, (Derleyen: Melike Sayıl & Bilge Yağmurlu), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kandiyoti, D. (2007). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Metis Yayınları 2.Basım, Eylül İstanbul.
- Kaplan, M. (2011). “Kaplumbağanın Özgürlüğü”: Kadınlar ve Ev İçi Emek, *Folklor/Edebiyat*, Cilt:17, Sayı:65, 163-172.
- Kara, B. (2018). Türkiye’de Aile Yapısının Değişimine Etki Eden Dinamikler. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 40, 374-385.
- Karadoğan, U. (2012). “Osmanlı Hanedanının Aile Yapısı ve Güncel Yaşamı”, *21.yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt:1, Sayı:1, Bahar, 213-225.
- Karakaya, H. (2018). “Görünmez Emek ve Ev Kadınları” *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, 73-94.
- Karaman, K. (2010). “Ritüellerin Toplumsal Etkileri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:21, Mayıs, 227-236.
- Karkıner, N. (2011). “Aile ve Evlilik”, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (Ed. Y. Ecevit ve N. Karkıner), T.C Anadolu Üniversitesi Yayını no:2307.
- Kaya, Ö. (2008). *Türkiye’de Yaşayan Profesyonel Kadınların Annelik Deneyimleri: Çocuk Doğurma, Çocuk Büyütme ve Çocuk Yetiştirme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Keldal, G. (2021a). Evliliğe Bakış Açısı ve Evlilikten Beklentiler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30(1), 1-10.

- Keldal, G. (2021b). Üniversite Öğrencilerinin Gözünden Evlilik. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 375-393.
- Kılıç, E. (2019). “Evcimenlik Kültünden Çalışan Anneye: Annelik İdeolojileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran, 20(1), 17-36.
- Koç, İ. (2014). “Türkiye’de aile yapısının değişimi:1968-2011”, Türkiye’de Aile Yapısı Tespitler ve Öneriler (içinde), *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü*, İstanbul, 24-55.
- Koç, İ. (2018). Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi Sürecinde Tek Ebeveynli Ailelerin Oluşumu, Belirleyicileri ve Refah Durumu. İçinde *Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi*, (s. 36-84). Araştırma ve Politika Serisi 65, Ankara.
- Koçak Turhanoglu, F. A. (2011). “Aile ve İlişkiler Ağı”, *Aile Sosyolojisi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, (Ed. A, Kasapoğlu ve N, Karkıner), Eskişehir, 186-211.
- Koçkar, A. İ. ve Harma, M. (2018). Aile içi anlaşmazlıklar, çocuğa yansımaları ile çocuğun değerinin yıllar içerisinde değişimi. (Ed: Y. Esen ve C. Nuhrat) Türkiye aile yapısı ileri istatistik analizi içinde, Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 136-179.
- Kohler, H-P., Billari, F. C. & Ortega, J. A. (2002). The Emergence of Lowest-Low Fertility in Europe During the 1990s, *Population and Development Review* 28(4), 641–680.
- Kottak, C. P. (2008). *Antropoloji İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*, Ütopya Yayınları, Ankara.
- Köse, B. (2012). “Geçmişten Günümüze Aile”, N. Adak (Ed.), *Değişen Toplumda Değişen Aile*, Siyasal Kitabevi, Ankara, Eylül.
- Kurt, A. (2006). Düünden Bugüne Türk Ailesi, M. Zencirkıran (Ed.), *Düünden Bugüne Türkiye’ nin Toplumsal Yapısı*, Ankara: Nova Basın Yayın, 335-367.
- Lupton D., Pedersen S. & Thomas G. M. (2016). “Parenting and Digital Media: From the Early Web to Contemporary Digital Society”, *Sociology Compass*, 10/8 (2016) 730-743. Doi: 10.1111/soc4.12398.
- Macdonald C. L. (1998). “Manufacturing Motherhood: The Shadow Work of Nannies and Au Pairs”, *Qualitative Sociology*, 21, 1, 25-48.
- Macionis, J. J. (2012). *Sosyoloji*, (Çev. Ed.: V. Akan), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Macit, Y. (2021). “Çocuk Sahibi Olmak ve Ebeveynlik”, *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 30-40.

- Maher J. M, Saugeres, L. (2007). “To Be Or Not To Be A Mother? Women Negotiating Cultural Representations Of Mothering”, *J Sociol (Melb)*, 43:5-21.
- Maier, C. (2007). *Çocuk Yapmamak İçin 40 Neden* (Çev. Z.Canan Özatalay), Esen Kitap.
- Mayall, B. (2018). *Çocukluk Sosyolojisi Tarihi*, (Çev: T. Fırıncı Orman), Beta Yayınları.
- Miller,T.(2010). *Annelik Duygusu Mitler ve Deneyimler* (Çev. Gül Tuncer), İletişim Yayınları.
- Millet, K. (1973). *Cinsel Politika*. (Çev. S. Selvi), Payel Yayınevi, İstanbul.
- Moya, M., Expósito, F. ve Ruiz, J. (2000). Close Relationships, Gender, and Career Salience, *Sex Roles Vol. 42,9/10,825-846*.
- Myrskylä , M., Barclay, K ve Goisis, A. (2017). “*Advantages of Later Motherhood*”, Springer, 767-772.
- Onur, B. (2005). *Türkiye’de Çocukluğun Tarihi*. İmge Kitabevi.
- Oakley, A. (1974). *Woman’s Work The Housewife Past and Present*. New York: Pantheon Books.
- O’reilly, A. (2004). “Mothering against Motherhood and the Possibility of Empowered Maternity for Mothers and Their Children”, A. O’Reilly (Ed.) *From Motherhood to Mothering*, State University of New York Press.
- Ortaylı, İ. (2000). *Türk Osmanlı Aile Yapısı*, Perşembe Konferansları.
- Ortaylı, İ. (2009). *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları.
- Ortner, S. B. (1974). “Is Female To Male As Nature Is To Culture?” M.Z. Rosaldo ve L. Lamphere (Ed.), *Woman, Culture, And Society: A Theoretical Overview*, *Woman, Culture, And Society*, Standfort: Standfort University Press, 67-87.
- Önder Erol, P. (2019). “Kentsel Koşullarda Çalışan Evli Kadınların Aile İçi Rollerindeki Değişim”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 88, Şubat, 93-101.
- Özcan, Ö. (2017). “Orta Çağ’dan Erken Modern Döneme Çocukluğun Tarihsel Gelişimi”, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 2, 91-126.
- Özen, S . (1992). Mübadele ve Çatışma Kuramlarında Aile . *Sosyoloji Dergisi* , (3), 117-129.
- Parsons, T. (1954). The Incest Taboo in Relation to Social Structure and the Socialization of the Child. *The British Journal of Sociology*, 5(2), 101–117.
- Pekel, E. (2019). “Toplumsal Cinsiyet Roller ve Kadının Çalışma Hayatındaki Konumu” *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 05 (01).
- Pelizzon, S. M. (2009). *Kadının Konumu Nasıl Değişti? Feodalizmden Kapitalizme* (Çev: İhsan Ercan Sadı-Cem Somel), İmge Kitabevi.

- Pınarcıoğlu, N.Ş. (2017). “Eril Siyasette Kadın Temsili (Mi?)”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1/1, 12-24.
- Poster, M. (1989). Eleştirel Aile Kuramı (Çev: Hüseyin Tapınç), Ayrıntı Yayınları.
- Postman, N. (1995). *Çocukluğun Yokoluşu*, (Çeviren: Kemal İnal), İmge Kitabevi Yayınları.
- Powell, G.N.; Greenhaus, J.H. (2010). Sex, Gender, and Decisions at The Family-Work Interface. *Journal of Management*, Vol: 36 No:4, 1011-1039.
- Razon, N. (2001). *Ana-Baba Okulu* (Ed. Haluk Yavuzer). Remzi Kitabevi, Mayıs.
- Rebay-Salisbury, K. (2017) “Bronze Age Beginnings: The Conceptualization of Motherhood in Prehistoric Europe” *Motherhood in Antiquity*, D. Cooper, C. Phelan (eds.)
- Rich, A. (1995). *Of Woman Born: Motherhood As Experience and Institution*, Norton&Company, New York London.
- Ritzer, G.; Stepnisky, J. (2019). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri* (Çev: Irmak Eruna Howison), De ki Yayınları.
- Rothman B. K. (1994). “Mothers and Fathers: Ideology in a Patriarchal Society”, *Mothering Ideology, Experience, and Agency*, Glenn E. N., Chang G., Forcey L. R. (Edt.), London, Newyork: Routledge, 1-33.
- Ruiz, L.M.; Ruiz, M. H. (2019). “The Delay Of Motherhood: Reasons, Determinants, Time Used To Achieve Pregnancy, And Maternal Anxiety Level”, *PLoS ONE* 14(12): e0227063. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0227063>.
- Rybińska, A. (2014). *Late motherhood in Poland*, Warsaw School of Economics.
- Sadıkoğlu, Z.Z. (2020). “Yoğun Annelik Algısı: Annelerin Perspektifinden Çağdaş Ebeveynlik Kültürü”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi.
- Sadıkoğlu, Z.Z. (2021). Modern Türk Aile Yapısında ve Kadınların Uğraşlarında Değişme. *Tesam Akademi Dergisi*, 9(1), 317-347.
- Sağlam, M.; Aral, N. (2016). “Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları”, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 2, 43-56.
- Sakman, E. (2021). “Gönüllü çocuksuzluk: Çocuk sahibi olmama kararının altında yatan faktörler ve karşılaşılan tepkiler hakkında bir derleme”, *Psikoloji Çalışmaları- Studies in Psychology*, 41(1): 83–109.
- Sandıkçıoğlu, İ. (1998). Çalışan Kadınların İkili Roller Aile ve İş Dengeleri (Memur Kadınlar), *T.C Kültür Bakanlığı Yayınları*.
- Sarı, Ö. (2016). “Toplumsal Değişmenin Aileye Yansıması”, *Aile Sosyolojisi*, Ed.: Nazmi Avcı, Erdal Aksoy, İstanbul: Lisans Yayıncılık.

- Sarıtaş, S.; Bozkurt, A. (2020). A Qualitative Research On Motherhood Experiences. *International Journal of Humanities and Research*, June, Year 5, Issue:4, Volume:4, Pages: 40-47.
- Sayın, Ö. (1990). *Aile Sosyolojisi*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- Selçuk, B. (2015). “Türkiye’de Ebeveynlik”, Ş. Öztürk (Ed.) *Annelik* içinde (108-116). *Cogito*, Sayı:81/Yaz, Yapı Kredi Yayınları.
- Schütz, A. (2020). *Fenomenoloji ve Toplumsal ilişkiler*, (Çev. A. Akar ve Ş. Kesikoğlu), İletişim Yayınları.
- Şen Ş, Boyraz E (2017). Annelik Rolü ve Çocuk İçin Tüketime Yansımaları: Kadınların Ebeveynlik Tutumları ve Hedonik Tüketim Eğilimi Üzerine Bir. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 347- 370.
- Smart, C. (1996). “Decostructing Motherhood”, *Good Enough Mothering? Feminist Perspectives on Lone Motherhood*, (Ed.) E. B. Silva, London: Routledge Company, 37-58
- Stearns, P. N. (2018). *Çocukluğun Tarihi* (Çev: H. Dikmen ve B. Uçar), Dedalus Yayınevi.
- Şahin, İ. (2008).” Dinî Hayatın Ritmi: Ritüel ve Müzik”, *ÜYFD XLIX* (2008), sayı II, 269-285
- Wulf, C. (2009). *Tarihsel Kültürel Antropoloji* (Çev: Ö. Dünya Sarısoy), Dipnot Yayınları, Ankara.
- Thurer S. L. (1994). *Myths of Motherhood*, Boston: Houghton Mifflin.
- Timurturkan, M. (2019). “Annelik, Söylem ve İktidar: Eleştirel Bir Tartışma”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ek Sayı, 64-78 . DOI: 10.35237/sufesosbil.630546.
- Timurturkan, M. (2019). “Özel Sektörde Çalışan Yönetici Kadınların Annelik Anlatıları Deneyimler, Beklentiler ve Annelik İdeolojileri”, *İnsan & Toplum*, Cit: 10, Sayı: 1, 107-143.
- Tocchioni,V.; Rybińska,A.; Mynarska,M; Matysiak,A.; Vignoli,V. (2021). “*Life-Course Trajectories Of Childless Women: Country-Specific Or Universal?*”, Disia Working Paper.
- Topses, G.; Topses, M.D. (2010). *Toplumbilime Giriş*, Anı Yayıncılık.
- Trevino, M. B. (2010). “History of Motherhood: 2000 b.c.e. to 1000 c.e.”, In A. O'reilly (Ed.), *Encyclopedia of Motherhood*, California: Sage Publications, 488-492.
- Turner, B. (2015). *Klasik Sosyoloji*, (Çev. İdil Çetin), İletişim Yayınları
- Türkiye İstatistik Kurumu, Doğum İstatistikleri, 2020. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Birth-Statistics-2020->

[37229#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Canl%C4%B1%20do%C4%9Fan%20bebek%20say%C4%B1s%C4%B1%202020,%2C7'si%20k%C4%B1z%20oldu](https://www.turkstat.gov.tr/37229#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Canl%C4%B1%20do%C4%9Fan%20bebek%20say%C4%B1s%C4%B1%202020,%2C7'si%20k%C4%B1z%20oldu). (Eriřim Tarihi: 05.10.2022).

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2018. http://www.sck.gov.tr/wp-content/uploads/2020/08/TNSA2018_ana_Rapor.pdf, (Eriřim Tarihi: 05.10.2022).

Türkmen, G. (2021). *Tanrı Ebeveyn Dünden Bugüne Ebeveynlik*, Sola Unitas Yayınları.

Uluocak, Ş.; Aslan, C. (2011). *Kadın Bakış Açısından Toplumsal Cinsiyet Roller*, Çanakkele Kitaplığı.

Urfa, A. M.; Can, E. (2020). Kadın Akademisyenliğin Karanlık Yönü: Y Kuşağında Cam Tavan”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 06, 158-170.

Tuna Uysal, M. (2020). Yaşlı Bireylerin Sosyalleşmesinde Dijital Teknolojinin Rolü: Dijital Yaşlılar Üzerine Bir Çalışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (50), 43-59.

Van Manen, M. (2016). *Researching Lived Experience: Human Science for an Action Sensitive Pedagogy*. State University of New York Press, New York.

Yağmurlu, B.; Yavuz, M. (2012). Ana babalığın görünmeyen yönü: Bilişler. In M. Sayil & B. Yağmurlu (Eds.), *Ana-babalık: Kuram ve araştırma*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 149-168.

Yavuz, S. ve Güllüpinar, F. (2019). “Türkiye’de Çocuğun Ekonomik Değerini Etkileyen Faktörler: 2016 Aile Yapısı Araştırması Analizi Üzerinden Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39(2), 379-409. <https://doi.org/10.26650/SJ.2019.39.2.0101>.

Yavuz M.Y, Bilge C. (2022). “Annelik Hüznünden Postpartum Depresyon ve Psikoza”, *Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(1) 1-10.

Yeşil, Y., (2013). Türk Dünyası’nda Doğum Sırasında Gerçekleştirilen Ritüeller, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 2(6): 155-162.

Yeter, S. C.; Özcan, K. (2022). ‘Lilith’ figürü üzerinden mitoloji ve dinlerdeki kadın algısına feminist perspektiften bakış. *Rumeli’ de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (26), 506-525. DOI: 10.29000/rumelide.1073969.

- Yıldırım, K.; Doğrul, G. (2008). “Çalışmak Ya Da Çalışmamak”: Türkiye’de Kentsel Alanlarda Yaşayan Kadınların İşgücüne Katılmama Kararlarının Olası Belirleyicileri”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, 239-261.
- Yläne, V. (2016). Too Old to Parent? Discursive Representations of Late Parenting In The British Press, *Discourse & Communication*, 10(2), 176–197.
- Zencirkıran, M. (2015). *Sosyoloji*. Dora Yayıncılık.
- Zeybek Kaplan, M. (2018). *Annelik Sosyalizasyonu ve Sosyal Medya: Instagram Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan ve Toplum Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.
- Zeybekoğlu, Ö. (2012). Değişen ve Değiş(e)meyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri, *Değişen Toplumda Değişen Aile*, Siyasal Kitabevi, ss. 39-63
- Zeybekoğlu, Ö. (2013a). “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu”, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Zeybekoğlu, Ö. (2013b). *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu*, Eğiten Kitap.
- Zeybekoğlu, Ö. (2018). Değişen ve Değiş(e)meyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri, N. Adak (Ed.), *Değişen Toplumda Değişen Aile*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 39-64.
- Zeybekoğlu Akbaş, Ö. & Dursun, C. (2020). “Teknolojinin Aileye Etkisi: Değişen Ailenin Dijital Ebeveyn ve Çocukları”, *Turkish Studies- Social*, 15(4), 2245-2265. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.43395>
- Zeybekoğlu Akbaş, Ö. (2022). “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Aile Yapısı”, S. Güçlü (Ed.), *Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Çizgi Kitabevi, 215-247.
- Zeybekoğlu Akbaş, Ö ve Dursun, C. (2022). Toplumsal Değişme Sürecinde Annelik Serüveni: Genç Annelikten Geç Anneliğe Geçiş, *Akademik Hassasiyetler*, 9(20), 107-128.

EK-1 ETİK KURUL KARAR

Evrak tarih ve Sayısı: 09.07.2021-125682

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ**Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve****Yayın Etiği Kurulu KURUL KARARI****TOPLANTI TARİHİ: 08.07.2021****TOPLANTI SAYISI: 08****KARAR SAYISI: 274**

Üniversitemiz Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi **Prof. Dr. Sevinç GÜÇLÜ**'nün danışmanlığını, **Cansu DURSUN**'un araştırmacılığını üstlendiği, "*Yeni Annelik Eğilimleri Bağlamında Çalışma Yaşamında Yer Alan ve Almayan Kadınların Geç Annelik Pratikleri*" konulu çalışmanın, fikri hukuki ve telif hakları bakımından metot ve ölçeğine ilişkin sorumluluğun başvurusu ait olmak üzere, proje süresince uygulanmasının etik olarak **uygun olduğuna** oy birliği ile karar verilmiştir.

Başkan**Prof. Dr.****Hilmi DEMİRKAYA****Başkan Yrd.****Prof. Dr.****Sibel MEHTER AYKIN****Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA****Kurul Başkanı****Üye****Prof. Dr.****Nurşen ADAK****Üye****Prof. Dr. Ebru****İÇİGEN****Üye****Prof. Dr.****Gökhan AKYÜZ****Üye****Prof. Dr.****Sibel PAŞAOĞLU YÖNDEM****Üye****Prof. Dr.****Taner KORKUT**

EK-2 Demografik Görüşme Formu

1. Yaşınız?
2. Eşiniz yaşı?
3. Doğum Yeriniz?
4. Şu an da yaşadığınız yer (İl / İlçe/ Köy)?
5. Eğitim durumunuz ve mesleğiniz?
6. Eşinizin eğitim durumu ve mesleği?
7. Sizin ve eşinizin evlenme yaşı?
8. Kaç yıldır evlisiniz?
9. Eşinizle nasıl tanıştınız? (Görücü usulü/İstemeden, Görücü usulü/isteyerek, kendiniz tanışarak?)
10. Evliliğiniz kaçınıcı yılında anne oldunuz?
11. Anne olduğunuzda kaç yaşındaydınız?
12. Hamile kalma süreciniz nasıl oldu?
13. Hamile kalmadan önce bir tedavi gördünüz mü?
14. Anne olmadan önce bir gebelik ya da düşük yaşadınız mı?
15. Planlı bir gebelik mi yaşadınız?
16. Hamile kalmadan önce düzenli olarak bir kadın doğum uzmanına göründünüz mü? (Ek bir tedavi ya da önlem amaçlı?)
17. Kaç çocuğunuz var?
18. (Geç anne ve tek çocuğu var ise) Kardeş düşünüyor musunuz? Düşünmüyorsanız neden?
19. Birden fazla çocuğu olanlar için ilk annelik yaşı ve son çocuğun doğum yaşı kaçtır?

EK-3 Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Formu

1. Anne olmaya karar verme sürecinizi anlatır mısınız?
2. Anne olmadan önce toplumsal çevrede size annelikle ilgili ne gibi söylemlerde bulunuldu?
3. Ne zaman çocuk sahibi olmayı düşünüyorsunuz, ‘Allah en kısa zamanda sana da nasip etsin’ gibi söylemlerle karşılaştığınızda tepki ve hisleriniz nelerdi?
4. Anne olmak bir tercih miydi?
5. Normal yollarla mı hamile kaldınız?
6. Doğum öncesi döneminiz nasıl geçti? (Annelik Yolculuğu)
7. Hamile kalmanın sizin için ne gibi zorlukları oldu?
8. Çalışan bir kadın/anne iseniz hamile kaldıktan sonra çalışma yaşamınıza ara verdiniz mi?
9. Çalışma yaşamına ara verdiyseniz bu size ne hissettirdi?
10. Anneliği hayatınızda nasıl konumlandırıyorsunuz?
11. Anne olmaktan pişmanlık duyuyor musunuz?
12. 2. Çocuğa sahip olma açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?
13. Gündelik hayatta nasıl bir düzeniniz, çalışma yaşamınız vardı?
14. Çocuk sahibi olduktan sonra nasıl bir düzen kurdunuz?
15. Çocuk sahibi olma fikri size ne hissettirdi?
16. Anne olduktan sonra ailenizden/annenizden destek aldınız mı? (Maddi/manevi)
17. Doğumdan ne kadar süre sonra işe başladınız?
18. Çocuğun bakımını kim üstlendi?
19. Çalışan anne olmak bu süreçte size ne hissettirdi?
20. Çalışma yaşamında yer almayan bir anne olarak, çocuk sahibi olduktan sonra herhangi değişiklik oldu mu? (Çalışmayan anneye sorulacak)
21. Maddi olanaklar açısından zorluk yaşadınız mı? (Çalışmayan anneye sorulacak)
22. İş arayışına girmeyi düşündünüz mü? (Çalışmayan anneye sorulacak)
23. Ev işlerinde çocuk sahibi olduktan sonra eşiniz ne kadar yardımcı olup, iş paylaşımı yaptı? (Çalışmayan anneye sorulacak)
24. Doğum öncesi herhangi bir tören, ritüel, etkinlik düzenlediniz mi? (Baby shower-diş buğdayı vs)

25. Doğum sonrası herhangi bir tören, ritüel, etkinlik düzenlediniz mi? (Baby shower-diş buğdayı vs)
26. Gündelik yaşam pratiklerini gün yüzüne çıkaran sosyal medyayı kullanım oranınız hamilelik süreci ve sonrasında nasıl oldu?
27. Anne olduktan sonra fiziksel değişimler yaşadınız?
28. Anne olduktan sonra psikolojik değişimler yaşadınız?
29. Annelikle birlikte gelen yeni görev ve sorumluluklar size ne hissettirdi?
30. Çocuk bakımında aile içindeki rol dağılımı nasıldır?
31. Ev işlerinde aile içi rol dağılımı nasıldır?
32. Sosyal çevredeki annelik pratikleriniz nasıldır? (İş, eğitim, komşuluk)
33. Diğer annelerin annelik pratiklerini nasıl değerlendiriyorsunuz?
34. Olumlu bulduğunuz annelik pratikleri nelerdir?
35. Olumsuz bulduğunuz annelik pratikleri nelerdir?
36. Sosyal çevremizden bize dayatılan annelik davranışları nasıldır?
37. Kendinizi nasıl bir anne olarak değerlendiriyorsunuz?
38. Kendi annenizin size karşı annelik pratiği nasıldır?
39. Eşinizin annesinin annelik pratiği nasıldır?
40. Sosyal çevrenin dayattığı bir annelik modeli var mı?
41. Rol model gördüğünüz anne modeli kimdir?
42. Rol modeli aldığınız annelik tipi ve özellikleri nasıldır?
43. Sosyal medyadaki annelik paylaşımları, annelik davranışlarınızı etkiliyor mu? Evet ise nasıl ve ne yönde etkiliyor?
44. Anneliğin sizde hangi duyguları açığa çıkardığını düşünüyorsunuz?
45. Anne olma süreciniz pandemi dönemine denk geldi mi?
46. Pandemi döneminde yaşadığınız hamilelik süreciniz nasıldı?

EK-4 Araştırma Temaları Kapsamında Katılımcılardan Gelen Görseller**Cinsiyet Partisi**

Lohusa Partisi

Doğum Günü

40 Uçtu

Altıncı Ay Kınası

Değişen Annelik Pratikleri: Motherblessing

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Cansu DURSUN ÇİRCİ
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Halis Güle Anadolu Lisesi-Sivas
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
Tezsiz Yüksek Lisans Diploması	-
Dönem Proje Konusu	
Tezli Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tez Konusu	Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında Popüler Romanlara Bakış “Kahraman Tazeoğlu Eserleri örneği”
Doktora Diploması	
Doktora Tez Konusu	Yeni Annelik Eğilimleri Bağlamında Çalışma Yaşamında Yer Alan ve Yer Almayan Kadınların Geç Annelik Pratikleri
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
<u>A.Hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:</u>	
A1. Dursun, C. (2019). “Sosyolojinin Türkiye’de Şekillenışı: Kuruluş Yılları”, Bilim Armonisi Hakemli Bilim ve Sanat Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, 31-37.	
A2. Dursun, C. (2019). “Ebeveynlerin Çocuklarını Sosyal Medyada Teşhiri: Çocuk Hakları Bağlamında Bir Değerlendirme”, Çocuk ve Medeniyet Dergisi, Cilt:4, Sayı:8.	
A3. Zeybekoğlu Akbaş, Ö.; Dursun, C. (2020). “Teknolojinin Aileye Etkisi: Değişen Ailenin Dijital Ebeveyn ve Çocukları”, Turkish Studies Social, 15(4).	
A4. Zeybekoğlu Akbaş, Ö.; Dursun, C. (2020). “Koronavirüs (Cov1d-19) Pandemisi Sürecinde Özel Alanına Kamusal Alanı Sığdıran Çalışan Anneler”, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt 7, Sayı 5, 78-94	
A5. Zeybekoğlu Akbaş, Ö.; Dursun, C. (2020). “Toplumsal Değişme Sürecinde Annelik Serüveni: Genç Annelikten Geç Anneliğe Geçiş”, Akademik Hassasiyetler, 107-128.	

A6. Dursun Çirci, C. ve Zeybekoğlu Akbaş, Ö. (2023). Aile Yapısı ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Ayşe Kulin'in "Adı: Aylin" İsimli Romanının Değerlendirilmesi. Sosyolojik Bağlam Dergisi, 4(1), 32-50.

B.Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında basılan bildiriler:

B1.Dursun, C. (2018). "Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında Türkiye'de Popüler Romanlara Bakış", Kayseri Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 31 Ocak-2 Şubat, 48-72.

B2.Dursun, C. (2019). "Ebeveyn Çocuk İlişkisinin Değişen Yüzü: "Proje Çocuk" Kavramına Sosyolojik Bakış", IX. Ulusal Sosyoloji Kongresi, 19-21 Eylül, Ankara.

B3. Dursun, C. (2020). "Dijital Ebeveynin Online Çocukları: İlk Dijital Çocuk Kanalı Pepee Tv Üzerinden Ebeveyn Çocuk İlişkisinin Dönüşümünün Değerlendirilmesi" 9.Lisansüstü Çalışmaları Kongresi, Kocaeli.

B4. Zeybekoğlu Akbaş, Ö.; Dursun, C. (2020). ""Evde Kal" Sürecinde Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Ara Vermek Zorunda Kalan Çocukların Çalışan Anneleri Üzerine Bir Araştırma", Dünya Çocuk Kongresi.

B5.Dursun Çirci, C.; Zeybekoğlu Akbaş, Ö. (2023). "Türkiye'nin Değişen Aile Yapısında Ebeveynliğe İlişkin Yeni Bir Eğilim: Helikopter Ebeveynlik", 3. International Antalya Scientific Research and Innovative Studies Congress.

C. Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan Sözlü Bildiriler

C1. Zeybekoğlu Akbaş, Ö.; Dursun, C. (2020). "Teknolojinin Aileye Etkisi: Değişen Ailenin Dijital Ebeveyn ve Çocukları" Global Transformation and Differentiation II Digitalization and the Future of Digital Society, İnglobe, 12-14 Mart 2020, Antalya.

D. Kitap & Kitap Bölümleri

D1. Ilık, M.S., Dursun, C.(2018)., "Üniversite-Kent Etkileşimine Akdeniz Üniversitesi ve Antalya Kenti Üzerinden Sosyolojik Bakış", ANTALYA KİTABI-1, Bedia KOÇAKOĞLU, Diren ÇAKILCI, Editör, Kutlu & Avcı, Antalya, 1148-1162

D2. Dursun, C. (2021). "Helikopter Ebeveynin Yeni Nesil Çocukları", Sanat ve Sosyal Bilimler Sempozyumu – Tam Metin Bildiriler Kitabı, (Editör: Nagihan Çetin, Özlem Mecek, Özlem Şen), Paradigma Akademi.

D3. Dursun, C. (2022). Kadının Aile İçindeki Konumu, Eğitim Yayınevi, Sosyal Beşerî ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırma, 343-358

D4. Zeybekoğlu Akbaş, Ö.; Dursun, C. (2022). Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi ve Dönüşümü Bağlamında Evlilik ve Birlikte Yaşama, Eğitim Yayınevi, Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar XV, 279-295

E. Diğer Yayınlar

E1. Zeybekoğlu Akbaş, Ö.; Dursun, C. (2023). "Çocuk Etki Değerlendirmesi"; "Eğitimde Çocuk Katılımı"; "Ebeveyn Bakımından Yoksun Çocuk" Çocuk Hakları Sözlüğü ve Ansiklopedisi.

İŞ DENEYİMİ

Stajlar

Projeler

Çalıştığı Kurumlar

- Antalya Akev Üniversitesi-İş Sağlığı ve Güvenliği Bölümü-Öğretim Görevlisi
- Akdeniz Üniversitesi Merkezi Kütüphane-Öğrenci Sorumlusu
- Eğitim Bilimleri Lara Ortaokulu- Eğitim Danışmanı
- Ant Plus Özel Öğretim Kursu-Rehber öğretmen
- Konyaaltı Bahçeşehir Koleji-Rehber Öğretmen